کۆماری کوردستان ئەو ڕۆڵە تاقانەی مێژووی نەتەوەی کورد

کۆمەڵێک بابەت و نووسراوە بە بۆنەی دامەزرانی کۆماری کوردستان

بەرگی سێهەم

کۆکردنەوە و ئامادە کردنی : ڕەحمان نەقشی

پێڕست

١- کۆماری کوردستان؛ ناسنامەی کوردەکان .... قەرەنی قادری ٤

٢- سەبارەت بە وتووێژەکانی کۆماری کوردستان و حکوومەتی نەتەوەیی ئازەربایجان لە گەڵ حکوومەتی قەوامولسەلتەنە ....

حەسەنی قازی ٥

٣- لە یادی « ٦٥ » مین ساڵرۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان .... ڕەزا شوان....................... ٨

٤- کۆماری کوردستان ، وشیاری نەتەوەیی یان پیلانێکی دەرەکی ؟............ هاشم زوورئاوەر ١٢

٥- کۆماری کوردستان و چەند ڕاستییەکی تاڵ .... جەلال چوارتایی ٢٣

٦- مێژووی کۆمەڵەی ژ- ک و کۆماری کوردستان و ڕۆڵی کەڵوڕەکان .... ئێقبال سەفەری ٢٧

٧- کورتە یادێک لە دووی ڕێبەندان .... سیامەند شێخ ئاغایی ٢٨

٨- کۆماری کوردستان، لێگەڕێک لە هەمبەر دیکتاتۆری و تۆتالیتریزم دا.! .... مەجید حەقی ٣١

یادێک لە گرنگی بایەخدار بوونی کۆماری کوردستان لە مێژوودا .... مەجید کاکەوەیسی.................... ٣٢

٩- ٢ی ڕێبەندان ئەزموونێک بۆ هەمیشە! .... ڕەحیم ڕەشیدی ٣٤

١٠- بۆچی کۆماری کوردستان جێی شانازی هەموومانە؟ .... خالید خورینجی ٣٦

١١- دادگاییکردنی پێشەوا قازی، دادگاییکردنی نەتەوەی کورد .... فواد خاکی بیگی ٣٨

١٣- سەرکردەکانی ڕۆژهەلات: کۆمارێک بە ناوی کۆماری مەهاباد وجودی نییە .... ن: هاوار بازیان ٤١

١٤- لێکدانەوەیەک سەبارەت بە کەسایەتیی قازی محەممەد لە قۆناخی کۆماری کوردستان لە مەهاباد دا ...... خالید زوورمەند ٤٤

١٥- کۆماری کوردستان ـ شۆڕشی ١٩٧٩ی گەلانی ئێران،............... کەیهانی یووسفی ٤٨

١٦- ڕۆڵی زانایانی ئایینی لە دامەزراندن و بەڕێوە بردنی کۆماری کوردستان دا .... هاشم زوورئاوەر ٥٠

١٧- کۆماری کوردستان لە شێعری شاعران دا [هەژار، هێمن ، قانع، سوارە و خالە قازی ٥٢

١٨- لە پێشوازی ٢ی ڕێبەندان ساڵرۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان دا .... مستەفا مەعرووفی ٥٦

١٩- کۆماری کوردستان مەشخەڵێکی هەمیشە بەگڕ بۆ شوناسخوازی .... عەولا بەهرامی ٥٧

٢٠- کۆماری کوردستان ، ئاوڕدانەوەیێک لە هێندی تەوەری گرینگ و پشتگوێ خراوی مێژووی شیرین و تاڵ .... سدیق بابایی ٥٨

٢١- دووی رێبەندان سەرهەڵدانی نەتەوەی کوردە .... هەژیر.ب.ش ٧٥

٢٢- بزاڤی نەتەوەیی کورد لەروانگەی سیاسییەوە "پێشەوا قازی محەممەدو کۆماری کوردستان .... بێهزاد خۆشحاڵی ...

و: ئەفراسیاب گرامی ٧٩

٢٣- یادێک لە کۆماری کوردستان .... ڕێگا ئاشتی ٨١

٢٤- هۆکارە ناوخۆییەکانی دامەزران و رووخانی کۆماری کوردستان .... تاهیر حیکمەت (د . ئازا د) ٨۴

٢٥- ڕێبەندان و ستراتێژی .... سەعید کوێستانی ٩٣

٢٦- وتووێژ لەگەڵ کاک مەلا حەسەن شێوەسەڵی .... دیمانەی حەمید تەیموری ٩۴

٢٧- جمهوری کوردستان یان حکومەتی خودموختار ؟ .... حەسەن ئەیوب زادە ١٠٠

٢٨- کۆماری کوردستان و ئازەربایجان، دوو هەڵوێست و ڕوانگەی جیاواز ....حامید گەوهەری ١٠۵

٢٩- حکوومەتی جەمهووری کوردستان ... یادداشتەکانی خوالێخۆشبوو «موحەمەد سەعیدخانی هومایوون»

(بەرپرسی دەفتەری پێشەوا قازی) ١٠٩

٣٠- کۆماری کوردستان .... حسن ئەیوبزادە ١٢١

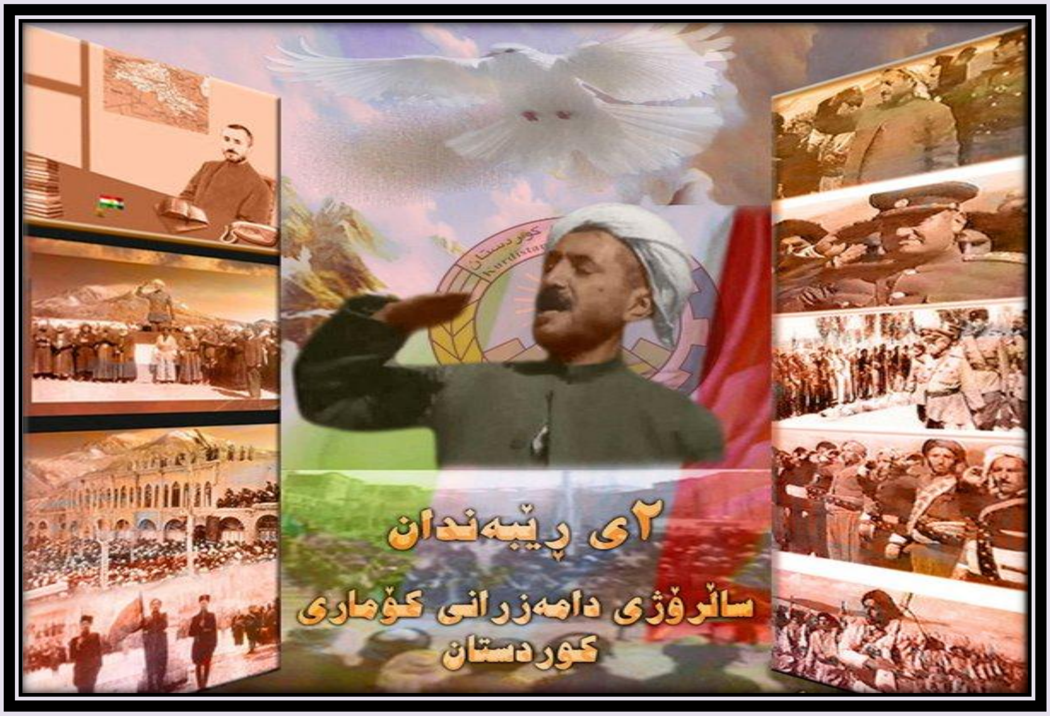

کۆماری کوردستان؛ ناسنامەی کوردەکان

قەرەنی قادری

شێست و پێنج ساڵ بەر لە ئێستا (لە ۲۲ی مانگی یەکی ساڵی ۱۹۴۶ی زایینی) لە شاری مەهاباد، بە سەرۆکایەتیی پێشەوا قازی محەممەد (۱۹۰۰- ۱۹۴۷) سەرۆکی حیزبی دێموکراتی کورستان، کۆماری کوردستان ڕاگەیێندرا. ئەم کۆمارە نەتەوەییە، لە ئاکامی هەوڵ و تێکۆشانی کوردەکانی پارچەی کوردستانی ئێران، بارودۆخی قەیراناوی ناوچەکە، هەروەها بە پاڵپشتیی کوردەکانی پارچەکانی تری کوردستان، ئاڵای نەتەوەیی کوردستان لە شاری مەهابادا، شەکێندرایەوە.

لە بیستەکان و سییەکانی سەدەی ڕابردوودا، کوردستانی ئێران گەلێک بزووتنەوە و ڕاپەڕینی بەخۆیەوە بینی. زوڵم و زۆری و ملهوڕی دەسەڵاتی ڕەزاخانی پەهلەوی و بەدوای ویشدا محەممەد ڕەزا شای کوڕی بە دژی نەتەوەی کورد لەم پارچەیەدا، چەندین ڕێکخراو و پارتی سیاسی بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەو زوڵمانە هاتنە کایەوە. خەباتی کوردەکانی کوردستانی ئێران بە دژی دەسەڵاتی پاشایەتیی پەهلەوی، هاوکاتیش بوو لەگەڵ تێکۆشانی کوردەکان لە کوردستانی تورکیە و عێراقدا.

کەشوهەوای قەیراناویی ئێران و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، چ لە کاتی شەڕی دووەمی جهانی و چ دوای کۆتاییهاتنی شەڕ، بناخەی دەسەڵاتی چڕ و ناوەندی لە تاراندا وەلەرزە خست.

لە ساڵی ۱۹۴۱دا بەشێک لە هێزی هاوپەیمانان واتە سۆڤیەت، هاتە ناو خاکی ئێرانەوە و دیکتاتۆری ڕەزاشا ڕووخا. بۆشایی دەسەڵاتی سیاسی لە ئێران و کوردستاندا ئەم دەرفەتەی بە کوردەکان دا، کە کەڵک لەم باردۆخە سیاسییە وەربگرن و داخوازییە نەتەوەییەکانیان باشتر گەڵاڵە بکەن.

لە دیسامبەری ساڵی ۱۹۴۵ لە ئازەربایجان، فیرقەی دیموکرات، کۆماری دیموکراتی ئازەربایجانی دامەزراند. دوای ماوەیەکی کورت لە ۲ی ڕێبەندانی ۱۹۴۶ لە شاری مەهاباد بە بەشداری کۆمەڵانی خەڵکی کوردستانی ئێران، هەروەها بەشداری نوێنەرانی پارچەکانی تری کوردستان، لە لایەن (پێشەوا)وە، کۆماری کوردستان ڕاگەیێندرا. بەم چەشنە کۆتایی بە دەسەڵاتی پاشایەتیی ڕەزا شا لە کوردستاندا هێندرا و بۆ یەکەمین جار لەم پارچەیەی کوردستان، کۆماری کوردستان لەدایک بوو.

بەشداری و تێکۆشانی کوردەکانی کوردستانی عێراق بۆ پێکهێنانی کۆماری کوردستان و پاراستنی ئەم دەسکەوتە نەتەوەییە لە ژێر سەرکردایەتیی مەلا مستەفای بارزانی سەرکردەی ناوداری کورد و فەرماندەی هێزەکانی کۆمار، ئەویش بە نۆرەی خۆی، نەتەوەییبوونی ئەم کۆمارەی سەلماند.

گەرچی پیلانی نەیارانی کوردستان تەمەنی ئەم کۆمارەیان کورت کردەوە، ڕێبەرانیان لە سێدارە دان و سەر لە نوێ کوردستانیان داگیرکردەوە، بەڵام بوونی کۆماری کوردستان وەکو کۆمارێکی نەتەوەیی، هەروەها ئاکامەکانی لە کردەوەدا، بوونەتە بەشێکی گرینگ لە ناسنامەی نەتەوەیی کورد.

لە ۱۱ مانگ تەمەنی کۆماری کوردستاندا:

* زمانی نەتەوەی کورد بوو بە زمانی ڕەسمی و لە قوتابخانەکاندا دەخوێندرا. منداڵی کورد بۆ یەکەمجار لەم پارچەیەی کوردستان توانی بە زمانی زگماکی خۆی بخوێنێت و بنووسێت. ڕۆژنامە، گۆڤار و بڵاڤۆک بە زمانی کوردی، لەسەر پرس و کێشەی کورد بە فراوانی بڵاودەکرانەوە و دیاننووسی. تەنانەت منداڵانیش بە زمانی خۆیان خاوەنی گۆڤاری خۆیان بوون. بوار بۆ ئازادیی چاپەمەنی بە شێوەیەکی بەرفراوان لەم پارچەیەی کوردستاندا هاتە کایەوە.

* بەشداری ژنان لە دامەزراوە حکوومییەکان و وەدەستهێنانی دەرفەت بۆ کار و چالاکیی کۆمەڵایەتی، بەرهەمی کۆمار بوو. بەرێژەیەکی بەرچاو دەرگا بۆ ژنان کرایەوە کە لە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتیی کوردستاندا بەشدار بن.

* پەیوەندیی سیاسی و بازرگانیی کۆماری کوردستان لەگەڵ کۆماری دیموکراتی ئازەربایجان و یەکێتی سۆڤیەت بۆ بووژانەوە و گەشەی ئابووری و بازرگانیی وڵات، هاوکات کە یارمەتییەکی باش بوو بۆ کوردستان، لە هەمان کاتدا پلەی کۆماری کوردستانیشی وەکوو کۆمارێکی نەتەوەیی بەرزتر کردەوە. مۆرکردنی پەیماننامەی دەوڵەتیی لە لایەن کۆماری کوردستانەوە لەگەڵ ئەم دوو دەوڵەتەدا، تایبەتمەندییەکی تری ئەم کۆمارە بوو.

* ڕێککەوتن لەگەڵ کۆماری ئازەربایجان بۆ چارەسەرکردنی هێمنانەی کێشەی سنوور، هەروەها پرسی هاووڵاتیانی دوولایەنە کە لە خاکی یەکتردا دەژیان، ڕوداوێکی گرینگ لە تەمەنی ئەم کۆمارەدا بوو. لەبەر ئەوە لە ٢٣ی ئاوریلی ساڵی ١٩٤٦دا پەیماننامەیەکی دۆستایەتی و هاوکاری لە نێوان حکومەتی دیموکراتی ئازەربایجان و کۆماری کوردستاندا مۆر کرا.

* لەو سەردەمدا، دەوڵەتە دیکتاتۆرەکان کە بەسەر تەواوی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا زاڵببوون، کۆماری کوردستان بە پێی ئەوە کە هەڵقوڵاوی هەست و داخوازیی نەتەوەیی بوو، تەنانەت لە پارچەکانی تری کوردستانیشدا بۆ هاتنە کایەی ئەم کۆمارە بەشداربوون و جەنگان، یەکەمین کۆماری نەتەوەیی و دیموکراتیکە لە مێژووی نوێی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.

سەرچاوە : ماڵپەڕێ رۆژهەڵات تایمز / ڕێکەوتی : ٢٢ی ژانویەی ٢٠١١

سەبارەت بە وتووێژەکانی کۆماری کوردستان و حکوومەتی نەتەوەیی ئازەربایجان لە گەڵ حکوومەتی قەواموسەلتەنە

ڕۆنامەی کوردستان یش وەکوو ڕۆژنامەی آذربایجان باسی وتووێژەکانی کوردستان و ئازەربایجانی لە گەڵ حکوومەتی نێوەندی بڵاو کردووەتەوە. لە خوارەوە گوزارشی محەمەد حوسێنی سەیفی قازی کە لەو وتووێژانە دا نوێنەری کوردستان بووە دەخوێننەوە.

بابەتەکە هێنراوەتە سەر ڕێنووسی ئێستا. ئەم وێنەیەی شەهید سەیفی قازی بە سپاسەوە لە ماڵپەڕی آذربایجان " آذربایجان دموکراتلاری نین اینترنت نشریەسی" وەرگیراوە.

حەسەنی قازی

کوردستان / بڵاوکەرەوەی بیری حیزبی دێمۆکراتی کوردستان

ژمارەی ٥٠، ٢ شەمۆ ٦ی جۆزەردانی ١٣٢٥ / ٢٧ی مەی ١٩٤٦

گوزارشی جەنابی محەمەد حوسێن خانی سەیفی قازی وەزیری جەنگ و نوێنەری کوردستان

جەنابی ئاغای محەمەدحوسێن خانی سەیفی قازی وەزیری جەنگ و نومایەندەی کوردستان وەکوو لەساتی گەڕانەوەی خۆی لە تارانێ بەڵێنی دابوو لە میتینگی ڕۆژی ٣١ – ٢ – ١٣٢٥ دا گوزارشی ژێرەوەی بە ئیتیلاعی عەووم گەیاند:

ئەمن کە بە ئەمری پێشەوای موعەزەم و بە دڵگەرمی و پشتیوانی برایانی خۆشەویست مەئموور بە ئیفتیخاری بۆ حکوومەتی تارانێ بووم بە پێویست دەزانم کە شەرحی مەئمورییەتی خۆم ئیجمالەن بە عەرز بگەیێنم.

ڕۆژی یەکشەمۆ ٨ی بانەمەڕ سەعاتی ٩ و ٢٠ دەقیقە لە ئیستیگای تەورێزەوە دەگەڵ نمایەندەگانی ئازەربایجان کە عیبارەت بوون لە ئاغای پێشەوەری سەرۆکی حکوومەتی میللی ئازەربایجان و رەئیسی هەیئەتی نمایەندەگی و ئاغای سادقی بادگان و ئاغای دوکتور جەهانشاهلوو و ئاغای ئیبراهیمی و ئاغای دیلمەقانی و١٤ نەفەر فیدایی بە ریاسەتی یەک نەفەر کاپیتان حەرەکەتمان کرد و لە ساتی ١١ و ٢٠ دەقیقە واریدی ئیستگای مێهرئاباد بووین.

لە لایەن ئازادیخواهان و ئەهالی ئازەربایجانی ساکینی تاران ، با ئینکێ کە سەعاتێک پێش وارید بوونی مە بە وەسیلەی مەئموورینی دەستگای دیکتاتۆڕی

عیبارەت بوو لە ئەفراِدی ژاندارمەری بێ شەرمانە مەمانەعەتێکی موسەلەحانە بۆ پێشوازی نەکردن لە ئێمە بە عەمەل هاتبوو و دوو نەفەر لەو ئازادی خواهانە کوژرابوون و چەند نەفەرییشیان بریندار کردبوون، دیسان جەمعییەتێکی یەکجار زۆر کە خۆیان لە چەنگی موستحەفیزینی ژاندارم خەلاس کرد بوو بە دەسکە گوڵەوە خۆیان گەیاندبووە مەیدانی تەیارەی، شوور وشەعەف و ئێحساساتێکی وایان بە خەرج دا کە روحی مەیان وەلەرزە خست و بە دەنگێکی بڵیند چەپڵەیان لێدەدا و هاواریان دەکرد: ئەنگۆ ئەمەو نەجات دا!، ئەنگۆ خەڵکی ئێرانێو لە ئەسارەت خلاس کرد، ئەمما ووشیار بن ئیشتیباهێ نەکەن ئازادیی ئێمە بە حەرەکاتی ڕاست و بێ خەتای ئێوە پەیوەندە و، هوراِیان دەکێشا و لێکرا دەیان کوت: بژی خەڵکی ئازەربایجان، بژی مەشعەلداری ئازادیی ئێمە ئازدیخواهانی کوردستان.

دە واقیعدا، ئەو ئێحساساتەی وان ببوە باعیسی سەربڵێندی ئەهالی کوردستان و ئازەربایجان و ئەوەیان بە تەواوی مەعلووم دەکرد و دەیانگەیاند کە مەعلوومە کوردستان و ئازەربایجان خۆیان خەلاس کردووە، بەڵکوو لیاقەتی ئەوەیان هەیە کە ئازادیی تەواوی خەڵکی ئێرانێ وەدەست بێنن و سابیتی بکەن.

ئاغای موزەفەری فیرووز موعاوینی سیاسی نوخست وەزیری ئێران و سەرتیپ سەفاری رەئیسی تەشکیلاتی کولی شارەوانی لە تەرەف دەوڵەتێوە بۆ ئیستیقباڵ حازر بوون و بە شارەزایی وان بۆ قەسری جەوادییە کە لە دوازدە کیلۆمێتری تارانێ یە و لە پێشدا بۆ پەزیرایی حازر کرابوو حەرەکەتمان کرد. وەسایلی پەزیرایی،لە تەرەف وەزارەتی ئومووری خاریجە بە عەمەل دەهات.لە ڕۆژی دووشەممۆیەوە موزاکەرە دەست پێکرا. نومایەندانی دەوڵەتی تارانێ عیبارەت بوون لە : ئاغایانی موستەشارولدەولە، محەممەد وەلی میرزا فەرمانفەرماییان، لەنکەرانی،ئیبەکچیان و ئاغای موەریخودەولەی سێپێهر وەزیری پیشەو هونەر و موزەفەری فیرووز موعاوینی سیاسی و پارلمانی نوخست وەزیر.

پاش گفتوگۆیەکی زۆر لە ئەتراِفی نێهزەتی دێمۆکراِسی کوردستان و ئازەربایجان داوخواز و تەقازای ۵ میلیۆن کورد و ئازەربایجانی کە بە خوێنی هەزاران لاو و پیر و جەوانی میللەتی قارەمانی کورد و ئازەربایجان کە ساڵەهای ساڵ لەو رێیە دا لە ملە و موبارەزە دا بوون و بە دەستیان هێناوە و دە موقابیلی ئیبلاغییەی پووچ و بێ مەعنای حەوتگانەی دەوڵەتی تاران، لە بەر ئەوەی کە دونیا بزانێ کە میللەتی قارەمانی کورد و ئازەربایجان حازر بە خوێن ڕشتن و براکوژی نین و بۆ لە دەم دانی ئیرتیجاع و خوێن مژە زاڵم و گەورەکانی دنیایە کە دەو ڕێیە دا هەزاران ئیفتیرا وبوختانیان بۆ ساز کردبووین، بە ۳۳ مادان بە دەوڵەتی تاران پێشنهاد کرا کە ئەوە بۆ ئاگاداریی ئێوە عەرز دەکرێن.

پاش گفتوگۆ و کێشە کێشێکی زۆر و چەند ڕۆژ موزاکەرە بە ئیستینادی درۆ و قسەی پووچی قانوونی ئەساسی و بەو نەوعەی کە ئەمن لە نیزیکەوە دیومە و لێم مەعلووم بووە قانوونی ئەساسی بە تەعبیری دەوڵەتی تاران عیبارەتە لە پاماڵ کردنی حقوقی میللەت و دەست و پێ بەستنی وان و بەرەڵا کردن و تێ بەردانی عیدەیێکی مەعدوود بە عینوانی جوێ جوێی مەئموورینی لەشکری و کیشوەری و ژاندارم کە لە پاماڵ کردنی حەق و عەداڵەت،کە مەزایقی قانوونی ئەساسی حەقیقی، بە تەواوی نەتەوانی ئێرانی قایل بووە، داندراوە درێغیان نەکردووە. هەر وەکوو بۆخۆتان دیوتانە لە تەعەروز بە گیان وماڵ و حەیسییەت و نامووسی نەتەوانی ئێرانی وەخسووسەن میللەتی کوردی دە کەماڵی بێ شەرمی و بێ حەیایی دا لە مودەتی ۲۰ ساڵەی دیکتاتۆری ڕەزا خان دا موزایەقەیان نەکردووە و ئەوان ئێرانی فەقەت بە تاران دەزانن. وە بە غەیری ئیستیفادەی شەخسی و خۆشگوزەرانی و ڕاگرتنی مەقام و جا وجەلالی خۆیان هیچ فکری دیکەیان نییە.تارانیش چ تاران مەرکەز و بناغەی فەساد و لائوبالیی و بێ عەلاقەیی و بێ خەبەری و دە حەقیقەت دا مەرکەزێکی زۆر زۆر کەسیف بە قەسر و قسووری زۆر عالی و موجەلەل کە بە خوێن و زەحمەت و ڕەنج و ئارەقەی نێو چاوانی هەزاران هەزار بەدبەخت و بێچارەی نەتەوانی زەحمەتکێشی ئێرانی بناغەی داندراوە و ڕازاندراوەتەوە، بە هیچ نەوعێکی شوعلەی ڕووناکایی و ئومێدی ڕزگاری دەو عەسری تەمەدون و ئەتۆم دا بۆ میللەت و نەتەوانی ئێرانی وەبەرچاو نایە.

و هەتا وەکوو ئەو سەفەرە و دیتنی ئەو دەزگایەی،مەعنای کەلیمەی حکوومەتی پووشالیم نەدەزانی، بەڵام لەو موسافەرەتەی تارانێ دا کە بە چاوی خۆم دەستگای هەڵسووڕی خوێن مژ و پووچەڵی حکوومەتی تارانم دی لێم حاڵی بوو کە حکوومەتی پووشاڵی ئەوەیە کە ئەڵئان لە تاران بەرقەرارە. ئەمما ئەوەندەی هەیە ئەوڕۆکە ئەوەی جەنبەی مەیدانی سیاسەتی بەینەلمیلەلی پەیدا کردووە دەستگای ئیرتیجاعی دونیایە بە وەسیلەی کاسە لێسانی خۆیان بۆ مەنفەعەت بردن و قازانجی خۆیان دائیما خەریکی دەسیسە و ئانتریک و هەو و جەنجاڵن.

ئەمە دووبارە لە بەر ئەوەی کە دونیا بزانێ غەیری حەقی حیسابی خۆمان و خوێندن و نووسین بە زمانی دایکی و پەرە پێدانی فەرهەنگ و لەش ساغی و

هاتنەدەر لە غار و ئەشکەوتی بەدبەختی و، خۆ گەیاندن بە عەسری تەمەدون هیچ مەنزوور و دەسایسێکی خارجی نییە و بۆ گوزەشتێکی زۆر لەو حەقەی کە وەدەستمان هێناوە حازر بووین. هەر چەند بە سوورەتی زاهیر شەخسی ئاغای قەواموسەلتەنە موساعید و تا دەرەجەیێکی حازر بوو کە دە موزاکەراتی دواییدا کە دەست پێ کرابا موافەقەتی [دەکرد]. [لە سەر] پێشنهادی خۆیان دە تەحتی ١۴ مادە دا تا ئەندازەیێک موافەقەت حاسڵ بوو. بەڵام چەند نەفەر لە وەزیران کە وا مەعلووم بوو نەشەیان گوڵی کرد بوو یا بە ئیستیناد بە فەرمایشی ئاغای پیشەوەری لە ئەسەری قانوونی مەنعی تەریاک لە ئازەربایجانێ دا عەسەبانی ببوون نەیانهێشت کە دەوڵەتی ئاغای قەوام لەو مەوقیعە ئیستیفادە بکا و ئەو مەسەلە بە خۆشی تەواو بێ. لە بەر ئەوە ناچار بووین بە بێ ئەخزی نەتیجە ڕۆژی دوو شەممۆ ٢٣ی بانەمەڕ هەیئەتی نمایەندەگی کوردستان و ئازەربایجان سەعاتی ٧ و پێنج دەقیقە لە تاران گەڕاینەوە.

و لە پاش گەڕانەوەی مە دەوڵەتی قەواموسەلتەنە ئێعلامییەیەکی لە تاریخی ٢٣ / ٢ / ١٣٢٥ ئینتیشار دا ئەوا عەرز دەکرێ. هەر وەکوو لە تەورێزێ لە تەرەف هەیئەتی نمایەندەگییەوە بە وەسیلەی ئاغای پیشەوەری ڕەئیسی هەیئەت جوابی دراوەتەوە و ئەمن نامەوێ دەو مەوزووعەی چیدی بدوێم.

برایانی خۆشەویست! حوسنی تەدبیر و ئیرادەی پێشەوای بەرز، یەکەتی و برایەتی کوردستان و ئازەربایجان و غیرەت و شەهامەت و جانبازی پێش مەرگانی کوردستان و فیدائییانی ئازەربایجان دەستگای زوڵم و ئیرتیجاعی موتەزەلزیل کرد و لێیان مەعلووم بووە کە ئەو نێهزەتە کە بە پشتیوانی تەواوی تەبەقاتی میللەتی قارەمان و ڕەشیدی کورد و ئازەربایجان بە وجود هاتووە شۆخی پێ ناکرێ و بە فشە و گاڵتە ناژمێردرێ و ئەو دوو میللەتە

برا و ڕەشیدە دە مەیدانی موبارەزە دا خۆیان پێ ناساندوون. ئەو حەقەی کە ئەستاندوویانە ڕای دەگرن و لیاقەتی ئیدارە کردنی خۆیان بە دونیای ئەورۆ سابیت کرد. ئێستاش مەرد و مەردانە تێبکۆشن و ئیتمینانوو بێ حەق بە مەیە و خودای بێ هاوتا یاری دەهەندەی مەیە.

بژی کورد و کوردستانی گەورە.

بژی پێشەوای موعەزەم و مەحبووبی مە.

بژی فیرقەی دێمۆکراتی کوردستان

بەرقەرار بێ یەکەتی و برایەتی کوردستان و ئازەربایجان.

بژی و ڕاوەستاو بن لاوان و جەوانانی ڕەشیدی کوردستان.

سەرچاوە : وێبلاگی ڕوانگە / رێکەوتی : ٢١ی جوولای ٢٠١١

لە یادی « ٦٥» مین ساڵڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان.

ڕەزا شوان

دامەزراندنی « کۆماری کوردستان »، وەرچەرخانێکی زۆر گرنگ بوو لە مێژووی هاوچەرخی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد دا. چونکە بۆ یەکەمین جار خەبات و ڕەنج و ماندووبوونی گەلە تێکۆشەرەکەمان بەری گرت و، بووینە خاوەنی دەسەڵاتی خۆمان. بە تایبەتیش لە دوای کۆتایی هاتنی جەنگی جیهانی دووەم دا،

کە گەلی کوردمان ژیرانە توانی ئەو دەرفەت و هەلە ڕەخساوە بقۆزێتەوە. ئەم دەسکەوتە نەتەوایەتییەشمان بەبێ مایە و بنەما نەهاتەدی، بەڵکو لە ئەنجامی دروست بوونی هەست و سۆز و جۆش و خرۆشی نەتەوایەتیمان بوو، بۆ ڕزگارکردنی کوردستان لە داگیرکەران و گەیشتن بە هیوا و مافە ڕەواکانمان..شایانی باسیشە هەریەکە لە کۆمەڵەی « ژێ. کاف » و حیزبی دیموکراتی کوردستان، ڕۆڵیکی گرنگ و بەرچاویان هەبوو، کە توانییان

لە ماوەیەکی زۆر کورت دا، ڕیزەکانی گەلەکەمان یەکبخەن، بە تایبەتیش هاندانی چینی ڕۆشنبیران و لاوانی بەجەرگی کوردمان،کە بە پەرۆشەوە سەرگەرمی ڕزگاری و ئازادی و دیموکراتی بوون، ئامادەی گیانبازی و بەرخودانییش بوون، بۆ ڕزگارکرنی گەلەکەمان لە زۆرداری و لە چەوسانەوە..ئەمە و ڕۆڵی خودی سیمبولی هەمیشە نەمری نەتەوایەتیمان، پێشەوا قازی محەمەد ڕێبەری حیزبی دیموکراتی کوردستان، وەکو سەرکردەیەکی بلیمەت و دانا و زانا و نەبەرد و لێوەشاوە، کە زۆر خۆشەویست و ڕێزدار بوو لە لای هەموو چین و توێژەکانی گەلەکمان ڕۆڵێکی گرنگی بێنی لە هۆشیارکردنەوەی ڕۆڵەکانی گەلەکەمان دا، بۆ ڕاپەڕین لە دژی ڕژێمی ڕەگەزپەرست و کۆنەپەرتی شای گۆڕبەگۆڕی ئێرا ن..بەری ئەو خەبات و کۆشش و ڕاپەڕین و ئەو یەکدەنگی و یەکرێزییەی گەلەکەمان، ئەوەبوو:

لە » ٢ی ڕێبەندان » ڕێکەوتی « ٢٢ ی یانواری ـ کانوونی دووەمی » ساڵی ١٩٤٦ دا، لە گۆڕەپانی قەشەنگی« چوارچرا» لە شاری« مەهاباد »ی شیرین دا، بە ئامادەبوونی هەزاران کەس لە ڕۆڵەکانی گەلەکەمان، کە تامەزرۆ و تینووی ئازادی و سەرفرازی و دیموکراتی بوون، هیوای هاتنەدیی ئەو ڕۆژە پرشنگدارەیان دەخواست، پێشەوای نەمر قازیی قازییان، قازی محەمەد بە دەنگێکی زوڵاڵەوە، بە چاوێکی پڕ لە ئەشکی شادییەوە، بە گەروویەکی پڕ لە شەکرە گریانەوە، دامەزراندنی «کۆماری کوردستان» ی ڕاگەیاند. ئای لەو ساتە خۆشە، لەڕۆژە پیرۆز و نەمرە، کە هەرگیز بە وشە و نووسین ناتوانرێت گوزارشتی لێبکرێت..چوارچراو و مەهابادیش هەتا هەتایە کراسی پیرۆزیان پێ بەخشرا.

هەر بۆ ڕۆژی دوایی واتە لە» ٢٢ی یانواری ١٩٤٦ دا، لە گۆڕەپانی چوارچرادا، بە دەنگی تێکڕای جەماوەری گەلەکەمان،تێکۆشەری دڵسۆزی نەتەوەکەمان قازی محەمەد، بە سەرکۆماری کوردستان هەڵبژێررا و، بە ئەوپەڕی ڕیزیشەوە نازناوی« پێشەوا»یان پێ بەخشی، کە هەر بەڕێزیان شایانی ئەو پایەیە و ئەو نازناوە بوو.. هەروەها شاری مەهابادی جوان و ڕەنگین و قارەمانیش کرا بە پایەتەتی یەکەمین کۆماری کوردستان.

لە کاتژمێری دەی بەیانیی ڕۆژی « ٢٦ ی سەرماوزی ١٩٤٦» دا، هەر لە گۆڕەپانی چوارچرا دا، بە ئامادەبوونی سەرکۆمار قازی محەمەد و هەموو وەزیرەکانی حکومەتی کوردستان و، چەند تیپێکی پێشمەرگەی لەشکری کوردستان و، چەندین کەسانی ناودار و بە دەیان شاعیر و ڕۆشنبیر و هونەرمەند و، مامۆستایان و قوتابیانی قوتابخانەکانی شاری مەهاباد و، جەماوەرێکی بێ شوماری گەلەکەمان..بە چەپڵەڕێزان و هڵهەڵەلێدان و بە دەنگی دەهۆڵ و زوڕنا و هاواری بژی کورد و کوردستان ، بۆ یەکەمین جار ئاڵای ڕەنگین و پیرۆزی کوردستان هەڵکرا. مارشی نەتەوایەتیمان و چەندین سروود و شیعر و گۆرانی و هەڵپەڕکێی خۆش و بەجۆش پێشکەش کران..پێشەوا قازی محەمەدیش لەم بۆنە پیرۆزەدا وتارێکی بەنرخی پێشکەش کرد.. ئەم کەرنەڤاڵە تا ئێوارە بەردوام بوو.

بێ گومان ڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان، خۆشترین و پیرۆزترین ڕۆژە لە مێژووی هاوچەرخی کورد و کوردستان دا. کە تا ئەمڕۆش ڕەنگدانەوە و کاریگەرییەکی گرنگی لەسەر ئاستی کوردستانی گەورەدا هەیە و دەشبێت..بەڵکو کاریگەریی گرنگیشی کردە سەر گەلانی تری ئازادیخوازی ئێران و ناوچەکەش.. کۆماری کوردستان ئومێد و هیوایەکی تازەی بە گەلەمان بەخشی.. شایانی ئەوەیە کە هەموو ساڵێک بە ئەوپەڕی شانازی و ڕێزەوە یادی ڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان بکەینەوە و، بەرز و پیرۆز ڕای بگرین.. خۆزگەی ئەوەش دەخوازین کە ڕۆژی« ٢٢ی یانوار »ی هەموو ساڵێک، کە ڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستانە، لە هەرچوار پارچەی کوردستان دا بکرێت بە جەژنێکی فەرمی بە ناوی« جەژنی کوردستان » و ئەم ڕۆژە بکرێت بە پشوو، لە سەربانی هەموو دایرە و دامەزراوە حکومی و مەدەنی و ماڵەکانیش دا،ئاڵای پیرۆزی کوردستان هەڵبکرێت.. خۆشترین کەرنەڤاڵ و ئاهەنگی شایستەش بەم بۆنە پیرۆزەوە سازبکرێت.. دایرەی پۆستی کوردستانیش پوولی تایبەتی بەم بۆنەیەوە چاپ بکات و بیفرۆشێت.. هەروەها ڕۆژی« ٢٦ی سەرماوز »ی هەموو ساڵێکیش لە هەموو شوێنێکی کوردستان دا، بە فەرمی بکرێت بە » ڕۆژی ئاڵای کوردستان » و لە هەموو شوێنێکی کوردستان دا، لەسەربانی هەموو قوتابخانەکان و دایرەکان و ماڵەکانیش دا، ئاڵاکەمان هەڵبکرێت.. هەر کوردێکیش ئاڵایەکی بچووک لە یاخەی بدات.. هیوادرین کە حکومەتی کوردستان ئەم پێشنیارانە جێ بە جێ بکات..ئەگەر بیانەوێ بە ئاسانی بۆیان جێ بە جێ دەکرێن و دەق دەگرن..لە هەموو کارێکیش دا یەکەم هەنگاو کەمێ گرانە، دواتر ئاسانە.

سەرەڕای تەمەنی کورتی کۆماری کوردستان، کە نزیکەی یانزە مانگی خایاند..بەڵام لەو ماوە کورتەدا، گەلێ دەسکەوتی مەزن و گرنگی لە هەموو بوارەکان

دا، بۆ گەلەکەمان هێنایەدی.. لە بوارەکانی : سیاسی، کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی، پەروەردەیی، ئابووری، چەسپاندنی بنەماکانی ئازادی و مافی مرۆڤ ، ئازادیی ژنان لە دامەزراندنی یەکێتی ژنانی کورد ، پراکتیزەکردنی دیموکراتی ، دامەزراندنی لەشکری کوردستان، بە فەرمی کردنی زمانی کوردی و خوێندن بە کوردی، گەشەکردنی ڕۆشنبیری و، ڕاگەیاندن، کە چەندین گۆڤار و ڕۆژنامەیان دەرکرد لەوانە گۆڤاری:کوردستان، هاواری کورد، هاواری نیشتمان، هەڵاڵە، گرۆگاڵی منداڵانی کورد ـ سێ ژمارەی لێ دەرچوو، کردنەوەی ڕادیۆ بە زمانی کوردی، سینەمای گەڕۆک، ئەمانە و چەندین دەسکەوتی جوراوجۆری تریش.

بە دەخاوە، نەیان هێشت کۆماری کوردستان پێ بگرێ و لەسەر پێ یەکانی خۆی ڕابوەستێ و، چەندین هیوا و خەونی تری بهێنێتەدی.. بە پیلانێکی ناوخۆیی و دەرکی، بە ساوایی جوانەمەرگیان کرد.. گرنگترین هۆیەیکانی هەرسهێنانی کۆماری کوردستان، خۆکێشانەوەی سۆپای سۆڤیەت بوو لە ناوچەی کوردستان و شوێنەکانی تری ئێران دا. هۆیەکی گرنگی تریش ئەوەبوو، هەندێک لە سەرۆک هۆزە بەزی و خۆفرۆشەکانی کوردمان ناپاکی و خیانەتیان کرد و، بوون بە جاش و چوون پاڵ حکومەتی ئێران و ، هاوکاری سۆپای هێرشکەری ئێرانیان کرد..نابەرانبەریش لە هێز و چەک دا، هۆیەکی تر بوو، لەشکری کوردستان « پێشمەرگە» چەکی قورس و تەقەمەنیی پێویستیان نەبوو.

تا ئەمرۆش داگیرکەرانی کوردستان، بۆ چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوایەتیی کوردمان، هێزو چەک بەکاردەهێنن و لەشکرکێشی بۆ سەر کوردستان دەکەن و،زۆر بێویژدانانەش سیاسەتی جینۆسایدی کورد و کوردستان سوتاندن و کاولکردن پەیڕەوی دەکەن و،بزاڤی ڕزگاریخوازی کورد بە جوداخوازی ناودەبەن.. پێشمەرگەی شۆڕشگێڕی کوردستان بە تیرۆریست و ناپاک تاوانبار دەکەن..کە لە ڕاستی دا،ئەم داگیرکەرانەی کوردستان،خۆیان ڕەگەزپەرست و تیرۆریست و تاونباری ڕاستین، ئۆباڵی کۆشتنی بە هەزاران کوردی بێ تاوانیان لە ئەستۆدایە و، دەستیان بە خوێنی منداڵ و ئافرەت و پیر و لاوی کوردمان سوورە.. بە هەزاران ڕۆڵەی گەلەکەمان لە بەندیخانە و زیندانەکانیان دا، ئەشکەنجە و ئازار دەدرین.. گوناهیان هەر ئەوەیە کە کوردن و دەیانەوێ بە ئازادی بژین..دوژمنانی کورد باش دەزانن کە بە درێژایی مێژوو ئەم سیاسەتەیان ، سەری نەگرتووە و هەردەم شکستیان هێناوە..هێندەی تریش کێشەکە قووڵتر بۆتەوە و،کوردایەتی زیاتر گڕ و گڵپەی کردووە، زیاتریش سووربووینە لە خەبات و گیانبازی و خۆڕاگرتن، لە پێناوی ڕزگاریی کوردستان و هێنانەدیی مافە ڕەواکانمان.ئەمڕۆ لە هەموو کاتی بە هێزتر و ئێرادەترین.

ڕەزا شای گۆڕبەگۆڕی ڕەگەزپەرست و کۆنەپەرستیش، لەو عەقلیەت و بیرە پووچ و بۆگەنە بەدەر نەبوو، لە جیاتی گرتنەبەری زمانی گفتوگۆکرن بۆ چارەسەرکردنی دۆزی کوردمان،بە سوپایەکی زەبەلاحەوە،دڕندانە پەلاماری کوردستانی دا،بە هاوکاریی جاشە ناپاکەکان.. لە ڕۆژی « ١٧ / ١٢ / ١٩٤٦» دا، دوژمن چووە ناو شاری مەهابادەوە. لەو ڕۆژەدا کۆتایی بە تەمەنی کۆماری کوردستان هات.. زۆر داوایان لە سەرۆک کۆمار پێشەوا قازی محەمەد کرد کە خۆی بەدەستەوە نەدات و خۆی دەرباز بکات.بەڵام پێشەوا ڕازی نەبوو، وتی :

« چۆن من هەڵبێم و گەلەکەم لەم بارودۆخەدا ڕووبەڕووی چارەنووسی دەبێتەوە، سوێندم خواردووە، تا دوا تنۆکی خوێنم پارێزگارییان لێ بکەم و جێیان نەهێڵم» ئەمەیە

هەڵوێستی جوامێرانەی سەرکردەی بە ڕاستی دڵسۆز و گەل و نیشتمانپەروەر،کە تا دوا هەناسەی ژیانی لەگەڵ هەموو خۆشی و نا خۆشی و،لەگەڵ تەنگانە و شێنەیی و،لەگەڵ سەرکەوتن و شکستیی گەلەکەی دا بوو، بوو بە نموونەی نەمری گیانفیدای و دلێری.

قازی محەمەد و، محەمەد حوسێن سەیفی قازی « ئامۆزای پێشەوا » و، ئەبولقاسمی سەدری قازی « برای پێشەوا» بە سەربەرزییەوە گیران..بە ڕوویەکی خۆش و گەش و بە پێ کەنینەوە و،بە ئەوپەڕی بێ باکی و چاونەترسییەوە، ڕووبەڕووی دادگایی کردن و لە سێدارەدان بوونەوە..شاعیری کوردستانپەروەرمان پیرەمێردی نەمر دەڵێ:

« گەورەی هیچ قەومێک وەک گەورەی کوردان ـ لە ڕێی وەتەن دا نەبوون بە قوربان »

دۆژمنانی کورد، پێش دۆستەکانی شایەتی دەدەن و، دان بەم ڕاستییەدا دەنێن ..

بۆ دادگایی کردنی قازی محەمەد، حکومەتی ئێران، دادگایەکی سەربازیی بە سەرۆکایەتی سەرهەنگ « پارس بەتار » دانا و،هەر خۆشیان پارێزەرێکی

فارسی، نەقیبی سەربازی « سەروان شەریفی » یان بۆ داکۆکیکردن لە قازی محەمەد و هاوڕێکانی ڕاسپارد.. دەربارەی بە جەرگی و چاونەترسیی قازی محەمەد لە کاتی دادگایی کردنی دا، سەروان شەریفی دەڵێ : « قازی محەمەد پیاوێکی مەزن و دانا بوو، بە ئەوپەڕی ئازایەتییەوە دەربارەی دۆزی گەلی کورد قسەی کرد، زۆر بە بوێری و جەسارەتەوە داکۆکیی لە مافەکانی کورد دەکرد ، لە خود موختاری و مافی چارەی خۆنووسین..» هەر شەریفی دەڵێ:« لە ڕاستی دا، قازی محەمەد دادگایی ڕژێمی دەکرد و، لە باتی بەرگری کردن لە خۆی، پرۆتستۆی ڕژێمی دەسەڵاتداری دەکرد، کە بە نامەردی و بە قیزەوەنییەوە، هەڵسوکەوتیان لە مەڕ چارەسەرکردنی کێشەی گەلی کورد کرد»دەستەی دادگایی کردنی سەربازیی لە ئازایەتی و چاونەترسی و خۆڕاگریی قازی محەمەد و هاوڕێکانی دا، زۆر سەرسام بوون و واقیان وڕما، کە لەو ساتە وەختەش دا، هەر سووربوون لە وەدەست هێنانی مافە ڕەوا نەتەوایەتییەکانی گەلی کوردمان.. پەشیمان نەبوون لەوەی کە لە پێناوی گەلەکەمان دا کردبوویان ..هەر لە بارەی هەڵویستی جوامێرانەی قازی محەمەد لە کاتی دادگایی کردنی دا.. « سەروان کیومەرس ساڵحی » کە هەواڵنێرێکی سەربازیی سوپای ئێران بوو،کە لە ناو هۆڵی ددگایی کردنەکەدا ئامادەبوو،دەنووسێ و دەڵێ:« من لە زۆربەی دادگاییەکانی مەیدانی و سەربازییەکان دا، وەک هەواڵنێرێک ئامادەبوومە، بەڵام هەرگیز هیچ کەسێکم نەدیوە،کە بە ڕادەی قازی محەمەد بەجەرگ و بوێر و دلێر بێت.. لە کاتی دادگایی کردنی دا ، نەیدەزانی کە ترس چییە.. زۆر بە بێ باکی قسەی دەکرد و وەڵامی پرسیارەکانی دەدایەوە.. » سەروانی پەیامنێر دەڵی، قازی محەمەد بە دادگای وت: « من لە زووەوە خۆم بۆ ئەوە ئامادە کردووە، کە بە باوەشێکی ئاواڵەوە پێشوازی لەو مردنە سەربەرزانەیە بکەم ، کە لە ڕێگای ئازادیی میللەتەکەم دا دەکوژرێم، ئەوە بەڵێنێکە کە بە نەتەوەکەم داوە، لە گەڵیان دا بژیم و لە پێناوی ئەوانیش دا بمرم، تازە چۆن ئامادەم بەڵێنی خۆم بشکێنم »

کاتێ کە سەرۆکی دادگا، بە تاوانبار توانباری دەکات، قازی محەمەد وڵامی دەداتەوە و دەڵێ:« تاوانبار ئێوەن نەک ئێمە. ئیوە وڵاتان لێ داگیرکردووین » دەشڵێ: « ئێرە ماڵی منە ، خاکی کوردستان خاکی باب و باپیر و ئەجدادی منە ، چۆن دەتوانم دەستی لێ هەڵگرم».. هەر لەبەردەم دادگادا قازی محەمەد وتی: « ئێوە قازی محەمەدێ دەکوژن، بەڵام ئەوە بزانن کە لە هەر تنۆکە خوێنێکی من دا، قازی محەمەدێک شین دەبێتەوە. داوا لە گەلی کورد دەکەم خەباتی خۆی لە پێناوی رزگاریی کوردستان دا یەک بخات، باوەڕ بە دەوڵەتی خۆفرۆشی تاران مەکەن.. بژی کورد ـ بژی کوردستان »

کاتێک کە ئەو سێ قارەمانە پاڵەوانەیان بۆ لە سێدارەدان برد،جەلادەکان ویستیان چاویان ببەستنەوە، بەڵام کەسیان نەیان هێشت چاویان ببەستنەوە. پێشەوا قازی محەمەد پێیانی وت: « هیچ شتێک نییە کە شەرمی لێ بکەم، تا لە بەردەم ڕۆڵەکانی گەلەکەم و نیشتمانە خۆشەویستەکەم دا، چاوم ببەستنەوە..حەزدەکەم لە دوا سات و لە دوا چرکەی ژیانم دا، بە ئەوپەڕی سەبەرزی و بە چاوی کراوەوە ، لە نیشتمانە جوان و خۆشەویستەکەم کوردستان بڕوانم » دوا وتەی پێشەوا قازی محەمەد ـ کە هەندێ کەس بە هەڵە یان بە ئەنقەست داویانەتە پاڵ کەسانی تر- ڕووی دەمی لە دەستەی دادگاگایی و ئەو بەرپرس و ئەفسەرە پلەدارانەی سوپای ئێرانی داگیرکەر کرد، کە ئامادەی لە سێدارەدانیان بوون، وتی:« لە سێدارە ناترسم..بە هەڵواسراویش پێڵاوەکانم لە ئاستی سەری ئێوە بەرزترە»

لە ڕۆژی « ٣٠ /٣ /١٩٤٧ » دا، لە گۆرەپانی چوارچرا دا،لە شاری مەهابادی پاڵەوان دا، پێشەوا قازی محەمەد و، محەمەد حوسێن سەیفی قازی و، ئەبولقاسم سەدری قازی لە سێدارە دران..چوونە ڕیزی کاروانی شەهیدە هەردەم نەمرەکانی کورد و کوردستانەوە.

یادی قازی محەمەدی نەمر و هاوڕێکانی هەرگیز، لە دڵ و دەروونی هیچ کوردێکی دڵسۆزدا دەرناچێت.. لە » ٣٠ / ٣ / ١٩٧٩» دا، حیزبی دیموکراتی کوردستان، ڕۆژی لە سێدارەدانی قازی محەمەد و هاوڕێکانی وەک « ڕۆژی شەهیدانی کوردستان » ڕاگەیاند. هیوادرین ئەم ڕۆژە لە هەموو بەشەکانی کوردستانی گەورەدا بکرێت بە ڕۆژی شەهیدان قازی محەمەد « ١٩٠٠ - ١٩٤٧» کورد و کوردستانپەروەرێکی کەم وێنە بوو، بیر و ئامانجی هەموو پانتایی کوردستانی گەورە بوو، لە ژوورەکەی دا نەخشەی کوردستانی گەورەی هەڵواسی بوو..هەمیشە جەختی لەسەر برایەتی و یەکێتی و یەکرێزیی کورد دەکردەوە..هانی خوێندن و خوێندنەوەی دەدا..داکۆکیی تەواوی لە مافی ژنان دەکرد. چەند بڵێین و بنووسین لە بارەی پێشەوا قازی محەمەد هەر کەمە، بیری نەتەوایەتی و ڕێبازی پیرۆزی قازی محەمەد، بوونە بە ئیلهام و هەوێنی خەبات و کوردایەتی، بوونە بە چرایەکی گەش بۆ نەوەی ئەمڕۆمان..بێ گومان تاوتێکردن و ڕەنگدانەوەیان لەسەر نەوەکانی داهاتووشمان دەبێت..

با ناحەزانی گەلەکەمان، داگیرکەرانی کوردستان، ئەم ڕاستییە باش بزانن، کە خەیاڵیان خاوە کە بتوانن چۆک بە گەلی کوردمان دادەن.کورد دوای هەر نوشستی و شکستی یەک، هەستاوەتەوە و، لە جاران بە گوڕتر و بە تینتر درێژەی بە خەبات و تێکۆشانی داوە.

کۆماری کوردستان و دەسکەوتە گرینگەکانی، چەندین لاپەڕەی زێڕین و پرشنگداریان لە مێژووی هاوچەرخی پڕ لە سەروەری و شکۆداریی کورد و کردستان دا ڕازاندۆتەوە، کە بوونەتە مایەی ڕێز و شانای بۆ گەلەکەمان.

هەموو ساڵێک بە ئەوپەڕی شانازی و ڕێزەوە، یادی ساڵرۆژی دامەزراندنی « کۆماری کوردستان »و « ڕۆژی هەڵکردنی ئاڵای کوردستان» و« ڕۆژی شەهیدانی کوردستان» دەکەینەوە و بەرز و پیرۆز ڕایان دەگرین.

ئەمڕۆش لە ئەنجامی سیاسەتێکی ڕەگەزپەرستی و سەرکوتی و خوێنڕێژی دا، سیاسەتی بە هەدەردانی ئابووریی ئێران، لە پێناوی بەرهەمهێنانی بۆمبی ئەتۆمی، ڕژێمی کۆماری سێدارەی ئێران، دووچاری قەیرانی ناوخۆیی و، گۆشەگیری و، گەمارووی ئابووری و ، دابڕانی نێودەوڵەتی بووتەوە، ئاخوونده کۆنەپەرست و ملهوڕەکانی ئێران، ئازادی و دیموکراتیان لە گەلانی ئێران زەوت کردووە و ، بە ئاسن و ئاگر حوکم دەکەن .. ئەوەی پێیان بڵێت بەری چاوتان کلی پێوەیە، بە تاوانی « دوژمنی خوا» تاوانباردەکەن و، بەبێ سێ و دوو لە سێدارەی دەدەن. ڕق و تووڕەیی و بێزاریی گەلانی ئێران قوڵپە دا.. ژیان و گوزەرانی خەڵکی تا دێت گرانتر و خراپتر دەبێت.. ئەمەش دەرفەتێکی باش و لەبارە، بۆ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلەکەمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دا، بۆ ئەوەی زیاتر هەوڵەکانیان چڕو پڕتر بکەنەوە و، ڕیزەکانیان یەکبخەن و لە بەرەیەکی یەکگرتوودا و، بە هاوکاری لەگەڵ بزووتنەوەی گەلانی تری ئازادیخوازی ئێراندا هاوکاری بکەن ، بۆ ئەوەی ڕژێمی کۆماری سێدارە ناچاربکەن، ملکەچی ماف و داخوازییە ڕەواکانیان بێت.

جام پڕبووە و لێی دەڕژێت ، وا خەریکە بای ڕزگاری و ئازادی و دیموکراتی بەرەو وڵاتانی ڕژێم دیکتاتۆری هەڵدەکات و، دێکتاتۆرەکانیش لەبەردەم ڕق و ئیرادەی پۆڵایینی گەلەکانیان دا خۆیان ناگرن و ، کونە مشکیان لێ بووە بە قەیسەری و شوێن نییە تیا بسرەون..ئەی گەلانی ئازادیخوازی ئێران کاتی ئەوە هاتووە کە ئێوەش تێکڕا ڕاپەڕن و، ڕژێمی دیکتاتۆریی ئێرانیش بە دەردی ڕژێمی دیکتاتۆری هەڵهاتووی تونس بەرن.

لە یادی شەست و پێنجەمین ساڵرۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان دا، جوانترین پیرۆزبایی لە ڕۆڵەکانی گەلی کوردمان دەکەین لە کوردستان و لە هەر شوێنێک دابن.

نەمری و سەروەری بۆ پێشەوا قازی محەمەد و سەرجەم شەهیدانی کورد و کوردستان

ڕسوایی و مردنیش بۆ داگیرکەرانی کوردستان..دوژمنانی ئازادی و دیموکراتی.

هەمیشە بەرز و بڵند و شەکاوە بێت ئاڵای پیرۆز و ڕەنگینی کوردستان.

ڕەزا شوان / سەرۆکی کۆمەڵەی منداڵانی کورد

نەرویج: ٢٠١١/١/١٩

سەرچاوە : ماڵپەری گیارەنگ / ڕێکەوتی : ١٩ی ژانویەی ٢٠١١

کۆماری کوردستان ، وشیاری نەتەوەیی یان پیلانێکی دەرەکی ؟

هاشم زوورئاوەر

ئاماژە :

لە کۆتاییەکانی شەڕی دووهەمی جیهانی، یەکێک لە گرینگترین ڕووداوەکانی مێژووی هاوچەرخی کورد، دامەزراندنی کۆماری کوردستان بوو، ئەزموونێک لە دەسە ڵاتی کوردی کە بۆ یەکەمجار لە مێژووی نوێ دا توانی گۆڤار و ڕۆژنامە دەربخات، دام ودەزگاکانی ئیداری دامەزرێنێت و وەکوو دەوڵەتێکی نەتەوەیی مامەڵەی لە گەڵ بکرێت. کۆمارێک کە بەرهەمی شۆڕشەکانی پێش خۆی و هەڵقوڵاوی ناوەی کۆمەڵگاو ئاکامی سەرهەڵدانی ئەو وشیاری نەتەوەییە بوو کە لە ساڵانی پێش دامەزراندنیدا لە نێو چین و توێژی لاوانی ڕۆشنبیرو تازە پێگەیشتووی ناو خانەقا و حوجرە و خوێندنگەکانی دەوڵەتیی لە ناوچەی موکریان دا سەری هە ڵدابوو . بەڵام مەخابن کە ئەو کۆمارە ساوایە سەرەڕای تێپەڕ کردنی هەموو تایبەتمەندییەکانی یاسایی نێونەتەوەیی خۆی، لە لایەن نەیارانییەوە بە پیلانێکی دەرەکی لە قەڵەمدراوە. لەت و پەت کردنی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست لە لایەن ئیستعمار و چەند پارچە کردنی جیهانی ئیسلام لە لایەن خاچ پەرستانەوە ، پاساو گەلێکن کە لە مێشک و بیروبۆچوونی ناسیۆنالیسمی بەرچاوتەنگی فارس و تورک و عەرەب وهێندێک لە هەڵگرانی بیرۆکەی ئیسلامی سیاسی دا خول دە خوات . هەروە کوو مێژوونووسی ئێرانی((ئەحمەدی کەسرەوی)) داخوازیەکانی ڕەواو نەتەوەیی کورد بەو شێوەیەلێک دەداتەوە و دەڵێ : ((خراپترین تۆوی ناکۆکی و دووبەرەکی کە بێگانە لە ڕۆژهەڵات دا چاندی ئارەزووی سەربەخۆیی نەتەوەکان بوو ، دوای ئەوەی کە ئەو سیخوڕە ئەوروپاییانە بە نێو کورد و ئەرمە ن و ئاشووریەکان دا گەڕان ، ئەو تۆوە گڵاوەیان لە نێو دا چاندن))(١) .

بۆ ئەو مەبەستە ئەو وتارەی ژێرەوە حەول دادێکە بۆ ئەوەی کە کۆماری کوردستان و بزووتنەوەی نەتەوەییەکەی تا چ ڕادە یەک هەڵقوڵاوی ناخی ڕووداوە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی کوردستان و گەشەی بیری سیاسی و نەتەوەیی کورد بووە ؟

ڕەزاشا و مەسەلەی کورد :

شۆڕشی مەشرووتە بوو بە هۆی لە ڕزۆک بوونی سیستمی حکومەتی پاشایەتی - عێلی و دامەزراندنی شێوەیەکی بەڕواڵەت مۆدێرن لە حکومەت ، بەڵام ئامادە نە بوونی کۆمەڵی ئێران بۆ ئەو ئاڵ و گۆڕانە و دەس تێوەردانی ڕووس و ئینگلیس لە کاروباری نێوخۆیی ئێران، بوو بە هۆی هەرەس هێنانی مەشرووتە، کە بە کودتای ١٢٩٩ کۆتایی یەکجاری پێهات و حکومەتی سانترالیستی ڕەزاشا لە ئێران دەستی پێکرد، ئەوەش هاوکات بوو لە گەڵ گەشەی ئاڵمان لە بواری پیشە سازی و تورکیای مۆدێرنی ئاتاتورک، کە سەرنجی بیر و ئەندیشەی ڕووناکبیرانی ئێرانی بۆ لای یەکێک لە دیاردەکانی شارستانییەتی ڕۆژئاوا ڕاکێشا، ئەویش ناسیۆنالیزمی پەڕگیری (شۆوێنیسم) بوو . تەقی زادە کە لە بناغەدانەرانی مەشرووتە بوو ، لە ئاڵمان گۆڤاری ((کاوە)) ی دامەزراند و بە هاوکاری جە ماڵزادە و محەمەد قەزوینی دەستیان کرد بە بڵاوکردنەوەی ئەندیشەی ناسیۆنالیستی . ئەوان بڕوایان وابوو کە تا لە ئێران یە کێتیی میللی لە بواری زمان ، جل و بەرگ ، ......بەدی نەیەت سەربەخۆیی سیاسی و پاراستنی تەواویەتی خاکی ئێران ئەستەمە .ئەو ئەندیشە شۆوێنیستانە لە ڕاستی دا بنەمای دەسەڵاتی ڕە زاشای پێک هێنا ، هەر بۆیە ڕەزاشا هەر کە دەسەڵاتی بە دەستە وەگرت، دەستی گرت بە لە نێوبردنی سەرۆک عێل و عەشیرەتەکان و نیشتەجێ کردنیان و بە دیهێنانی دەسەڵاتێکی سانترالیستی سیاسی ، نیزامی بە هێز(٢) .

بێجگە لە کاریگەرییەتی ئەو بیرۆکە ڕەگەزپەرستانە، سەفەری ڕەزاخان بۆ تورکیای ئاتاتورکیش هێزکارێکی گرینگی هەبوو لە سەر سیاسەتەکانی بە نێو مۆدێرن . ڕەزاشا پاش گەڕانەوەی لە سەفەرەکەی خۆی بۆ تورکیا لە ساڵی ١٣١٣ لە ژێر کاریگەرییەتی سیاسەتی مستەفا کەماڵ دا ، بڕیاری دا کە لە

مەوبەدواوە هەموو گەلانی ئێران و لە ناویشیان دا کوردە کان ، مافی خوێندن و نووسین یان بە زمانی زگماکی خۆیان نییە . " کەریمی حیسامی" لە بارەی هەولەکانی دەوڵەت بۆ یاساغ کردنی زمانی کوردی دا دە نووسێ : .... نووسین و خوێندنەوەی زمانی کوردی یاساغ لە قەڵەم دە درا و تەنانەت بڕیار درا لە ئیدارە کان بەو زمانە گفتگۆ نەکەن، لە سەردەرگای ئیدارە کان نووسرابوو : قسە کردن جیا بە فارسی قەدەغەیە (٣) .

سیاسەتی حکومەتی پەهلەوی بە نیسبەت خەڵکی کوردەوە بە دوو قۆناخ دا تێدەپەڕی و لە هەرکام لەو دوو قۆناخە دا بە دوای ئامانج گەلێکی تایبەت دا دەگەڕان ، گرینگ ترین یان بریتی بوون لە :

١- قۆناخی یەکەم : پێک هاتبوو لە نە هێشتنی هۆزگەرایی ، لە نێوبردنی گروپی چەکداری عەشیرەتەکان، بڵاوکردنەوەی دەسترۆیی دەوڵەتی ناوەندی هەتا سنوورەکان، دامەزراندنی ئیداراتی تۆمارکردنی بەڵگەنامە و موڵکەکان، دارایی ، دادوەری و ناوەندەکانی ڕاهێنان و سەربازی بوون .

قۆناخی دووهەم: تایبەت بوو بە قەدەغە کردنی کەڵک وەرگرتن لە زمانی کوردی و هەروەها دانەمەزراندنی کارمەندە خۆجێ یەکان لە کوردستان دا (٤) .

لە کۆبەندیەکی گشتی دا دەتوانین بڵێین ، قەدەغە کردنی زمانی کوردی، سەپاندنی جل و بەرگی ئوروپایی بە سەر کوردەکان و دوورخستنەوە و بەند کردنی کەسایەتییە دیار و سەرۆک هۆزەکانی کورد ، دانانی کارمەندی ناکورد و گوشاری سوپاییەکان و ژاندەرمەکانی ڕەزاخان بۆ سەر دانیشتووانی کوردستان، هەموو بەو واتایە بوون کە ڕێژیمی پەهلەوی دژایەتی ئازادی و هەڵس و کەوتی زمان و داب و نەریتی کوردەکان دەکا ، ئەو شەڕانگیزییە بێ هۆیە و گوێ نەدان بە هیچ نەزانینی بێ هۆیانە لە بابەت زمان و کلتووری یەکێک لە گەلانی ئێرانی، نەتەوەی کوردی بە تەواوەتی لە حکومەتی پەهلەوی دوور کرد (٥) .

ڕەزاشا بێجگە لە مانەش هەستا بە گۆڕین و بە فارسی کردنی نێوی ژمارەیەکی زۆر لە شار و ڕووبارو چیاکانی کوردستان بو نموونە ورمێی کرد بە ڕەزائیە، سەڵماس بۆ شاپوور، خانێ بۆ پیرانشاهر، سابڵاغ بۆ مەهاباد و چۆمی چەغەتوو بۆ زەڕینە ڕوود. هەروەها دراو و داراییەکی زۆری خەرج کرد لە پێناوی سڕینە وە ی ئە دە بی کوردی وبە فارسی کردنی شێعرە کانی " بابە تاهیر هە مە دانی " کە بە زارێکی کە لهوڕی نووسراوە، کرانە فارسی .

داوایان لە (رشید یاسمی) کرد تا لە ڕێگای کارێکەوە کە نووسینی کتێبی (کردوپیوستگی تاریخی او) ە ، تئۆرێکی زڕ سەبارە ت بە فارس بوونی کورد بسەلمێنێت (٦) .

هەروەها " توکلی" سەبارەت بە کار و ڕەفتاری لێپرسراوەکانی دیکەی ئێرانی لە کوردستان دا دەنووسێت : لەو بەرنامانەی دیکە کە بە ئامانجی دژایەتی و لێدانی فەرهەنگ و فۆڵکلۆڕی کوردی جێ بە جێ دەکران، بریتی بوون لە خاپوور کردنی ئەو ئاسەوارە کۆنانەی، ئاماژەیان بۆ مێژووی کورد دەکرد . (حسن مقدم) سەرکردەی هێزە ئێرانییەکان لە شاری سنە لەو رووە دەستی نەپاراست، وێڕای ئەو ئازار و ستەمەی کە خەڵک لە دەستی ئەو کابرایەوە تووشی دەبوون، مردووە کانیشی لە بەڵای ئەو سەرکردەیە بێ بەش نەبوون، ئەو هەستا بە کاول کردنی گۆڕستانی (سلێمان بەگ) کە شوێنی ئارامگەی سەردارانی کورد و کەسایەتییە نیشتمان پەروەریەکانییەتی. بە پێی ئەو سیاسەتە نالەبارەی کە حکومەت بەرامبەر نەتەوەی کورد لە ئێران گرتبوویەبەر، ژمارەیەکی یەکجار زۆر لە کوردی خێڵەکانی (گەڵباخ وپیران و جەلالی) و هەزاران خێزانی دیکەی کوردستان لە ساڵی 1935 دا گواسترانەوە بۆ شوێنە دوورە دەستەکانی ئێران، بە تایبەت بۆ کرمان، سوڵتان ئاباد و شیراز،........ . (٧) .

ئاکامی کارکرد و هەڵس و کەوتی ڕەزاخان لە گەڵ دەرەنجامی هەولەکانی ئاتاتورک و ناسیۆنالیستەکانی تورک هەریەک شت بوو، ئەویش چەوساندنەوەی نەتەوایەتی بوو . مەبەست لەوەها گوشارێک لە نێوبردنی شوناسی نەتەوەیی تاقمێک لە خەڵک لە چوارچێوەی وڵاتێک دا لە لایەنی رە گەزی و زمانی ، ئایینی و کلتووری بە کەمینەیەکی جیاواز دادە نرێت .

ئەو سیاسەتە بە نێو چاکسازییەی ڕەزاخان، بە دوو قۆناخ دا لە گەڵ پەرچە کرداری چین وتوێژەکانی خەڵکی کوردستان بەرە وڕوو بوو :

قۆناخی یەکەم : ڕاپەڕینی چەکداری : ڕاپەرینی عەشیرەتەکانی هەورامان و مەریوان بە سەرکردایەتی ڕێبەرە بە نێوبانگەکانیان وەکوو مەحموود خانی دزلی (١٨٧٠- ١٩٤٦) و جافەرسامی هەورامی (١٨٨٥ – ١٩٤٢) و مەحموود خانی کانی سانان لە بەهاری ساڵی (١٩٢٦) دا دژ بە حکوومەتی ڕەزاشای پەهلەوی

* راپەرینی خێڵی جەلالی ١٩٣١- ١٩٣٠ (٨) .راپەڕینی لۆڕەکان بە ڕێبەرایەتی (قەدەم خێر) ئەو ژنە لێهاتوو و ئازایەی کە (سەید مورادخان)ی برای و (عەلی مەهخان) مێردی بە فرت و فێڵ و پیلانی لەشکری ئێرانی لە نێو بران . ڕاپەڕینی سمکۆ، ڕاپەڕینی مەلا خەلیل مەنگوڕ(٩).

قۆناخی دووهە م : راپەرینی فەرهەنگی و سیاسی : دامەزراندنی حیزبی هیوا لە کوردستانی ئێراق کاریگەری بێ وێنەی لە ڕاچڵەکاندنی هەستی نەتەوایەتی کوردستانی ئێرانیش دا یاری کرد بە تایبەت هاوکات لە گەڵ پەرەسەندنی راپەرینە چەکدارییەکانی کورد دژی رەزاشای پەهلەوییەوە ، بزووتنەوەیەکی رۆشنبیری بە هێز لە نێو توێژی خوێندەوار و شارنشینی کوردستانی ئێران سەری هەڵدا کە بوو بە هۆی دامەزراندنی رێکخراو گەلێکی جۆراوجۆر وەک حیزبی ئازادی کوردستان و کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان (ژکاف) . بێجگە لە ڕێکخراوی هیواو شوێن دانەربوونی ئەو لە سەر بووژاندنەوەی وشیاری نەتەوەیی کوردستانی ئێران،" مەلا ئەحمەدی فەوزی " مامۆستای ئایینی لە گەشە کردنی بیری نەتەوەیی کوردی دا بە تایبەت لە ناوچەی موکریان دا رۆڵی بەرچاوی گێڕاوە ." کەریمی حیسامی " وێڕای ئاماژە کردن بە پێک هاتنی گروپێکی سیاسی بچووک بە بەشداری پیاوانی ئایینی ناوچەی موکریان لە ماوەی ساڵانی ١٣٠٧- ١٣١٠ کە لە گەڵ شۆڕشی ئارارات و پارتی خۆیبوون دا پێوەندیان بووە، مەلا ئەحمەدی فەوزی بە بەرپرسی سەرەکی ئەو گرووپە دەناسێنێ و لە بارەی رۆڵی مەلا ئەحمەد لە چالاکی سیاسی کوردەکان لە نێوە ڕاستی ساڵەکانی دەسەڵاتدارییەتی رەزاشا دا دەنووسێ : پێویستە بزانرێ کە رۆڵی مەلا ئەحمەدی فەوزی یەکێک لە رۆشنبیرانی کورد، لە بەرە بەری هەڵگیرساندنی شەڕی جیهانی دووهەم دا، زۆر گرینگە ئەو لە سلێمانیەوە بۆ موکریان هاتبوو و لە ڕاچڵەکاندنی هەستی نەتەوەیی و دامەزراندنی ئەو گرووپە سیاسییە بچووکە دا ڕۆڵی سەرەکی هەبووە (١٠) .

لێکۆڵەرِی کورد" محەمەد سەمەدی " لە گەڵ ژمارە یەک لە ئەندامانی دامەزرێنەری کۆمەڵە دا وتووێژی ساز داوە ، بە لە بەرچاوگرتنی وتەکانیان دە نووسێ کە: مەلا ئەحمەدی فەوزی بێجگە لە زانیاری ئایینی ، وانەی هەستی نەتەوایەتی کوردیشی بە قوتابیەکانی دەگووتە وە (١١). یەکێک لەو قوتابیانە ،" مامۆستا هێمن بوو" ، هێمنی موکریانی لە ژیان نامەی خۆی (لە کوێ وە بۆ کوێ) دا دەنووسێ : ((دەبی بڵێم من دەسکردی ((فەوزی)) م ئەو هەڵیوەشاندمەوە ، و تێکی هەڵشێلام و سەر لە نوێ درووستی کردمەوە ..... بێگومان ئەگەر نەچووبامە خزمەت فەوزی و لەکن ئەو مامۆستایەم نەخوێندبا، رێبازی ژیانم ئەو رێبازە نەدەبوو کە گرتم و پێیدا رۆیشتم و ئێستاش بەرم نەداوە. ئەو تێیگەیاندم من رۆڵەی کوردم و کوردیش نەتەوەیەکی بێبەش و چارەرەش و زۆرلێکراوە و دەبێ رۆڵەکانی لە پێناوی رزگاری کردنی دا فیداکاری بکەن و لە خۆبردوویی نیشان بدەن .... ئەو لاوە کوردانەی لە سەردەمی پاتشایەتی رەزاخانی پەهلەوی دا کە بە تەقلیدی ئاتاتورک خەریک بوو گەلی کورد لە کوردستانی ئێران دا بتوێنێتەوە، یا ڕاستەوخۆ شاگردی فەوزی بوون یا شاگردی شاگردەکانی ئەو، بەتایبەتی پێشەوا قازی محەمەدی شەهید شانازی بەوە دەکرد کە شاگردی فەوزی بوو (١٢).

بێجگە لە دان پیانانی مامۆستا هێمنی شاعیر،لە نووسینەکانی حیسامی و سەمەدیش دا وادەردە کەوێ کە مەلافەوزی ئەگەر نەبێ لە دوو سەدەی ناسک و هە هەستیار دا رووی کردۆتە مەهاباد و هەر جارە هەولی داوە گۆرانکارییەک درووست بکات و هەستی نەتەوایەتی لە نێو کوردەکانی موکریان دا وەئاگابێنێ ، جارێکیان لە گەرمەی شۆڕشی ئارارات، جارێکی دیکەش لە دەسپێکی شەڕی جیهانی دووەم دا (١٣). سیاسەتی شۆوینیستی و گووشاری رژیمی شاهەنشاهی پەهلەوی بووە هۆی پەیدابوونی رِق و بێزاری چین و توێژەکانی گەلی کورد لە رۆژهەڵاتی کوردستان بە شێوە یەک لە سەرووبەندی هەڵگیرساندنی شەڕی دووەمی جیهان دا تەواوی فاکتەرەکانی جووڵانەوە و تەقینەوەی نێوخۆیی ئامادە بوون . بەتایبەت کاتێک کە شەڕ هەڵگیرسا و ئێران تا دەهات لە ئاڵمانی نازی نزیک دەبۆوە . ئەو مەسەلەیەی کە بووە هۆی تێوە گلانی ئێران لە ئاگری شەڕ و سەری رەزاشای پەهلەوی خوارد و ئاواتی خەڵکی ستەم لێکراوی کوردستان هاتە دی (١۴) . رەزاشا خۆی نەگرت لە بەردەمیان دا بەوەش کەش و هەوای ئازادی لە ئێران پەیدا بوو و کوردستانیش بەشێک لە ئازادی و دێموکراسی بە خۆیەوە بینی. حیزب و رێکخراوە سیاسییەکان بووژانەوە لە کاتێک دا کە لە خوارووی ئێران لە شکری ئامریکا و بریتانیا هاتبوو، لەو سەرووشەوە لەشکری سووری سۆڤیەتی هاتبوو هەتا ورمێ ی داگیرکردبوو و ناوچەی مەهاباد لەو بارودۆخە دا بە دوور بوو، بۆیە بارودۆخێکی تایبەتی لە مەهاباد و ناوچە کە خولقا بوو. مەهاباد پێشینەیەکی شۆڕشگێری جوڵانەوەی نەتەوەیی، کوردایەتییان هەبوو هەر بۆیە یەکەم رێکخراوەی بە هێزی سیاسی کوردی بە نێوی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد لە کوردستان لە ناوچەی مەهاباد پێک هات. بەپێی ئەو سەرچاوانەی لە دەستدان ئامانجی (ژکاف)، دژی خۆخۆری و شەڕی ناوخۆ و پووڵ پەرستی و هەل پەرستان بووە، بە هەموو هێز و توانای تێکۆشاوە بۆ ئەوەی زنجیرو تەوقی دیلی و ژێردەستەیی لە گەردنی نەتەوەی

کورد داماڵێ ، هەولی داوە کە کوردستانی گەورە دروست بکاتەوە، لەت و پەتی کوردستان نەهێڵێ کە هەموو کوردێک بتوانێ بە سەربەستی بژی . (ژکاف) زۆر هەستی بەوە کردووە کە دەبی کورد بیر لە شارستانییەت و پێشکەوتن و مەدەنییەت بکاتەوە، خۆ ڕۆشنبیرکردن و ناساندنی کێشەی گەلەکەمان بە دنیای دەرەوە زیاتر ڕێگای ڕزگاریمانە نەک چەک و شەڕ، چوونکە هیچ کات ئەو چەکەی بە دەستی کوردەوەیە لە بەرامبەر چەکی دوژمنەکانی دا بە راورد ناکرێ، بۆیە هەر زوو بیری لە ڕۆژنامەگەری و دەرکردنی گۆڤار و ڕۆژنامە بۆ ڕووناک کردنەوەی بیری نەتەوایەتی کردووە (١٥) .

ک ژ ک لە سەر چوار کۆڵەکەی (ئیسلامەتی، کوردایەتی، مەدەنییەت، سوڵح و ئاشتیخوازی) دامەزراوە.

لە رووی ڕۆشنبیرییەوە (ک ژ ک) زۆر گرینگی بە باری ڕۆشنبیری دا، چە ندین بڵاوکراوەی دەرکردبۆ هوشیار کردنەوەی بیری نەتەوایەتی سیاسی گەلی کورد لە وانە وەک (گۆڤاری نیشتمان، ڕۆژژمێری کوردی، دیاری کۆمەڵەی ژکاف و چەندین بابەتی ڕۆشنبیری (١٦) . لە ژێر تیشکی ئەو ئامانج و حەولانەی ژکاف بۆ بردنەسەری ئاستی ڕۆشنبیری و نەتەوەیی کۆمەڵگای کورد، لە ساڵەکانی ١٣٢٥ - ١٣٢٠ ، تەوەرەی سەرەکی شێعر و ئەدەبیاتی کوردی کە تا ئەو کات تەنیا لە چوارچێوەی ئەدەبیاتی گشتی و بابەتی عیرفانی و فۆلکلۆرِی بووە، جێگەی خۆی دا بە نێوەڕۆکی نەتەوە، مێژوو و ڕێزگرتن لە میراتی سیاسی رابردوو. ئەو پەڕی ئەو ڕەوتە دەتوانین ئاماژە بە بەرهەمی عەبدولرەحمانی شەرەِ فکەندی (هە ژار) بکەین کە لە ((ئاڵە کۆک)) دا شۆڕشێکی گەورەی لە ئەدەبیاتی کوردی هەڵگیرساندووە (١٧) .

تێکۆشانی ژکاف لە هەر دوو لای باکووری کوردستانی ئێران چ دەوروبەری مەهاباد و ناوچەی باکووری میاندواو کە لە ژێر دەسەڵاتی رووسەکان بوو، بە توندی درێژەی هەبوو .... لە ناوچەی کرماشان هێزی ناسیۆنالیستی کورد توانی بووی، ئەوێ بۆ لای خۆی رابکێشێ . لە باکووری سەقزەوە، نفووزی کۆمەڵە لە نێوان عەشیرەتەکان بە خێرایی گەشە سەند و ئامانج و بەرنامەکانی ژکاف ڕەچاو دەکرا. لە پێوەندی لە مەڕ چالاکی ژکاف و پێوەندی دیپلۆماسی و دەرەکی ئەو، سەرکونسولی یەکێتی سۆڤیەت لە ڕەزائیە " هاشمۆڤ" ١ / ٥ / ١٩٤٥ دەڵێ : من بە چاوی خۆم هەستم کردووە بە بوونی پارتی ژکاف و زۆربەی خەڵک ژکاف بە کۆمەڵە ناو دەبات، زۆربەی کوردە کان و پیاوە بە ناوبانگە کانیان لایەنگری سۆڤییەت دەکەن و بە هیوان لە خەباتیان دا بۆ سەربەخۆیی لە سۆڤییەت یارمەتی وەربگرن، کۆمیتەی ژکاف خەڵک دڵنیا دەکات لە ئیش و کارەکانی خۆی دا پەیوەندی دەکات لە گەڵ یەکێتی سۆڤییەت، بەڵام ((لە نێوان ئێمە و ژکاف دا هیچ پێوەندییەک نیە)) (١٨) . ئەو وتەی هاشمۆڤ دان پیانانێکی راستگۆیانەیە و بە ڵگەیەکی ئاشکرایە بۆ ئەو نووسراوانەی کە بێ هیچ بەڵگەیەک لە نووسینەکانیان دا حەول دەدەن کۆمەڵەی ژکاف و جووڵانەوە پەرە گرتووی نەتەوەی کورد لە هەرێمی موکریان دا دەسکردی سۆڤییەتێکان بدەنە قەڵەم. مامۆستا هەژار لەو بارەوە دەنووسێت : زۆر کەس لایان وایە کە حیزبی ژکاف ڕووسان دروستیان کردووە کە خوا هەڵناگرێ راستی بۆ نەچوون، کاتێ کە حیزب بۆ هەوەڵجار لە سابڵاغ دامەزرا، رووس هیچ ئاگاداریەکی لێ نەبوو ، دەمانویست بە ڕەسمی بمانناسن و یارمەتیمان بکەن بەڵام هەرچی کۆششمان کرد جوابیان نەدایەنەوە (١٩) .

حەمە ڕەزاشای پەهلەوی و مەسەلەی کورد :

دەسەڵاتی حەمە ڕەزاشای پەهلەوی لە سەر هەمان سیاسەتی باوکی سەبارەت بە ڕاوە دوونان و سەرکووتکردنی ئازادیخوازانی ئێرانی بە گشتی و بەگژ داچوونەوەی داواکارییەکانی نەتەوە نافارسەکانی ئێران لە پێش هەموویانەوە گەلی کورد بە تایبەتی، ڕۆڵێکی سەرەکی دەبینێت لە شێواندن و تەقینەوەی بارودۆخەکەی وڵات لە پاش تەواوبوونی شەڕ. حکوومەتە یەک لە دوای یەکەکانی ئێران لە ساڵانی شەڕی دووەمی جیهانی چ دوای کۆتایی هاتنی، گاڵتەیان بە مەسەلەی نەتەوایەتی کورد دەهات و ئامادە نەبوون کەمترین ماف بۆ گەلی کورد لە ئێران بسەلمێنن. لە باشوور و ناوەندی کوردستانی ئێران، ئەو ناوچانەی حکوومەتی ئێران دەستی بە سەریان دادەڕۆی، وەک دەسەڵاتێکی نیزامی پیرۆکراتی ئێرانی دامەزرابوو کە لە گەڵ کۆتایی هاتنی شەڕ دا ڕۆژ بە دوای ڕۆژ گوشاریان لە سەر خەڵکی شارەکان و عێلە نیشتمانپەروەرەکانی زیاتر دەبوو، ئەوانە هەموو حەولێکیان ئەوە بوو بنکە و بارەگا نیزامیەکانیان لەو

ناوچانە دا بە هێز بکەن و سیخوڕەکانیان بڵاو بکەنەوە تا ڕێگا لەو شەپۆلە ئازادیخوازی و نەتەوەییە بگرن کە لە هەرێمی موکریان و باکووریانەوە قوڵپی دە دا (٢٠). درووست مانگێک پێش بە دەستە وەگرتنی دەسەڵاتی سیاسی لە لایان ح.د.ک و دامەزراندنی کۆماری میللی کوردستان لە مەهاباد، هەفتەنامەی ((کوهستان)) لە چەند ژمارەیەکی دا بە درێژی باسی شێواوی باروودۆخی ئابووری کوردستان کردووە و بەرپرسیارییەکی خستۆتە ملی دەزگا گەندەڵ و ناکارەمەکانی حکوومەت، ئەوانەی لە کوردستان و نە لە تاران حازرنین کارێک بۆ خەڵکی ڕاپەڕێنن و وەڵامی داخوازییەکانیان بدەنەوە بە تایبەت وەڵام نەدانەوەی تووتنەوانەکانی مەهاباد لە تاران و بێ بەش بوونیان لە هەموو حەق و دەسترەنجێکیان، کوهستان نووسیویە : دوای ئەوەی خەڵک لە تارانەوە بە دەستی خاڵی دەگەڕێنەوە مەهاباد، دێنە سەهەر ئەوباوەڕەی کە دەسەڵاتدارانی ناوەندی، مەهابادیان پشت گوێ خستووە و ئامادە نین لە ڕێی یاسایی و کارئاسانیان بۆ بکەن و ناڕاستە وخۆ پێیان دەڵێن : ئێمە ناتوانین بڕیارتان بۆ بدەین، خۆتان چۆنتان پێ خۆشە وا بکەن، ئەو کاتەش خەڵکی پەی کاری خۆیان دەکەون و خودموختاری بەشێک لە کوردستان و لە پاڵ ئازەربایجان رادەگەیەنرێت (٢١) .

چ لە ڕۆژنامەی کوردستان، ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستان و چ لە چاوپێکەوتنەکانی پێشەوا قازی محەمەد لە گەڵ ڕۆژنامەی ((رهبر)) ی حیزبی تودە و دواتر وتاری پێشەوا بە کۆمەڵانی خەڵک، باس لە داواکاریەکانی کورد کراوە و ئەو داواکاریانە بە تەواوی شاراوە نین، پێشەوا دەڵێت : ئەگەر ئێمە ئە مڕۆ پێدا دەگرین لە سەر داوای ئۆتۆنۆمییەکی جوزئی بۆ وڵاتەکەمان، گوناحی حکوومەتی ناوەندیە کە هیچی نەکردووە بۆ باشکردنی وەزعی ئێمە، ئێمە بە ڕاستی حەز ئەکەین ڕێگای پێشکەوتن بگرین، ئێمە حەز ناکەین لاسای ئامریکا و رووسیا بکەینەوە، بەڵام ئەوەش ڕەت دەکەینەوە کە وەکوو ئاژەڵی وڵاتانی شارستانی بژین. هەروەها لە شوێنێکی دیکە دا دەڵێت : بە هیچ جۆرێکی داوای تەجزیەی ئێرانمان نەکردووە و تەنیا مەبەستمان ئازادی خۆمان و دێموکڕاسی بووە. بەڵام لە پێش دا کاربەدەستانی ئێران بێجگە لەوەی کە جوابیان نەدایەوە، شۆخیشیان بە داوای ئێمە کرد و ناچار بووین حکوومەتی میللی مان دامەزراند و هێزی خۆمان لە بەرامبەر ئەوان دا تاقی کردەوە .... (٢٢)"

ئەحمەد کەمانگر" کە بۆ خۆی کارمەندێکی حکوومەتی ئێران و وەکیلی پایەی 1ی دادگای شاری سنە بوو لە ئاباری ساڵی ١٩٤٥ واتە ٧ مانگ پێش دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە مەهاباد، لە تەلەگرافێک دا ئەوەی پێشنیاری دەوڵەت کرد مادامەکی دەزگاکانی حکوومەت لە توانیان دا نیە بە کارامەیی کار و بارەکانی ناوچەکە ڕاپەڕێنن، چی دەبێت ئەگەر حکوومەت (استقلال ناقص) واتە خوودموختاری بە خەڵکی کوردستان بدایە تا بۆ خۆیان بە کاروباری خۆیان دا رابگە ن (٢٣) .

بەمجۆرە لە پێش نیوەڕۆی ڕۆژی ٢ ی ڕێبە ندانی١٣٢٤ ی هەتاوی بەرامبەر بە کانونی دووەمی ١٩٤٦ لە گۆڕەپانی چوارچرای شاری مەهاباد دا و بە ئامادە بوونی زۆربەی کادرەکانی (ح د ک) جەماوەرێکی زۆری شار و نوێنەرانی ناوچەکان و هۆزە کوردەکان هەر لە ماکۆوە تا سەقز و سەردەشت کە پێشتر بانگهێشت کرابوون، ئاهەنگی ڕێ و ڕەسمی ڕاگەیاندنی" کۆماری میللی کوردستان" دەستی پێکرد (٢٤). قازی محەمەد لە کۆبوونەوەی دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە ٢ی ڕێبەندانی١٣٢٤ی هەتاوی دا بە بەشداری هەموو چین و توێژەکانی کوردستان دا گوتی :

((کوردستان مەوقعیەتێکی جوغرافیایی مەخێوێی هەیە کە بێ پسانەوە و بێ ئەوەی نەتەوە و میللەتێکی کە لە نێویان فاێیل و لێکیان بپچڕێتەوە کورد بە سەریەکەوە و پێکەوە سکوونەتیان تێ دا هەیە و داوای مالکیەتی میللی لەوێدا. بە سەرهات و سەوابیقی تاریخییان یەکە و عموومەن تێی دا شەریکن، خاوەنی ئاداب و عادات و رسوومی میللیەکی وان کە هیچ جۆرە سەدەمە و عەوادیسێک نەیتوانیوە سستیەک لە بناغەی میللییەتی ئەوان دا پەیدا بکا. کورد لە قەدیم دا هەزاران پادشا و حوکمدار و تەشکیلاتیان هەبووە. هەر لەم کوردستانە ئازادەی ئێستا دا بنەماڵەی ئۆمەرای موکری کە سەرسلسلەی ئەوان ئەمیر سەیفەدینا بووە تا ١٠٢٠ کۆچی بیلئستیقلال یەک لە دوای یەک ئەمیر سەیفەدین، سارم بەگ، شێخ حەیدەر، ئەمیربەگ، ئەمیر پاشا تا دەگاتە قوبادخان بە دەسەڵات و قودرەتەوە حکومەتیان کردووە، میللەتی ڕەشید و بە غیرەتی کورد لە هەموو دەور و زەمانێک دا هەرکەس خەیاڵی ئیستیلای نیشت مانی ئەوانی بوو بێ بەرەنگاری بوون و بەربەرەکانیان کردووە و لە هیچ فیداکاریە ک دەستیان دا نەنواندووە. لە پاش لە دە ست چوونی حوکمدارەتیان بۆ وە گیرخستنەوەی ئازادی وچانیان نەداوە. بە دڵێکی ئەوەندە بە هێز و عەزمێکی سابیتەوە تێکۆشاون تا ئێستا هێزێکی وا نەبووە بتوانێ خەفەیان بکات، میرە کوێرە یان کوشتووە، بابان سەری هەڵداوە بابانیان بێ دەنگ کردووە، ئەردەڵان بڵیند بوون ئەوانیان لە عەرزی داوە، بتلیسی بەرز بوونەوە و هەزاری

دیکە وەک ئەوان. تا لەو دواییانە دا لە پاش شەڕی بەینەلمللی پێشوو کە دیکتاتۆری ئێران و تورکیا هاتنە سەرکار، زمان و عادات و مەزهەب و خسووسیاتی میللی کوردیان بە جارێک لاواز و کە نەفت کرد لە هیچ وە حشییەت و دڕندەییەک ڕانەوەستان، خوێندن و نووسینی زمانی کوردی مەمنوع و پۆشینی لیباسمان قەدە غەبوو نەیانە هێشت لە هیچ جۆرە مەزایا و حقووقێکی بە شەرییەت بەشمان ببێ)) . (٢٥)

لەو وتارەی قازی محەمەدی سەرۆک کۆماری کوردستان دا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ئەو کەسایەتییە مەزنە تا چ ڕادەیەک باوەڕی بە کوردستانی بوون و تێکڕای ڕەگەزە پێک هێنەرەکانی نەتەوایەتی کورد لە ((مێژوو ، دابی هاوبەش و تایبەت مەندیەکانی نەتەوەیی .... هتد بووە. کە ئەو تایبەت مەندییەش بێ گومان دەگەڕێتە بۆ بوونی ((وشیاری نەتەوەیی)) سەرۆک کۆماری کوردستان واتە قازی محەمەد و هەروەها کۆمەڵگای کوردیی ئەو کات و کۆمەڵەی ژکافیش دەتوانین بە هێمای ئەو وشیارییە نەتەوەییە لە قەڵەم بدەین. دوای ئەوەی کە کابینەی قازی ناسێندرا و وەزیرەکان دەستیان بە کارەکانیان کرد دروشمی پێک هێنانی کوردستانی گەورە بوو بە ئامانجی کۆتایی قازی و حیزبی دێموکڕات و هەموو توانا و بڕستی کۆمار لەو پێناوە دا خرایە کار. هەر زوو مەهاباد بوو بە مەکۆی ناسیۆنالیستە کوردەکانی تورکیا و ئێراق و سوریا و شاعیران و ئەدیبە گەورەکانی کورد لە هەموو ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستە وە ڕوویان لەو شارە کرد و مەهاباد بوو بە ناوەندی شۆڕشگێرانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و قیبلەگاو هیوای نەتەوە پەروەرانی کورد.

کۆماری کوردستان و کاریگەری ئەو لە سەر ئاستی ناوخۆ و دەرەوەی کوردستان :

ئاستی ناوخۆ : لە سەر ئاستی ناوخووە کۆماری کوردستان لە نیو توێژی خوێندە وارو شارنشینی کۆمەڵگای کورد لە ناوخۆی ئێران بە تایبەت لە تارانی پێتە پێتەختی ئێران دا کاریگەری هەبووە. کاتێک کە لاوێکی کرماشانی بە نێوی ((نادر ئیبراهیمی)) کە لیسانسی زانکۆی هەبوو، دێتە مەهابادو وەکوو نوێنەری کوردەکانی باشوور لە گەڵ پێشەوازییەکی گەرمی خەڵک و ڕێبەرانی کۆمار بەرە وڕوو دەبێت و پۆستێکیشی بۆ دیاری دەکەن (٢٦). لە ڕاستی دا هەرلە ژێر کاریگەریەتی کۆماری میللی کوردستان و دەسکەوتە دێموکراتییەکانی دا بوو کە چەند لاوێکی کورد لە ناوچەی گەرووس لە حوزەیرانی ١٩٤٦ دا ڕێکخراوێ کیان بە نێوی ((یەکێتی لاوانی بیجار)) دامەزراند بە سەرۆکایەتی لاوی کورد ((عە بدولباقی ڕەفیح)). ئەو یەکێتییە ئامانجی بە گژدا چوونە وەی دیاردە ناڵە بارەکانی دزیی و بەرتیل خۆری و گەندەڵی دەزگاکانی حکوومەتی ئێران بوو لە ناوچە کەیاندا (٢٧). کوردەکانی دانیشتووی تارانیش ڕێکخراوە یەکیان بە نێوی (ئە نجومەنی ئازادیخوازانی کوردستان) لە سەرەتای تەمموزی ١٩٤٦ دامەزرا کە ئامانجیان پشتگیری لە داخوازیەکانی گەلی کورد لە ئێران و حەوڵ دان و کارکردنە سەر ڕای گشتی ئێران و دەسەڵاتی ناوەندی لە تاران بوو تا سیاسەتێکی گونجاو و نەرم بەرامبەر بە کورد و دەسەڵاتە سیاسیەکەی لە مەهاباد بگرنە بەر(٢٨) .

هەر لە وقۆناخە دا بوو کە خوێندکارە کوردەکانی زانکۆی تاران لە سەرەتای تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٦ دا ڕێکخراوەیەکیان بە نێوی (اتحاد دانشجویان کرد در دانشگاه تهران) دامەزراند. نادری موحسینی ئەندامی چالاکی ئەو یەکێتیە لە وتارێک دا نووسیویە : ئێمەش وەک خوێندکارانی کوردی زانکۆی تاران شوێنی گرینگ و ئەرکی مەزنی خۆمان لە ناو کۆمەڵە دا هەست پێکردووە و دەزانین کوردستان لانەی ئازیزمان چەند دەردە دارە و ئەمڕۆ لە هەموو ڕۆژێک دا پتر پێویستی پێمانە، ئێمە بە تەواوی دەرکمان بەوە کردووە کە بە داخەوە فەرهەنگمان، باری تەندروستی مان، کشت و کاڵ مان، سەنعەت مان بە کورتی هەموو شتێک مان خراپە و لە تەواوی شارەکانی تری ئێران دواکەوتووترە، هەر بۆیەت ئەو جێگایەی کە هەل و مەرج و شوێن ڕێگەمان پێ بدات، بگرە زیاتر لەوەش خەبات دەکەین بۆ چاکسازی کۆمەڵایەتی و دژی وێران کاری و خراپی بارودۆخی وڵاتەکەمان ڕادەوەستین(٢٩) .

ئاستی دەرەوە : دوای دامەزراندنی کۆمار بە ماوەیەکی کەم (قەدری جەمیل پاشا) بە نوێنەرایەتی کوردە نیشتمان پەروەرەکانی سوریا و لە ڕێگای سلێمانیەوە، خۆی گەیاندە مەهاباد و پیرۆزبایی هەموو کوردەکانی سووریا و توورکیای بە پێشەوا ڕاگەیاند. ناوبراو لە یادداشتەکانی دا نووسیویە : ئێمە نیشتمانپەروەرانی کوردکە لە سووریا بووین، بە بیستنی هەواڵی دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە مەهاباد، گەلێ دڵخۆش بووین، لە سەر پێشنیاری من و ڕازی بوونی هەڤاڵانم بڕیارمان دا کە بە مەبەستی پێوەندی دۆستانە لە گەڵ حکوومەتی کۆمار سەردانی مەهاباد بکەم (٣٠) .

بەڵام لێرە دا نابی ئەو ڕاستییەش لە بیر بکرێت کە بەشێکی زۆر لە کوردە کانی کوردستانی عێراق، خزمەتی دڵسۆزانەیان لە دەزگا نیزامی و ڕۆشنبیرەکانی

کۆمار دا کردو زۆر بە پەرۆشەوە بوون بۆ ئەو ئەزموونە کە بەشێکیان وەکوو مامۆستا چووبوونە مەهاباد و لە خوێندنگاکانی کۆمار دا وانەیان بە منداڵانی کوردستان دەوتەوە. بارزانییەکان و ئەفسەرە ئازادی خوازەکان، کە بە سەرۆکایەتی مەلا مستەفای بارزانی هاتبوونە هەرێمی موکریان، هەر زوو بوونە بڕبڕەی پشتی هێزی میللی کوردستان و بەرگری لێکردنی و دڵسۆز بوون بۆ پێشەوا و متمانەی تەواویان هەبوو و ئەرکی سەرپەرشتی ناسک ترین بەرەکانی شەڕی پێ سپاردن ئەویش بەرەی سەقز بوو(٣١) .

هەر لەو بارودۆخە دا بوو کە جووڵانەوەی (هەقەکان) لە باشووری کوردستان لە سەردەستی (مامەرەزای کوڕی شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە) وەک بزووتنەوە یەکی سۆفیگەرای ئازادیخواز و جوتیارانەی پێشکەوتوو گەیشتە قۆناخێکی پێگەیشتوو و زوو لە لایان حکوومەتی پاشایەتی ئینگلیزخوازی عێراق و چینە کۆنە پەرستەکانی بە تووندی دژایەتی دە کرا، مامە رەزا وەک ئەرکێکی نەتەوەیی، دەستەیەکی لە هەقەکان بە مەبەستی پشتگیری کردنی کۆماری کوردستان ناردە مەهاباد، ئەو دەستەیە تا نزیک رووخانی کۆمار لە رۆژهەڵاتی کوردستان نەگەڕانەوە (٣٢) .

کۆماری کوردستان و سەربەخۆخوازی : کۆماری کوردستان سەربەخۆ بوو و ئەو هەنگاوانەشی کە هاویشتی نیشانەی سەربەخۆی کۆمارە کە بوون، بە تایبەتی وەکوو کۆمارێکی نەتەوەیی کورد لە دیاریکردنی چارە نووسی گەلی کورد دا دیاری بکرێت .ویلیچیڤسکی دەڵێت : دەربارەی سیاسەتی دەرەوە، قازی محەمەد دەیەوێ سەرنجی ئینگلیزیەکان و هەروەها سۆڤییەتیەکان بۆ لای خۆی رابکێشێت و بە باشتری دەزانێت بەلای هیچ لایەکان دا نەڕوات (٣٣). هەروەها لە دوکیومێتێکی رووسیای سۆڤییەت دا لە زمانی رۆژنامەی (اطلاعات) وە نووسراون : پیشەوەری و قازی لە باکۆوە بوون، پیشەوەری و کاربەدەستانی دەرەوەی، سوور بوون لە سەر ئەوەی کە کوردستان ببێتە بەشێک لە ئازەربایجان و سەر بە ئەوەێ بێت، بەڵام قازی محەمەد زۆر بە تووندی دژی ئەو هەڵوێستە راوەستاو بڕیاری لە سەر نەدا و رایگەیاندووە ئەگەر کوردستان بڕیارە سەر بە تەورێز بێت باشتر وایە سەر بە دەسەڵاتی ناوەندی بمێنێتەوە و حاجی بابە شێخ هەروەها رایگەیاندووە کە رێبەرانی کورد لە باکۆ لە ژێر گووشارێکی زۆر دابوون، تەنانەت قازی محەمەد ئامادە بوو کە خۆی ژارخواردوو بکات و خۆی بکوژێ (٣٤) .

بیری سەربەخۆبوونی کۆماری کوردستان، پێشەوا و رێبەرانی تری حیزبی دێموکراتی کوردستانی هان دا کە بە پاشکۆیەتی حکوومەتی ئازەربایجان رازی نەبن و سەر بۆ پیشەوەری و باقرۆڤ دانەنوێنن و بڕیاری دامەزراندنی حکومەتێک بە بەدیهێنانی سەربەخۆیی و ئازادی نەتەوەیی کورد بدەن .

رۆژنامەگەری کوردی و وشیاری نەتەوەیی : رۆژنامە و بڵاوکراوەکانی کوردی کۆمار، رۆڵی سەرەکیان گێڕا لە بڵاوکردنەوەی هەست و وشیاری نەتەوەیی بەڵام سەربەخۆیانە و بە بێ گوێ ڕایەڵی بە ڕەنگدانەوەی سیاسەتەکانی سۆڤییەت و ئازەربایجان، لە تەواوی ئەو بڵاوکراوانە دا بابەت گەلی پێوەندی دار بە کۆمۆنیزم و مارکسیزم بڵاو نەدەکراو و هەمیشە لە لاپەرەی یەکەمی ئە و بڵاوکراوانە دا، وشەی ((بسم الله الرحمن الرحيم)) و هێندێکیش جار ئایەتی قورئانی پیرۆز بەرچاو دەکەوت.

حکوومەتی کۆمار بڵاوکردنەوە و گەشدانی فەرهەنگ و زمان و ناسیۆنالیستی کوردی کردبووە بەرنامە و پێڕەوی خۆی. بەشێکی گرینگی شێعرەکانی شاعیرانی گەورەی کورد وەکوو قانع، پیرە مێرد، هەژار و هێمن لەو سەردەمە دا بڵاو دەبوونەوە وەکوو رۆژنامەی کوردستان و گۆڤار و هەفتەنامی هەڵاڵە تایبەت بە ژنان، مانگ نامەی هاوار بابەتی ئەدەبی بڵاودە کردەوە کە وێڕای کەم و کوڕی کاغەز و بووجەی کەمی حکوومەتی کۆمار، شێعرەکانی هەژار و هێمنی تێدا بڵاو دەبیەنەوە کە ئۆگری قازی محەمەدی بە نیسبەت زمانی کوردی نیشان دەدا و هەروە ها بڵاوکراوەکانی تری وەکوو : گۆڤاری ئاژیر، گەلاوێژ ، گرۆگاڵی منداڵان ، نیشتمان (٣٥) .

پێشەوا و رووخانی کۆمار : دوای ئەوەی کە هەل و مەرجەکە بە دژی ئامانجەکانی نەتەوەیی کورد و کۆماری کوردستان دا شکایەوە و ئەگەری هاتنەوەی لەشکری حکوومەتی رەگەزپەرستی شاهەنشاهی ڕەخسا، پێشەوا بێ ئەوەی کە ترسی مەرگ لە وەفاداری بە سوێند و پەشیمانی بکاتەوە، هەڵوێستێکی گرت کە ئازادیخوازانی ئێرانی تووشی سەرسووڕمان کرد. ئەویش ئەوە بوو کە سەرەڕای ئەوەی کە دەیزانی لە لایان رێژیمی حەمە ڕەزاشای پەهلەوی سزای لە سێدارە دانی بۆدە درێت، بەڵام حازر نەبوو مە هاباد بەجێ بهێڵێت، چونکە گومانی هەبوو لە کوشتار و تاڵانی بێ بەزەییانەی خەڵکی مەهاباد لە لایان رێژیمەوە ." علی اصغر احسانی" لە بیرەوەریەکانی دا مەزنی و بوێری پێشەوای سەلماند و نووسیویە : ئەو مرۆڤە مەزن و ئازایە کە دەبوایە ئەمسالی پیشەوەریەکان و

غولام یەحیاییەکان وانەی قارەمانێتی و بزورگواری و مەردایەتییان لە قوتابخانەی ئەو دا خوێندبایە ... ئەوانە ئەگەر تۆزقاڵێک مەردایەتی و بوێری قازی محەمەدیان هەبوایە، بە تەنیا ئیشارەتێک دەستیان لە بەرگری بەرنەدە دا وەکوو قازی سەنگەری مەردانەی خۆیان چۆل نەدەکرد(٣٦).شایانی باسە بوێری پێشە پێشەوا، بە جۆرێک بوو لە بەرامبەر مەرگ دا چۆکی نەلەرزاند و هەڵوێستی جوامێرانەی لە موحاکەمە کردنی مەحکەمەی شاهە نشاهی دا سەری زۆر لە ئامادە بووانی سوڕاند، پێشەوا لەو مەحکەمەیە دا بە زمانێکی پاراو سیاسەتی ڕەگەزپەرستانەی حکوومەتەکانی تارانی لە قاو دا و ئاشکرای کرد کە خەباتی گەلی کورد لە پێناوی ئازادی دایە و بە لە ناوبردنی سەرکردەکانی نەک هەر لە ناو ناچێت بەڵکوو کلپەش دەستێنێت و تا سەرکەوتن پشوو نادات (٣٧) .

لە پێوندی لە مەڕ ئاستی خۆشەویستی قازی محەمەد لە نێو تـوێژی جۆربە جۆرە کـانی کۆمەڵگای کوردستان، " مرتضی زربخت " لە بیرەوەریەکانی خۆی دا ئاوا باس دەکات : هەڵس و کەوتی قازی محەمەد و پیشەوەری ڕێبەرانی کورد و ئازەربایجان، شوێنەواری دژوازی لە سەر خەڵکەکەیان هەبووە و کاردانەوەی جیاوازی لێکەوتۆتەوە، پاش تێپەڕبوونی ٣٢ ساڵ پیشەوەری و فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان هیچ کام نەیانتوانی لە نێو دڵی کۆمەڵگای خەڵکی خۆیان دا جێی خۆیان بکەنەوە، لە حاڵێک دا لە مەهاباد گۆڕی قازی محەمەد بۆتە زیارەتگای خەڵک و لە سەردەمی شۆڕشی ٥٧ دا و لە ساڵرۆژی شەهید بوونی دا ١٠٠٠٠٠ هەزار کەس بە حازر بوون لە سەر گۆڕەکەی یاد و ڕێبازی ئەویان بەرز ڕاگرت . و لە پاش شۆڕشی ٥٧ ی گەلانی ئێران دا بوو کە گەورە ترین گۆڕەپانی شاریان بە نێوی ئەو گەورە پیاوە کرد (٣٨) .

ئەمەیە بوێری و گیانفیدایی کەسایەتییەک لە حاند چارەنووسی گەلەکەی دا تاسەرە مەرگ خۆی بە بەرپرس دەزانێت، سەرۆک کۆماری حکوومەتێک کە لە لایان دەسەڵاتدارانی ناوەندییەوە بە دەسکردی دەرەکی و سۆڤییەتێکان لە قەڵەم دراوە لە حاڵێکدا کەسایەتی پیشەوەری و ڕێبەرانی فیرقەی ئازەربایجان بۆ هەمووان زەق و بەرچاوە. ئەوکاتەی کە پیشەوەری و هێندێک لەو ڕێبەرانە لە سەر و وبەندی هاتنی ئەرتەشی ئێران بۆ تەورێز بە بێ هیچ خۆڕاگری و بەرگری کردنێک ڕادەکەن و هەل و مەرجێکی لەبار دەرەخسێنن بۆ ئەوەی کە هێزی نیزامی ئێران کوشتارێکی بێ بەزەییانە و تاڵانێکی گەورە و لە ئاکام دا کارەساتێکی دڵتەزێن بقەومێنێ، ئەو چەشنە هەڵس و کەوتە ناجوامێرانەی ڕێبەرانی ئازەربایجان نیشانی دا ئەوان تەنیا لە پێناوی بەرژەوەندی تاکە کەسی خۆیان و گەیشتن بە مەقام و دەسەڵات ئەو حکوومەتەیان، ئەویش بە یارمەتی سۆڤییەتییەکان دامەزراندووە و نە بۆ خۆیان جێگای ڕێزی خەڵک بوونە و نە کۆمارە کەیان بە پێچەوانەی کۆماری کوردستان، هەڵقوڵاوی ناوی کۆمەڵگا بووە .

پێشەوا دوای خۆ بەدەستەوەدانی و ئامادە بوونی لە دادگا دا، لە دوایین لێدوانەکانی لە بەرامبەر دادگای فەرمایشی شا دا رایگەیاند : ئەو بزووتنەوەیە بە مەرگی من کۆتایی نایەت بەڵکوو کلپەش دەستێنێت، جەخت کردن بەو ڕاستییەیە کە ئاستی وشیاری نەتەوەیی خەڵکی کوردستان ڕیشەیەکی زۆر لەوە قووڵتری هەیە کە بە مەرگی ڕێبەرەکەی خاشە بڕ بکرێت .

دەسکەوتەکانی کۆماری کوردستان : دەسکەوتەکانی کۆماری کوردستان گەلێک زۆرن و تێکڕای لایەنە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و تەندرووستی و فەرهەنگی و نەتەوەییەکانی کۆمەڵگای کوردی دەگرنەوە، هەر لە دامەزراندنی دام و دەزگاکانی حکوومەتی و بە فەرمی راگەیاندنی زمانی کوردی و بەکارهێنانی لە تەواوی خوێندنگا و دەزگا بەرێوبەریەکانی حکوومەتی کوردستان دا، تەنانەت لە وتاری ڕۆژی هەینی مزگەوتەکانیش دا، ئەمە و بایەخدانێکی زۆر بە بووژاندنەوەی ئەدەب و مێژوو و کلتوور و رۆشنبیری، بە دەرکردنی چەندەها رۆژنامە و گۆڤاری وەک کوردستان، هەڵاڵە و هاواری نیشتمان، گڕوگاڵی منداڵان ، ئاوات و هاواری کورد و هتد ......جگە لە بایەخ دان بە کرانەوە ی کتێب خانەی میللی و کردنەوە ی خوێندنگای ڕۆژانە و شەوانە و هێنانی دەزگای رادیۆ و سینەمای گەڕۆک و کردنەوە ی خەستەخانە و بایەخ دان بە باری لەش ساغی هەروەها حەول دان بۆ باش کردنی ئابووری ناوچەکە و دامەزراندنی شەریکەی پێشکەوتنی بازرگانی و هێنانی ماشێنی کشت و کاڵ و چەندەها کاری تر کە بە ئامانجی گەشەدان و وشیاری کۆمەڵایەتی و سیاسی و رووناک بیری خەڵکی کوردستان بوو . کریس کوچیرا لەوبارە وە دەڵێ : .... کۆماری مەهاباد هەر چەند ناوچەیەکی بچووک بوو، و تەمەنی حکوومەتەکەی زۆر درێژەی نەبوو بەڵام لە راپەڕینی نەتەوایەتی کورد لە لە مێژوو دا جێگایەکی زۆر بەرێزی هەیە ئەوە یەکەم بزووتنەوەی کورد بوو کە دەدیترا ((ڕووناکبیرەکان)) کاروو باری ئەوی بەڕێوە دەبەن ئەگەر کۆماری مەهاباد بەردەوام بایە کوردەکان بە دنیایان نیشان دەدا کە کورد بەراستی ملهووڕ نییە، بەڵکوو توانایی ئەوەی هەیە کە خۆی بەڕێوەبەرێ (٣٩) . ڕە چاوکردنی ئازادی سیاسی و ئاسایشی ناوخۆ تایبەت مەندییەکی هەرە زەقی ئەو کۆمارە

لە بەرچاو کۆماری ئازەربایجان و رژیمی دیکتاتۆری شاهەنشاهی بوو. لە کاتێک دا کە ترۆریسم ئازەربایجانی رۆژهەڵاتی داگرتبوو، شەپکەی سیاسی زۆر توونd ببوو، لە کوردستان دا تەنیا چەند زیندانی سیاسی هەبوون، یەک دوو کەسیش ڕەنگە بە هۆی سیاسی کوژرا بن هەر چەند کە ژمارەیەک لە کوردەکان لایەنگرییان لە کۆمار نەدەکرد، بەڵام دیسانیش توانیان ڕابکەن و بچن بۆ تاران. لە کۆڵان و شەقامەکانی مەهابادی پێتەخت بە ئاشکرا دەکرا گوێ بدەیتە رادیۆکانی ئیستانبول و لەندەن بەڵام لە تەورێز گوێ دان بەو رادیۆیانە تاوانێکی مەزن و سزایەکی بۆ داندراوە (٤٠) .

سەرۆک کۆماری حکوومەتی کوردستان کەسێک بوو کە لە بڕیاردانی سیاسی دا پرس و ڕای بە ئەندامانی تری کۆمیتەی ناوەندی حیزب دەکرد کە ئەوە بۆ خۆی ئەوپەڕی دێموکڕاسی بوونی کۆماری دەسەلماند لە بەرچاو حکوومەتی شاهەنشاهی ئێران کە حکوومەتێکی تاکە کەسی و دیکتاتۆری بوو . هەر وەک سەرۆک کۆمار کوردستان قازی محەمەد خۆی لە رۆژنامەی کوردستان دا دەڵێت : ئەمن بە بێ تەصویبی کۆمیتەی مەرکەزی هیچ کارێکی ناکەم ، چوونکە دێمووکڕات ئەوەیە کە شەخس ناتوانێ مەسڵەحەتی میللی بێ مشاوەرە بگرێتە دەستی خۆی (٤١). تەنانەت لە بەرە بەری هاتنی سوپای ئێران بۆ مەهاباد سەرۆک کۆمار، خەڵکی مەهاباد و پیاو ماقووڵانی و سەرۆک عەشیرەتەکان، لە مزگەوتی هەباس ئاغا کۆ دەکاتەوە تا بە راوێژی ئەوان چۆنییەتی هەڵوێستییان لە هەمبەر هاتنی سوپای ئێران دیاری بکەن.

دەرەنجام :

ناسیۆنالیسم لە کوردستان راستییەکی حاشا هەڵنەگر و بەرهەمی بارودۆخی نوێی فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی و سیاسییە، کە لە هەمان کات دا خاوەنی بنچینەهایەکی بەهێزی گەلی رابردوو و مێژوویی یە کە لە پشتیوانی جەماوەری بەتایبەتمەندی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی کەڵک وەردەگرێ کە لە نێوچوونی ئەو لە داهاتوویەکی نزیک دا ئەستەمە. بە پێچەوانەوە ناسیۆنالیسم لە کوردستان و لە داهاتوویەکی نزیک دا رۆڵێکی گرینگتر یاری دەکات بەهۆی ئەوەی کە کوردستان جڤاکێکی نوێ یە و پێکهاتە و دامەزراوەکانی دەحاڵی تەواوبوون و پێشکەوتن دانە. کۆمەڵگای کوردستان سەبارەت بە بوونی هێندێک تایبەتمەندی دیاریکراو، جیاوازی هەیە لە گەڵ نەتەوەکانی تر و ئەو هۆکارەش دەبێتە هۆی پێکهاتنی شووناسێکی دیاری کراوی کوردی. چەسپاندن و جێگیرکردنی شووناسی نەتەوەیی، یەکێکە لە شازەکانی گرینگی ناسیۆنالیسمی کوردی. تەواوی بزووتنەوە سیاسییەکانی کوردی و بزاڤە فەرهەنگییەکان سەرەڕای ئامانجی جیاواز و شێوازی جیالە یەکتر، لەو بەشە دا خاڵی هاوبەشیان هەیە. شووناسی نەتەوەیی لە کوردستان سەربەخۆ و خاوەنی بنچینەی بە هێزی مێژوویی، واتا و بایەخی تایبەت بە خۆی هەیە. و ئەوە بە مانای چاوپۆشی لە کارتێکەری شوناسەکانی تر لە بەهێزکردن یا هاندانی شوناسی کوردی نییە، دەوڵەتە تازە پێکهاتووە کانی ئێران و ئێراق و تورکیا پاش شەڕی جیهانی یەکەم، لە هە ولی دۆزینەوەی گوتاری ناسیۆنالیستی تایبەت بە مەبەستی شەرعیەتدان بە دەسەڵاتی زۆرە ملی و گەشەدانی فەرهەنگی سیاسی خۆیان بوونە کە لە بنەڕەت دا لە بواری فۆرم و تایبەتمەندیەوە لە گەڵ شوناسی نوێ لە کوردستان لە دژوازیەکی تەواو دا بوو. پێشکەوتنی ئەو وڵاتانە لە ڕاستی دا، هاوڕێ بوو لە گەڵ حاشالێکردنی پرۆسەی فەرهەنگی سیاسیی کوردستان لە هەرێمی دەوڵەتەکانیان، کە ئەو مەسەلەیە بوو بە هۆی خۆڕاگری کوردەکان و لە ئاکام دا سەرهەڵدانی ناسیۆنالیسمێکی پەرچە کردارانە . سەرهەڵدانی بزووتنەوە گەلی جۆراوجۆری سیاسی ناسیۆنالیستی کوردی باشترین بەڵگەن بۆ ئەو خۆڕاگریە لە هەمبەر شۆردنەوە و حاشالێکردنی شوناسی نەتەوەیی کورد.

لە ڕاستیدا سیاسەتەکانی بە نێو چاکسازی رەزاخان لە کوردستان وەکوو نەهێشتنی ڕەوتی هۆزایەتی و بە زۆری نیشتە جێکردنیان، قەدەغە کردنی خوێندن و نووسینی زمانی کوردی، یەک چەشن کردنی جل و بەرگ و سەپاندنی جل و بەرگی رۆژئاوایی بە سەریان دا، دەوری کاریگەرییان هەبوو لە هەڵگیرساندنی ڕاپەڕینی چەکداری و سەرهەڵدانی بزاڤەکانی فەرهەنگی و سیاسی کە لە ئاکام دا بواری ڕەخساند بۆ دامەزراندنی ((کۆماری کوردستان)). دامەزراندنی کۆماری کوردستان وەک ئورگانیکی دەوڵەتی لە مێژووی گەلی کورددا ، ووک هە نگاوێکی بوێرانە و گرینگ بوو ئەگەرچی ئەو ماوەیەی دەسەڵاتداریەتی کەم بوو بەڵام وەکوو هۆکارێک و قۆناغێک لە بەرجەستە کردنی کەسایەتی یاسایی نێونەتەوەیی گەلی کورد دا جێیگەی خۆی گرتەوە، ئەگەرچی ئەو پێوەندیەی بە دەرەوەی وڵات هەیبوو کەم و سنووردار بوو، بەڵام لە رووی یاساییەوە دەتوانرێت وەک سەردەمێکی دیاری کردنی مافی چارە نووس پێناسە بکرێت. ئەوەش دووەم حکوومەتی کوردی بوو کە بەرهەمی خەباتی رزگاری و نەتەوایەتی گەلی کوردە لەو قۆناغە مێژوویە دا، دەتوانین بڵێین حکوومەتی کوردستان لە

رۆژهەڵاتی کوردستان لەو کاتە دا حکومەتی بەدیهێنانی مافی چارە نووسی گەلی کورد بوو. لە وتارەکانی پێشەوا لە بەردەم جەماوەری خەڵک دا وتی : کورد گەلێکە زابیتەی تایبەت بە خۆی هەیە، ئەرزی خۆی هەیە، وەکوو هەموو گەلانی تر مافی بڕیاردانی چارە نووسی خۆی هەیە، کورد لە خەوتنێکی دوور و درێژ دا ڕاپەڕیوە و هەروەها ڕایگەیاند کە ئیتر لە مەو بەدوا سابڵاغ لە حکوومەتی تاران جیا بۆتەوە و لە مەو بە دوا رادەگەیەنێت کە حکوومەتی سەربەخۆی هەیە و قازی محەمەد هەروەها لە وتارەکانی دا رایگەیاند کە کوردستان لە ڕووی جوغراڤیایەوە تایبەتمەندی خۆی هەیە و کوردی تێدا جێگیرە، کورد تایبەتمەندی نەتەوەیی و مێژوویەکی دێرینەی هەیە، کلتوور و داب و نەریتی نەتەوەیی خۆی هەیە کە رۆژگار نەیتوانیوە بیفەتێنێت. هەمووی ئەوانە دان پیانان بەو ڕاستیەیە کە کۆماری کوردستان تا چ ڕادەیەک لە ژێر کارتێکەری ((وشیاری نەتەوەیی)) رێبررانی کۆمار و کۆمەڵگای کوردی ئەوکات دامەزراوە . رەنگ نەدانەوەی سیاسەت و بیروباوەرەی سۆڤییەت لە کاروبار و گۆڤار و بڵاوکراوەکانی کۆمار دا باشترین بەڵگەن بۆ سەربەخۆ بوونی کۆمار. ڕەدکردنەوەی داخوازی ئازەربایجانیەکان بە ئەو مەبەستە کە کۆماری کوردستان سەر بە کۆماری ئازەربایجان بێت، لە لایەن پێشەواوە بەڵگەیەکی ترە بۆ پاراستنی سەربەخۆیی کۆمار دامەزراندنی کۆمەڵەی ژکاف و حیزبی ئازادی کوردستان لە پێش هاتنی سۆڤییەت بۆ کوردستان، نیشان دەری ئەو راستییەن کە سەرهەڵدانی ناسیۆنالیسم و هۆشی نەتووایەتی کوردە کان هیچ پێوەندێکی بە سۆڤییەتیکان نەبووە هەر وەکوو سەرکۆنسولگەری سۆڤییەت هاشمۆڤ دەڵێ کە ((لە نێوان ئێمە و ژکاف دا هیچ پێوەندیەک نیە)). ئەگەرچی سۆڤییەت بە ڕواڵەت دژایەتی داخوازیەکانی کوردی نەدەکرد، بەڵام لە دامەزراندنی حکوومەتی کوردستان دا، هیچ ڕۆڵێکی نەبوو، نەشی دەویست کوردستان لە ئازەربایجان جیا بێ، تەنیا ئامانجی نەتەوە ی کورد پێک هێنانی ئەو حکوومەت بوو بۆ ئەوەش هەر ئەو خەڵکی کۆڵان و بازاڕەی لە پشت بوو، دیتیشمان پاش بەسترانی بڕیارنامەی نەوتی باکوور، سۆڤییەتێکان چۆن پشتی کوردەکانیان بەرداو بە ڕاشکاوی دژی پێشڕەوی کوردەکان و هێزی رزگاریخوازی کورد بوون بەرە و باشووری کوردستان و ناوچەکانی سنە و کرماشان . پێوەندی سۆڤیەت لە گەڵ کۆماری کوردستان ئەگەرچی لە ئاستێکی دیپڵۆماتیکیش دا تێپەڕ ببوو، بەڵام هەموو گەلێکیش مافی خۆیەتی هەول بدات پشتگیری نێودەوڵەتی بۆ خۆی بە دەست بهێنێت تا کەسایەتی نێونەتەوەیی مسۆگەر بکات دەتوانین بڵێین ئەو پێوەندییە بواری کەسایەتی یاسایی نێو نەتەوەیی و پرۆسە کردنی نیشان دەدات بۆ گەلێکی بێ پشتیوانی وەکوو کورد، ئەو کۆمارە لە کردەوە دا وەک دەوڵەتێکی سەربەخۆ لە پێوەندی دەرەوە دا کاری دەکرد نموونەش پێوەندی لە گەڵ کۆماری ئازەربایجان و یەکێتی سۆڤییەت، سەربەخۆ وەک دەوڵەت ئەنجامی دەدا. دێموکڕاسی بوون پایەی سەرەکی فیکر و کەسایەتی پێشەوا بوو، بە جۆرێک نەتەوەیی بوونەکەی بە ئاقارێکی ئەرێنی و مرۆڤ دۆستانە دابردبوو، بە شێوە یەکە دوور بێت لە بەرزە فڕی و شۆونیسم یاخود بپارێزێت لە لار بوونەوە و بەرە و دیکتاتۆری چینێکی کۆمەڵایەتی و راگەیاندنی شەڕی نێوخۆیی، مەسەلەیەکی وا کە کۆماری کوردستان دەکاتە نموونەیەکی تاقانەی دەسەڵاتێکی دێموکڕاسی لیبراڵ لە نێو ناوچەیەکی دواکەوتووو گیرۆدەی سیستمی دیکتاتۆڕ و شۆوینیستەکان، بگرە لە حکومەتی ئازەربایجانیشی جیا دەکاتەوە کە سرووشتێکی ڕادیکاڵی چەپی هەبوو و تا دەهات بەرە و توتالیتربوون و پێشێل کردنی مافەکانی مرۆڤ هەنگاوی دەنا. کۆماری کوردستان بۆ یەکەمجار لە مێژووی ئێران دا جووڵانەوەی دێموکڕاتی سەرانسەری لە گرینگی بزاڤی ئازادیخوازانەی کوردستان وریا کردەوە بە جۆرێک دێموکڕاتخوازانی ئێرانیش هیوای گەورەیان بە ئەزموونی کوردستان هەبوو. کۆماری کوردستان ئەگەرچی تەنیا لە ناوچەی موکریان دا قەتیس مابوو بەڵام کاریگەریەتی لە سەر کوردی پارچەکانی تریش دانا وەکوو هاتنی بارزانییەکان و یارمەتی نیزامی ئەوان وەکوو بڕبڕەی پشتی کۆمار. ئە وسیاسەتەی قازی محەمەد و هەواڵانی سەلماندنی ئەو ڕاستییەیە کە بزووتنەوەی کۆمار لە سەر بناغەی یەکگرتوویی نەتەوەیی خەباتی کردووە کە ئەو خاڵە، ئەو بزووتنەوەیە لە گەڵ بزووتنەوەکانی تر جیا دەکاتەوە. یەکێکی تر لە تایبەتمەندیەکانی کۆمار لە بەرچاو بزووتنەوەکانی تری کوردی، ئەوە یە کە کۆمار ژیاندنەوەی وشیاری نەتەوەیی کردە ئامانج و رێبازی خۆی . کە لەو سەروبەندەی ئەوکات دا گەلی کورد بە هۆی سیاسەتەکانی پاکتاوی رەگەزی لە لایان دەسەلاتی ناوەندیەوە خەریکی لە دەست دانی شووناسی نەتەوەیی و دوورە پەرێزبوون لە ڕاستیەکانی مێژووی ڕابردووی خۆی بوو. شانۆی دایکی نێشتمان و سروودی ئەی ڕە قیب و هەڵکردنی ئاڵای کوردستان نموونەیەکن لەو پێناوە دا. ئەگەرچی کۆماری کوردستان خاوەنی هێندێک خاڵی لاوازیش بووە بەڵام لایەنی بە هێزی ئەوە بووە کە ئەو بزووتنەوەیە لە چوارچێوەی حیزبێکی سیاسی مۆدێڕن بە بەرنامە و پرۆژەیەکی داڕێژراوەوە دامەزراوە کە لە کاتی خۆیدا لە نێو کۆمەڵگای کوردی دا بێ هاوتا بووە. لە لایەکی تر رێبەرانی کۆمار لە رووناکبیرانی سەردەمی خۆیان بوونە و بە تێڕوانینێکی زانستی مامەڵەیان لە گەڵ پێشهاتەکانی رۆژ کردووە .

سەرچاوەکان :

١- احمد کسروی _ تاریخ مشروطه ایران ، چاپ چهاردهم ، انتشارات امیرکبیر ، تهران ، ص ٨٣ .
٢- گۆڤاری مەهاباد ، ژماره ٤٠ پووشپەری ١٣٨٣ ل ١٣-١٢ .
٣- کاروانێک لە شه هیدانی کوردستان – كه ریمی حیسامی ، انتشارات روزبه ، ١٩٧١ ، ل ١٠ – ٨ .
٤- بارودۆخی سیاسی کوردستان – مجتبی برزوی ، وەرگێڕانی نازنازمحەمەد عەبدولقادر ،چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ٢٠٠٥ ، ل ٣٣٠ .
٥- هەمان سەرچاوە – ل ٣٣٤ .
٦- دوکتووریاسین سەردەشتی، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەلاتی کوردستان ، چاپخانەی سیما ، سلێمانی ٢٠٠٧ ، ل ١٢٠ .
٧- هەمان سەرچاوە ، ل ١١٦-١١٥ .
٨- هەمان سەرچاوە ، ل ٧٨ .
٩- هەمان سەرچاوە ، ل ٩٣ .
١٠- کەریمی حیسامی ، کاروانێک لە شەهیدانی کوردستان ، ل ١١ – ١٠ .
١١- محمد رضا جلائی پور ، قاضی محمد ، ص ٢٧ .
١٢- دیوانی هێمن موکریانی ، لە کوێ وە بۆ کوێ .
١٣- بارودۆخی سیاسی کوردستان – مجتبی برزوی ، وەرگێڕانی نازنازمحەمەد عەبدولقادر ،چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ٢٠٠٥ ، ل ٣٦١ .
١٤- کەریمی حیسامی ، کاروانێک لە شەهیدانی کوردستان ، ل ١٢٥ .
١٥- نوشیروان مستەفا ئەمین ، حکومەتی کوردستان (کورد لە گەمەی سۆڤییەتیدا) اربیل چاپخانەی حکوومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی ڕۆشنبیری ، چاپی یەکەم ، ١٩٩٣ ، ل ٥٨ – ٥٧ – ٥٦ .
١٦- هەمان سەرچاوە ، ل ٦٥ – ٦٤ – ٦٣ – ٦٢ .
١٧- گۆڤاری روانگە ژمارە ١٤ ، بانەمەڕی ١٣٨٢ ، ل ١٠ .
١٨- دوکتوور ئەفراسیاو هەورامی ، ڕووداوەکانی ڕۆژهەلاتی کوردستان لە چەند بەلگەنامەیەکی شورەوی دا ، (١٩٤٧ – ١٩٤٥) ، ل ١٤ .
١٩- هه ژار ، عبدالرحمان شرفکندی ، چێشتی مجێور ، چاپی یەکەم ، پاریس ١٩٩٧ ، ل ٦٥ .
٢٠- دوکتووریاسین سەردە شتی ، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەلاتی کوردستان ، چاپخانەی سیما ،سلێمانی ٢٠٠٧ ، ١٨٧ - ١٨٦ .
٢١- هفته نامەی کوهستان ٣ دیماه ١٣٢٤،٢٢) کوردستان ، رۆژنامە ، ٢٢ / ٣ / ١٣٢٥ – ٨ / ٥ / ١٣٢٥ ،
٢٢- نوشیروان مستەفا ئەمین ، حکومەتی کوردستان (کورد لە گەمەی سۆڤییەتیدا) اربیل چاپخانەی حکوومەتی هەرێمی کوردستان ، وەزارەتی ڕۆشنبیری ، چاپی یەکەم ، ل ٢٣٩ – ٢٢٨ – ٢٣٥ – ٢٢٠ .
٢٣- هفته نامه کوهستان ، ٧ی خرداد ١٣٢٤ .
٢٤- دوکتوور یاسین سەردەشتی، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەلاتی کوردستان ، چاپخانەی سیما ، سلێمانی ،ل ١٨٩ .
٢٥- بیرەوەریەکانی سەعیدی هومایۆن ، پێشەوای ڕابوون ، چاپی یەکەم ، ٢٠٠٧ ، چاپخانە ی ئاراس ، ل ٦٣ – ١٤ .
٢٦- گۆڤاری روانگە ژمارە ١٦ ، ره زبه ری ١٣٨٢ ، ل ٤٣ .
٢٧- هفتە نامەی کوهستان ، ١٠ تیر ١٣٢٥ .
٢٨- هەمان سەرچاوە ، ٢٤ تیر١٣٢٥ .
٢٩- هەمان سەرچاوە ، ٤ تیر ١٣٢٥ .

٣٠- دوکتوور یاسین سەردەشتی ، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ، چاپخانەی سیما ،سلێمانی ، ل١٩٥ .
٣١- هەمان سەرچاوە ، ل ١٩٧ .
٣٢- هەمان سەرچاوە ، ل ١٩٧ – ١٩٦ .
٣٣- دوکتوور ئە فراسیاو هەورامی ، ڕووداوە کانی ڕۆژهەلاتی کوردستان لە چەند بەلگەنامەیەکی شورەوی دا ، (١٩٤٧ – ١٩٤٥) ، ل ٧٧ .
٣٤- هەمان سەرچاوە ، ل ٧٢ .
٣٥ بارودۆخی سیاسی کوردستان – مجتبی برزوی ، وەرگێڕانی ئازنازمحەمەد عەبدولقادر ،چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ٢٠٠٥ ، ل ٤٢٣ .
٣٦- علی اصغر احسانی ، خاطرات ما از قیام خراسان و حماسه خارک ، چاپ ١٣٧٨ ، ص ٦٨٦ .
٣٧- بەدرەددین سالح ، سەرۆک کۆماری کوردستان لە بەردەم دادگا دا، چاپی یەکەم هەولێر ٢٠٠١ ، ل ٢٠ -١٨ .
٣٨- زربخت، مرتضی ، از کردستان عراق تا آنسوی رود ارس (راهپیمایی تاریخی ملا مصطفی بارزانی ١٣٢٦) نشر شیراز تهران ، چاپ اول ١٣٧٦،
٣٩- مێژووی کورد لە سەدەی ٢٠ و ١٩ ، ل ٢٨٨ ، کریس کوچیرا ، وە رگێڕاوی محمدریانی .
٤٠- ئارچی ڕۆزوێلت ، کۆماری کورد لە مەهاباد ، ل ٤٠ – ٣٩ – ٣٨ .
٤١- دوکتوور یاسین سەردەشتی ، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ، چاپخانەی سیما ، سلێمانی ، ل ١٦٩ – ١٦٨ .

سەرچاوە : ماڵپەری هەتاوی قەندیل / ڕێکەوتی : ١٨ی نوامبری ٢٠١١

کۆماری کوردستان و چەند ڕاستییەکی تاڵ

جەلال چوارتایی

٢ی ڕێبەندان کە بەرامبەرە بە ٢٣ کانوونی دووەم(ژوئەن) بریتییە لەو ڕۆژەی کە یادی دامەزراندنی کۆماری کوردستانی تێدا دەکرێتەوە لەسەر دەستی پێشەوا قازی محەمەد و هەڤاڵانی .

لە ٢ ڕێبەندانی ساڵی ١٩٤٥دا بۆ یەکەمین جار لەسەر دەستی پێشەوا قازی محەمەد و هاوخەباتەکانیدا یەکەمین کۆماری کوردستان ڕادەگەیەنرێت لە بەشێکی بەرتەسکی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا کە ناسراوە بە ناوچەی موکریان و پایتەختەکەی دەبێتە شاری مهاباد ، نیسبەت بە شاری مهاباد ناوی کۆماریش بە کۆماری مهاباد دەبێتە وێردی سەر زاران .

ئەگەرچی کۆماری کوردستان لەماوەیەکی زۆر کورتدا جارِ دەدرێت و ناوچەی دەسەڵاتدارێتیشی تەواو بەرتەسک و دیاریکراو دەبێت و تەمەنی کۆماریش لە یازدە مانگ دەرباز نابێت ، بەڵام لەگەڵ ئەو تەمەنە کورتەشدا خاوەن دەستکەوتێکی هێجگار مەزن دەبێت بۆ نەتەوەکەمان کە کاریگەری لەسەر هەر تاکێکی کورد داناوە و ئەم کاریگەریانەش ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لە زیادبووندایە ، ئەم کاریگەریانەش بۆتە جێگا شانازی هەر مرۆڤێکی کورد .

کاتێک باس لە شانازیەکانی کۆمار دەکەین ناکرێت کە ئاماژە بە ڕۆڵ و کاریگەریەکانی پێشەواش نەکەین چونکە هەردوو ناوی [کۆمار و پێشەوا] ئاوێتەی یەکترن و لەیەک جیا ناکرێنەوە . مەزنی پێشەوا قازی محەمەد هەر لە دامەزراندنی کۆماردا دەرناکەوێت ، بەڵکو هەوڵ و ماندوبوون و ئیرادەی ئەم مرۆڤە گەورەیە لە چەندین بواردا خۆی دەنوێنێت و چەندین ئامانجی مەزنی لە پێش خۆیدا دەبینی .

ئامانجەکانی پێشەوا قازی محەمەد :

١- ئیرادەی ئازاد

هەر لەگەڵ ڕەخساندنی بچوکترین هەل دا جاڕی کۆمار دەدرێت و ئاڵای کۆمار لە هەر جێگایەکدا دەشەکێتەوە و ئاڵای داگیرکاری تورِ دەدرێت بەبێ ئەوەی کە هیچ هاوکارییەکی نێونەتەوەیی لە پشت کۆمار و خودی پێشەواوە هەبووبێت ئەمە جگە لە لاوازی باری ئابووری ، کە ئەم دیاردەیە تەوا نامۆیە بە ڕەوشی ئیمرۆی باشووری کوردستان چونکە جگە لەوەی کە باشووری کوردستان بە تەواوەتی ئازاد کرا (لەلایەن جەماوەرە) لە هەمان کاتدا پشتگیرییەکی زۆری نێونەتەوەیشی لەگەڵدا بوو بە ئابوورییەکی هێجگار بێشومارەوە ، کەچی لەسایەی سەرکردایەتی فیوداڵ و خێڵەکایەتی دا هەم داگیرکەری نوێ دروستکرایەوە و هەم هەموو داگیرکەرەکانی دیکەی کوردستان ئاشنای باشوور دەکرێن و باشوور دەکرێتە بنکەی سیخوڕی هەرێمی و جیهانی و ئاڵای کوردستانیش وەکو پەڕۆیەکی چڵکن و ئاواتەکانی کوردانیش بە خەونی نێو هۆنراوەکان پێناسە دەکرێن .

٢- ئاسایشی نەتەوەیی و ڕۆڵی ژنان .

لە یازدە مانگ تەمەنی کۆماردا بە جۆرێک ئاسایش دابین دەکرێت کە مرۆڤ سەرسام بکات ، چونکە لەو ماوەی دەسەڵاتدارێتییەدا تەنها یەک کەس دەکوژرێت ئەویش بەهۆی کێشەی کۆمەڵایەتیەوە نەک بە هۆکارێکی سیاسی . ئەمە جگە لەوەی کە ڕۆڵی ژنان تەوا بەرز دەنرخێندرێت و بۆ یەکەمین جار ژنان دێنە کۆڕی خەباتی سیاسی و سەربازییەوە و ڕێکخستنی تایبەت بە ژنان ئاوا دەکرێت و مینا خانمی هاوسەری پێشەواش پێشەنگایەتی ئافرەتان لە ئەستۆ دەگرێت . بەڵام لە نۆزدە ساڵ دەسەڵاتدارێتی سەرانی باشووردا نەک هەر هیچ ئاسایشی کوردان دابیننەکرا بەڵکو باشووری کوردستان کرایە گۆڕستانی ئازادیخوازان و بە دەیان هەزار لە ژنان و پیاوان بوونە تیرۆری دەستی سەرانی خەڕەکی و تاوان و هەموو ئاسایشی باشوور دابینکرا بۆ باندی مافیایی و داگیرکەران و هێزی ئیمپریالیزمی جیهانی .

٣- هەنگاونان بەرەو یەکێتی نەتەوەیی .

یەکێک لە ئەرکە هەرە سەرەکیەکانی کۆمار و خودی پێشەوا بریتی بوو لە هەنگاو هەڵگرتن بەرەو یەکێتی نەتەوەیی و ڕۆڵپێدانی کوردی پارچەکانی دیکەی کوردستان لە کۆماردا . بەڵام دیاردەیەکی وەها نەک هەر لە باشووردا بەدی ناکرێت بەڵکو باشووری کوردستان کرایە باشترین جێگا بۆ پاکتاوکردن و تیرۆرکردنی کوردی بەشەکانی دیکەی کوردستان و بە هەزاران ئازادیخوازیان لە باشووردا تیرۆرکران و ڕەوشێکی تەسلیمکاریشیان بەسەر پارتەکانی ڕۆژهەڵاتدا سەپاند و مەرجەکانی داگیرکەرانیشیان لەسەر جێبەجێ کردن کە بریتی بوو لە لەتوپەت کردن و بێ ئیرادە کردنیان .

۴- پوچەڵکردنەوەی فشاری دەرەکی لەسەر کۆمار .

لە کاتی ئاواکردنی کۆماردا زۆر هەوڵی لاوەکی دەدرێت لەلایەن هەردوو "فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان" و "کۆماری فیدراڵی ئازەربایجان"ەوە بۆ بە پاشکۆکردنی کۆمار و توانەوەی لەنێو ئازەربایجاندا، بەڵام پێشەوا خاوەن بڕوایەکی بەهێز دەبێت بە کۆمار و هێزی نەتەوەکەی و ئەم پیلانگێڕیانە پوچەڵ دەکاتەوە و سەنگی کۆمار دەپارێزێت ، کەچی لە دوای نۆزدە ساڵ دەسەڵاتدارێتی سەرانی یەکێتی و پارتی نەک هەر هەنگاوێکی وەها بوێریانەیان هەڵنەگرت بەڵکو هەموو هەوڵێکیان ئەوە بوو کە باشووری ئازادکراویش بخەنە سەر یەکێک لە داگیرکەرەکانی دیکە و بۆ ئەم مەبەستەش تورکیای کەمالیستیان زیاتر پەسەند دەکرد ، بەڵام کاتێک ئەم ڕێسەی سەرانی یەکێتی و پارتی کرایەوە بە خوری ئەو کات بە نێوی هاوبەشیکردن لە دەسەڵاتدا جارێکی دیکە باشووری کوردستانیان مارە بڕیەوە لە داگیرکەری عەرەبی عێراقی .

٥- بەرخۆدان و خۆڕاگری .

یەکێک لە شانازیە هەرە مەزنەکانی پێشەوا و هاوسەنگەرەکانی بریتیبوو لە بەرخۆدان لە کاتی تێکچوونی کۆماردا . چونکە پێشەوا ئامادە نەبوو ڕێگەی هەڵهاتن هەڵبژێرێت و جەماوەریش فەرامۆش بکات بۆ دوژمنی داگیرکەر ، لەبەرئەوەی پێشەواش زۆر بە ئاسانی دەیتوانی بڕیاری ئاشبەتاڵ بدات و گیانی خۆی دەرباز بکات ، بەڵام ڕەوشتی بەرز و خۆڕاگریانەی پێشەوا ئەو ڕێگەیەی پێنەدەدا کە میللەت گورگانخوارد بکات بۆ خاتری دەربازکردنی گیانی خودی خۆی، چونکە بەر لە تێکچونی کۆماری کوردستان ئاشبەتاڵی فیرقەی دیموکرات و هەڵهاتنی پیشەوەری لەبەر چاوان بوو .

کەمایەسیەکانی کۆماری کوردستان :

کاتێک کە ئێمە باس لە شانازیەکانی کۆمار و مەزنیەکانی پێشەوا دەکەین ئەوا هیچ کاتێک گونجاو نابێت کە باس لە کەموکوڕ و چەوتیەکانیش نەکەین ، بەڵکو دەبێت زۆر بە سەربڵندی باس لە هەموو هەڵە و چەوتیەکانیش بکەین و بیانکەینە وانەیەک بۆ دووبارە نەبوونەوەیان ، چونکە هۆکاری هەرە سەرەکی تێکچوونی کۆمار بریتی بوو لەم خاڵانەی خوارەوە :-

١- بەرتەسکی سنووری جوگرافیایی کۆمار .

سنووری جوگرافیایی کۆمار لە ناوچەی موکریان دەرباز نەدەکرد، بە مەرجێک زۆرینەی چڕی دانیشتوانی ڕۆژهەلات لە دەروەی ناوچەی موکریان هەڵکەوتبوو، کە لە باشوورەوە ناوچەکانی ئەردەڵان و کرماشان و ئیلام و لورستان و لە باکووریشەوە ئورمیە و باکووری ئۆرمیەی دەگرتەوە. کاتێکیش بزوتنەوەیەک لە ناوچەیەکی دیاریکراودا قەتیس بمێنێت ئەوا ئەگەری گەمارۆدان و خنکاندنی هێجگار زۆرە و ئەم دیاردەیەش زۆر بەخێرایی لە کۆماردا ڕووی دا .

٢- ڕۆڵی بە پارێزانە(محافزەکارانە) لە پێشەوادا.

لەگەڵ ئەوەی کە قازی محەمەد کەسێکی ڕۆشنبیر و تێکۆشەر بوو بەڵام نەیتوانیبوو خۆی دەرباز بکات لە چوارچێوەی بیری بە پارێزانەی سەرۆک خێڵەکاندا ، چونکە ئەگەر سەرنجێک بدەینە پێکهاتەی کۆمار ئەوا زۆر بە ڕوونی دەردەکەوێت کە هەموو جێگاکان قۆرخکرابوو بۆ سەرۆک خێڵ و دەرەبەگەکان . ئەم سەرۆک خێڵ و دەرەبەگانەش تەنها بۆ هاوبەشیکردن لە دەسەڵاتدا بەشداربوون نەک بۆ پاراستنی کۆمار و بەرخۆدان ، چونکە هیچ کاتێک سەرۆک خێڵێک ئامادەنابێت بەرژەوەندی خێڵەکایەتی بکاتە قوربانی بەرژەوەندی نەتەوایەتی . تەنانەت هەندێک لە سەرۆک خێڵەکان بۆ پاراستنی بەرژەوەندی خێڵەکایەتیان لە پەیوەندی ژێر بە ژێردا بوون لەگەڵ بنکەی هەواڵگیری و سیخوڕی ڕژێمی پادشایەتی کە نموونەی هەرە بەرچاویشیان قاسم ئاغای دیبۆکری و ڕەحمان ئاغای موهتەدی بوون .

٣- ڕۆڵپێدانی ئەندامانی خانەوادە .

لەگەڵ هەموو دڵسۆزییەکی پێشەوادا بەڵام ڕۆڵێکی زۆری دەدا بە خانەوادەکەی خۆی و هێنانە پێشەوەیان و دابەشکردنی دەسەڵات بەسەریاندا ، کە بە باوەڕی من ئەمە کارێکی ڕاست نەبووە چونکە مەرج نییە بیرکردنەوەی هەموو ئەندامانی بنەماڵەیەک چوونیەک بێت ، زۆر جار هەڵدەکەوێت کە کەسانی بودەڵە لە نێو بنەماڵە ناودارەکاندا هەڵدەکەون و دەتوانن سود لە ناوی بنەماڵە و کەسایەتیەکان وەربگرن . وەک :

سودوەرگرتنی شێخ قادری حەفید بۆ زەوتکردنی زەویوزاری جوتیارەکان بەهۆی خۆشناوی شێخ مەحمودی حەفیدی برایەوە ، سودوەرگرتنی عوسمان بۆ

گرتنەبەری ڕێگای تەسلیمکاری بەهۆی لەخۆ بوردووییەکانی بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجەلانی برایەوە ، سودودوەرگرتنی سابیر و لوقمان و عوبەیدوڵلا بۆ چونە نێو باوەشی بەعسیەکانەوە بەهۆی خۆڕاگریەکانی خوالێخۆشبوو مەلا مستەفا بارزانی باوکیانەوە ، سودوەرگرتنی عەلی قازی بۆ کارکردن لە بنکەی هەواڵگری"سیخوڕی" سەردەمی شا و باڵوێزی ئێران لە ئەڵمانیا بەهۆی شکۆداری پێشەوا قازی محەمەدی باوکیەوە .

٤- بڕوابوون بە هەندێک بەڵێنی سۆڤیەت .

ئەو بڕوایەتییەی کە بە بەڵێنەکانی سۆڤیەت هەبوو لە سەردەمی کۆماردا یەکێکی دیکە بوو لە خاڵە لاوازەکان ، چونکە سۆڤیەتیش ئەگەرچی هەڵگری بیری کۆمۆنیستی بوو بەڵام زیاتر لە دوی بەرژەوەندیەکانی خۆی وێڵ بوو و ئەم وێڵبوونەشی لە وێڵ بوونەکانی ئیمپریالیزمی ئەمریکی کەمتر نەبوو ، هەر بۆیەش کاتێک سوپای سور لە باکوری ئێران پاشەکشە دەکات سەرانی کۆماریش خۆیان بەبێ پشتیوان و تەنها دەبینن .

حیزبی دیموکرات لە ڕۆژگاری ئیمرۆدا :

ئەگەر سەرنجێکی حیزبی دیموکرات بە هەردوو بەشەکەیەوە بدەین لە ڕۆژگاری ئیمرۆدا ئەوا گەلێک ڕاستی تاڵ دێتە پێش چاوان ، چونکە لەگەڵ ئەوەی هەردوو بەشەکە خۆیان بە میراتگری کۆمار و قازی دەزانن بەڵام هەڵسوکەوتیان بە تەواوەتی پێچەوانەیە و پەیڕەوی لە هیچ ئامانجێکی پێشەواش ناکەن و تەنها دەخوازن سود لە ناو و ناوبانگی کۆمار و پێشەوا وەربگرن . چونکە ئەگەر سەرنج بدەینە ئەو ئامانجانەی کە پێشەوا بە بنچینەی گرتبوو ئەوا هیچ یەک لەو خاڵانە بەدی ناکرێت لە حیزبی دیموکراتی ئیمرۆدا .

واتە (بێ ئیرادەبوون و چاوەڕوانیکردن) شوێنی (ئیرادەی ئازاد) دەگرێتەوە - (فەرامۆشکردنی میللەت و شەڕە چەقۆی نێو ئۆردوگاکان) جێگەی (ئاسایشی نەتەوەیی و ڕۆڵی ژنان) دەگرێتەوە - (پارچە پارچە بوون و ناوچەگەرێتی) شوێنی (یەکێتی نەتەوەیی) دەگرێتەوە - (هەڵبژاردنی ژیانی ئۆردوگانشینی و موچەخۆری بەر دەستی سەرانی باشوور) شوێنی (نەهێشتنی فشاری دەرەکی) دەگرێتەوە - (تەسلیمکاری و هەڵهاتن لە ڕاستی) شوێنی (بەرخۆدان و خۆڕاگری) دەگرێتەوە .

ئەگەرچی هەردوو بەشەکەی حیزبی دیموکرات پاساوی پاراستنی ئەزموونی باشوور و هاوچارەنوسیان لەگەڵ سەرانی باشووردا دەهێننەوە ، بەڵام ئەم پاساوهێنانەوانە هەم ڕەوایەتیدانە بە نارەوایەتیەکانی دەسەڵاتدارانی باشوور وهەم زۆریش دوورن لە ڕاستیەوە . چونکە لە هیچ کەسێکی برایانی حیزبی دیموکرات شاراوە نییە کە سەدان کادریان بوونە تیرۆری دەستی دەسەڵاتدارانی باشوور بۆ بەجێگەیاندنی داخوازیەکانی کۆماری ئیسلامی و دەستتێکەڵاویەکانی سەرانی باشووریش لەگەڵ کۆماری ئیسلامیدا نەک هەر کەمی نەکرد بەڵکو کار گەیشتۆتە ئەو ڕادەیەی کە کێبرکێیان بێت بۆ زیاتر چونە خزمەتی کۆماری ئیسلامییەوە . کە ئەم دوو لینکەی خوارەوەش بچوکترین ڕاستینەی لایەنەکانی باشووری کوردستان دەسەلمێنێت .

سەرچاوە : ماڵپەری کلاوڕۆژنە / ڕێکەوتی : ٢٦ی ژانویەی ٢٠١٠

مێژووی کۆمەڵەی ژ- ک و کۆماری کوردستان و ڕۆڵی کەڵوڕەکان

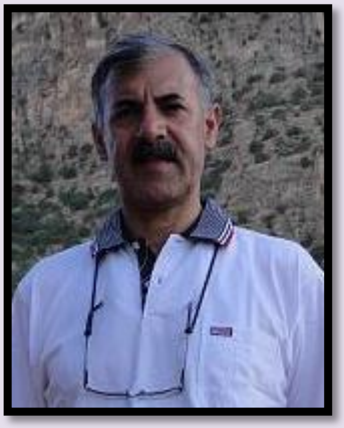

ئێقباڵ سەفەری

پاش ئەوەی کۆمەڵێک لە هەڵکەوتوانی کورد لە ناوچەی موکریان و لە ساڵی ١٣٢٠ ریکخراوی کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان پیک دێنن و چالاکیەکانیان بە مەبەستی بەدەستهێنانی مافی گەلی کورد دەستپێ دەکەن، ئەم کۆمەڵەیە پەلوپۆ دەکێشی بۆ ناوچەکانی دیکەی کوردستان.لەم پێوەندیە دا میرزا عەبدۆڵا مودەبەر (ناسراو بە ئاغەگەورە) کەڵوڕ (کەڵهوڕ) خۆی دەگەیەنێتە شاری مەهاباد و لەگەڵ کۆمەڵێک لە چالاکانی ئەوە دەم کۆ دەبێتەوە. لەو کۆبونەوەیە دا ناوبراو وەک بەرپرسی گشتیی ڕێکخستنی کۆمەڵەی ژ- ک لە شار و ناوچەکانی سنە، کرماشان، ئیلام و لوڕستان دیاری دەکرێ. بە گەڕانەوەی ئاغاگەورە لە مەهابادەوە بۆ کرماشان، چالاکیەکانی کۆمەڵەی ژ- ک پێ دەنێتە قۆناخێکی نوێوە. لەم پێوەندیە دا کۆمەڵێک چالاکوانی سیاسی - تەشکیلاتی لە ریزەکانی کۆمەڵەی ژ – ک دا دەست بە چالاکی و ریکخستن دەکەن. یەک لەو کەسانە میرزا برایمخانی نادریە کە دەبێتە جێگری میرزا مۆدەبر و چالاکیەکان لە ناوچەکانی کرماشان، پشتکویە و لوڕستان سەرپەرەستی دەکا. کەسی دووهەم لەو تیکۆشەرانە مامۆستا سەید تاهیری هاشمی بووە کە دەبێتە دەبیری کۆمەڵە لە شاری کرماشان. کەسی سیهەم رەشید باجەڵانیە کە وەکیلی دادگوستەری بووە، بەرپرسایەتی بەشی باشور لە شاری خانەقینی پێدەسپێردرێ و هەروەها پێوەندی نێوان باشور و کرماشانیش بەرێوە دەبا کە لە شاری بەغداوە دەستپێدەکا تا دەگاتە کرماشان. چارم کەس یەدۆڵا رەزایی دەبێ کە بە بەربرسی پێوەندیە گشتیەکانی ئێلی کەڵوڕ دیاری دەکرێ و ناوبراو کەسێکی شارەزای بواری سیاسی بووە. بەمجۆرە کۆمەڵەی ژ- ک بە هۆی ئۆگر بوونی بە بیر و هزری نەتەوەییەوە لە ماوەیەکی کورت دا دەتوانێ بیری سەربەخۆییخوازی لەو ناوچانە پەرە پێبدا و ریکخستنەکانیان وەک تەشکیلاتێکی چالاک خۆیان بنوێنن. بە دروست بوونی حیزبی دیمۆکراتی کوردستان ئەم چالاکیانە بەجۆرێک پەرە دەستێنن کە پێوەندی دایم لە نێوان مەهاباد و کرماشان و ناوچەکانی دیکە شێوازێکی تایبەت بەخۆیەوە دەگرێ. بەجۆرێک کە لەکاتی پێکهێنانی کۆماری کوردستان دا عەبدۆڵا خانی مۆدەبەر و برایمخانی نادری خۆیان دەگەێننە مەهاباد و چالاکانە بەشداری هەڵسوڕاندنی ئەرکەکان دەبن. بەدامەزرانی کۆماری کوردستان، میرزا مۆدەبەر دەگەڕێتەوە کرماشان و میرزا برایمش دەکرێتە راوێژکاری سەرۆک کۆماری کوردستان، قازی موحەممەد. میرزا برایم بێجگە لەوەی کە راوێژکاری پێشەوا بووە، پلەی سەرهەنگی لە سۆپای میللی کوردستان دا هەبووە. بەسەرنجدان بەوەی کە زمانەکانی فەرانسی، ئینگلیسی، و عەرەبی بە باشی زانیوە، لە وەزارەتی ڕوشنبیریشدا (فەرهەنگ) هەڵسۆر بووە و بابەتی بۆ رۆژنامەی کوردستان نووسیوە، یان وەریگێڕاوەتەوە. بەتایبەت لە گۆڤاری کوێستان دا چەندین وتاری لەسەر سەلاحەدین ئەیۆبی نووسیوە. لە پێوەندی لەگەڵ گۆڤارەکانی سەردەمی کۆماری کوردستان دا، میرزا برایم گەلاڵەی دامەزراندن و بڵاوکردنەوەی گۆڤاری ژیان دەخاتە بەردەست کاربەدەستانی کۆمار کە بە داخەوە لەبەر دەستپێکردنی شەر لەلایان دەوڵەتی ئێرانەوە و هێرش بۆسەر کۆماری ئازربایجان، ناچێتە بواری جێبەجی کرانەوە.

بەڵام بەوحاڵەش میرزا برایم دەبێتە خاوەن ئیمتیازی گۆڤاری دەنگی کورد بە سەردەبیری سەید عۆبەیدۆڵا ئەیوبیان، کە لە دوایین ژمارەی ئەم گۆڤارە دا ئاماژە بە ڕۆخانی کۆماری کوردستان کراوە. لە پێوەندی لەگەڵ نووسینی بابەت بە زاراوەی کوردی خوارو دا، یەدۆڵا رەزایی کە ئەودەم لە شاری گێلانی رۆژئاوا نیشتەجێ بووە، لە گۆڤاری گەلاویژ دا بابەتی نووسیوە کە ناوئاخنێک بووە لە شێعر و لیکۆڵینەوەی ئەدەبی. بەم جۆرە بە ئاماژە بەو بەڵگە مێژوویانە بۆمان دەردەکەوێ کە ڕۆڵی کەڵوڕەکان لە کۆمەڵەی ژێکاف دا و بگرە لە کۆماری کوردستانیش دا بەرچاو بووە. هەڵبەت نابێ لەبیرمان بچێ کە ئەودەم ئەو ناوچانەی کە ئەوان تیکۆشانیان تێ دا بووە، لە ژێر کۆنترۆڵی دوستانی کورد و کۆماری کوردستان دا نەبووە.

پێناسەیەک لەسەر برایم خانی نادری کەلوڕ:

ئیبراهیم نادری یان ئیبراهیم خانی نادری ناسراو بە میرزا ئیبراهیم، کوری فەیزۆڵای نادری، لەساڵی ١٢٦٠ هیجری لە شاری کرماشان لەدایک بووە. خوێندنی سەرەتایی و دواناوەندی لە کرماشان تەواو دەکا و بۆ درێژەی خویندن دەچێتە وڵاتی فەرانسە. پاش خوێندنی حقوق لە فەرانسە، دەبێتە ئەندام لە لۆژیونی فەرانسە و دوای گەڕانەوەش بۆ ماوەیەکی کورت دەبێتە مامۆستای دانشکەدەی ئەفسەری لە تاران. لە گەرمەی شەڕی گەردونی دوهەم دا دەگەڕێتەوە کرماشان و پاشان بەهاورێیەتی میرزا عەبدۆڵای مۆدەبەر دەبنە ئەندامی کۆمەڵەی ژ- ک و چالاکیە رێکخستنیەکان لە کرماشان دەست پێدەکا. بە پیکهاتنی کۆماری کوردستان وەک راوێژکاری پێشەوا دیاری دەکرێ و هاوکاتیش پلەی سەرهەنگی پی دەدرێ. پاش رۆخانی کۆماری کوردستان لەگەڵ چەند هاواڵێکی دیکەی و یەک لەوان سەید عۆبەیدۆڵا ئەیوبیان دەگیرێ و بۆماوەی دوو ساڵ لە بەندیخانەی پەهلەوی بەند دەکرێ. دوای ئازادبوون لە بەندیخانە، دەکەوێتە ژێر چاودێری کاربەدەستانی دەوڵەت و ئەم بارودۆخەش بۆ ئەو پڕوکێنەر دەبێ. لە کۆتایی دا و لە ساڵی ١٣٢٩ لە ریگای باشوری کوردستانەوە دەچێتە وڵاتی سوریا و لە لایان حەسەن زەعیم برازلی کەسایەتی ناسراو و راوێژکاری سەرۆککۆماری سوریاوە پێشوازی لێ دەکرێ. پاش گیرسانەوە لەو بەشە دابڕاوەی کوردستان دا، لەریگای حەسەن زەعیمەوە کاری بۆ دەکرێ و دەبێتە ئەفسەری لیپرسراوی باڵا لە هیزی هەوایی ئەو وڵاتە و تاکوو پلەی سەرلەشکری لەسۆپا دا سەردەکەوێ. برایمخان کە بە بیر و هزری کۆمەڵەی ژ – ک پەروەردە کراوە، لەوێش دەست لەسەر دەست دانانێ و ناسناوی و ئاشانیی ئەو لەگەڵ ژۆمارەیەک لە ئەفسەرانی کوردی سۆپای سوریا هیوایەکی دیکە دەخاتە دڵ میرزا برایمەوە. ئەویش بەو مانایە کە لە چەندین رێگاوە گوشار بخەنە سەر دەوڵەتی سوریا بۆ داکۆکی لە مافەکانی کورد، کە چ ئاکامێکی نابێ. پاش ئەوەی هەوڵەکانی میرزا برایم و هاواڵانی لە ریگای گوشاری سیاسیەوە بێ ئاکام دەبێ، ئەوجار بە هاوکاری هاواڵانی کوردی لە سۆپای سوریا و لە ساڵی ١٣٣٥ی هیجری گەڵاڵەی کۆدەتایەکی لەشکرێ بۆ رۆخاندنی دەوڵەتی سوریا دادەرێژن، کە ئەویش بەرلەوەی بچێتە بواری جیبەجێ کردنەوە ئاشکرا دەبێ و لە لایان دەزگای زانیاری سوریاوە فرۆکەکەی بەردەدرێتەوە و بۆ هەمیشە ماڵئاوایی لە کورد و کوردستان دەکا. بەمجۆرە و بە داخەوە ئەم رۆڵەی دیاری کرماشان و نەتەوەی کورد، بێ ناو نیشان دەمینێتەوە و نەگ بۆ خەڵکی کوردستان، بەڵکوو بۆ خەڵکی ناوچەکەی خۆیشی و حیزبەکەی خویشی (حدک) بە نەناسراوی، بنەو بارخانەی بەرەو کۆچی یەکجاری و بێ گەڕانەوە هەڵدەپێچێ.

سەرچاوە : ماڵپەری خۆرهەڵات نیوز / رێکەوتی : ٢ی ژانویەی ٢٠١١

کورتە یادێک لە دووی ڕێبەندان

نووسینی: سیامەند شێخ ئاغایی

ئەیامێک پێش پێکهاتنی کۆماری کوردستان، لەباری نێونەتەوەیی یەوە هەلومەرجێکی لەبار لەجیهاندا هاتبووە ئاراوە. شەڕی دووهەمی جیهانی روو بەکۆتایی دەچوو. خەباتی دێمۆکراتی خوازانەی جیهان هاتبوو بەئاکام دەگەیشت. لەئاسیای دوور شۆڕشگێڕان ئیمپریالیسمی ژاپۆنیان بەچۆک داهێنابوو، فاشیسمی ئیتالیاو نازیسمی ئاڵمان سەریان بۆ خەباتگێڕان شۆڕ کردبۆوە. ئێران لەقەیرانێکی سەخت و دژواردا دەژیا. ئەرتەشی حکومەتی پاشایەتی کەنەفت و کەلەلا کەوتبوو.

نەمازە تارادەیەکی بەرچاو لەهەرێمی موکریان بێ دەسەڵات ببوو. هێزی هاوپەیمانان ئەمریکاو ئینگلیس دەستیان بەسەر رۆژهەلات و باشووری ئێران

داگرتبوو. ئەرتەشی سوور واتە بەرەی سوسیالیستی باکوورو بەشێک لەرۆژئاوایی ئێرانیان داگیرکردبوو. لە نێو ئەو گێژاوو کێشەو هەرایەی کە دونیا بەخۆییەوە دەدیت، کوردانی مەڵبەندی موکریان خۆیان بۆ بەرنگاربوونەوەو ڕاونانی دوژمنی کزو لاواز ئامادە دەکرد. دەکرێ بکوترێ مەڵبەندی موکریان هەر لەنیوەڕاستی ساڵی ١٣٢٠وە نیمچە سەربەخۆ ببوو. کۆمەڵەی ژیان و حەیاتی کورد(ژێکاف) وەک تاکە حیزبێکی سیاسی، پێشرەوو ڕێکخەری ریزەکانی گەڵ بوو. هاوکات سەرزەمینی موکریان بەدەست سەرۆک عەشایرو پیاوماقووڵانی ناوچەکە ئیدارەو بەڕێوە دەچوو.

ئیدی کەس سەرانەو باج و پیتاکی بەحکومەت ناوەندی نەدەداو کوڕی خۆی بۆ سەربازی ئەرتەشی شای ئێران نەدەنارد. لەنێوخۆیی ئێرانیشدا بەتایبەت لەناوەندو شارە گەورەو سەنعەتییەکاندا ڕێکخراوە دێموکراتە سوسیالیستەکان شکڵیان گرتبوو. لەژێر کاریگەری تەواویی ئەو هەموو گۆڕانکارییە بەخێرایانەی کە وڵاتانی ئورووپای داپۆشیبوو، وە لەنێو دونیایەکی ئاوا پڕ لەکێشەو هەراو هەنگامەیەدا، پێشرەوی کۆمەلانی وەزاڵەهاتوویی کوردستان، هەنگاو بەهەنگاو ڕیزەکانی خۆیان لەگەڵ هێزە دێمۆکرات و سوسیالیستەکانی ئێران ڕێکدەخست و بەرەو پێشەوەیان دەبرد.

لەو رۆژانەدا مەهاباد ببوو بەمەکۆی خەبات،. دڵی وەک بورکانێک دەکوڵی و ئاوری لێ بەرز دەبوویەوە. شارو گوندەکانی دەوروبەری بەهەستێکی پاکی میللییەوە خۆیان بۆ رزگار کردن لەدەست رۆژە ڕەشەکان و چەوسانەوە ئامادە دەکرد. لەبارودۆخێکی ئەوتۆ پڕ جۆش و خرۆش دا کۆمەڵەی ژێکاف هەڵوەشاوەو جێگای خۆی بۆ حیزبێکی مۆدێرن و سەردەمیانە واتە 'حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران' بەجێ هێشت.

لەرۆژی دووی ڕێبەندانی ساڵی١٣٢٤واتە شێست و پێنج ساڵ لەمەوبەر سەدان هەزار لەخەڵکی کوردستان لەهەر لاوە، بگرە لەماکۆ، سەڵماس ورمێ وەک ڕۆڵەکانی سمکۆی شکاک ، هەرکی، زەرزا و شنۆیی. نەغەدەو پیران، سەردەشت و بانە. گەورکایەتی و مەنگوڕو مامەش، دێبۆکری و فیزوڵلابەگی. سەقزو بۆکان ، هەوشارو سایتقەڵاو... هەموو دەست پێکەوە، بەیەکدڵ و یەک ئامانج بۆ بەشداری لەمتینگێکدا کە حیزبی دێمۆکراتی کوردستان ڕێکی خستبوو، ڕژانە نێو شارە خونجیلانەکەی مەهاباد. لەمەیدانی چوار چرا، لەڕێوڕەسمێکی کەم وێنەدا سەربەخۆیی خۆیان بەگوێی ئازادیخوازانی دونیا ڕاگەیاند. هەر لەو کۆبوونەوە گشتی یەدا 'قازی محەمەد' کەسایەتێکی دیارو زانا، شارەزا بەسیاسەتە نێونەتەوییەکان و ئاشنا بەچەند زمانی زیندووی دونیا، بەسەر کۆمارو پێشەوای گەلی کورد هەڵبژێردرا. هاوکات حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران کە لەڕاستیدا هەژدەمانگ پێش کۆماری کوردستان لەدایک ببوو، بۆ یەکەمجار لەمێژووی خەباتی سیاسی کورددا توانی ببێ بە پێشرەوی ڕاستەقینەی گەلی خۆی.

هەرچەند کۆماری کوردستان تەمەنێکی درێژی بڕ نەکرد، بەداخەوە لە رۆژی ٢٦ی سەرماوەزی ساڵی دواتر (١٣٢٥) بەپیلانی حکومەتی پاشایەتی ئێران و لە پێناو بەرژەوەندی ئابووری و سیاسی دەوڵەتە زلهێزەکاندا بوو بەقوربانی. بەڵام سەرەڕای ئەوەش کۆماری کوردستان لەماوەی یازدە مانگ تەمەنی کورتی خۆیدا توانی مێژوویەکی پڕ لە شانازی و سەروەری بۆ گەل و نیشتمانەکەی بخوڵقێنێ. لەنێو سەدەی بیستم و لەوکاتە پڕ لەگۆڕانکارییەدا، لە کات و ساتێکدا کە کوردستانی گەورە لەژێر چەکمەی دیکتاتۆراندا هەر وەک ئەم سەردەمە دەیناڵاند، کۆماری کوردستان بۆ یەکەمجار توانی ئاڵای سێ ڕەنگی خۆر نیشان لەسەر خاکی کوردستان هەڵبداو خۆر لەسەر ئاڵایی شەکاوە بە تیشکی زێڕینی دڵی نیشتمان ڕووناک بکاتەوە.

بەڕێوەبەرانی کۆماری کوردستان، بەتێکۆشانی بێوچان، بە هێزو توانایەکی قایمەوە توانیان چارەنووسی گەلی خۆیان بەدەستەوە بگرن، گەرماو گەرم زۆر ڕێوشوێنی نوێ و پێشکەوتوانە بۆ نیشتمانەکەیان دەستەبەر بکەن. کۆمار هەر لەیەکەم رۆژی سەربەخۆیی خۆیدا توانی بە شێوازێکی دێمۆکراتانە هێمای فیکری خۆی دابڕێژێ و بیرو بۆچوونە جیاوازکان لەنێو خۆیدا جێ بکاتەوەو ببێ بەجێگای متمانەی گەلەکەی. ئەویش بەمانای ڕاستی خەڵک کۆمار بەهی خۆیان بزانن و بەچڕی تێدا بەشدار بن.

شاری مەهاباد لەو رۆژانەدا ببوو بەیەکپارچە گڕوتین، غرورو شادی. خەباتگێڕانی ئەو ئاوو خاکە سەرکەوتوانە قەڵای داگیرکەریان روخاندبوو. لەجێیدا کۆماری ئازادیان بۆ گەلی خۆیان دەستەبەر کردبوو. لەژێر ئاڵای کۆمارە ساواو دێمۆکراتەکەیاندا دڵ و دەروون و چاوی ڕۆڵەکانی کوردیان بەخوێندنی زمانی زگماکی، کلتوورو کەلەپووری خۆیان ڕوون کردبۆوە. رۆژنامەو گۆڤار بەزمانی شیرنی کوردی مژدەی ئازادیان بڵاو دەکردەوە، ڕاهێنان و وەرزیش لەبۆاری جیاوازدا بۆ لاوان پێکدەهات و لەهەموو بۆراو کۆڕوکۆمەڵێکدا پێشەوا قازی وەک مامۆستایەکی دڵسۆزو لێهاتوو بەشداری و حزوری هەبوو.

یەکی دیکە لە ئاکارە جوانەکانی کۆمار ئەوەبوو، بۆیەکەم جار لەمێژووی بزاوڤی کورددا بەرەسمی ناسینی مافی بەرحەقی ژنان بوو. پێشەوای بەلیمەت

ڕێگای بۆ ژنان ئاواڵەکرد کە بەبێ پێچ و پەناو بەبێ پرسی پیاوان هەنگاو بنێنە نێو دەرەوەی ماڵ و لەکاروباری کۆمەڵایەتی و سیاسیدا بەشداری بکەن... بزوتنەوەی دێمۆکراتییکی کورد، لەسەردەمی دواکەوتوویی ئەوکاتدا بەبەشداریدانی نیوەی کۆمەڵ واتە ژن لە ژیانی کۆمەڵایەتی و پرسی نەتەوایەتیدا، توانیان بەئەم کردەوە مۆدێرن و کەم وێنە کە تەنیا لەگەڵێکی هۆشیارو پێشکەوتوو دەوەشایەوە، لەمێژوویی خەباتی کوردا شانازی بۆ خۆیان و گەلەکەیان پێک بێنن.

کۆماری کوردستان لە ماوەی کورتی تەمەنیدا کە تەنیا ٣٣٠ رۆژی خایاند، توانی ببێ بەمەشعەلێک کە سەرنج و ڕایی تەواوی ئەو خاوەن نەزەرو تۆژینەوەر، رۆژنامەگەرو گەریدەی ئەوکات سەردانی کوردستانیان دەکرد، بۆلای خۆی ڕابکێشێ.

خەباتی رۆژنامەگەری کوردی هیچ یەک لە توێژەکانی گەلی لە تیشکی خۆی بێ بەری نەکرد. تا دوایین ساتەکانی تەمەنی بۆ گەورەساڵان، لاوو منداڵان رۆژنامەو گۆڤاری ئەدەبی وەک چیرۆک، شێعرو پەخشانی بڵاو کردەوە. هەروەها شانۆی 'دایکی نیشتمان' کە زمانی حاڵی بەشی زۆری خەلکی ئەو سەردەمی کوردستان بوو، بۆماوەیەکی درێژ لەسەر سەکۆی نمایش مابییەوە، بوو بەزاخاوی مێشک و لە دەروونی گەلدا جێی خۆی کردەوە، بوو بەباسی نێو کۆڕو کۆمەڵی کوردەواری.

دووی ڕێبەندان رۆژی ئازادی، رۆژی سەرهەڵدانی ئاواتە لەمێژینەکانی گەلی کوردە. رۆژی زاڵبوونی مافەڕەواکانی نەتەوەی کورد بەسەر رەگەزپەرەستی، دەمارگرژی فیکری، بەرچاوتەنگی، خۆ پەرەستی، چەوسێنەری و داگیرکەرییە... دووی ڕێبەندان رۆژی ڕاپەڕینی گەلێکی مافخوراوە بەدژی سەرەرۆیی و کۆنە پەرەستی...

دووی ڕێبەدان بەرهەمەکەی کۆمارێکی ساواو جوانەمەرگ بوو. کە توانی لەماوەیی کورتی تەمەنی دا زۆر هەنگاوی بەنرخ بەرز بکاتەوە، زۆر بەخێرا بتوانی سەرنجی تەواویی ئازادیخوازانی بەشەکانی دیکەی کوردستان بۆلای خۆی ڕاکێشێ و ببێ بە مەکۆی هیواو هومێدو بەدڵێکی فرەوان لەدەوری خۆی کۆیان بکاتەوە. هەروەها کۆمار توانی بناغەی هاوپەیمانەتێکی پتەوو برایانە لەگەڵ گەلی ئازەربایجان دابرێژێ و بگوێرەیەک ئێستاش هەر دووک گەلی کوردو تورکی ئازادیخواز بەو هاوپەیمانەتییە گرانبەهایە دەخورن.

کۆمار بەئەقڵ و زانابییەوە توانی لە ناوچە ئازادکراوەکانی ژێر دەسەلاتی خۆیدا تاڕادەیەک بۆاری ئابووری و بازرگانی بەرەو پێشەوە بباو پێوەندی بازرگانی خۆی بەناردنی کالا بۆ ولاتی سۆڤیێت بەهیز بکا. بێ گومان یەکێکی دیکە لەشانازییەکانی کۆماری کوردستان پێکهێنانی هێزێکی میللی بوو کە بەهێزی پێشمەرگە ناودێربوو. بە هەزاران کەس لەرۆڵەکانی کورد بۆ وەدەستهێنان و پاراستنی دەستکەوتەکانی کۆماری کوردستان چەکی شەڕەفیان هەڵگرت و بەپشتیوانی جەنگاوەرانی بارزانی کە لەپێشەوەی هەمووان سەردارو سالاری کورد ژێنەراڵ مستەفا بارزانی بوو خەباتیان درێژە پێ دا.

گرینگی و پڕ بایەخ بوونی کۆماری کوردستان لەوەدایە: سەرەڕای تەواویی ئەو هەموو کۆسپ تەگەرەی هاتنە سەرێی و بوون بە هۆی سەرنەکەوتنی وەک: بەرتەسک بوونی چوارچێوەی خەبات. رێژەیەی زۆری نەخوێندەواری دانیشتوانی هەرێم زیاتر لە ٩٠ % . بیری عەشایری و تیرەو خزمایەتی و... نەبوونی پشتوانی و هاوپەیمانەتێکی تۆکمە لەگەڵ ولاتە دێمۆکراتەکانی دونیا. نەبوونی سەرچاوەیەکی بەهێزی ئابووری. نەبوونی هیزێکی نیزامی یەکدەست و دەورەدیتوویی پۆشتە بەکەرەستەو چەکی ئاوتوماتیک و خودکار. نەبوونی ماسمیدیاو دامودەزگای راگەیاندن کە بتوانن پەیامی خۆیان لەم ڕێگاوە بەدەرەوەو دنیایی ئازاد ڕابگەیەنن و لەگەڵ زۆر کەموکوڕی نەگوتراوی دیکە، دیسانیش کۆماری کوردستان توانی زۆر دەسکەوتی بەنرخ بۆ گەلی خۆی دەستەبەر بکا. سا هەر بۆییە رۆڵەکانی کورد هەموو ساڵێک بەگرینگدانەوە لە ڕێورەسمی بیرانییەکەیدا بەشداری دەکەن و بە دووژمنەکانیان دەسەلمێنن، بەلەسێدارەدانی قازی محەمەدو هاوڕێیانی(١٠ی خاکەلێوەی ساڵی ١٣٢٦). بە تێروری ڕێبەرانی ئەم ڕێبازەو گوشتن و لەسیدارەدان، بەتواندنەوە و قڕکردنی بەکۆمەڵ وێران کردنی شارو گوندەکان، نەک گەل هەر بەچۆک دانایە، بەڵکوو سوورتر لە پێشوو، بە پشت ئەستووری کیژان و کوڕانی زاناو چاوکراوەی ئەم سەردەمەمان بۆ چەقڵی چاوی دوژمنان لە گۆڕەپانی خەباتدا بەچەشنی کێوەکانی شاهۆ، قەندیل و ئاراڕات سەربەرزانە ڕاوەستاو، تاکوو رزگاری یەکجاری کوردو کوردستان گیان لەسەردەست لەمەیدانی خەباتدا دەمێنەوە...

کۆماری کوردستان لەمێژووی خەباتی کورددا توانی وەک گەوهەرێکی درەوشاوە جێگایی تایبەت لەنێو خەباتی ڕزگاریخوازانەی گەلی کوردستان بۆ خۆی دەست

نیشان بکاو ببێ بەملکی هەر چوارپارچە داگیرکراوەکەی کوردستان... دەکرێ ڕاشکاوانە بگوترێ، کاریگەری ئەو یازدەمانگ سەربەخۆییەی کوردستان ئەوەندە بەگورو تین بوو کە پاش شێست و پێنج ساڵان، ئێستاش کە ئێستایە ئامانجە پیرۆزەکانی، ڕێبازی هۆگرانی سەربەخۆیی کوردستانەو هەروەک چۆن لە پێکهاتنی کۆماردا ئازادیخوازانی کورد لە هەر چوار کەنارەو بە پیرییەوە هاتن و بوون بە پشت ئەستورو دەستی کۆمەک و یارمەتیان بۆ لا درێژ کرد و لە پێناویدا خوێنیان بۆدا. ئێستاش کوردان پاش ئەو هەموو ساڵەی بەرسەر کۆماردا تێپەڕیوە دیسانیش هەر بەو ڕۆژە مێژووییە پرشنگدارە دەخورن و وەک ڕۆژێکی بەنرخ ، پڕ دەسکەوت و هەمیشە زیندوو چاوی لێدەکەن. لەهەر شوێنێکی ئەم دونیایە بن، ئەمەگناسی و وەفاداری خۆیان بۆ ئامانجە پیرۆزەکانی کۆمارو پێشەوامان قازی محەمەدو باقی شەهیدان وەک مانگی چاردە لەسەر ئاسمانی لێڵ و تاریکی کوردستان بەدرەوشاوە ڕادەگرن!...

سەرچاوە ماڵپەری خاکەلێوە / ڕێکەوتی : ١١ی ژانویەی ٢٠١١

کۆماری کوردستان، لێگەرێک لە هەمبەر دیکتاتۆری و تۆتالیتریزم دا. !

مەجید حەقی

شەست و هەفت ساڵ لەمەوبەر کۆماری کوردستان بە سەرۆکایەتی پێشەوا قازی محەمەد، ڕێبەری حیزبی دێموکراتی کوردستان لە شاری مەهاباد - دوومانگ دوای دامەزراندنی حکوومەتی میللی ئازەربایجان لە تەورێز - دامەزرا.

کۆماری کوردستان وەڵامدانەوە بە ویستی کۆمەڵگای کوردی لەو سەردەمە بۆ بەدەستەوە گرتنی مافی چارەنووس و بەیارمەتی هۆکاری دەرەکی و ناوەنەتەوەیی سەروبەندی کۆتایی شەری دووەمی جیهانی بوو. کۆماری کوردستان بە پێچەوانەی پرۆپاگەندەی نەیارانی مافی نەتەوایەتی گەلی کورد و تۆتالیترەکان، بەرهەمی ویستی هێزەکانی دەرەکی یان دەستکردی دەسەڵاتێکی بێگانە نەبوو.

ئەوەی کە گرنگی دەبەخشێتە ئەو کۆمارە ساوەیە، کە تەنیا توانی یازدەساڵ درێژە بە ژیانی خۆی بدات، ناوەرۆکی هومانیستی، دێموکراتیک و دژە فاشیزم و رەگەزپەرەستی ئەو کۆمارە بوو. دامەزرێنەرانی کۆماری کوردستان لە یەکەم بەیانیەی دامەزراندنی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا، ئامانجی خەباتی خۆیان دێموکراسی، خەبات دژی فاشیزم و هەڵاواردن، بەرەو پێشبردنی رەوشی ئابووری و کۆمەڵایەتی ژیانی خەڵکی کورد لە کوردستان، جێبەجێ کردنی یاسای "ئەیالەتی و ویلایەتی" مەشرووتە، دادپەروەری و کۆنسێنسۆی کۆمەڵایەتی دیاری کرد.

ئەو ئامانجە دێمکراتیکانە لە راستیدا ببوونە لێگەر و چالشی بەردەم رژێمی پەهلەوی و سیستەمی دیکتاتۆری زاڵ بەسەر ئێراندا کە خەونی ئێرانێکی دەدی بە یەک پادشا، یەک نەتەوە، یەک زمان و یەک ئاڵا.

کۆماری کوردستان تەنیا یازدە مانگ خایاند، کاتێک حکوومەتی میللی ئازەربایجان بە هێرشی ئەرتەشی پەهلەوی و بە پشتیوانی هێزەکانی ئەرمریکا و بریتانیا لە ناو چوو و سەرۆکوەزیران و کاربەدەستانی حکوومتی میللی ئازەربایجان، تەورێزیان بەرەو یەکیەتی سۆڤیەت بەجێ هێشت و بەوە بوون بە هۆی ئەوەی کە هەزاران کەس لە خەڵکی تەورێز بکوژرێن، سەرۆک کۆماری کوردستان، پێشەوا قازی محەمەد، وەفادار بە سوێندێک کە لەرۆژی ٢ی ڕێبەندانی ساڵی١٣٢٤ دا لە مەیدانی چوارچرای مەهاباد دا خواردبوو، لە بەرانبەر خۆراگری و ماڵوێرانیەک، کە لەوانەیە شەڕ لە گەڵ ئەرتەشی پۆشتەو پەرداخی پاشایەتی بەسەر کوردستاندا سەپا بوایە، بەجێ هێشتنی کوردستان و هەڵاتن بۆ شوێنێکی ئارام و خۆ بەدەستەوەدان و بوون بە قەڵغانی بەرگری لە ویست و ئاواتەکانی خەڵکی کورد یەکێکیان هەڵبژێرێت. سەرۆک کۆماری کوردستان دوایین هەڵبژاردەی بژارد و لە بەردەم "دادگا"ی حکوومەتی پەهلەویدا، سیستەمی دیکتاتۆری و حاکمیەتی تۆتالیتری بە دادگا کێشا.

٦٧ ساڵ دوای دامەزراندنی کۆماری کوردستان، هەموو ساڵی گەلی کورد لە سەرانسەری جیهان، یادی دامەزراندنی ئەو کۆمارە دەکەنەوە. کوردەکان ئەو ڕۆژە یاد دەکەنەوە وەک سەمبۆلی دژی زوڵم و زۆرداری، سەمبۆلی ئازادی سیوتی، دژایەتی لە گەڵ تۆتالیتریزم، شۆڤۆنیزم و چەوساندنەوەی مرۆڤ بە دەستی مرۆڤ.

کۆماری کوردستان، بزاڤی دژی شەپۆلی دیکتاتۆری و کپ کردنەوەی دەنگی خەڵکی ئێران لە زیندانێک بوو بەناوی "تمدن بزرگ ایران" بوو. بانگەشەی ڕەسالەتی مرۆڤ بوو بۆ بەدەستەوە گرتنی چارەنووسی خۆی و ڕێزگرتن لە کەرامەتی مرۆڤی. ئەو نرخانەی کۆماری کوردستان لە پێناوی دا دامەزراو و پێشەوا قازی محەمەد گیانی لە ڕێگای دا لەدەستدا، ئەمرۆ بوونەتە نرخی گشتی خەباتی نەتەوەکانی ئێران بۆ دامەزراندنی سیستەمێکی دێموکراتیک، سێکۆلاردا کە لەودا هەموو جۆرە چەوسانەوەی مرۆڤ بە دەستی مرۆڤ خاشەبەڕ بکرێت و دەوڵەمەندیەکانی نەتەوایەتی، کولتووری و ئایینی ئەو وڵاتە بکرێتە هەوێنی پێشکەوتنی مرۆڤ لە هەموو بوارێکەوە.

سەرچاوە : ماڵپەری خاکەلێوە / ٢١ی ژانویەی ٢٠١١

یادێک لە گرنگی بایەخدار بوونی کۆماری کوردستان لە مێژوودا.

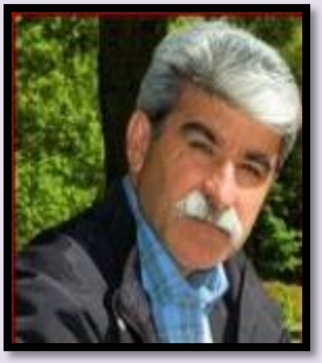

مەجید کاکەوەیسی

هەر گەل و نەتەوەیەک خاوەن چەندین ڕۆژی مێژوویی و گرنگن کە بەردەوام دەدرەوشێنەوە...

گەل و نەتەوەی کوردیش خاوەنی وەها ڕۆژو ساڵگەلێکی پڕ بایەخ و گرنگن و تا هەتایە تیشک دەهاوێژن و گەل سەربەرزە پێیان.

یەکێک لەو ڕۆژە پڕ شانازییانەی گەلی کوردو بە تایبەت حیزبی دیمۆکراتی کوردستانی ئێران، ٢ی ڕێبەندانی ساڵی ١٣٢٤ هەتاوی بەرامبەری ١٩٤٥ زایینییە, کە کۆماری کوردستانی تیا دامەزراند و بۆ یەکەم جار کورد بوو بە خاوەنی حکومەتو خۆ دەسەڵاتی و لە ژێر ناوی کۆماری میللی کورد لە مهاباد نەخشی بەست. هەرچەند ئەو کۆمارە ماوەی کەمتر لە ساڵێک تەمەنی بوو بەڵام لە زۆر ڕووەوە لەو ماوە کورتەی دەسەڵاتیدا لە شێوەی ئیدارە کردنو تێکۆشانی تا ئێستاش جێگای شانازی بووەو تێڕامان و هەڵوێستەیەکی پێویستن.

جێگای تێڕامانە لە لایەکەوە؛ لەو سەردەمەداو لە ناوچەیەک کە پێشتر زۆر ناوبانگی نەبوو لە ژیانی سیاسی ناوچەیی و شۆڕشدا و پێشینەی خەباتی بەرچاوی بە خۆوە نەدیبوو بەڵام لە ناکاو بە هۆی پێکهاتنی کۆمار لەو شوێنە ئیتر شانازی پێ براو بۆ هەموو کوردان بوو بە قیبلەگا؛.

لە لایەکیترەوە؛ لە هەل و مەرجێکدا دامەزرا کە، شەڕەکانی گەورەی جیهانی بێ دەرەتانی و بشێوییەکی لە هەموو دونیاو بە تایبەت ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست پێکهێنابوو؛.

کورد لە ژێر باری گرانی سیاسی/ ئابووری/ فەرهەنگی/ سنووریدا، دەیناڵاند؛ وە برینە کۆنەکانی تێکچونی ئیمارەتە کوردیەکانی بابان و ئەردەڵان، شۆڕشەکانی شێخ عوبەیدوڵاو سەید ڕەزا، سمکۆ و شێخ مەحمود و ....هتد، پێوە دیار بوو؛ هەروەها لە قۆناخە جۆراو جۆرەکانی ڕەوتی سیاسی ناوچەکان و بەرژەوەنخوازان و پاوانخوازانی ئەو دەڤەرە، بە پەیماننامە کورد شکێنە رووخێنەرەکان دەیانەویست فەرهەنگ و زمان و داب و نەرێتی میلەتێک لە ناو بەرن کە مێژووی بە ناخی سەرتاپای ئەو هەرێمانەدا ڕۆچووەو بۆ خۆی بەشێکە لە ڕابردووی مرۆڤایەتی ئەو بەشەی گۆی زەوی.

لەو بشێوییە هەمە لایەنەیەداو لە بۆشایی دەسەڵاتدارانی زلهێزدا، خاوەن بیرانی کورد ئەو هەلەیان ڕەخسان و دەرفەتیان هێناو توانییان بەشێکی هەرچەند بچوکی کوردستان لە دەستی داگیرکەران ڕزگار بکەن و کورد وشیارتر بکەنەوە؛ وە پێناسەیەکی گرنگی شارستانی لەو سەردەمەدا بە ناوچەو جیهان ڕابگەیەنن،

و بڵێن ئێمەش هەین و دەتوانین لە ڕیزی میللەتاندا خەبات بکەین.

لە بوارێکیترەوە کە باسم کرد، دەرکەوتن‌و ناساندنی بەشێک لە وڵات و ناوچەی کوردستان و شاری مهاباد کە بوو بە جێگای پێکهێنانی کۆمار، ناوبانگی دەرکردو بوو بە بێشەی دلێران و کورد پەروەران، و ئاوازەی گەیشتە هەموو دونیا.

شانازییە بەوەی کە کوردستان هیچ کات چۆڵ نەبووە لە مرۆڤی بە تواناو هیمەت و کورد پەروەر و هەردەم بە پێی کات و سەردەمی گونجاو خۆی پیشان داوەو دەنگی بەرز کردووەتەوە کە، ئێمەش بەشێکین لە کۆمەڵگای جیهان. بۆیە نزیک ٢ ساڵ پێش کۆمار، کۆمەڵێک ڕۆشنبیری کورد لەو بەشەداو لە و ناوچەیەدا لە دەوری یەک کۆبوونەوەو دیسانەوە ئاگری شۆڕشیان لە ژێر ناوی" کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان" بەرپا کرد. دوای ماوەیەکی کورت بە پێی هەل و مەرجی ئەوکاتی ناوچەکە، و بۆ وەی دەنگی کورد بەرزتر بێتەوە و لە قاڵبی نهێنی کاریدا بێتەدەر و چوارچێوەو فۆرمێکی باشترو بەرفراوانتری پێبدەن، لە کۆبوونەوەی بەرینی خۆیاندا ئەو ناوەیان گۆڕی بە ناوی" حیزبی دیمۆکراتی کوردستانی ئێران و لە ژێر ئەو ناوەدا تێکۆشانی خۆیان بەرینتر کردووەوە.

ڕێکخراوێکی سیاسی وەک حیزبی دیمۆکراتی کوردستانی ئێران زۆر زوو خۆی بە هەموو لایەک ناساندو کەسایەتی بە ناوبانگ و کارامە لە دەوری کۆبوونەوەو دەستیان بە کار کرد. خێرا دەرکەوت کە چەندە خەمخۆری گەل و نەتەوەکەیەتی. بەکارو چالاکی چڕوپڕ لە هەل کەڵکی وەرگرت و پاش سازماندان و ڕێک و پێککردنی هێزی پێشمەرگەو سیاسەتی دروستی ئەوکات، پاش تەنیا تێپەڕ بوونی چەن مانگ لە تەمەنی، توانی بۆ یەکەمجار کۆمارێکی کوردی بە ناوی کۆماری کوردستان دامەزرێنێت و ببێتە ماڵ و جێگای گشت کوردان. بە دوژمنان بسالمێنن کە کورد یەک نەتەوەیە، و دەتوانێ کارو بارو ئیدارەی خۆی بەڕێوە بەرێت و تەنانەت، ببێتە خاوەن دەوڵەتێکی کۆماری دیمۆکراتیک کە لە چەشنی خۆیدا کەم وێنە بێت.

٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ هەتاوی، کۆماری کوردستان هەروەک گوترا بە سەرکردەیی سەرۆک کۆمار جەنابی " قازی محەممەد" لە چوار چرای شاری مهاباد ڕاگەیەندراو سەرجەم نەتەوەی کوردی گەشانەوە. هەرچەند بە داخەوە کۆمار زوو جوانەمەرگ کرا بە دەستی ڕژیمی پاشایەتی‌و ناحەزان و خائینانی کورد و بەرژەوەندخوازانی دەرەوەو ناوەوە، ڕووخا و بەشێکی گرنگ و بەرچاوی تێکۆشەران و ڕێبەرایەتی ئەو کۆمارەو لە سەرەوەی هەموویان پێشەوا، بە دەستی ڕژێمی ئەو کاتی پاشایەتی گیران و ئیعدام کران و لە نێو چوون، بەڵام دیسان جێگای خۆیەتی شانازی بکەین بەو هەموو کارە گەورەو بە جێیانەی کە لەو تەمەنە کورتەدا ئەنجام دران؛ ئەو ماوە کورتە بۆ ئیدارەو حکومەتداری و ڕێکخستنی شیرازەی پچڕاوی ژێرخانی هەمە لایەنەی کورد ماوەیەکی یەکجار کەم بوو، بەڵام بە هەمە حاڵ لەو کورتە ماوەیەدا گەلێک کاری بەرزو پڕ بایەخ ئەنجام دران کە ئیشارە بە هندێکیان دەکەین؛:

* بۆ یەکەمجار لە مێژووی کوردا ئاڵای کوردستان هەڵکرا،

* قوتابخانەکان بۆ گەورەو بچوک بۆ خوێندنی زمانی کوردی کرانەوەو بە ڕادەی پێویست یارمەتی قوتابی و مامۆستا دراو بەشی زۆری پێداویستیەکان و جل و بەرگی تایبەتی بۆ مندالان جێبەجێ کران.

* ژنان و لاوان هاتنە مەیدان و بە یارمەتی حکومەتی کۆمار چالاکی خۆیان لە چەندین بوارەوە ئەنجامداو هەستیان بە بوونی خۆیان کرد.

* بەشی ئابووری، فەرهەنگی گەشەی بەرچاوی بە خۆوە دی.

* هێزی پێشمەرگە بە شێوەی کارامەو دروستی ئەو کات دامەزران.

* بەشداری کوردە نیشتمانپەروەرەکانی پارچەکانیتری کوردستان لە کۆمارەدا، و بە تایبەت بەشداری" مەلامستەفا بارزانی نەمر"، و نەخشی گرنگی لە گەڵ ئەو هێزە گەورەی کە دواتر بوون بە داستانی قارەمانی کوردو کۆمار و قەت لە یاد ناچن، دەستیان دایە کارو تێکۆشان لە کۆمارەدا، وە خزمەتی بەرچاویان بوو...

لە کۆتایی دا دەبێ بڵێم؛ گەلی کوردو حیزبی ئێمەش کە بەردەوام لە کارو چالاکی ڕانەوەستاوەو دوای تێپەڕاندنی ٦٥ ساڵ خەباتی دوای کۆمار هەروا قایم و بتەو لەو پێناوەداو لە پێناوی سەربەرزی گەلەکەیدا لە سەدان کۆسپ و تەگەرە، هەورازو نشێو، و زەبری دڵهەژێن و بە هەزاران ڕۆڵەی قارەمانی بە دەستی دوژمنان لە دەستداوە کە لە نێویاندا ڕێبەرانی شەهید: " قازی، قاسملوو، شەرەفکەندی، وەک پرشنگدارترین ئەستێرەی نێو ئاسمانی کوردو کوردستان

که تا کورد ماوه شانازییان پێوەدەکەن و دەدرە وشێنەوە، خەبات دەکات و تا وەدیهێنانی هەموو ئامەنجەکانی ساتێک لە تێکۆشان هەدا نادا. حیزبێک کە هەڵقوڵاوی زەرورەتەکانی مێژوویی کورد بێت و پێویستی گەل دروستی کردبێت، بێگومان تا گەل مابێت دەمێنێت، تا خاوەنی ئەو سەرکردە مەزنانە بن، تا لوتکەی سەرکەوتن بێ وچان، بە پشتیوانی کۆمەڵانی خەلکی کوردستان، بۆ ئامانجی گشت شەهیدان لە تێکۆشان و خەبات ڕا ناوەستێت.

* بژی گەلی کورد، بژی ئازادی و سەرفرازی.
* بەرزو بەرێز بێت یادی کۆمارو گشت شەهیدانی ڕێگای کوردو کوردستان.
* پڕ ڕێبوار بێت ڕێگای کۆمار و شەهیدان.

سەرچاوە: ماڵپەری پێشمەرگەکان / ڕێکەوتی : ٢٢ی ژانویەی ٢٠١١

٢ی ڕێبەندان ئەزموونێک بۆ هەمیشە!

ڕەحیم ڕەشیدی

ئاشکرایە، ٢ی ڕێبەندان لە مێژووی دوورو نزیکی پڕ لە خەباتی خەڵکی کوردستاندا، بۆ دەستەبەر کردنی ئازادی، دێموکڕاسیو مافی نەتەوایەتی، هەمیشە جێگاو شوێنێکی بەرزو تایبەتی هەیە.

کۆماری کوردستان لە هەلومەرجێکی مێژووی ئەوتۆدا پێک هات، فاشیزم لە شەڕی دووهەمی جیهانیدا تێکشکێندرا بوو، هێزی هاوپەیمانانو لەشکری سوور لە باکور، باشورەوە بە بێ هیچ چەشنە بەربەرەکانەیەک، بەشێکی بەرچاو لە خاکی ئێرانیان داگیر کرد بوو.

ئەوە لە حاڵێکدا بوو ڕژیمی پاشایەتی، ئەو کات بە هەموو تواناوە هەر دەنگێکی ئازادی خوازانەی گەلانی ئێرانی بە توندترین شێوە سەرکوت دەکرد، لە ڕاستیدا خۆی وەکوو هێزێکی پۆڵاینو لە شکان نەهاتوو بە جەماوەری نارازی نیشان دەدا.دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە لایەن حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانەوە، بە پێشەوایەتی قازی موحەممەدو پشتیوانی هەمە لایەنەی گەلی کورد، لە حاڵێکدا بوو تەڤگەری ڕزگاری خوازانەی خەڵکی کورد لە بێ ئاسۆیدا بوو، حکومەتی زۆرداری تورکیە بە ڕێبەرایەتی "ئەتا تورک" بزوتنەوەی کوردی لە تورکیە تاکوو ڕادەیەکی بەرچاو سەرکوت کرد بوو، دۆخی تواندنەوەو سڕینەوەی ناسنامەی کورد لەو وڵاتە بە چڕی لە ئارادا بوو، تەنانەت کار گەیشتبوە جێگایەک بە پانەوە حاشا لە بوونی نەتەوەی کوردمان لەو بەشەی کوردستان دەکرا.حکومەتی سەرەڕۆی پەهلەوەی، بە لاسایی کردنەوەی کوێر کوێرانە لە دەسەڵاتدارانی تورکیە، هەوڵی خۆ پر چەک کردنی دەدا، هەر لە درێژەی ئەو لاسایی کردنەوەدا، بە شێوەیەکی سیستەماتیک زمان، کولتوورو کەلەپووری کوردیان دایە بەر سیاسەتی تواندنەوەو هەر دەنگێکی نارازیان بە توندترین شێوە سەرکوت دەکرد.

ڕوون و بەرچاوە لە هەلومەرجی ئەو کاتدا وەزعی هەمەلایەنەی کوردەکان لە سوریە و عێراق لە بارودۆخی نا لەباری ژیانی پڕ لە چەرمەسەری کوردەکان لە ئێران و تورکیە باشتر نەبوو. بڕیاری دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە سالی١٣٢٤ی هەتاوی دا، خوێندنەوەیەکی بەرچاو ڕوونانەو ژیرانە، هەوڵێکی ئازایانەو چاو نەترسانە و قۆستنەوەی دەرفەتی نێوخۆیی، نێوچەییو نێونەتەویی بۆ وڵامدانەوە بەو بەستەڵەکە پڕ لە مەترسییە بوو کە نەیارانی کورد بە زەبری چەک، سەرکوت و سێدارە بۆ توونا کردنی نەتەوەی کورد هەوڵی زاڵ کردنیان دەدا.

دامەزراندنی کۆماری کوردستان لەو سەردەمە پڕ لە بێ هیواییو تاریکیو تنووکیە دا، مانای ئەوە بوو بزوتنەوەی ماف خوازانەی بێ پشتیوانی کورد، گیانی بە بەردا کرایەوە، کورد لە باری دەرونیو ڕەوانییەوە ورەی وەبەر هاتەوە، زمان، شانۆ، خوێندن، گۆڤارو ڕۆژنامە، بنکەو بونیادە پیشەییو دێموکراتیکەکان،

گەشەیان سەندو دامەزران، تیشکی بە تین وتاوی ئەم هەنگاوەی ڕێبەرانی کۆماری کوردستان بۆ هەموو سەردەمەکان وەکوو ئەستێرەی پرشنگدار هەمیشە دەبریسکێتەوەو ئێمە وەکوو ئەزموونێکی سەرکەوتوو بۆ هەتا هەتایە پێوەی سەربەرزین.

بەشێکی زۆر لە گەورە ئەدیب، نووسەر، زمانەوان، ڕێبەرە سیاسییە ناودارەکانی کوردستان، ئەوانە بوون لە کۆماردا بەشدار بوون، بیری نەتەوە خوازی خۆیان لە کۆماری کوردستان؛ وەرگرتو هەر لە ژێر کاریگەگەری وانە بەنرخەکانی مرۆڤ دۆستیو دیموکراسی خوازی کۆماردا بوو کە پاشتر بە تێکۆشانی بەرچاویان بۆ خزمەت بە کوردو کوردستان بوونە جێگای شانازی نیشتمان پەروەرانو یادو ناویان لە مێژوودا بە بەرزیو بەرێزی ماوەتەوەو دەمێنێتەوە.پاش دامەزراندنی کۆمار، بۆ یەکەم جار ڕێکخراوەکانی تایبەت بە لاوانو ژنان دامەزران، زمانی کوردی بوو بە زمانی فەرمیی نێوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستان، لاوان بە مەبەستی خوێندن بۆ دەرەوە بەرێ کران و لە هەنگاوێکی داهێنەرانەی پێشکەوتوودا لە لوتکەی بەرزی دەسەڵاتی سیاسیو بەڕێوەبەرایەتیی کۆمارادا، بە متمانەوە ئەرکدار کران و بەرپرسایەتیی شایان و شیاویان پێ سپێردرا.سەرەڕای ئەوەی کورد بە شێوەیەکی ئەوتۆ ئەزموونی دەوڵەتداری نەبوو.

بەڵام لە ماوەی ١١ مانگ دەسەڵات داریەتی کۆمار دا، زۆر پێشکەوتنی دیموکراتیکو نەتەوەیی وەدی هاتن.دابین کردنی مافی نەتەوایەتی بۆ کوردەکان لە ژێر سێبەری دەسەڵاتی کۆماری کوردستان دا، قەت نەبووە هۆکاری بەرتەسک بوونەوەی دێمۆکراسی و پێشێل کردنی مافی خەڵکانی کوردستانی غەیرە کورد لە کوردستان دا، ئەمەش ئاکامی سیاسەتو ڕوانگەی دوروستی ڕێبەرایەتی کۆماری کوردستان بوو، یەکێک لەو خاڵانەیە کوردەکان زۆری پێوە سەربەرزن، ئەم بەستێنە مرۆڤ تەوەرانەیە کە سیاسەتمەدارانی کۆماری کوردستان لەو سەردەمەدا پێکیان هێنا، لە حاڵێکدا بوو کە ئورووپای ئەمڕۆ لەو قۆناغە مێژوویەدا لە ژێر گڕی ئاگری شەڕی فاشیزم و نازیزم دا دەیناڵاند، زیانو ئازاری دەدیت و دەچێشت.

بەڵام پەیوەندی کوردەکان لەگەڵ دراوسێکانیان بۆ وێنە ئازەرییەکان کە بەرێبەری پێشەوەری فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجانیان پێکهێنا بوو، لە ژێر ڕێبەری پێشەوای حیزبی دێمۆکراتی کوردستان، سەرۆک کۆماری ئەوەڵین دەسەڵاتی مودێرنی کورد، هاوپەیمانەتیەکی دۆستانە لەسەر بنەمای ڕێزگرتنی دوو لاینە هاتە ئاراوە، کە بۆ پێکەوە ژیانی ئەم دوو گەلە هاو چارەنووسە، دەکرێت بۆ سەرجەم قوناغە نزیکو دوورەکان کەریگەرو پڕ بایەخ بێت.ناکرێ باسی کۆماری کوردستان بکەین، بەڵام ئاورێک لە ڕۆلی دلێرانەو ئازایانەی کوردەکانی کوردستانی عێراق بە ڕێبەرایەتی مەلا مستەفا بارزانی نەدەینەوە. رۆڵێک کە وەکوو هاوپەیوەندی نەتەوەیی، جێگای شانازی کوردانی نیشتمانپەروەرە، هەموو کات بۆ لێ فێر بوون دەشێ.بارزاییەکان بۆ پاراستنی کۆمارو دەستکەوتەکانی لە هیچ چەشنە فیداکارییەک خۆیان نە پاراست.

بەحەق ڕێبەرایەتی کۆماریش حیسابی خانەخوێی بۆ کردن، ئەوان لە بەرێوەبەری کۆماردا بە گوێرەی لێ وەشاوەیی خۆیان بەشدار بوون.حوزوری ئەفسەرە کوردە نیشتمانپەروەرەکانی ئەو کاتی سوپای عێراق، نوێنەرایەتی پارچەکانی دیکەی کوردستان لە کاتی ڕاگەیاندنی کۆمار لە مەهاباد، مانای یەکیەتیی نەتەوەیی دەسەلماند، نیشاندەری ئەو ڕاستییەشە، کۆماری کوردستان نوێنەگەی ئاواتو خواستەکانی بزوتنەوەی کورد و خەڵکی ئازادی خوازی کوردستان بووە، هاوکات درزدان بوو بە دیواری بێ هیوایی، شەکانەوەی ئاڵای کوردستان ئەو مانای دەبەخشیو دەبەخشێ، کە لە دژوارترین هەلومەرجەکاندا دەکرێ بە یەکیەتیی و پێکەوە بوون درِ بە شەوە زەنگی ئەنگوستە چاو بدرێ.

ئێمە لە حالێکدا یادی ساڵوەگەڕی ڕووداوی مێژوویی ٢ی ڕێبەندان دەکەینەوە، ڕۆلە وڵات پارێزەکانی کورد لە هەموو جێگایەک، بۆ وەدیهێنانەوەی ئاواتو ئامانجەکانی کۆماری کوردستان تێ دەکۆشن.لە دەرەوەی وڵات بە گشتیی، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە تایبەتی، ئەویندارانی ڕێبازی کۆماری کوردستان، سەرەڕای هەبوونی هێزە سەرکوتکەرەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران لە کوردستان، خەڵکی کورد لە ئیلام و کرماشانەوە بگرە، تاکوو سەڵماس و ماکۆ، لە ژێر سێبەری سەرە نێزەو تفەنگدا یادی دووی ڕێبەندان و پێشەواو کۆمار بەرز ڕادەگرن، بەم چەشە ئۆگری خۆیان بە ئامانجە بەرزەکانی کۆمارو ئەمگناسی خۆیان بۆ خەباتگێرانی بزوتنەوەی میللی - دێموکڕاتیکی کوردستان دووپات دەکەنەوە.دەیان کەس لە ئەویندارانی ڕێگای پێشەواو کۆمار، ڕۆژی ٢ی ڕێبەندان لە شاری مەهابادی خۆشەویست، پێتەختی مێژوویی کۆماری کوردستان، لانی کەم بە دڵ دەچنە سەر گلگۆی پێشەوای نەمرو شەهیدانی کوردستان، پەیمانی وەفاداری لەگەڵ ڕێبازە پڕ لە سەروەرییەکەیان نوێ دەکەنەوە.

ئەم هەستە پیرۆزەییە سەرتاپای ئێران بە گشتیی، کوردستانی ئێرانی بە تایبەتی کردۆتە مەیدانێکی پان و بەرینی تێکۆشانی شێلگیرانە، دژی کۆماری

ئیسلامی ئێران و نەیارانی نەتەوەی کورد.جێگای سەرنجە، لەم ڕۆژانەدا زۆربەی لاوان لە چالاکی دژی ڕێژیم دا بە شێوەیەکی بەرچاو بەشدارن، ئەو لاوانەی پاش هاتنە سەرکاری دەسەلاتی ئاخوندەکان لە ئێران دا، لە دایک بوون؛ ئەوانەی دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی لە ماوەی تەمەنی تژی لە نەگبەتی خۆیدا، لە ژێر بۆمبارانی فیکری و ئیسلامی تایبەت بە خۆی پەروەردەی کردوون، بە ئاشکرا دەبینین لەگەڵ پێوانەو باوەڕەکانی ئەم سیستەم و دەسەڵاتە بەتەواوەتی ناتەبان، کچاںو کوڕانێک کە زۆرینەی حەشیمەتی ئێران پێک دێنن کە لە هەموو ئازادییەک بێ بەشن، کەوایە حکومەتی ئیسلامی لەم بەستێنە چارە نووس سازەدا بە تەواوی ڕەنج بە خەسارە. لە ساڵوەگەڕی دووی ڕێبەندان، بەوپەڕی خۆشحاڵییەوە، لە دامەزراندنی پارڵمان و دەسەڵاتی حکومەتی خەڵکی هەرێمی کوردستان دەڕوانین و سەربەرزین کە لانی کەم بەشێک لە خەڵکی نیشتمانەکەمان ئەمڕۆ لە ژێر ئالای کوردستان دا بە برێک لە مافو ئازادییە ڕەواکانی گەیشتوە، کە بێ گومان ئەم دەسکەوتانە هەر لە ڕێڕەوی ئامانجەکانی کۆماری کوردستان دا شرۆڤە دەکرێن.

تیشک تی ڤی بە چاوێکی وەفادارانە ئاوڕ لەم برگە پڕ شکۆییەی خەباتی خەڵکی کوردستان بۆ دەستەبەر کردنی ئازادیو دیاری کردنی مافی چارەنووس دەداتەوە، ئەمەگناسانە بۆ تێکۆشانی پێشمەرگەکانی ڕێگای کۆماری کوردستان، وەدیهێنەرانی خواستە بەرزەکانی ئەو کۆمارە خەڵکییە دەڕوانێ، تێکۆشانی خۆی بە بەرهەمی هەوڵ و خەباتی ماندوویی نەناسانەی ئەوان دەزانێ.

سەرچاوە : ماڵپەری خاکەلێوە / ڕێکەوتی : ٢٢ی ژانویەی ٢٠١١

بۆچی کۆماری کوردستان جێی شانازی هەموومانە؟

خالید خورینجی

ئەو کۆمارە ئی هەموان بوو ، بۆهەموان بوو .لەمێژووی مرۆڤایەتی داهەمیشە شتەباش وبەکەڵکەکان و مرۆڤە پاک وبە ویژادان وخاوەن بەزەی وخاوەن بیرو باوەڕەپیرۆزەکان کە هەوڵیان داوەخزمەتی کۆمەڵگەکەیان بکەن و بەشەرییەت لەزوڵم وستەم چەوساندنەوەی نەتەوەی ونەژادی وئاینی و عەشایری وبەگشتی چەوساندنەوەی ئینسان بەدەستی ئینسان ڕزگار بکەن بەشێوەیەکی گونجاو،و بەردەوام توانیوانە سەرنجی کۆمەڵ بەرەو لای خۆیان ڕبکێشن وببنەمایەی ڕیزوخۆشەویستی لە ناوگەل ونیشتمانەکەیان وهەتالە ژیاندابن خەڵک گوێ ڕایەڵی بریارات و وتەکانیان بن وکەنەماشن کۆمەڵ بەڕێزو حورمەتەوە ناویان بێنن ویادیان بکەنەوە.

دیارە خۆشبەختانە ئەو دیاردەو ئەو ڕۆژە پیرۆزو ئەو کەسە خۆشناوانەش لە کۆمەڵی کوردەواری دازۆرن کە گەلی کورد شانازیان پێوەدەکاو یادیان دەکاتەوە.

یەکیک لەورۆژەپیرۆزانە ڕۆژی ٢ی ڕێبەندانە و یەکیکش لەو کەسە خۆشناو ئازادی خوازانە کەگەلی کورد شانازی پێوەدەکاو یادی دەکاتەوە سەرۆک کۆماری کوردستان ورێبەری مەزنی حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران پێشەوای نەمر قازی محەممەدی شورشگێرە.

بۆیە بەهەق هەقە لەو ڕۆژە پیرۆزەداسەری ڕێزو نەوازش بۆ کۆمار وسەرۆک کۆمارو گشت کاربەدەستانی دڵسۆزی کۆماری کوردستان نەوی بکەین وپەیمانی ئەوەبدەین وەفاداربین بەرێبازەپیرۆزەکەی کۆمارو سەرۆک کۆماری بلیمەت و بەوەفابۆ گەل ونیشتمان و ئەگەر نەشمان توانی گوڵبین، خۆدەتوانین دڕکنەبین بۆ تێکۆشەرانی ڕاستەقینەی ڕێبازی پیرۆزی کۆماری کوردستان.

بەڵێ لەورۆژە پیرۆزەدابوو کەکۆماری کوردستان لەژێر ڕێبەرایەتی قازی وشیارەوە ڕاگەیەندراو شادی وخۆشی وئاشتی وئارامی باڵی بەسەر ناوچەرزگارکراوەکانی کوردستان داکێشاو خاکی پاکی ژێر سایەی کۆمار لە پۆستاڵ ڕەقانی شای خائین زادە پاککرایەوەو حەداڵەت و برایەتی و ئازادی و بەختەوەری وڵاتیان ڕازاندەوە وزوڵم وستەم ودیکتاتۆری کۆتایان پێهات و کوردستانی ئازاد کراو کرا بەباغی سەر بەستی هەرکەسەو نەمامی هیوای خۆی تێدا دەڕواند و هەر کەسەو هەرکوردێکی بەشەڕەف لەهەرچوارپارچەکەی کوردستان وکۆمارو سەرۆک کۆماریش بەبێ جیاوازی و بەویژدانێکی پاکەوە سەرکردایەتی

وڵاتیان دەکردو بەبێ ئەوەی هیچ کوردێکی مهابادی زوڵم لەکوردێکی دیاربەکری وهەولێری و قامیشلووی بکاو یان تێکۆشەرێکی دێموکڕات بتوانێ پەنجەی بۆ تێکۆشەرێکی پارچەکانی دیکەی کوردستان درێژبکات.

بەکوردی و بەکورتی کۆمار بۆ هەموو کوردێکی بەویژدان و نیشتمانپەروەر ببۆ جێگای هیواو کوردستانیش ماڵێکی ئارام وجێگای حەسانەوەی هەر کەسێکی دڵ وداوێن پاک وئازادی خوازبوو.

بۆیە زۆر ڕەوایە لەیادو بیرەوەری ٦٥ ساڵەی دامەزرانی کۆماری کوردستاندا سەری ڕێزو وەفاداری بۆ کارو کردەوە کانی کۆمار وسەرۆک کۆماروسەرۆک وەزیرو گشت دڵسۆزان، بەڕێوەبارانی کۆمار نەویبکەین و پییان بڵێین هەزاران سڵاو لەگیانی پاکتان ولودەسەڵاتی پڕلەشەرەف وشانازیتان، کەمێژوویەکی پڕلەشانازیتان بۆ خۆتان وبۆ گەلەکەتان تۆمارکرد و نەبوونە گۆپاڵی دەستی دوژمنانی گەلی کوردو شمشیری ژاراوی وانتان وەرنەگرت بۆ پەڕاندنی سەری ڕۆڵە ئازادی خوازەکانی گەلی کورد لە پارچەکانی تری کوردستان و نەبوونە ڕاوچی بۆ ڕاوکردنی ڕۆڵەشۆڕشگێڕەکانی گەلی کورد لە پارچەکانی دیکەی کوردستان ودایکان وباوکان خوشک وبراکانی پارچەکانی ترتان ڕەشپۆش نەکرد ولەپرسگە وشارو گوندەکان بێ ویژدانانە تیرۆرتان نەکردن ویان بەزیندووی بەقۆڵبەستراوی تەسلیمی دوژمنانی کوردستانتان نەکردنەوە.

بەڵکوو بەپێچەوانە ئێوەی سادق وبەویژدان و نیشتمانپەروەری ڕاستەقینە ،دەستی برایەتی ونیاز پاکیتان نانەدەست و کردتاننە خاوەن ماڵ ودەسڵات.

لەو ڕۆژەپیرۆزەداهەزاران سڵاو دەنێرم بۆ گیانی پاکی گشت تێکۆشەرانی ڕێبازی پیرۆزی کۆماری جوانەمەرگ کراو.

بەهیوای وەدیهاتنی ئامانجەبەرزەکانی کۆماری کوردستان.

قەدەمت خێر ڕێبەندانم:
قەدەمت خێر ڕێبەندانم ،
مانگە گەشەی چوار وەرزانم.
ڕۆژی شادی و موژدەبەخشی نیشتمانم،
شادکەرەوەی گەلی کوردو چەوساوانی کوردستانم.
لەتۆدابوو نیشتمانم ڕازایەوە،
تۆوی هیوارووایەوە لەکوردستانی خوێناوی زوڵم ستەم ،
بۆ11مانگ سڕایەوە، گەلی کوردو کوردستانم گەشایەوە
ئاڵای ئاشتی وبەختەوەری شەکایەوە.
کۆتری سپی ونیازپاکی لەنیشتمان دەمبەخەندەو بەسەربەرزی
لە ئاسمانی ساف وبێ گەرد سوڕایەوە
دوژمنی هارو دڕندە وەکو بەفری سەرشەقامان لەژێر پێداتوایەوە
دارودەوەن بەجلوو بەرگی جوان وڕەنگین ،پەری ئاساڕازایەوە
بگرەو بکوژەو زوڵم وستەم بەهیممەتی کۆمارەکەو پێشەوای ژێر بڕایەوە.
(کۆمارە ئی هەموان بوو ، بۆهەموان بوو.)

بۆچی کۆماری کوردستان جێی شانازی گشت کوردێکی بەشەرەفە ویادی دەکرێتەوە.

سەرچاوە : ماڵپەری خاکەلێوە / ڕێکەوتی : ٢٠ی ژانویەی ٢٠١١

دادگاییکردنی پێشەوا قازی، دادگاییکردنی نەتەوەی کورد

فواد خاکی بیگی.

بزاڤی نەتەوەی کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستاندا، بۆ وەدستهێنانی ئاشتی و ئازادی و دیموکراسی و داینکردنی دادپەروەریی کۆمەڵایەتی لە قۆناغە جۆراجۆرەکانی خەبات و تێکۆشانیدا گەلێک هەورازو نشێوی بڕیوەو لەو ڕێگا پیرۆزو پڕ لە سەروەرییەشدا بە شەهیدبوونی ڕۆڵە تێکۆشەرەکانی، لە هیچ چەشنە گیانفیدایی و قۆربانیدانێک درێغی نەکردووە. ئەوەی لەم کورتە باسەدا جێگای سەرنجو تێرامانە، ئاوردانەوەیەکە لە خەبات و بەرخودانی ڕێبەری هەڵکەوتووی حیزبی دێموکراتی کوردستان، سەرکۆماری یەکەم کیانی کوردی لە شکڵی کۆماریدا، پێشەوا قازی محەممەد، کە بە ئەندێشە مودێرنو سەردەمیانەکانی لە هاوکێشە سیاسییەکانی پاش شەڕی دووهەمی جیهانی توانی لە سەر بناغە تەشکیلاتییەکانی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد، حیزبی دێموکراتی کوردستان دابمەزرێنێت و بە خوێندنەوەیەکی ورد لەو فەزا سیاسییەدا، لە ڕۆژهەڵاتی نیشتمانی کوردان، کۆمارێکی کوردی لە گۆڕەپانی چوارچرا، لە شاری مەهاباد ڕاگەیێنێ.

ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان و بەشداریکردنی کاراو بەرچاوی کوردی پارچەکانی دیکەی کوردستان و کارو کردەوەکانی کۆمار وەک دەستکەوتێکی نەتەوەی بووە. ئەمە بوو بە هۆی ئەوەی کە نەیارانی ڕەنگاورەنگی کۆمارو پێشەوا قازی، لە سەرووی هەموویان ڕژێمی دیکتاتۆری زاڵ بە سەر ئێران لەو سەردەمەدا . ڕژێمی حەمەڕەزا شای پەهلەوی . بکەونە پیلانگێڕان و بیانهەوێ بە هەر شێوەیەک کە بۆیان بلوێ کۆمار جوانەمەرگ و پێشەوای کۆمارو حیزبی دێموکراتیش شەهید بکەن.

شەهیدکردنی پێشەوا قازی محەممەدو هاوڕێکانی لە ئەنجامی بەناو دادگایەکی فەرمایشی بڕیارەکەی دەرکراو هاتە ئاراوە کە لە واقێعدا لەو بەناو دادگایەدا ئەگەرچی پێشەوا قازیو هاوڕێیانی وەک تاوانبار دادگایی دەکران، بەڵام ئەگەر ڕەهەندە جۆراجۆرەکانی لە گۆشەنیگای جۆراجۆری سیستمی دادوەریو یاسادا هەڵسەنگێنین دەبینین نەتەوەی کورد، دادگایی کراوەو پێشەواو هاوڕێیانی وەک نوێنەری نەتەوەی مافپێشێلکراوی کورد ئامادەی ئەو دانیشتنانە ببون.

بۆ ئەوەی خوێندنەوەیەکی واقێعبینانەمان لە هەمبەر چۆنیەتیی ڕووخانی کۆماری کوردستان و پاشان دەستگیرکردنی سەرانی کۆمارو لە سەرووی هەموویان پێشەوا قازی محەممەد هەبێ، دەبێ ئاوردانەوەیەکی کورت لە سەر هۆیەکانی ڕوخانی کۆماری کوردستان بخەینە بەرباسو پاشان بە لێکدانەوەی ئەو هۆکارانە دەگەینە ئەو دەرەنجامەی کە ئەو تاوانانەی لە دادگای فەرمایشی و ڕواڵەتی پێشەوا قازیدا، لەسەر چ بنەمایەک داڕێژراوە و نەتەوەی کورد لەو سەردەمەدا، بە چ شێوەیەک تاوانی بێبنەمای دراوەتە پاڵو دادگایی کراوە.

کۆماری کوردستان لە ئەنجامی کۆمەڵێک هۆکاری ناوخۆیی، ناوچەییو نێونەتەوەیی ڕووخا کە گرینگترینی هۆکارە دەرەکییەکان بریتین لە:

١- لە ئاستی ناوچەیی وڵاتانی تورکیەو عێراق دژایەتی خۆیان بۆ کۆمار ڕاگەیاند، ئەمەش بە لەبەرچاوگرتنی ئەو مەسەلەیە دێتە ئاراوە کە ئەو وڵاتانەی کە کوردیان تێدا دابەش کراوە ئەگەر لەسەر زۆر هاوکێشەی سیاسی ناکۆکییان هەبێ، لە مەڕ مەسەلەی کورد هاوڕاو یەک بۆچونیان هەیەو لەو بڕوادان پێگەیشتنی نەتەوەی کورد لە هەر پارچەیەک، باندۆری پۆزتیڤی لەسەر پارچەکانی دیکە هەیە.

٢- لە ڕووی نێودەوڵەتییەوە، لەو سەردەمەدا وڵاتانی زلهێز بە پێی لێکدانەوەی بەرژەوەندییەکانی خۆیان دژی کۆمار ڕاوەستان و تەبا بوون لەسەر بەهێزبوونی حکوومەتی ناوەندیو لەم ڕووەوە هاوکاری باشی ڕژێمی حەمەڕەزاشایان کرد.

٣- خۆبەدەستەوەدانی حکوومەتی میللی ئازەربایجان، دراوسێی کۆماری کوردستان ڕێگای پەلاماری ڕژێمی شای بۆ سەر کۆمارو ڕووخانی و پاشان دەستگیرکردنی پێشەوا ئاسانتر کرد.

٤- کشانەوەی هێزەکانی سۆڤیەت لەو کاتەدا، لە ئێران بەگشتی و کوردستان بە تایبەتی

٥- نیازپاکی پێشەوا قازی محەممەد لە بەرانبەر دوژمنانیدا

٦- هەوڵەکانی قەوامولسەلتەنە لە مەڕ دروستکردنی ناکۆکی لە نێوان حکوومەتی ئازەربایجان و کوردستان

لە مانگی سەرماوەزی ١٣٢٥ی هەتاوی لە ناوخۆی کۆماری کوردستاندا هەست بەوە کرا کە پیلانێک لە ئارادایەو مەترسی نیزیکە و پێشەوا قازی محەممەد لەو هەلومەرجەدا لە بەردەم گەلێک بڕیاری مێژوویی و چارەنووسساز قەراری گرت. بۆیە لە ١٤ی سەرماوەزی ١٣٢٥ی هەتاویدا لەسەر پێشنیاری پێشەوا قازی محەممەد شورایەک بە ناوی شورای شەڕ دامەزرا، شورایەک کە ئەندامەکانی ١٠ کەس بوون و شەخسی پێشەوا قازی وەک سەرۆکی شورا دیاری کرا. شورا بڕیاری شەڕو بەربەرەکانێی لەگەڵ ڕژیمی حەمەرەزا شای پەهلەوی دەرکرد. بەڵام وادیارە مێژوو دووپات دەبێتەوە، نەتەوەی کورد لە هەموو شۆڕشەکانی خۆیدا لەگەڵ ئاستەنگێک بەرەوڕوو دەبێتەوە کە چارەسەرکردنی، هەنووکەش پاش زیاتر لە ٦٠ ساڵ لە دامەزرانی کۆمار گەلێک دژوارە، ئەویش بوونی خۆفرۆش و خەیانەتکار هەر لە نێو ئەم نەتەوە بندەست و لە مێژووئەزموون وەرنەگرەدایە. کورد خۆی بەردەوام هاوار دەکات "دار خورەی لە خۆی نەبێ ناقڵیشێ "بەڵام لە زۆربەی نیزیک بە تەواوی شۆڕش و بزووتنەوەکانیدا، خائین و خۆفرۆشەکانی کوردستان و کورد کەوتوونەتە داوی ڕژیمە دیکتاتۆرەکانی زاڵ بەسەر کوردستانداو بەم شێوە کەرامەت و شەرافەتی مرۆڤی کوردیان بردۆتە ژێر پرسیار.

پێشەوا قازی بڕیاری شەڕو بەربەرکانێی دەرکردو ڕێنوێنی بەرچاوی دا بە ئەندامانی شورای شەڕ، بەڵام بە داخەوە، هەندێک مەلا لە وتارو لێدوانەکانیاندا بەردەوام بیری ئاشبەتاڵیان بڵاو دەکردەوە. ژمارەیەک لە سەرۆک عەشیرەتەکان خەیانەتیان بە کۆمارو پێشەوا کردو وەفاداری خۆیانیان بۆ سەرتیپ هۆمایونی دەربڕی. بەڵام لە لایەکی دیکەوە لە مێژوودا دەبێ فەرامۆش نەکرێت کە بارزانییەکان بە ڕێبەرایەتیی خوالێخۆشبوو مەلا مستەفا بارزانی وەفاداری خۆیان بۆ کۆمارو پێشەوا دەربڕیو ڕایانگەیاند بە هەموو شێوەیەک ئامادەن پارێزگاری لە پێشەوا قازی بکەن بەڵام پێشەوا محەممەد وتەیەکی مێژوویی دەڵێت کە دواتر لە بە ناو دادگای فەرمایشیدا بە نرخی گیانی تەواو بوو. پێشەوا لە بەرانبەر مەلا مستەفا بارزانیدا ڕایگەیاند:

"دەزانم ژیانم دەکەوێتە مەترسییەوە، بەڵام قەیدی نیە، خەڵک بە جێ ناهێڵم"

٢٦ی سەرماوەزی ١٣٢٥ی هەتاوی، ساڵێک پاش چەککرانی شارەبانی مەهاباد، کوردستان داگیرکرایەوەو کۆمار جوانەمەرگ بوو. ٢٨ کەس لە بەڕێوەبەرانی کۆمار گیران کە لە سەرووی هەمووانەدا پێشەوا قازی محەممەد بڕیاری گرتنی درا.

بەفرانباری ١٣٢٥ی هەتاوی بە ناو دادگاییکردنی پێشەوا قازیو حوسێن سەیفی قازی دەستی پێکردو ٩ی بەفرانباری ١٣٢٥ی هەتاوی سەدری قازییان لە تارانەوە هێنایەوە.

بە ناو دادگای پێشەوا قازیو هاوڕێیانی بە تەواوی نهێنیو لە ژووری داخراودا بە ڕێوەچوو.

دادگایەکی بە تەواوەتی نیزامیو دوور لە هەر چەشنە سیستمێکی دادوەری کە تەنانەت ڕێگە نەدراوە، پێشەوا قازیو هاوڕێیانی پارێزەر بۆ خۆیان دیاری بکەن. کەسێک بە ناوی سەرهەنگ فیرووزی، سەرۆکی ئەم بە ناو دادگا فەرمایشیو نیزامییە دەبێ و بە زۆر پارێزەر بە سەر پێشەوا قازیو هاوڕێیانی دەسەپێنرێت، کە لە زۆربەی ڕژێمە دیکتاتۆرەکاندا بە ڕوونی بەرچاو دەکەوێت کە ئەم بە ناو پارێزەرانە تەنیاو تەنیا لە خزمەتی ڕژێمە دیکتاتۆرەکاندان و بە وەکیلی تەسخیری ناو دەبرێن کە هەنووکەش لە بە ناو دادگاکانی کۆماری ئیسلامیدا بە سەر ڕۆڵەکانی نیشتمانپەروەری کورددا دەسەپێندرێت.

١٩ی بەفرانباری ١٣٢٥ی هەتاوی نەک پێشەوا قازی محەممەد، بەڵکوو نەتەوەی کوردو جووڵانەوەی نەتەوەیی ـ دێموکراتیکی خەڵکی کوردستان دادگایی کراو بە شاهێدی مێژووو بەڵگەو دیکۆمێنتەکان لە ماوەی ١٤ ساعەتدا، پێشەوا قازی محەممەد بەرگرییەکی ئازایانەی لە نەتەوەی کورد کرد.

پێشەوا قازی بە باشی دەیزانی کە مردن چاوەڕوانیەتی، بۆیە خۆی بە بەرپرسی سەرجەم ڕووداوەکانی کۆمار لە قەڵەم دا تاکوو بتوانێ لە سزای هاوڕێیانی کەم بکاتەوە، لە لایەکی دیکەوە زۆر باش دەیزانی کە ئەوە شەخسی پێشەوا قازی نیە کە دادگایی دەکرێ، بەڵکوو دادگاییکردنی جووڵانەوەی هەقخوازانەی خەڵکی کوردستانو ئاوات و ئامانجەکانی نەتەوەی زۆرلێکراوی کوردە کە دادگای نیزامی بە تاوانیان دادەنێ. بۆیە بە وەفاداربوون بەو سوێندی کە لە ٢ی ڕێبەندان ١٣٢٤ی هەتاوی لە کاتی ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان خواردبووی، ئازایانەو وەک ڕێبەرێکی هەڵکەوتوو بەرگری لە خاکو نیشتمانی کوردستان

کرد.

دادگای نیزامیو سەربازی ڕژێمی حەمەڕەزا شا ١٢ تۆمەتی بۆ پێشەوا قازی، ٣ تۆمەتی بۆ سەیفی قازی و ٤ تۆمەتی بۆ سەدری قازی دانابوو.

گرینگترین تۆمەتەکانی پێشەوا قازی محەممەد بریتی بوون لە:

١- بازرگانیکردنی نەوت لەگەڵ دەوڵەتی سۆڤیەت بە بڕی ٥١% بۆ سۆڤیەتو ٤٩% بۆ کۆماری کوردستان. بە بێ ئاگاداری حکوومەتی ناوەندی

٢- گۆڕینو دەستکاری نەخشەی وڵاتی ئێران

٣- دانان و دروستکردنی ئاڵا بۆ کۆماری کوردستان

٤- هەڕەشەکردن لە شاهەنشای ئێران و ڕاگەیاندنی شەڕ دژی ڕژێمی شا

٥- هێنانی بێگانە بۆ ئێران و خستنە ژێردەستی بەشێک لە خاکی ئێران بۆ نموونە بە مەلا مستەفا بارزانی

٦- کێشانی نەخشەی کوردستانی گەورە بە هەر چوار پارچەکانی کوردستانەوە، ئێران، عێراق، تورکیەو سووریە

٧- ڕاگەیاندانی سەربەخۆیی کوردستان و داگیرکردنی بەشێکی گەورە لە خاکی ئێران بە ناوی کوردستان

٨- ناردن و هاتوچۆ بۆ دەرەوەی وڵاتو سەردانی سۆڤیەتو دانیشتن و کۆبوونەوە لەگەڵ باقرۆڤ، سەر کۆماری ئەو کاتی ئازەربایجانی سۆڤیەت.

هەواڵنێری "ماهنامەی ارتش" دەنووسێت: پێشەوا قازی محەممەد جگە لەو سێ تۆمەتانەی خوارەوە، تۆمەتەکانی دیکە بە توندی ڕەد دەکاتەوەو بەرپەرچ دەداتەوە:

١- چوون بۆ باکوی ئازەربایجان و دانیشتن لەگەڵ باقرۆڤ

٢- بوونی ئاڵای کوردستان

٣- هاتنی مەلا مستەفا بارزانی بۆ مەهاباد، ئەوەش نەک کەسێک هێنابێتی، بەڵکوو خۆی هاتووە، چونکە ئەوە کوردستانە ماڵی هەموو کوردێکەو هەر کوردێک حەز بکات لە هەر بستە خاکێکی خۆیدا بژی، مافی خۆیەتی، چونکە ئەوە مافی خاوەنماڵە.

بە ئاوردانەوەیەکی خێراو بە پێی بەڵگەو دیکۆمێنتە مێژووییەکان چەند نموونە لە وتەکانی پێشەوا قازی دەهێنینەوە، کە بە ڕاستی چلۆن ئازایانە بەرگری لە نەتەوەکەی کردووەو مێژوو شاهێدی دەدات کە وەفادارترین کەسی کۆماری کوردستانەو ئەو سوێندی لە بەرانبەر خەڵک خواردوویەتی پێی وەفادار ماوەتەوە. لە لایەکی دیکەوە ئەگەر چاوێک لە پرسیارەکانی بەرپرسانی نیزامی بە ناوی دادگای فەرمایشی ڕژێمی شا لە پێشەوا قازی بکەین کە لە دەقی بە ناو دادگایەکەیدا هاتووە، وەدەردەکەوێ کە نەتەوەی کورد دادگایی کراوە.

پێشەوا قازی لە بەرانبەر بەرپرسانی ڕژێمی شادا گوتی: "ئێستا کە بڕیارە من لە سێدارە بدرێم، بە خاتری ئەو سۆزو بەڵێنە کە من بە میللەتەکەم داوە، بڕیارم داوە لەگەڵ گەلەکەمدا بژیمو بۆ ئەوان بمرم"

پێشەوا قازی لە بەرانبەر ئەو بێڕێزییانەی کە لەو دادگا فەرمایشییەدا بە ئاڵای کوردستان دەکرێ بە سەرۆکی دادگا دەڵێ "ئەو هەڵسوکەوتەتان نیشانەی کەم عەقڵی و بێشعووری ئێوە دەگەیێنێ! دڵنیا بن ئێوە دەستتان بە ئاڵای کوردستان ناگات کە بێڕێزی پێبکەن. ڕۆژێکیش دێ لەسەر ئەم خانوویەی کە من تێیدا دادگای دەکرێم، ئاڵای کوردستان هەڵدرێو بشەکێتەوە"

لە بەشێکی دیکەی دادگاکە دا کە سەبارەت بە بازرگانی نەوت لەگەڵ سۆڤیەت تۆمەت درابووە پاڵ پێشەواو کۆماری کوردستان، پێشەوا قازی بە لێکدانەوەیەکی ورد، زۆر ئازایانە وڵام دەداتەوەو بە پێکەنینەوە دەڵێ "کام نەوت؟ ئێمە کام بیرو کۆمپانیای نەوتمان لە بەردەستدا بووە تا بازرگانی پێوە بکەین؟ سەیرە، ئەگەر ئێوە دەتانەوێ تاوان بە ناڕەوا بدەنە پاڵ ئێمە، تاوانو بوختانێکمان بۆ هەڵبەستن کە لانیکەم وێ بچێت! ڕەنگە ئێوە تاوی ئەم ڕووبارەی کە بە ناو شاری مەهاباددا دەڕوات بە نەوت بزانن"

ئەوەی ڕوونو ئاشکرایە دادگای ڕووکەشو فەرمایشی ڕژێمی شا تەنیاو تەنیا بۆ خەڵک هەڵخەڵەتاندنو نیشاندانی جۆرێک بە ناو پاراستنی یاسا لە بەرانبەر بیروڕای گشتیدا بوو، دەنا هەر لە یەکەم ساتەکانی گیرانی سەرانی کۆمارو بە تایبەتی پێشەوا، بڕیاری کۆتایی لە سێدارەدانیان دەرکرابوو.

٣ی ڕێبەندانی ١٣٢٥ی هەتاوی بڕیاری ئێعدامی پێشەواو هاوڕێیانی دەرکرا بەڵام شەخسییەتی پێشەواو کەسایەتیی مەزنی کە بە شکۆیەکی چیاییەوە ئامادەی ئەو بەناو دادگایە ببوو، هەروا بە ئاسانی نەیدەتوانی سەردانی دادگا بە قەناعەت بهێنێت کە بڕیارەکە جێبەجێ بکەن. بەداخەوە بەرەبەیانی ١٠ی خاکەلێوەی ١٣٢٦ی هەتاوی جەللادە خوێنمژو ترسنۆکەکانی ڕژیمی شا دوور لە چاوی خەڵک لە گۆڕپانی چوارچرا، پێشەواو هاوڕێیانیان لە سێدارە داو ئەو ڕێبەرە هەڵکەوتووەی گەلەکەمانو هاوڕێیانی شەهید کران.

کاتژمێر ٨ی بەیانی ١٠ی خاکەلێوەی ١٣٢٦ی هەتاوی، سەرکردایەتی هێزەکانی دەوڵەتی ئێران لە ورمێ "ڕوکنی دووهەم" بە ناوی ژمارە ١٩١٢٥ ڕێکەوتی ١٠ / ١ / ١٣٢٦ بەرانبەر بە ٣٠ / ٣ / ١٩٤٦ لە ڕاگەیەندراوێکدا بڕیاری لەسێدارەدانی پێشەواو هاوڕێیانی بڵاو کردەوە.

ئەگەر چی پێشەوا شەهید کرا، بەڵام ڕێگاو ڕێبازی پێشەوای نەمر بەردەوامو ڕێبوارانی ئەو ڕێگا پیرۆزە بە ئەزموونوەرگرتن لە وانەکانی پێشەوای مەزنی نەتەوەکەمان تا سەرکەوتن لە خەباتو کۆڵنەدان درێغی ناکەن.

سەرچاوەکان:

چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادیدا ن: کاک د. قاسملووی ڕێبەر

کۆماری کوردستان ٢٢ / ١ / ١٩٤٦ ـ ١٧ / ١٢ / ١٩٤٦ ن: حامید گەوهەری

سەرچاوە : ماڵپەری پێشمەرگەکان / ڕێکەوتی : ١٣ی ئاوریلی ٢٠١١

سەرکردەکانی ڕۆژهەڵات: کۆمارێک بە ناوی کۆماری مەهاباد وجودی نییە

ن: هاوار بازیان

بەیان - ناوەندی هەواڵ: ٦٥ ساڵ بەسەر دامەزراندن و ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان لە مهاباد تێ دەپەڕێ، کەسایەتییە سیاسییەکان و ڕێبەرانی بزووتنەوەی سیاسی لە کوردستانی ئێران وەک کوڕی قازی محەمەد و ڕێبەرانی سیاسیی حزبی دیموکراتی کوردستان (لە ئێران) هەندێک پرسی وەک گۆڕانکارییەکان، یادی کۆمار لە بەشەکانی کوردستان و ڕۆڵی بارزانییەکان و ناوی کۆمار دەخەنە بەرباس.

عەلی قازی (کوڕی ڕەش) کە ئێستە سەرۆکی پارتی ئازادیی کوردستان هێزێکی ئۆپۆزسیۆنی حکوومەتی ئێرانە لەبارەی ئامانج و کاریگەریی کۆماری کوردستان بەئاژانسی کوردستان بۆ دەنگوباس (ئاکانیوز)ی ڕاگەیاند، ئامانجی کۆمار سەربەخۆییی کوردستان بوو، پێم وایە حزبە کوردییەکانی کوردستانی ئێران بەئاراستەی ئامانج و نیازەکانی پێشووتری کۆماری کوردستان خەبات دەکەن و هەنگاو دەنێن.

جەلیل گادانی کەسایەتیی سیاسیی کوردستانی ئێران بۆ (ئاکانیوز) گوتی، لە سەردەمی کۆماردا پرسی کورد پێوەندیی بەڕێژەیەکی کەم لە کوردەوە هەبوو، بەڵام ئێستە سەرووی ٤٠ ملیۆن کورد بەشداری پرسەکەن، هەروەها ئەوکات لە هەر پارچەیەک نوێنەر یان چەند نوێنەرێک لە ڕۆژی ڕاگەیاندنی کۆماردا ئامادە بوون.

زیاتر گوتی، کۆمار زوو گەشەی کرد، بەڵام بەداخەوە زۆر زووش جوانەمەرگ بوو و لەو ماوەیەدا هەموو کارەکانی کاریگەریی خۆیان هەبوو، چونکە ئێستە لە هەر شوێنێکی دنیا کوردێکی لێ بێ ئەوە دووی ڕێبەندان / ٢٢ی کانوونی دووەم-یەنایەر/ ڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان ڕێزی لێ دەگیرێ و لای نەتەوەکەمان بەبیرەوەرییەکی خۆش ماوەتەوە.

"ئێستە بەداخەوە دەبینین کە پرسەکە گۆڕانکاریی بەسەردا هاتووە و ئەویش بۆ ئاڵوگۆڕەکانی دنیا دەگەڕێتەوە، وڵاتانی خاوەن دەسەڵات و زلهێزەکان زیاتر گرینگیی بەبەرژەوەندییەکانی خۆیان دەدەن، ئەگینا گەلی کورد لەمێژە ئەو مافەی هەیە خاوەن سەربەخۆیی بێ".

گادانی روونی کردەوە، لەگەڵ ئەوانەشدا بێ گومانم لەوەی ئێستە هەستی نەتەوەیی لە ناو کورددا بەبەراورد لەگەڵ سەردەمی کۆمار سەدان هێندە زیادی کردووە کە ئەوکات تەنانەت لە زۆر شوێنی کوردستانی رۆژهەڵات شوێنەواری هەستی نەتەوەیی نەبوو، یاخۆ تەواو پشتگوێ خرابوو، هیوای من ئەوەیە ئەو هەستە نەتەوەیییە رۆژێک بەتەواوەتی ببێتە خواستی هەموو گەلی کورد و بۆچوونی پێشەوا و ئاواتی سەرجەم شەهیدانی کوردستان کە سەربەخۆیی کوردستانە بێتە دی.

لای خۆیەوە عەبدوڵا حەسەنزادە سکرتێری پێشووی حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران و کەسایەتیی سیاسی بۆ (ئاکانیوز) گوتی، لە ئامانجی کورددا پاش کۆمار لەو پارچەیە هیچ گۆڕانێک بەدی نەهاتووە، چونکە ئامانجی کورد هەر لە سەرەتاوە تا ئێستە رزگاریی نەتەوەیییە، رەنگە لە هەندێک درووشمی ستراتیجیدا جیاوازییەک هەبێ، بەڵام درووشمی ستراتیجی لەسەر زاری پێشەوای قازی محەمەد ئۆتۆنۆمییە.

هەروەها گوتی، لەگەڵ ئەوەی ناخۆشە کە ئەو ئامانجانەی کۆماری کوردستان لە دەستی چوون تا ئێستە وەدی نەهاتوونەتەوە، بەڵام جێگەی سەربەرزییە کە خەباتی نەتەوەی کورد هەر بەردەوامە، هۆشیاریی نەتەوەیی و هۆشیاریی سیاسی لەناو رۆڵەکانی کورد لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا زۆرە و تەنانەت بەبەراورد لەگەڵ سەردەمی کۆمار بەهێزتر و زیاتر بووە.

لەبارەی چۆنیەتیی یادکردنەوەی ئەو یادە لە بەشە جیاجیاکانی کوردستان، قازی گوتی "کوردان لە هەر چوار پارچەی کوردستان بەوشێوەی کە پێویستە و بەگوێرەی تواناکانی خۆیان ساڵوەگەڕی دامەزراندنی کۆماری کوردستان پیرۆز دەکەن و بەپێی دۆخی ئەو وڵاتانەی کوردستانی تێیدا پارچە کراوە کوردەکان هەموویان کۆمار وەک بزووتنەوەی ئازادیخواز سەیر دەکەن کە خەباتی کردووە بۆ رزگاریی گەلی کورد.

گادانی پێی وابوو، کارنامە و ئامانجەکانی کۆماری کوردستان لەو سەردەمدا هەوێنی خەباتی هەموو پارچەکانی ترە، بەڵام بەهۆی ئەو تەنگژە و کێشانەی لە پارچەکانی کوردستان لەلایەن حکوومەت و دەسەڵاتدارانەوە بەسەر کوردەکاندا سەپێنراوە، وڵاتان هەوڵیان داوە دەرفەتی یادکردنەوەی کۆمار سنووردار و کەمتر بکەنەوە و لەمپەری بخەنە بەردەم، بۆیە نابێ چاوەڕوانی ئەوە بین هەموویان وەک یەکتر ئەو یادە بکەنەوە.

بەپێی قسەکانی حەسەنزادە، ئەگەر لە بەشەکانی کوردستان جیاوازییەک هەبێ لە روانین بۆ کۆماری کوردستان، ئەوە لە بەشەکانی کوردستاندا نییە، رەنگە ئەو جیاوازییە لە بۆچوونی کەسەکاندا بێ، چونکە تەنانەت ئەو جیاوازییە لە بۆچوونی هێزە سیاسییەکانی پارچەکانی کوردستانیشدا نییە، لەگەڵ ئەوەی ئەو کۆمارە لە بەشێکی کوردستان دامەزراوە و لەلایەن حزبێکی سیاسیی کە حزبی دیموکراتی کوردستانە هاتووەتە دامەزراندن، بەڵام هەموو بەشەکانی تری کوردستان هەر لە سەردەمی کۆمار و ئێستەش بەڕووداوێکی مێژوویی بۆ کورد دەزانن.

لە چەند قۆناخێکی مێژووییدا کوردستان دابەشی سەر چوار حکوومەتی عێراق، ئێران، تورکیا و سووریا کراوە.

هەروەها گوتی، ئەوە دەستکەوتێکە لە دەستکەوتە مێژووییەکانی گەلی کورد و ئەگەر لە بۆچووندا جیاوازییەک لە نێوان پارچەکانی بۆ کۆمار هەبێ، رەنگە کەسانێک بەجۆرێکی تر سەیری پرسەکە بکەن ئەویش لەوانەیە بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە بەوجۆرەی کە پێویستە لە کۆمار نەگەیشتوون و بەهاکەیان بۆ دەرنەکەوتووە، ئەگینا پێم وابێ کۆماری کوردستان هی هەمووانە.

لەبارەی رۆڵی بارزانییەکان لە کۆماری کوردستاندا، کوڕی پێشەوا پێی وایە "بارزانییەکان لە کۆماری کوردستاندا لەسەر دەستی جەنەراڵ مستەفا بارزانی رۆڵێکی بەرچاویان هەبووە، هەروەها پێشمەرگە بارزانییەکان کە لە بەرەی سەقز هەرێمی ئەوکاتی کۆماری کوردستانیان دەپاراست، زۆر بە لەخۆبردووییەوە خزمەتی کۆماری کوردستانیان کردووە و درێغییان نەکردووە تا کۆتایی بەرامبەر کۆماری کوردستان خاوەن سۆز بوون، بۆیە بەشێوەیەکی گشتی رۆڵێکی بەرچاو و دیاریان لە کۆماردا هەبوو.

گادانی لەوبارەیەوە گوتی، من شایەتحاڵی بەچاودیتەی زیندووم، کاتێک بارزانییەکان لە شۆڕشی خۆیاندا لەژێر پاڵەپەستۆی بەریتانیا و حکوومەتی بەغدا پاشەکشەیان کرد و روویان لە کوردستانی رۆژهەڵات کرد، دیارە هەستی کوردایەتییان تێدا بووە بۆیە خەباتیان کردووە، بەڵام هیچ گومانم لەوەدا نییە کە بینینی کۆمار و دۆخی کوردستانی رزگاربووی ئەوکات لە کوردستانی رۆژهەڵات هەرچەندە سنووردار بوو، هەستی نەتەوەیی بارزانییەکانی پتەوتر لە پێشوو کرد، بەشێوەیەک کە ئەوانیش بەتێکڕا بەگیان و دڵ لە خزمەتی کۆماردا بوون.

حەسەنزادە گوتی، راستبینانە دەڕوانمە ئەو پرسە، بارزانییەکان پێش ئەوەی کۆمار دابمەزرێ لە ئەنجامی ئەو هێرش و پاڵەپەستۆیەی لەلایەن هێزی ئاسمانیی بەریتانیا و سوپای عێراقەوە لەسەریان بوو، ناچار بوون پەنا بۆ رۆهەلاتی کوردستان ببەن و لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا لەو پارچەیە جێگیر بن.

زیاتر گوتی، بەلام دەزانین کە هەر لە رۆژی یەکەمی دامەزراندنی کۆمارەوە سەرکردەی ناوداری کورد مەلا مستەفا بارزانی خۆی لە تەنیشت پێشەوا بوو و ئەوەی لە توانایاندا بوو بۆ خزمەت بەرامبەر کۆمار درێخییان نەکرد، کۆماریش ئەوانی وەک بەشێک لە خۆی وەک خاوەنماڵ وەرگرت و مامەڵەی لەگەڵدا کردن، هەر ئەوە بەسە بۆ ئەوەی بارزانی ببێت بەفەرماندەی سەرجەم هێزە چەکدارەکانی کۆماری کوردستان، نیشانەی ئەوەیە کۆماری کوردستان ئەوانی بەمێوان نەزانیوە و بەخاوەنی ماڵ و هاوبەشی چارەنووسی داناون.

بەڵام لەبارەی هەردوو دەستەواژەی کۆماری کوردستان یان کۆماری مەهاباد کە زۆرجار بەیەک مانا دێن، قازی پێی وابوو، دامەزراوەیەک یان دەوڵەتێک بەناوی کۆماری مەهاباد بوونی نەبووە، ئەو کۆمارە ناوی کۆماری کوردستان بووە، لە تابلۆی رەسمیی وەزارەتەکانی ئەوکاتی کۆماری کوردستان نووسراوە "دەوڵەتی کوردستان" و نەنووسراوە "دەوڵەتی مەهاباد" یان کۆماری مەهاباد، ئەوانەی دەڵێن کۆماری مەهاباد جا لەڕووی زانین بێ یان بێ مەبەست، ئەوە کۆمار بچووک دەکەنەوە، بەڵام مەرج نییە هەموویان هەر بەمەبەستی کەمکردنەوەی کۆمار بەکۆماری مەهاباد ناوی بێنن و لەوانەیە لەڕووی نەزانینەوە بێ.

گادانی لەو بڕوایەدابوو، بەکاربردنی کۆماری مهاباد ٢ لایەنی هەیە، هەندێک بەمەبەستی بچووککردنەوە و بێ بایەخکردنی کۆمار ئەو دەستەواژەی کۆماری مهاباد بەکار دەبەن، هەروەها رەنگە هەندێکی تر بەبێ مەبەست ئەو دەستەواژەیە بەکار ببەن، بەو مانایەی مەهاباد پایەتەخت و ناوەندی کۆمار بووە، بەڵام ناوەکەی کۆماری کوردستان بووە و لە گوتارەکەی پێشەوا قازی محەمەد لە رۆژی راگەیاندنی کۆماردا بەوناوە هاتووە.

هەروەها روونی کردەوە، من تەنانەت بەبیرم نایەت لە ناوونیشانی یەک تابلۆی ئەوکاتی حکوومەتدا ناوی مەهاباد یان شارێکی تایبەت هاتبێ، تابلۆکان هەموویان بەناوی ئیدارەی کۆماری کوردستان بوو، با لە پێناو ناوی مەهاباد هەوڵی کەمکردنەوەی گرینگیی کۆماری کوردستان نەدەین، مەهاباد پایەتەختی کۆماری کوردستان بووە، بۆیە پێم وایە دەبێ هەمیشە بڵێین کۆماری کوردستان.

عەبدوڵا حەسەنزادە گوتی، ئێستە ئەگەر ناوی بنێین ئەو کۆمارە کۆماری کوردستانە، ئەگینا ئەوکات تەنانەت ناوی کۆماریش نەبوو و ناوی دەقاودەقی "دەوڵەتی جمهوریی کوردستان" بوو، بەڵام چونکە لە مەهاباد بووە هەندێک کەس هەر بەناهۆشیاری بەکۆماری مەهاباد ناوی دەبەن.

لە ساڵی ١٩٤١ کە ژمارەیەک لە هێزەکانی هاوپەیمان (یەکەتیی سۆڤیەتی پێشوو) هاتنە ناو خاکی ئێران و دەسەڵاتی رەزا شا پەهلەوی لە ئێران بۆشاییی سیاسی و سەربازی تێ کەوت، لە ئەنجامدا دەرفەتێکی لەبار بۆ کورد لە ئێران رەخسا و توانییان بەشێک لە داخوازییە نەتەوەیییەکانیان گەڵاڵە بکەن.

لە کانوونی یەکەم/دیسێمبەری ساڵی ١٩٤٥ کە تورکەکان لە رۆئاوای ئێران و بەتایبەت شاری تەورێز بەهۆی ئەو دۆخەی وڵاتەوە "فیرقەی دیموکرات" لە ئازەربایجانیان راگەیاند، دواتر لە ٢ی رێبەندان (٢٢ی کانوونی دووەم/یەنایەر)ی ساڵی ١٩٤٦ قازی محەمەد دژی دەسەڵاتی پاشایەتی لە ئێران کۆماری کوردستانی لە مەهاباد راگەیاند کە ژمارەیەکی بەرچاو کورد لە هەموو پارچەکانی تر بەشداری رێوڕەسمەکە بوون.

سەرچاوە : ماڵپەری بەیان / رێکەوتی : ٢٣ی ژانویەی ٢٠١١

لێکدانەوەیەک سەبارەت بە کەسایەتیی قازی محەممەد لە قۆناخی کۆماری کوردستان لە مەهاباد دا

خالید زوورمەند

یەکێک لە خاڵە گرینگەکانی مێژووی خەباتی رزگاریخوازیی گەلی کورد قۆناخی دامەزرانی کۆماری کوردستان لە مەهابادە کە وەک خاڵی وەرچەرخان‌و راگواستن لە خەباتی نەریتی بەرەو نوێخوازی و رێفۆرمی بە سەردەمییانەکردنی خەبات پێناسە دەکرێ. بەو پێوانەیە بە کردەوە دەکرێ خەباتی کورد بە دوو قۆناخی:

١- خەباتی نەریتیی بەر لە کۆمار

٢- خەباتی رووەو مۆدێڕنیزمی دوای کۆمار، دابەش بکەین.

خەباتی نەریتیی بەر لە کۆمار بە کاراکتەری زاڵی هۆزەکی و رەسەنایەتیی پیرۆزی سەرۆک هۆزو فێئۆدال و پیرۆزیی ئایینی و میرنشیینە ناوچەییەکانی کورد کە بە هۆی خاوەنداربوونی مەزنایەتی و باندۆڕی "نەریتی . کەلەپووری"بارستایی بوون بە تەوەری سەرەکی و هاندەری خەباتیان تێدا هەبوو و هەوڵیان دەدا بە کەڵکوەرگتن لە پۆزیسیۆنی رەسەن و نەریتیی خۆیان و بەهادان بە داخوازە سەرەتایی و بەها رەسەن و کۆنەکانی "ئایینی ـ مەزهەبی"، "زمانی ـ کولتووری"و "ئەتنیکی . نەتەوەیی" هێزو گوڕی بزووتنەوەکەیان دابین بکەن‌و هەر بەو پێوەرە نەریتی و کۆنانە رەوایی پێویست بۆ خەبات لە بیرگەی کۆمەڵ دا دابین بکەن کە هەندێ جاریش هەوڵ و تەقەلایەکی پەرتەوازە و کەم باندۆڕ بەرەو بە مۆدێڕنیزەکرانی ئەوان و دابڕان لە شێوازەکانی بزاوتی نەریتی، خۆی راناوە. هەڵبەت لێرەدا مەبەست تەنیا رەخنەگرتن لە بزاوتی بەر لە کۆمار نیە، چوونکە ئەو شێوازە خەباتە بەرهەمی بارودۆخی تایبەتی و کارکتەری نەریتیی زاڵی ئەو کاتەیە. مەبەست دۆزینەوەی خاڵی وەرچەرخان و گۆڕان بە پێی پێوانەی سەردەمە کە بەڕای ئێمە ئەگەرچی ئاوەها وەرچەرخانێک تەنیا لە بڕگەیەکی زەمانی دا سەری نەگرتوو و لە میانەی جووڵانەوەکانی پێشوودا بێگومان رەگی هەیە بەڵام بە دەربڕینێکی تەواو ئەرخەیانەوە دەکرێ قۆناخی کۆماری کوردستان بە پاڵێوراوی سەرەکی بۆ ناودێرکردنی خاڵی وەرچەرخان یان لانیکەم قۆناخی راگواستنی بزانرێت. گۆڕان لە شێوەی خەباتی نەریتی بەرەو مۆدێڕنیزم خۆی هەندێ تایبەتمەندیی شازو تازەی کۆماردا رادەنێت کە دەتوانن هێماکانی سەلمێنەری ئەو بانگەشەیە بن. بەشداریی تارادەیەک ئاگادارانەی هەموو چینەکان لە دەسەڵاتو خەباتدا بۆ یەکەم جار، هەوڵی بەرزکردنەوەی ئاستی رووناکبیریی جەماوەرو لەدایکبوونی دەیان گۆڤارو رۆژنامە، رادیۆ (کە بە پێی ئەو کات کارێکی گرینگ بۆ دامەزراندنی مێدیای پێشکەوتوو بووە)، بە فەرمی کردنی زمان‌و خوێندنی کوردی و دەیان هەوڵی لەو چەشنەو هەروەها کزبوونی داخوازە سەرەتایی و کلاسیکەکان و جێگیربوونی داخوازو واتای سەردەمییانە، هەندێ لەو هێمایانەن. لە کۆمار بەولاوە ئیتر واتاگەلی نوێیاوو زانستی و پێوانە پەسندکراوە گەردوونییەکان وەک دێموکراسی، مافی نەتەوەیی، بەرابەری، مافی کولتووری و زمانی، کۆماری خودموختارو ...دەکرێن نێوەڕۆک و کاکڵەی بزاڤ و بەرەبەرە جێگەی مەزنایەتیی نەریتیی میرنشین و شێخ و ئاغاکان دەگرنەوە. بەو پێیە قۆناخی کۆمار دەبێتە دەستپێک کە لەو بەدواوە لە هەموو پارچەکانی تریش دا باندۆڕی ئەو داخوازو ئامانجە مۆدێرنانە جێگەی ویستو ئامانجەکانی نەریتی دەگرنەوە. لەو باسەدا تەنیا مەبەست، لێکدانەوەی کەسایەتیی پێشەوا وەک رابەرو تەوەری سەرەکیی قۆناخی کۆمار، وەک قۆناخی راگواستنە. گەلۆ چ هۆکارگەلێک دەبێتە هۆی پیرۆزکرانی پێشەوا لە یادوەریی کۆمەڵگاو هزری جەماوەردا؟ دەزانرێ کە مەزنایەتی تا ئاستێکی هێندە بەرز دراوە بە پێشەوا کە تا هەنووکەش لە ناو خەڵکی کوردو غەیرە کورددا ئەو قۆناخە بە ناوی "شۆڕشی پێشەوا" ناودێرکراوەو بە ئاوای نافەرمی و بەربڵاو لە گوتارو ئاخاوتن دا کەڵکی لێوەردەگیرێ و تەنانەت تا رادەیەکیش درزی کردۆتە نووسراوەکان. بەو پێوانەیە لانیکەم لە هزری خەڵکی رەشۆکی دا پێشەوا کۆتەرەیەکە (ساقە)و خەبات وەک لک و پۆپ بەسەریەوە وەستاوە. لێ بەو پێیە لێکدانەوەو ناسینی کەسایەتیی پێشەوا وەک ئەکتەرێکی پۆزەتیڤ و سەرەکی لە قۆناخی وەرچەرخان و راگواستنی بزاڤی مافخوازانەی نەتەوەی کورد و شرۆڤە کردنی کردەکانی ئەوو شوێنەواری ئەو کردارانە پێویستییەکی مەزنەو هێزو وزە و چاخی فرەی گەرەکە. لەو رووەوە ئەو دێڕانە تەنیا دەکارن ئاماژەیەکی کورت و نیوەچڵ بۆ وەها گرینگێک بن.

ئێمە لێرە دا لە سێ گۆشەنیگاوە هەوڵی راڤەی تیۆریکی کەسایەتیی پێشەوا دەدەین:

١- پێشەواو شوێندانانی کاریزمایی ئەو لەسەر ریزەکانی خەباتو توێژەکانی کۆمەڵگا:

مێژووی خەباتی هەرگەل و نەتەوەیەک لە پێناو رزگاریو سەربەستیی خۆیدا هەندێ کەسایەتیی کاریگەر و هەڵکەوتووی خوڵقاندوە کە دوای رەوتی خەبات لە کڵێشەی کەسایەتیی ئەوان و بانگەوازی ئەوان دا بە چەند قاتی بەرزتر تۆخ بۆتەوە، گۆڕانی سەرەکی بەخۆ بینیوەو تەنانەت وەرچەرخانی بووە. بە دەربڕینێکیتر کەسایەتیی خوڵقاوی خەبات خۆی دەبێتە خوڵقێنەری خەبات و بە ئاستی هەستپێکراوی داهێنەرانەی ئەرێنی یان نەرێنی خۆیدا بۆتە سمبۆلی سەرهەڵدانی نەتەوەیی و ئیتر خەبات بە ناوی ئەوەوە سەری هەڵ داوە. ئەوەیە کە پرۆوسەیەکی دیالێکتیکیی هەستپێکراو دەردەخات. خەبات، کەسایەتیی پسپۆڕو کاریزما دەخوڵقێنێ و خۆی ئەم کەسایەتییە بە داهێنانی خۆی بێچمی (شکل) نوێباو تۆبە خەبات دەبەخشێت کە ئیتر بەناوی ئەوەوە زەق دەبێتەوە.

لەو پرۆسە دیالێکتیکییەدا بێچمی نوێباوی خەبات بۆی هەیە:

١- پاشماوەکانی خەباتی پێشوو پاکتاوبکات و ئامانج و بەهاکانی ئەو قوت بدات کە لە راستی دا ئەوە تەنیا چەواشەکردنی شوێنی خەبات و سڕینەوەی ئاسەوارەکانیەتی و لەو پەڕی خۆی دا رەنگە بە جۆرێک گەڕانەوە بۆ سیستمی دژبەری خەباتی لێبکەوێتەوە.

٢- درێژەدەری خەباتی پێشوو و تەواوکەری ئەو بێت و بە هێزو گوڕی نوێباوی خۆی پتەوتر لە پێشوو گوڕ بە خەبات بدات کە لێرە دا بابەتی پاکتاوکردن و سڕینەوەی دیالێکتکیی کلاسیک واتای نامێنێ و خەباتی پێشوو کە تێز پێک دەهێنێ، کارکتەرو بەرژەوەندییەکانی خۆی لە میانەی بێچمی نوێباودا کە (رۆڵی سەنتێز دەگێڕی)، دەپارێزێت و گەشەدەکات.

رەوتی خەباتی رزگاریخوازی و مافخوازیی گەلان بە ئافراندنی تەوەرو کاریزما لە راستی دا ئامانجی ئەوەیە شوێنی خۆی دیارو پاقژ بکات نەک دژبەری خۆی بخوڵقێنی بەڵام بەستراوە بەئاکارو کەسایەتیی کاریزما، بۆی هەیە کە بەشوێنی دژدا بروات و یان تەواوکەر بێت. تا چ ئاستێک کەس و کاریزما لە خزمەت خەباتدا خۆنەویستیی خۆیان لە پێناو خەباتدا پیشان بدەن، ئەو مژارە هۆکاری پێشڤەبردن یان چەواشەکردن و تەنانەت سڕینەوەی (کە ئەویان جۆرێک خۆخواردنی خەباتەکانە) لێ دەکەوێتەوە. رستەی ناوداری "راپەڕین رۆڵە راستەقینەکانی خۆی هەڵ دەلووشێ." ئەگەر بە پێی وەها روانینێک بخوێندرێتەوە ئەوکات ناکارێت کە دەربڕینێکی گشتگیر بێت و پێویستە بەم شێوە بە ساغ بکرێتەوە:"کەسایەتییە تەوەری و سەرەکییەکانی راپەڕینەکان هەوڵی راهێنانی هەموو خەباتگێڕەکان لە تەک مێتۆدۆلۆژیای خۆیان و ویست و ئامانجەکانیان دەدەن."

لێرەدا چۆنیەتیی مامەڵەکردنی کاریزما لەتەک هاوخەباتەکانی دیکەی، راستەوخۆ پێوەندیی هەیە بە روانین و رامانی کراوەو دێموکراسییانە یان بیرتەسک، بەرچاوتەنگ، دەمارگرژو "دیسپۆتیک"(سەرەڕۆیانە)ی ئەو. ئەگەر کەسی کاریزما لە پێناو گۆڕانو نوێخوازیی خەباتی گەلەکیدا بە ئاستی خۆنەویستی بگات ئەو کات بێگومان هزری بەربڵاویی کۆمەڵگا دەروی سەرەکی دەبینێت کە لێرە دا پرسی پاکتاوکردن لەئارادا نیە و خورانی رۆڵەکانی راپەڕین دۆخێکی دەگمەنە. رێک بە پێچەوانەوە ئەگەر کاریزما خاوەنی بیری بەرتەسک و ئۆتۆریتەرخواز بێت، هێزو بانگەوازی ئەو خولیای خۆبەزلبینی و هەڤیازبوونی (ممتازبودن) لێدەکەوێتەوە کە ئەوکات تا دەڕوا زێدەتر هۆگر بەخۆد دەبێت و هەموو دەربیجەکان لەسەر هزری کۆمەڵگا قەپات دەکرێت. دیکتاتۆری و ئۆتۆکراسی خۆ رادەنێت و تاک و تەنیا بە روانینی بیرتەسکی خۆی سیستمی پاش سەرکەوتن دەسە پێنێ. ئەو یەکە هۆکاری چەواشەبوونی شوێنی خەبات و بە قوربانیکی کرانی رۆڵەکانی راپەڕین تۆخ دەکات.

خوڵقاندی کەسایەتیی کاریزما فاکتەرێکی بێئەملاوئەولای سەرنەکەوتنی خەباتەکانی گەلان بووەو هەروەها بارتەقای چەمکی هۆگربەخۆبوونی ئەوان سەرهەڵدانی دیکتاتۆر لە ناخی کاریزما دا شوێنەواری بووە. پێچەوانەی ئەویش لە خەباتە ناسراوەکان دا بەختەوەریی گەلانی دەستەبەرکردوە. لە جەمسەری یەکەمدا ئۆتۆریتایانیزمی بیرتەسک و خۆخوازی وەک هیتلێر، ئاتاتۆرک، سەددام، خومەینی و ئێستالین و...ئەنجامی خەبات لە جەهەننەمی پێشوو تێوپەڕێنن و لە جەمسەری بەرامبەریش دا لەخۆبردوویی کاریزماکان وەفاداریی ئەوان سەبارەت بە ئامانجەکانی راپەڕین و بڕوامەندیی راستەقینە بە شوێنی خەبات وەک ماندێلا، گاندی، چەگڤارا، تا رادەیەک لێنین و... رێگای بەئامانج گەیشتنی خەڵکیان بە مەزنەدەی ئەرێکردنی هەر جۆرە نەهامەتییەک بۆ ژیانی خۆیان پێکهێناوە.

بزاڤی رزگاریخوازیی گەلی کوردو خەبات لە پێناو دەستەبەرکردنی مافە رەواکانی خۆی هەڵگری تایبەتمەندییەکی شازە کە بە دۆخی تایبەتیی ئەو گەلەوە

پێوەندیی هەیە. گومان لەوەدا نیە کە زۆرلێکراوترین گەلی مێژوو جگە لە کورد ناتوانێ کەسی‌تر بێت و ئەم نووسراوەیە مەودای ئەوەمان پێ‌نا دا کە هەوڵی پێکەوە هەڵسەنگاندنی هەموو گەلانو سەلماندنی ئەو بانگەشەیە بدەین هەرچەند ئاشکرایی ئەم یەکە لە کەس دانەپۆشراوە. هەروەها سەلماندنی ئەو بڕوایەش کارێکی چەتوون نیە کە "بێگومان زۆرلێکراوترین گەل یان نەتەوەکان ئاشتیخوازترین گەلو نەتەوەکانن." هەر لە گۆڕ وەها پێودانگێکەوە ئەگەر خەبات دەکات خەباتەکەشی هەر ئەو کاراکتەری ئاشتیخوازترینە دەپارێزێت و ئەگەر کاریزمایەک دەخوڵقێنێ، ئەو وەک بەرهەمی ئەم دۆخە ناتوانێ لە پێوانەی مرۆڤدۆستی و ئاشتیخوازی بترازێ. گەلێک کە هیچ‌کات داگیرکەر نەبووەو بەردەوام داگیرکراوە، دەستدرێژی نەکردووەو ئامانجی لە مێژینەی دەستدرێژی بووەو بە گشتی ئەو کاتری قسە لە پێوەندییەکانی چەوسێنەرو چەوساوە دەکرێت هەمیشە بەرکارو چەوساوە بووە نەک بکەرو چەوسێنەر. ئەوها بوونەوەرێک سروشتییە کە لە هاوپێوەندییەکانی چەوسانەوەو دەستدرێژی بێزی هەبێ. ئەگەر کورد، بزاوتێکی بووە تەنیا بۆ سەلماندنی بوونی خۆی بوە لە هەمبەر رامیاری و پیلانی نکۆڵی و پاکتاوی داگیرکەران دا. ڕێبەرانی تەوەری و کاریزمای گەلی کورد مینا پێشەوا بە دانی بەرزترین نرخەکان و پێشکەشی گیان، بەکردەوە خۆنەویستی و مرۆڤدۆستیی خۆیان وەک تایبەتمەندییەکی هەڤیاز(ممتاز)و بەرزپەرچین کردوە. ئەو دەربڕێنە پێشەوا بەتایبەتیو هەموو بەهاکانی خەباتگاری گەلی کورد بە گشتی دەخاتە خانەی کاریزمای ئەرێنی و بە کاریزمابوونی ئەوان نەک هەر شوێنی خەبات و ئامانجەکانی چەواشە ناکات، بگرە دەیان و سەدان قات بەرزتر، گوڕ پێ‌دەدات و بارستایی مرۆڤپەروەری و دێموکراتیکی ئەو خەباتە لە ڕەوتێکی بەردەوام دا تەنانەت پاش تێداچوونی خۆیشی بەرزترو بەرزتر دەکات. سەلماندنی کاریگەریی بان‌ئاسایی و کاریزماتیکی پێشەوا لەو رووەوە گونجاوە کە تێکەڵاویی ئەو لەگەڵ بزووتنەوەی کۆمەڵەی "ژ ـ ک"، ئەویش بە داکۆکی زۆری ئەندامانی ئەو پارتەو هاوکاریی پێشەوا دۆخێکی تایبەتی دەخاتە بەرچاو کە هیچ چەشنە خۆسەپاندنێکی تێدا نادیترێ کەچی تەنیا بە هۆی خۆشەویستی و کردارە بڕوامەندانە و پاقژەکانی خۆی دەبێتە تەوەرەی سەرکی و ئیتر ناوی "شۆڕشی پێشەوا" جێگەی هەر ناوێکی‌تر دەگرێتەوە. بە واتایەکی‌تر بزاڤی ئەو قۆناخەی کورد لە یادەوەریی کوردو غەیرە کوردیش دا، زۆرتر لە هەر بابەتێک کە کڵێشەی کەسایەتیی پێشەوادا خۆی دەبنێتەوە. کە پێشتر ئاماژەکرا وەک قۆناخی راگواستن لە گرینگترین قۆناخەکانی سەرجەم خەباتی کوردە.

ئەوها مەزنایەتییەک کە بە کەسایەتیی پێشەوا دراوەو هەر لە سەردەمی تێکەڵاوبوونی ئەو لە بزاڤدا بە هۆی هەندێ فاکتەر، وەک مەزنایەتیی نەریتیی بنەماڵەی ئەو و پاڵپشتیی ئایینیی خۆیو باوانی، مینا دەسەڵاتدارییەکی مێتافیزیکی پیرۆز دەکرێت. بە روونی دیارە کە ئەو مژارە چ رادەیەک درەتانی سەپاندنی ویست و رای خودی پێشەوا پێکدەهێنێ. سەرنجدان بەو مەسەلەیە گەلۆ پێشەوا چ جۆر مامەڵەیەکی لە تەک ئەو دۆخەدا بووەو بە پێی ئەوە دەکەوێتە خانەی کام کاریزماوە؟ بە واتایەکی تر ئاخۆ کاریزمایی پێشەوا نەرێنی بووو خۆزلبینی و ئۆتۆکراسیی کەسی قازی لێکەوتۆتەوە یان کاریزمایی ئەو کاریگەریی ئەرێنی بووەو خۆنەویستی و دێموکراسی ئافراندوە؟ بۆ دۆزینەوەی وەڵام پێویستە پێشەوا لەگەڵ نوێنەری هەردوو جەمسەری رابەرانی کاریزمای گەلانی گەردوون بەراورد بکرێت. زێد لە شەش دەیە بەر لە ئێستا توێژێکی "ئاریستۆکرات ـ مەزهەبی"ی نەریتی، پشتاوپشت خاوەنی پیرۆزییەکی ئایینی و دەسەڵاتدارییەکە "نەریتی ـ ئەربابی" بووە، کە بە داکۆکی و داوای زۆرەوە رابەریی خەباتێکی نەتەوەخوازانەی دەخرێتە پاڵ. (پارێزکردنی پێشەوا لە وەرگرتنی دەسەڵات بەر لە هەرشت تایبەتمەندیی خۆنەویستیی ئەو دەسەلمێنێ.) ئەو جارەیان ئیتر لە هزری "نەریتی ـ هۆزەکی"ی کۆمەڵگای ئەو کاتدا هەتا ئاستی کەسێکی تاقانەو بان مرۆڤی مەزن دەبێت. ئەوە چیرۆکی بەدەسەڵات گەیشتنی پێشەوایەو دەسەڵاتێکی بێ‌سنووری بەدەر لە کڵێشەی ڕێسایی‌و کۆنترۆڵی پێدراوە کە ئەگەر خولیای دەسەڵات و هۆگربەخۆ بایە دەیتوانی دیکتاتۆرییەکی کەم وێنەو دەسەڵاتدارییەکی "فێئۆدال ـ مەزهەبی" دابمەزێنێ کە پارێزەری ویست و بەرژەوندییەکانی تایبەتیی خۆی بێت. بۆ پاڵپشتیی ئەوەیکە کە دەیتوانی لە دەستڕۆیشتوویی ئایینیو نەریتیی خۆی و بنەماڵەشی کەڵک وەربگرێ بەڵام لەخۆبردوویو خۆنەویستیی پێشەواو دڵسوزیی راستەقینەی ئەو لە هەمبەر گەلەکەی تەنیا هێزێکە رووبەڕووی شیمانەی ئەوها خوازیارگەلێک بۆتەوەو، مینا گاندیو ماندێلا هەموو نەهامەتیو خەسارێک وەردەگرێ و لە کاتێکدا دەرەتان بۆ پاراستنی گیان زۆر لە مردن زێدەتر هەیە، پێشەوای کاریزما بە هەڵبژاردنی دووهەم ئەو جارەیان بۆ هەمیشە دەبێتە پاڵەوانێکی نەتەوەیی و بەهایەکی پیرۆز.

ئەگەر کەسایەتیی خومەینی ـ نوێنەری زەقی کاریزمای نەرێنی ـ و پێشەوا کە نوێنەری کاریزمای ئەرێنیە، پێکەوە هەڵسەنگێندرێن دەردەکەوێ کە ئاکامی، هەموو کردارەکانی ئەوان تەواو پێچەوانەی یەکترە. جارێکی‌تر لە دۆخێکی هاوشێوەدا خەباتی هەموو گەلانی ئێران هەوڵی خوڵقاندنی کاریزماو تەوەری

یەکیەتی دەداتو ئەو تەوەرە لە کەسایەتیی ئاخوندێکی خاوەن باندۆڕی نەریتیو مەزهەبی دا دەدۆزێتەوە. "ئاریستۆکرات ـ مەزهەبی"ی ئەوجارە بە پێچەوانەی پێشەوا دەسەڵاتدارییەکی نوێباو، "فێئۆدالیزمی ئایینی" تەنێ لە چوارچێوەی بیری بەرتەسک و ئایدۆلۆژێکی خۆیدا دادەمەزرێنێ. بە پێچەوانەی هەموو ئامانجەکانی خەبات، دیکتاتۆریی تێئۆکراتیک لە دەسەڵاتی رووخاوی پێشووی پەهلەویش چڕتر خۆ رادەنێ، دەرەتانی جیابیری و سەربەستیی رامان بە تەواوی قوت دەکرێ و ڕاپەڕین بە شێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو دەست بە خواردنی ڕۆڵەکانی خۆی دەکا. کەمایەتییە ئایینی و نەتەوەیی یەکان تەواو ئاستەنگ دەکرێن. بە پێچەوانەوە لە قۆناخی کۆماری کوردستان دا تەنیا جارێکیش ناڕەزایی کەمایەتییە ئایینی و نەتەوەیی یەکانی هەرێمی کۆمار نەبیسراو بەندییەکی رامیاری نەدیترا.

بە بڕوای "ماکس وێبێر"، مانەوەی کاریزما پێویستی بە چاکسازیی بەردەوامی خۆی هەیەو ئەو یەکە لە رێگەی جووڵانەوەی بەردەوام بە قازانجی کۆمەڵگادا دەدۆزیەوە، دەنا تووشی داکشان دەبێتو سیمای پیرۆزی خۆی دەدۆڕێنێ و پێڕەوەکانیشی پەژیوان دەبن و لێی دەپرینگێنەوە.

لە کاتێکدا خومەینی، سەددامو ئێستالین تەنیا چەند رۆژ پاش گەیشتنە دەسەڵات، دەست بە پاکتاوکردن و پەراوێزخستنی هاوخەباتەکانی چەن رۆژ پێشی خۆیان دەکەن و هیچ دەرەتانێک بۆ رامانی سەربەست و بیروڕای جیاواز ناهێڵن، دەبینین بە پێچەوانەوە لە خەباتی گاندی و ماندێلا و پێشەوادا هەر چەشنە گۆڕانێک راستەوخۆ لەسەر بنەمای رای گشتی و بە پێی پێویستیی بارودۆخ سەردەگرێت.

تەنانەت هەڵبژاردنی قازی محەممەد وەک سەرکۆمارو بوونی بە پێشەوا، نیشانەی شێوازێکی تایبەتیی بانڏیموکراسی بووە. دەزانرێ کە لە مەڕ داخوازیی خودی خەڵک و پێداگریی ئەندامانی کۆمەڵەی "ژ ک"، ئەو پلەیە درا بە قازی و نەک هەر چەشنە سەپاندنێکی تێدا بەدی ناکرێت، تەنانەت کەس خۆی بەبژار ناکات تا لە رەوتی هەڵبژاردن و بە لێی ئاژیتاسیۆن (تبلیغات)ی باو بۆ ئەو یەکە لانی زۆری دەنگ کۆبکاتەوە. لێرەدا قازی خۆی وەک پاڵێوراو نەناساندوە بەڵام لە لای خەڵک بە رێژەی رەها هەڵ دەبژێردرێت و ناچار بە قبووڵکردنی دەکرێ.

دەرەتانی هیچ بڕیارێکی تاکەکەسی لەو قۆناخە دا نیەو رێککەوتنی گشتی بەسەر هەر بڕیارێکدا زاڵە. ناوی کۆمەڵە دەکرێتە بە "حدک"و ئامانجەکان گۆڕانیان بەسەردا دێت، (سەربەخۆیی کوردستانی گەورە دەکرێت بە ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی ئێران و ...) بەڵام هیچ ناڕەزاییەک نابیسرێ هەڵبەت دەسەڵاتێکی ئەوتۆ نیە کە ئەو گۆڕان و بڕیارانە بسەپێنێ و لە ترسی ئەو مەودای ناڕەزایی نەبێ، کەوابێ تەنیا یەک هۆکار بۆ ئەو یەکە دەمێنێتەوە ئەویش هەبوونی دێموکراسیی راستەقینەیە.

٢- سێکۆلاریزم لە قۆناخی کۆماردا: لە تایبەتمەندییە شازەکانی قۆناخی کۆمار کە بانگەشەی ئێمە لەمەڕ بە قۆناخی راگواستن و وەرچەرخان زانین، زیاتر پشتڕاست دەکاتەوە، هەوڵی سرینەوەی پیرۆزیی ئایینی و مەزنایەتیی نەریتی دەسەڵاتەکە، تێیدا بەروونی بەرچاوەو کاریگەریی کەسایەتیی رووناکبیریی پێشەوا لەو یەکەدا بەروونی دیارە. پێشەوا هەر لەسەرەتای پێوەندیگرتن بە کۆمەڵەی "ژ ـ ک"وە ئەو هەوڵەی بۆ سڕینەوەی پیرۆزیی ئایینی بەکردەوە دەست پێکرد. لە پێکهاتەی کۆمەڵە دا هەندێ ئاسەواری ئایینی، وەک سوێندخواردن بە پەرتووکە پیرۆزەکان و پەیمان بەستن بۆ هاوکاریی هەتاهەتایی هەبوو کە مەزنایەتیی ئایینی و غەیرەئایینیی پێ دەبەخشێ. کە دوایی بە پێی داهێنانێکی ئەو و گۆڕینی کۆمەڵە بە "حدک" ئەو بابەتانە هیچیان نامێنن. تا بە ئەورۆ ئەو داهێنانەی پێشەوا لە سیستمی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران دا ماوەتەوەو بە پێچەوانەی زۆربەی پارتەکانی تری گەلی کورد، هیچ ناچارکردنێک بۆ بە ئەندام بوون یان مانەوە تێیدا نیە.

ئێمە باسمان لە باندۆڕی کاریزمایی پێشەوا کردو ئەو یەکە لەگەڵ مژاری سێکۆلاریزم دا ناتەبایی هەیە. بەڵگەی زۆر هەن کە دەسەلمێنن پێشەوا ئەو کێشەیەی هەست پێکردبوو و بە کردەوەش هەوڵی چارەسەرکردنی دابوو. مژاری کاریزمایی پیشەوا بۆ دو هۆکار دەگەڕێتەوە: ئا - هەروەک پێشتر وترا پێشەوا وەک کەسایەتییەکی ئایینی ناسراو بەر لە کۆماریش جۆرێک مەزنایەتیی هەبوو کە ئەویان شوێنی لەسەر پێشەوای سەرۆک کۆماریش هەر مابوو. هەرچەند خۆی زانایەکی ئایینی و بەبڕوا بوو، بەڵام هەوڵی زۆری بۆ جیاکردنەوەی ئایین لە دەسەڵات داوە کە باندۆڕی پۆزەتیڤی تا ئێستاش لەسەر بزاڤی کورد بەردەوامە. ب ـ روانینی نەرێتیی هەموو گەلان لەسەر دەسەڵات و دەوڵەت بە جۆرێک بەزلزانین و بە پیرۆز زانینی دەوڵەتی لە ماکدا هەیە کە پێوەندیدارە بە ئاست نزمیی زانیاری و خوێندەوارییەوە. پۆزیسیۆنی کۆمەڵایەتیی پێشەوا وەک سەرۆک کۆمار، جۆرێک بە مەزنایەتیی بینینی لە لای

جەماوەرەوە لێ دەکەوێتەوەو ئاستی لاوازی خوێندەواریو پێکهاتەی زاڵی هۆزەکیی کوردستان زێدەتر دنەی ئەویکەی دەدا. پێشەوا بۆ بەربەرەکانێ لە هەمبەر ئەو یەکەدا لە لایەک هەوڵی دامەزراندنی سیستمێکی مۆدێڕن و شارستانی دەداو بە گشتی کۆمار گرنگیی زۆری بە زانستو خوێندەواری و پێشکەوتن و پیشەسازی داوە. ئەگەر بەسەرەنجدان لە هێزەکان و دەرفەت و سەرمایەی زۆر کەمی ئەوکات لە مۆدێڕنیزاسیۆن بڕوانرێت، بەڕاستی دەبێ وەک شانازییەک تۆماربکرێت. لە لایەکیتر بڕیاردانی هاوبەش لەمەڕ کاروباری گشتی کە لە قۆناخی کۆماردا کرا بە کولتوور، خۆی شێوەیەک بەربەرەکانێ کردن لەگەڵ مەزنایەتیی نگەتیڤی دەسەڵات و هەوڵێکی گرنگ لە پێناو سێکۆلاریزم دا بوو. پێشەوای نەمر تا رادەیەک بڕوای بە رای گشتی هەبوو کە تەنیا بریارێک کە بە تاک دابێتی و رای گشتی، ئەرێی نەکردبێ بێگومان ئەوە تەنیا بڕیاری کۆتایی ئەو بووە لەمەڕ مانەوە لە ناوشارداو لە سێدارە دانی ئەو! ئێمە لەسەر ئەو بڕوایەین کە ئەوەش درێژەی هەوڵی ئەو بوو بۆ سڕینەوەی مەزنایەتیی خۆی وەک دەسەڵاتدار. ئیتر پێشەوا پیرۆز نیە بە هۆی دەسەڵاتداری یان پلەی ئایینی، پێشەوا وەک چالاکێکی تێکۆشەر و بەهایەکی نەتەوەیی و سەمبۆلی خۆڕاگری، بۆتە بەشێک لە میتۆلۆژیا(اسگورە)ی گەلەکەی!

٣- گەلۆ پێشەوا ناسیونالیستێکی توندئاژۆ و رەگەزپەرست بووە یاخود نیشتمانپەروەرێکی (پاتریۆتیست) مرۆڤدۆست؟ ناسیۆنالیزم، پانتایییەکی بەرینی واتایی لەخۆ دەگرێت و لە شێوەی سەرەڕۆیانەی خۆی دا شۆڤێنیزمی لێ دەبێتەوە. هزری شۆڤینییانە جۆرێک زێدەڕۆیی کردن لەگەڵ خۆشەویستی دایەو بە گەلپەرستی دەناسرێت کە خاوەنی ئەو هزرە، گەلی مەبست لەچاو گەل و نەتەوەکانی تر وەک بوونەوەرێکی پیرۆزو مەزنتر دەزانێ و سەربەستی و بەختیاریی گەلی خۆی بە مەزندەی زیان گەیاندن بە گەل و نەتەوەکانیترەوە بە رەوا دەبنیێ و ئەوە جەمسەری نەرێنی واتای ناسیۆنالیزمە. بەڵام بوونی هەستی نەتەوەخوازیی دێموکراتیک و مرۆڤدۆست کە هەما نیشتمانپەروەرییە، نەک هەر مژارێکی زیانبار نیە بەڵکوو لە فاکتەرە سەرەکییەکانی هەبوونی هەستی مرۆڤدۆستییە. لەو مژارەدا تاکی نیشتمانپەروەر، رەهەندی خۆشەویستیی زێدو هاوڕەگەزی خۆی لە چەمکی مرۆڤدۆستی دا دەدۆزێتەوەو سەربەرزیی گەل و نیشتمانەکەی لە دەستەبەرکرانی مافی رەواو بەرابەری هەموو مرۆڤەکان دا دەدۆزێتەوەو ئەوەیان جەمسەری ئەرێنیی واتای ناسیۆنالیزمە. ئەم نووسراوەیە لە وزەی خۆیدا نابینێ کە بەوردی هەوڵی راڤەی تێروتەسەلی کەسایەتیی پێشەوا لەمەڕ رەگەزپەرست بوون یاخود نیشتمانپەروەر بوون بدات و وەک بابەتێکی پرۆفیشناڵ (تخصصی) و شیاوی لێکۆڵین،بۆ شارەزایانی دەهێڵێتەوە بەڵام هەندێ ئاماژەی سەرەتایی داخوازەکانی پێشەوا لەمەڕ مرۆڤدۆستی و بڕوامەندی بە مافی بەرابەری گەلان پیشان دەدەین کە هەستی نیشتمانپەروەرانەی ئەو پشتڕاست دەکاتەوە. ئا. کۆماری کوردستان و گەلانیتر، بوونی هاوکاری و دۆستایەتی لەگەڵ گەلە بەشخوراوەکانی دیکە لە قۆناخی کۆماردا لە تایبەتمەندییەکانی گرنگی کۆماربووەو ئەوە خۆی تارادەیەکی بەرچاو ئەنجامی تێکۆشانی پێشەوای سەرۆک کۆمار بووە. ب . هەوڵی خەبات بۆ پێکەوەژیانی دێموکراتیک، وەک ئاڵتێرناتیڤێک بۆ سەربەخۆیی کورد، گرینگرتر گۆڕانێکە کە لە قۆناخی کۆمەڵەی "ژ ک" بۆ "حدک" وەبەرچاو دێت. ئەگەرچی پێشەوا بۆ ئەو گۆڕانە "پێویستیی قۆناخی" وەک هۆکار هێناوەتەوە بەڵام پێشەوا بە ئاگاداری لەو بابەتەی کە "پێکەوەژیانی گەلان و هاوپێوەندیی دۆستانە و مافی بەرابەر" زیاتر لە سەربەخۆیی بە قازانجی گەلی کورد و گەلانی ترە، ئەو گۆڕانەی پێکهێناوە. ج . لە هەرێمی ژێر دەسەڵاتی کۆمار دا کەمایەتییەک لە گەلانی غەیرە کوردیش هەبوون کە مافیان لە ئاستێکی لۆژیکدا پارێزراو بوو. هیچ نیشانەیەک لە نارەزایی و چەوسانەوەیان نەدیتراوە. ئەوەیان بەڵگەیەکی سەلمێنەرەو شۆڤێنیست نەبووی کۆمارو کەسایەتیی پێشەوا پشتڕاست دەکاتەوە. د . لە هەموو گرینگتر هەر وەک لە گشت ئەم وتارە دا باس کرا، قۆناخی دەسەڵاتدرایی کۆمار و سەرۆک کۆماریی ئەو، بەپێی هەلومەرجی ئەوکات لە ئاستێکی لۆژیکی ـ دێموکراسیدا خۆی راناوە. ئەوەیان خۆی لەگەڵ شۆڤێنیزم لێکدژیی هەیە. دێموکراسی و رەگەزپەرستیی بەرچاوتەنگ پێکەوە کۆ ناکرێنەوە. رەوشی پێچەوانەی ئەوەش هیچکات نەدیتراوە کە دەسەڵاتداری تاک یان گرووپی شۆڤێنیست تەنانەت لە گەل و نەتەوەی خۆشی دا، هەڵسوکەوتی دێموکراتییانەی بووبێ. رەگەزپەرستی داگری هەندێ تایبەتمەندیی وەک دەمارگرژی، بەرچاوتەنگی، نەبوونی بڕوا بە مرۆڤایەتی و بەرابەریی مرۆڤەکان و ...یە کە تەواو پێچەوانەی دێموکراسین و قۆناخی کۆمار و دەسەڵاتداریی پێشەوا پاقژ لەو تایبەتمەندییانە بووە.

بەو ئاماژە کورتە کەسایەتیی پێشەوا وەک مرۆڤێکی نیشتمانپەروەرانەو مرۆڤدۆست خۆ دەنوێنێ....

سەرچاوە : ماڵپەری پێشمەرگەکان / ڕێکەوتی : ٢٧ی مارسی ٢٠١١

کۆماری کوردستان - شۆڕشی ١٩٧٩ی گەلانی ئێران.

کەیهانی یووسفی

کۆماری کوردستان . شۆڕشی ١٩٧٩ی گەلانی ئێران . و دەنگۆی دەسپێکی هەستانەوەیەکی دیکە گەلی کورد لە بەشەکانی جۆاروجۆری کوردستان و بە تایبەت لە کوردستانی ئێران لەو دەگمەن نەتەوانەن کە لە قۆناغەکانی جیاوازدا بۆ مسۆگەر کردنی ئازادی نەتەوەیی خەبات و تێکۆشانیان بە ڕێخستووە ، بەڵام هەمیشە تراژدییەکان بوونەتە هۆی دامرکاندن و لاواز کردنی ئەم سەر هەڵدانانەو و دەست رانەگەیشتن بە خواست و داخوازییەکانیان . لێرەدا بە کورتی ئاماژەیەک بە سێ قۆناغی گرینگ و بە دیهاتنی دەرفەت بۆ ئەم نەتەوەو و چۆنیەتی کەڵک وەرگرتن لەم دەرفەتانەوە و دەرەنجامەکەی لە کوردستانی ئێران دەکەین.

١- ساڵەکانی کۆتایی شەڕی دووهەمی جیهانی و پێکهاتنی کۆماری کوردستان لە ناوچەی موکریان و بنیاتنانی کۆمارێکی دێموکراتیک لە ٢٢ژانویەی ١٩٤٦ی زایینی و گواستنەوەی ئەوە دەرفەتە بۆ مسۆگەر بوونی مافی نەتەوەیی، و تەمەنی کورتی ئەم کۆمارە و ڕۆخانی دوای یانزە مانگ. ئەوەی کە بۆ دەستەبەربوونی مافی نەتەوەیی و پێکهێنانی سەروەریی نەتەوەیی پێویستە بریتیە لە دوو فاکتەری دەرەکی و نێوخۆیی کە فاکتەری دەرەکی بریتیە لە ویست و گرێبەست و ئیرادەی سیاسی ئەو دەوڵەتانەی کە خاوەنی هێژمونین و لە پێناوی پاراستنی بەرژەوەندیەکانی خۆیاندا هێز و ئیرادەیان دەخەنەگەڕ بۆ دابین بوونی مافی نەتەوەیەک ، هەروەها فاکتەری دووهەمیش خواست و ئیرادەی نەتەوەییە کە بزووتنەوەی ناسیۆناڵیستی دروست دەکات و ئەم بزووتنەوەش خاوەنی پرۆژەیەک بە ناوی دەوڵەتی نەتەوەییە، کە مافی ئەو گەلەی کە بە ئاستی هوشیاری نەتەوەیی گەیشتووە دابین دەکات، هەروەها ئەم دووانەش ڕەنگە پێکەوە گرێ بخۆن بۆ بە دیهاتنی ئەو مافانە.
لە کۆماری کوردستاندا ئێمە ئەم دوو فاکتەر دەبینین بەڵام هەر دووکیان دوو فاکتەری سەقەتن و بۆیە لەو کاتەدا مافەکانی گەلی کورد لەو بەشەی کوردستان ناتوانێت دەستەبەر بێت.

٢- ٣٢ ساڵ پاش ڕۆخانی کۆمار هەلێکی دیکە بۆ گەلی کورد دەرەخسێت و ئەویش سەرهەڵدانی شۆڕشی گەلانی ئێران و ڕۆخانی دەسەڵاتی پاشایەتی و هەروەها چەن ساڵ دواتر داگیرسانی شەڕی نێوان ئێران و عێراق بوو .
لە قۆناغی یەکەمدا بە کەڵک وەرگرتن لەو هەلەی کە ڕەخسا بوو و لە نەبوونی دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندیدا کۆمار دادەمەزرێت و بەڵام لەم ماوەیەدا واتە قۆناغی دووهەم، هەر چەن سەرەتا لە نەبوونی دەسەڵاتی ناوەندیدا زۆربەی شارەکان دەکەونە دەس ئازادیخوازانی کورد بەڵام بە هۆی سەقەت بوونی فاکتەری دووهەم و هەروەها نەبوونی فاکتەری یەکەم و دیسانیش داگیرسانی شەڕی براکوژی و بوونی دووبەرەکێ لە نێو هێزەکانی ئازادیخوازی کوردا ئەم سەرهەڵدانە سیاسی و کۆمەڵایەتی یە تووشی هێرشی سەربازی دەبێت و بزووتنەوە ناچار بە شەڕی چەکداری دەبێ و دوای ماوەیەک دەسەڵاتی ناوەندی زاڵ دەبێت و بوونی سەرهەڵدان و بزووتنەوە لە نێو کۆمەڵگادا بەرەو کەم ڕەنگی دەڕوات.

٣- دۆخی هەنووکەیی و دەرفەتی هەستانەوە

ئەوەی کە کۆمەڵگای نێونەتەوەیی و هەروەها کومەڵگای کوردیش لەم چەن مانگەی دواییدا بینی و سرنجی گشت بیرو ڕاکانی بۆ لای خۆ راکێشا سەرهەڵدانی بزووتنەوەی کۆمەڵایەتی لە نێوخۆی ئێران و دەربڕیینی نارزایەتی دژی دەسەڵاتی ئایینی زاڵ بە سەر ئێرانە. یەکێک لەو فاکتەرانەی کە یەکێک لەو هۆکارانەیە کە بوونە هۆی خەسارمەند بوونی سەرهەڵدانەکانی گەلی کورد لە ئێراندا ویست دێموکراتیکی ئەم گەلەو دڕندەیی و ملهوڕی دەسەڵاتانی زاڵ بە

سەر ئێران و هەروەها تەنیا بوونی ئەم گەلە لە راستای سەقامگیری دێموکراسیدا بووە بەڵام هەنووکە دەبینین هەموو بەستێنێک بۆ هەستانەوەیەکی دیکە بۆ بە دەستهێنانی مافی نەتەوەیی لە کوردستانی ئێراندا ئامادەیە.

یەکەم: فاکتەری دەرەکیی کە بریتیە لە پشتگیری زلهێزەکانی جیهان بۆ دێموکراتیزاسیۆن بوونی ئێران لە ئارادایەوە، تەنانەت ئەگەریش تەنیا بە هۆی پاراستنی تەناهی نەتەوەیی و بەرژەوەندییەکانی خۆیان بە هۆی کێشەی ناوکی ئێرانەوە بێت.

دووهەم: ئەمڕۆکە دەبینین شەپۆلی دژبەری دەسەڵات رەوتێکە کە بە هۆی راگەیاندنی ئەم دواییانەی ڕووناکبیرانی ئەم شەپۆلە (شەپۆلی سەوز) باس لە مافی نەتەوەکانی ئێران و هەروەها سەقامگیری دێموکراسی وهەڵوەشاندنەوەی یاسای بنەڕەتی ئێران دەکات کە زۆربەی داخوازییەکانی گەلی کوردیش لە خۆ دەگرێت.

سێهەم : فاکتەری ئاگایی نەتەوەیی گەلی کورد لە کوردستانی ئێران و هەبوونی هێز و ڕێکخراوی فراوانە کە هەموویان خاوەن خاڵێکی هاوبەشن بۆ بە دەستهێنانی خواستە هاوبەشەکانیان. ئایا لەم دەرفەتەدا دەکرێ گەلی کورد بتوانێ کەڵکی لێوەر بگرێ و خەباتی لە پێناو ئازادیدا لەم بەشەی کوردستان بە دەرەنجام بگات؟

سەرچاوە : ماڵپەری پێشمەرگەکان / ڕێکەوتی : ٢٤ی ژانویەی ٢٠١٠

ڕۆڵی سەرەکی زانایانی ئایینی لە دامەزراندن و بەڕێوە بردنی کۆماری کوردستان :

هاشم زوورئاوەر

کۆماری کوردستان لە ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ لە شاری مەهاباد و بە بەشداری هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگای کوردستان و هێندێ لە گەورە پیاوان لە پارچەکانی تری کوردستان دامەزرا. دەوری سەرەکی دامەزراندنی کۆمار گەورە پیاوی ئایینی و قازی شاری مەهاباد پێشەوا« قازی محەمەد» بوو کە منەماڵەکەی بە چەند پشت کاروباری دادوەری و کۆمەڵایەتی و ئایینی ناوچەی موکریانیان دەگێڕا. بەهۆی ئەوەی کە کەسێکی شیاو و جێی متمانەی خە خەڵکیش بوو، بە دامەزراندنی کۆمار بوو بە سەرۆک کۆماری کوردستان. پێش دامەزراندنی کۆماری کوردستان، کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان (ژکاف) لە لایان تاقمێک لە لاوانی ڕۆشنبیری مەهابادی و هەروەها مامۆستایانی ئایینی وە کوو مامۆستا « مەلا قادرمودە ڕڕەسی » و « مەلا عەبدووڵڵای داوودی » ناسراو بە(مەلای حەجۆکی) دامە زرابوو . مەلا عەبدوڵڵای داوودی بەرپرسی کۆمیتەی کۆمەڵەی ژکاف لە مەهاباد بوو و هەروەها ناوبراو بەرێوەبەری خوێندنگای کوردی (گەلاوێژ) بوو کە لە ماڵی حاجی ئەحمەدی گادانی و لە پاشان ماڵی سەید عەبدووڵڵای تەهازادە بەڕێوە دەچوو (٢). یەکێک لە مەرجەکانی ئەندام بوون لە کۆمەڵەی ژ کاف سوێند خواردن بە قورئانی پیرۆز بوو کە بەوپێ یە غایەن بە گەل و نیشتمان و کۆمەڵەی ژکاف نەبێت. کۆمەڵەی ژکاف پێکهاتەیەکی نەتەوەیی و ئایینی بوو، هەروەکوو بەڕێز(مەناف کەریمی) وەزیری فەرهەنگی کۆماری کوردستان لە وتووێژێکدا دانی پێدادەنێت و دەڵێت : ژ کاف کۆمەڵەیەکی ئایینی – نەتەوەیی بوو کە لە ساڵی ١٣٢١ تا ١٣٢٤ کاروباری مە هابادی بەڕێوە دەبرد و لەو ماوەیە دا پاکی و ڕاست و دروستی لە نێو کۆمەڵگای خەڵکەوە دامەزرا کە لە دنیا دا هاوتای نەبوو. بۆ نموونە قوماربازی شەڕابخواردنەوە سەیرکردنی نامەحرەم بە گشتی لە نێو خەڵک دا باوی نەما و لە جێی ئەو پاکی و یەکرەنگی و دۆستایەتی شوێنی گرتەوە (٣) .

کۆمەڵەی ژ کاف لە ٢٥ی گەلاوێژی ١٣٢١ لە باغی حاجی داوودی دا و لە دانیشتنێکدا بڕیاری کۆبوونەوە و پێوەندی گرتن لە گەڵ کوردی پارچەکانی تری

دا. بۆیەش لە کوردستانی ئێران قاسم قادری و شێخ عوبیدوڵلای زینوێ لە کوردستانی عێراق و مەلا وەهاب لە کوردستانی تورکیا لە کۆبوونەوە یەکدا لە شوێنێک لە نێوان سنووری ئێران و عێراق و تورکیا (دالامپە ر) بڕیارێکیان بە نێوی پەیمانی « سێ سنوور » بە مەبەستی پێوەندی گرتن لە گەڵ یەک پەسەند کرد (٤) . شایانی باسە کە لەو کۆڕە دا مامۆستا هەژار و زەبیحیش لە گەڵ قاسم قادری لە بەشی کوردستانی ئێران دا حازر ببوون. لەو پەیمانە دا دەوری کەسایەتیەکانی ئایینی لە کوردستانی ئێراق و تورکیا زەق و بەرچاوە .

لە سەرەتای دامەزرانی کۆمەڵەی ژ کاف، قازی محەمەد ئەندامی ئەو کۆمەڵەیە نەبوو، بەڵام لە بەر ئەوەی کە کەسێتی سەرەکی ناوچە قازی محەمەد بوو لە نێو عەشایر و شارنشینەکان دا ڕێز و نفووزێکی زۆری هەبوو. سەرانی ژ کاف جێگای بەرپرس و کەسێتی یەکەمی کۆمەڵەیان بە تاڵ هێشتبۆوە بۆ ئەوەی ڕۆژێک قازی محەمەد بێتە نێو ڕیزەکانی ژ کاف. سەرەنجام دوای ماوە یەک هاتووچۆ کە لەوان دا ئەندامانی ژ کاف پرس و ڕایان بە قازی دەکرد قازی محەمەدیان بۆ ئەندامەتی ژ کاف بانگهێشتن کرد .

بە چوونی قازی محەمەد بۆ نێو ڕیزەکانی ژ کاف و لە ماوەی تێکۆشانی دا ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر پەرەی دەگرت شانەکانی حیزبی لە ئاراراتەوە تا کرماشان بڵاو ببوونەوە. بە هاتنی قازی محەمەد بۆ نێو ڕیزەکانی چالاکییەکان ڕواڵەتێکی ئاشکراتریان بە خۆوە گرت و گەشە یەکی زیاتریان ئەستاند .(٥)

لێرە دا بۆمان دەردەکەوێ کە دامەزرێنەرانی کۆماری کوردستان هەمان ئەندامانی کۆمەڵەی ژ کاف بوون کە بە وتەی وەزیری فەرهەنگی ئەو کۆمارە بە پێناسەیەکی نەتەوەیی و ئایینی وە دامەزرا بوو کە شوێن دانەرترین یان پێشەوا قازی محەممەد بوو .

قازی محەممەد هیچکات لە بیروباوەڕی خۆی دا دوو دڵ نەبوو و لە بە جێهێنانی ئەرکەکانی دینی و لە هەر هەل ومەرجێک دا پەڵپی نەدەگرت تا ئەو جێگایەی کە لە یەکێک لە کۆڕەکانی باس و ڕاوێژ لە باکو هاوڕێ لە گەڵ (میر جەعفەر باقرۆف) سەرۆک وەزیری ئازەربایجان و حیزبی کۆمۆنیستی ئەو وڵاتە کۆبوونەوە کە بۆ چەند ساتێک بە مەبەستی بە جێهێنانی نوێژ جێ دەهێڵێ. ڕێزگرتن لە داب و نەریتی ئیسلامی لە سەروی هەموو بابەتەکان بوو کە قازی و هاوڕێیانی بە دوای دادەچوون. پێشەوا قازی محەممەد بەردەوام مێزەری سپی مەلایەتی لە سەر بوو، تەنانەت لە ڕێورەسمەکانی فەرمیش سەرەڕای ئەوەی کە جل و بەرگی نیزامی لە بەر دابوو لە سەری نەدەکرد (٦) .

لە کاتی حکومەتی ڕەزاشا دا ئەودەمەی کە سەید مەهدی فەروخ پارێزگاری ئازەربایجان بۆ تاوتۆکردنی بارودۆخی ناوچەکە هاتە مەهاباد و گەورە پیاوان و سەرۆکی ئیدارەکان پێشەوازییان لێکرد ئەویش بۆ نواندن و چاوترسێن کردنی خەڵک و مەئمورەکانی بانگی قازی محەممەد دەکا و دەڵێ : بۆچی جل و بەرگی یۆنیفۆرمت لە بەر نەکردووە ؟ قازی بەوپەڕی بوێریەوە وەڵامی دەداتەوە و دەڵێ : من قازی شار و ناوچەم و مافی دادوەری و شەرعیم هەیە و ئازادم لە پۆشینی جل و بەرگی مەلایەتی دا. ئیدی هەڵدەستێ و بەجێیان دێڵێ هەرچی فەرمانداری و بەرپرسی ئیدارەکان تکای لێدەکەن حازر نابێ بچێتەوە پارێزگار بێجگە لە قازی محەممەد لە نێو توێژی مامۆستایانی ئایینی دا کەسانی تر هەبوون کە خزمەتگوزاری گەل و کۆماری کوردستان بوون و تادوا هەناسەی ژیان لە پێناو ئەو ڕێبازە دا مانەوە . خوالێخۆشبوو « مەلامستەفای بارزانی» یەکی تر لەو کەسایەتیانەیە کە لە بنەماڵەیەکی ئایینی و نیشتمانپە روەری شێخانی بارزان سەری هەڵدا کە زۆرتر مێزەری مەلایەتی لە سەردەنا. بە درێژایی خەباتی سیاسی دا شانازیەکی زۆری خولقاند تەواوی تەمەنی لە چیا سەرکەشەکانی کوردستان خەریکی شەڕ و خەبات و تێکۆشان بوو. لە ساڵی ١٩٤٥ بۆ خۆی و ٣٥ هەزار کەس بارزانی لە ڕێگای کێلەشین سنووری دابەزاند و تێکەڵ بە بزووتنەوە کەی قازی محەممەد واتە کۆماری کوردستان بوو . هێزەکانی زۆر ئازا و دلێر بوون ، تەنانەت بەرپرسی ستادی ئەرتەشی ئێران« ڕەزم ئارا » لەو پێوەندیە دا گووتبووی : ئەگەر پەنجا هەزار کەس لە پیاوانی بارزانیم هەبووایە هەمووی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستم دێنایە ژێر ڕکێفی خۆمەوە (٧) .

مەلامستەفای بارزانی پیاوێکی دیندار وخاوەنی ژیانێکی سادە و ساکار و بە دوور لە ئەریستۆکراسی و دونیا پەرستی بوو . لە بەشی کاروباری نیزامی دا پشتیوان و پارێزەری کۆ ماری کوردستان بوو . تەنانەت لە دوای رووخانی کۆماریش دا مل کەچی ڕێژیمی ئێران نەبۆوە لە هەل و مەرجێکدا کە لە لایان دەوڵەتی شاهە نشای ئێران چەند جار داوای هاوکاری لێکرا، بەڵام ئەو ژیانێکی سەربەرزانەی هەڵبژارد و بۆ خۆی و هەواڵانی بە زستانی سارد و سڕەوە، وێڕای شەڕو پێکدادانێکی زۆر لە گەڵ هێزەکانی ئێران کە بەردە وام بە دوایاندا بوون، سنوورەکانی نێوان ئێران و ئێراق و تورکیای بە هەزار چەرمەسەریەوە بەزاند تا گەیشتە ڕووسیا، لە وێندەرێش لە خەبات وچانی نەدەدا و هەمیشە بە چاوی ڕێبەرانی سۆفیەتی دادە داوە کە ئێوە خەیانەتتان بە کۆماری

کوردستان و نەتەوەی کورد کرد، نەتەوەی کوردتان کردە قوربانی سەوداسەری بازرگانی و چەند بۆشکە نەوتێک. ئەوەش نموونەیەک بوو لە ئازایەتی و بوێری گەورە پیاوی ئایینی و پشت و پەنای کۆماری کوردستان .

لە کۆماری کوردستان دا زانایانی ئایینی وەکوو « مەلا حوسێن مەجدی » بە وەزیری دادی کۆماری کوردستان هەڵبژێردرا کە وێڕای بە جێهێنانی ئەو ئەرکە پیرۆزە لە گەڵ « شێخ حەسەنی شەمسی بورهان » ئەندامی سەرۆکایەتی حیزبیش بوون. مەلا حوسێن مەجدی مامۆستای ئایینی قوتابخانەکانی مزگەوتی بازار و مزگەوتی سوور بوو کە لە ڕێگای گەشە پێدانی زانست خزمەتی بە نەتەوەکەی دەکرد .

بەرنامە و بڕیارنامەکانی حیزب و کۆمار بە « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ » دەستی پێدەکرد و یەکێک لە مەرجەکانی ئەندامبوون لە کۆمەڵەی ژ کاف سوێند خواردن بە قورئانی پیرۆز بوو. هەروە ها(خوایە وەتەن ئاواکەی...) وەکوو سروودێکی نەتەوەیی سەردەمی کۆمار ببووە وێردی زمانی منداڵانی قوتابخانەکانی کۆماری کوردستان .

ئەمانە هەموو ئەو تایبەتمەندیە ئایینی یانە بوون کە کۆماری کوردستان و کۆمەڵەی ژ کاف و حیزبی دێموکراتی لە کاتی خۆی دا خاوەنی بوون .

زانایانی ئایینی بێگومان لە هەر قۆناغێک دا ئەرکەکانی خۆیان بە پێی ڕێنوێنیەکانی ئیسلام لە ئاست نەتەوەی خۆیان بە جێگەیاندووە و لە بواری زانستیش دا خزمەتێکی بێ وێنەیان بە گەلی موسڵمانی کورد کردووە کە لەو باسەی ئێمە دا بەدەرە .

بەم جۆرە کۆماری کوردستان بە پێناسەیەکی نەتەوەیی و ئایینی وە کە دامەزرا، مافی هەمووی گەلی کوردە کە بە مڵکی خۆی بزانێت و تەنیا لە پاوانی هیچ حیزب و ڕێکخراوە یەکی سیاسی دانیە .

سە رچاوە کان :

١- جنبش ملت کرد و خواست استقلال: کریس کوچیرا – مترجم عزیزماملی – چاپ فرانسە ٢٠٠٠.

٢- جەلیل گادانی – ٥٠ سال خە بات – بەرگی ١ ل ٢١.

٣- گۆواری ڕوانگە – جمهوری کردستان ازنگاه وزیرفرهنگ آن ١٣٨٢ , ژمارە ١٥ ل ٢٢ دا.

٤- خاطرات غنی بلوریان (ئاڵە کۆک- برگ سبز) ترجمە رضاخیری مطلق. ص٤٤

٥- گۆواری ڕوانگە – وتووێژ لە گەڵ کاک سەعیدی هومایوون. ژمارە ٩ ل ٤٠ .

٦- تاریخ مشاهیر کرد – ج ٣ – ص ٦٠١ .

ئەو بابەتە تەنیا بەشی کۆماری کوردستانی لێ هەڵگیراوە

سەرچاوە : ماڵپەری هەتاوی قەندیل / ٢٩ی ژانویەی ٢٠١٠

کۆماری کوردستان لە شێعری شاعران دا

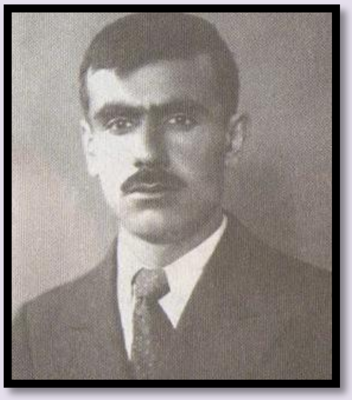

هەژار

ڕێبەندان گەرچی ڕێگە بەندانـــی
گڵێنەی چاوی گەکی کوردانــــــی
لە نێو مانگان دا جوان و ڕووسووری
لە تۆ دا کرا جێژنــــی جەمهووری

هێمن

ڕۆژی جێژن و خۆشی‌یە تێپەڕبوو ڕۆژی دەردو خـەم
هات شنەی ڕەحمەت بە جارێ ڕای ڕفاندو بدی تــەم
دێ لە هەر لاێیکی قاى قاى پێکەنینی کیژو کـ--ـــور
دێ لە هەر سووچیکی نەغمەی ساخو تارو زیل و بەم
گەرچی زستانە بەفر دای پۆشی ئەورۆ گشـــــت وڵات
خاکی پاکی ئێمە خەمڵیوە وەکوو باخـــــــی ئیرەم
جێژنە پیرۆزە دەکەم لێتو دەڵێم خێش بی بــــژی
ئەی ڕەئیس جەمهووری کوردو پیاوی زاناو موحتەرەم
تۆم بە خودا ئەسپاردو ئەسپاردم بە تۆ ئەی پێسەوا
میللەتی دڵپاک و چاک و نیشتمانە جوانەکـــــەم

قانع

سەد شوکر وامن نەمردم تاکە دیتم ئاڵای کــــــورد
کەوتە بەرچاوم بە بەرزی سوورەت و سیمای کـــورد
بازبوو دوو رابوو دیدەی نەرگسی شەهلای کــــــورد
مژدە بێ ئەمرۆ کە بەربوو چاوی پڕ بینای کــــورد
هەر بژی ئاڵای کوردو پێسەوای زانای کـــــــــورد
چەن زەمانێکە ئەسیرو ژێر چەپۆکوی عاڵەمـــــــن
سەر کزو بێ قیمەتی بەر چاوی زادەی ئادەمـــــن
دیلی زیندانی نەزانین مەستی بادەی مەتـــــەمن
بانگ کەنە یەکتر هەمووتان چۆنکە ئەمرۆ بێ خەمن
هەر بژی ئاڵای کوردو پێشەوای زانـــــــای کورد

سوارە ئیلخانی زادە

دووی ڕێبەندان

بیرەوەریی دووی ڕێبەندان
دەمخاتە سەر بەستە و بەندان

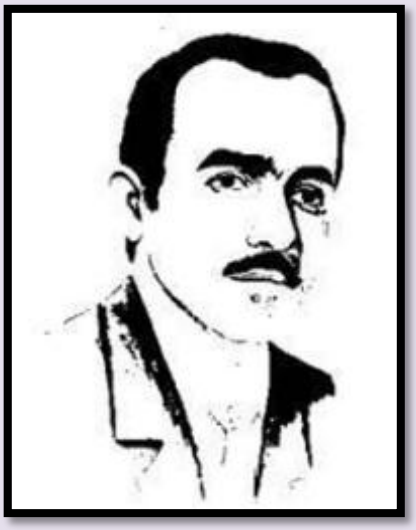

ڕێبەندانی ڕێنوێنە
لە داگیرکەر سەرشێوێنە
دوژمنی کورد جێی پێ لێژە
با بگێڕین گەڕەلاوێژە
هۆ هۆ شوانە! بە نەغمەی تەڕ و پاراوت
بە بلوێری لە خەم و دەردا سووتاوت
باروژێنە گیانی خەوتووی گەزیزەی هەرد
بە سوارۆیێک، بە حەیرانێک، دامرکێنە بلێسەی دەرد!
هۆ هۆ جووتێری چەوساوەی خەمان!
خاڵە ڕێبواری خەیاڵت نیشتەجێ بوو، خەمان نەمان
بە ئارەقی نێوچاوانی بەرز و تەرزی کرێکاریت
چناوی هیوا با شین بێ لە کووزی ڕووی دەردەداریت
ئەی کچی جوان! ئەی یەزدانی داوێنپاکی!
دیلانێ بگێڕە، بەسەر چوو دیلی و زەلیلی و خەمناکی
ئەو هەورییەی لە دەوری دارت پێچاوە
لە دەوری دەستت هاڵێنە بە دەم سووڕانی سەماوە
شایی دەگەڕێ لە دێیان
گیان هاتۆتە ئاسۆی گوێیان
دیلانە لە هەموو ماڵان
پیرۆزبایی لە ئاواڵان
بەو زستانەم دڵ بەهارە
لە هەموو سنووران هاوارە
لە دوژمنان ڕێبەندانە
بۆ کورد وادەی گۆوەندانە
شایی نەدار و هەژارە
ئەوجار هەژار خۆی سەردارە
مەڵبەند بەهاری تێزاوە
"قازی" مەزن هەروەک کاوە
هێزی کۆمەڵی لە پشتە
هەودای خاوی هیوا گشتە
قورینگ چلەی زستان دەبڕن
چاویان لە کوردستان دەبڕن

به پۆل گوڵن له شه‌تاوان

ده‌خه‌ملێنن ده‌م چۆماوان

بیستوومه له کۆنه پیاوان

سه‌رگورشته‌ی خاوه‌ن ناوان

له سه‌خڵه‌تا خۆشیی دیارن

هه‌ر زۆره کوژه‌ی زۆردارن

شه‌وه‌ی شه‌و له‌شی گوشی بووین

ڕێبه‌ندان ڕێگای ته‌نیبووین

گیانمان خارا به ده‌ردو ئێش

ڕێگای ئازادیین گرته پێش

پاش خه‌ن ساڵ له نوور دووریمان

هه‌ڵ بوو چرای جه‌مهووریمان

خاڵه قازی

یادی ڕێبه‌ندانه و کۆماری کورد

یادی قازیّ، پێشه‌وا و سه‌رداری کورد

خۆرهه‌ڵات و ،هه‌ڵکرا ئاڵاکه‌مان

تێپه‌ڕی شه‌وگاری سه‌خت و تاری کورد

خونچه‌یی شاری مه‌هاباد بوونه گوڵ

وا ده‌پشکوتن له ناو گوڵزاری کورد

په‌رچه‌می سێ ڕه‌نگی فه‌خری نیشتمان

سێبه‌ریان وا خسته سه‌ر دیواری کورد

به‌وسرودی نیشتمانی ئه‌ی ڕه‌قیب

گه‌یه به‌رزی ئاسمان هاواری کورد

نیشتمانێکیان دروست کرد پێکه‌وه

کیژی ڕووسوور و کوڕی وشیاری کورد

هه‌ر له باشور و له باکور ڕا ده‌هات

ده‌سته ده‌سته له‌شکری چه‌کداری کورد

بوو به ژوانگه‌ی عاشقانی نیشتمان

کۆوه بوون لێره، هه‌موو دڵداری کورد

ئه‌ی مهاباد سونبولی مێژووی گه‌لم

فه‌خری قازی و فه‌خری بۆ کۆماری کورد

لە پێشوازی ٢ی ڕێبەندان ساڵڕۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان دا

مستەفا مەعرووفی

ڕۆژی چوارشەممەی داهاتوو ٢ی ڕێبەندان، ساڵڕۆژی ڕووداوێکی گرینگ و مێژووییە کە لە باری گرینگی و نرخ و بایەخەوە لە مێژووی نەتەوەی کورددا بەرزترین جێگەی گرتووە. لەم ڕۆژەدا لە ساڵی١٣٢٤ی هەتاوی (١٩٤٦ی زایینی) یەکەم حکوومەتی کوردی بە شێوەی کۆماری لە لایەن پێشەوا قازی محەممەدی نەمرەوە لە شاری مەهاباد دامەزرا. لە ڕۆژگاری تاریک و تنووکی دواکەوتوویی و دیکتاتۆری ئەو سەردەمەدا کۆماری دێموکراتیکی کورد و دەسکەوتە بەنرخەکانی لە ناوچەدا دڕی بە شەوەزەنگی کۆنەپەرستی و سەرەڕۆیی داو گەلێک دەسکەوتی زێڕینی بۆ کورد بە دیاری هێنا کە هەتا هەتایە نەتەوەی کورد دەبێ لێیان فێر بێ دەرسیان لێ وەرگرێ و شانازییان پێوە بکا.

کۆماری کوردستان هەر چەند بەداخەوە تەمەنی کورت بوو و لە ڕووی خوغرافیاییەوە بەشێک لە خاکی ڕۆژهەڵاتی گرتبۆوە بەڵام خەسڵەت و نێوەرۆکە پێشکەوتوو و دێموکراتیکەکانی ئیعتیبار و پرستیژی ئەم حکوومەتە ناوچەیی و کەم تەمەنەی لە بەرچاوی خەڵکی بەئینساف و بێ-لایەنی ناوچە و تەنانەت جیهان دا بردۆتە سەر. ئەمە لە بەرهەمی نووسەرانی بێگانەش دا ڕەنگی داوەتەوە و بە دەیان نووسەر و ڕۆژنامەنووسی بێگانە لە دوور و نزیک شاهیدی بۆ ئەم ڕاستییە دەدەن و تەنانەت لە هێندێک لەو بەرهەمانەدا سەرسووڕمان لەو دەسکەوتە مەزنانە و لەو ئەمنییەت و ئازادییەی لە کۆماری کوردستان دا هەبوو، دەربڕاوە.

کۆماری کوردستان بە هەق شایانی ئەو سەرنج و گرنگی پێدانەیە. سەبارەت بەوەی ئەو حکوومەتە هەڵقوڵاوی ویست و ئیرادەی نەتەوەیەکی مافخواز و چەوساوە بوو، سەرکۆمارەکەی کەسایەتییەکی هەرە خۆشەویستی کورد بوو و خەڵکی کوردستان بە دڵەوە خزمەتیان دەکرد و خۆشیان دەویست، بە تین و تەوژمێکی کەم وێنەوە گەشەی دەکرد و لەو ماوە کورتەدا ئەوەندەی دەسکەوتی گەورەی وەدەست هێنان کە زۆر نەتەوە لە ماوەیەکی دوورودرێژدا وەدەستیان نەهێناوە.

لەو دەرفەتە کەمەدا قوتابخانەی کوردی دامەزران و منداڵانی چاوگەشی کورد بە زمانی زگماکی دەیان خوێند کە تا ئەوکات لێیان قەدەغە کرابوو. چاپخانە هێنرایە کوردستان و چەندین گۆڤارو ڕۆژنامە بە زمانی کوردی چاپ و بڵاوبوونەوەو شۆڕشێکی فەرهەنگی لەو ناوچەیەی کوردستان دا وەڕێ کەوتبوو کە وەک نووسەرێکی بێگانە باسی دەکا "ڕێنسانسێک" لەو ماوەیەدا ڕووی دا. لەو سەردەمەدا دوو ڕێکخراوی سینفی و مەدەنی واتە یەکیەتیی ژنان و یەکیەتیی لاوان دامەزران تا بتوانن ژنان و لاوان بێننە نێو کاروباری سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە. سوپای میللی دامەزراو بارودۆخی ژیان و گوزەرانی خەڵک لە چاو ئەوکات و لە چاو خەڵکی دەوروبەر بەرەو باشی چوو بازرگانی ڕەمێنی پەیدا کردو زۆر دەسکەوتی دیکە، کە بەهەق لەو ماوە کورتەدا جێی سەرسوڕمانە.

جگە لەمانە ئەمنییەت و ئازادییەک کە لەو سەردەمدا هەبوو، نە لە مێژووی ئێران و ناوچەدا دیترابوو و نە تەنانەت ئێستاشی لەگەڵ بێ لە ئێراندا دیتراوە. بۆ سەلماندنی ئەم ڕاستییە تەنیا ئەوەندە بەسە کە دوو نموونە باس بکەین: لە ماوەی تەمەنی ١١ مانگەی کۆماردا تاقە یەک کەس کوژراو تاقە یەک کەس بە هۆی تاوانی قەتڵەوە زیندانی کرا. زیندانیی سیاسی هەر نەبوو، دزی، ڕێگری و جەردەییش نەمابوو.

لە کۆماری کوردستاندا دەرگا بۆ ئازادیخوازانی پارچەکانی دیکەی کوردستان ئاوەڵا بوو و ئەوانەی ڕوویان کردە ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەک وەک پەنابەر، بەڵکوو وەک خانەخوێ سەیریان کراو تەنانەت لە کاروباری حکوومەتدا بەشدار کران و هەم کۆمار خزمەتی بەوان کردو هەم ئەوان خزمەتیان بە کۆمار کرد. نموونەی هەرە بەرچاویان بارزانییەکان بە سەرۆکایەتیی نەمر مەلا مستەفای بارزانی بوو. کۆماری کوردستان ببوو بە مەکۆی ئازادیخوازانی هەموو پارچەکانی دیکەی کوردستان.

کۆماری کوردستان و دەسکەوت و شانازییەکانی بە ڕادەیەک پڕ بایەخ و گرنگ بوون کە شوێنیان لە سەر ڕووداوەکانی دوای خۆیان هەبووەو ئێستاش هەیانە.

ئەزموونی سەرکەوتووی حکوومەتی کوردی ئیلهامدەری خەبات و شۆڕشی نەتەوەی کورد لە ماوەی ساڵانی ڕابردوودا هەبووەو ئێستاش خەباتگێڕانی کورد بۆ ئەو ئامانجانە خەبات دەکەن کە کۆماری کوردستان هەوڵی بۆ دەدان.

ڕۆژی چوارشەممەی داهاتوو ساڵرۆژی لەدایکبوونی ئەو قۆناغە پڕ لە شانازییەی کوردە کە هەموو ساڵێ ڕۆڵە بەوەفاو بە ئەمەگەکانی کورد لە سەرانسەری کوردستان و لە دەرەوەی وڵات بە پێی دەرفەت و ئیمکان بە پێکهێنانی باس و سمینارو جێژن و شایی بەرەو پیلی دەچن و ڕێزی لێ دەگرن، خاڵە بەهێزو لاوازەکانی هەڵ دەسەنگێنن، بۆ ئەوەی لە خەبات و تێکۆشانی داهاتوویان دا بەکاریان بێنن. بە خۆشییەوە لەم ساڵانەی دواییدا یاد و بیرەوەریی کۆماری کوردستان بۆتە جێژنی هاوبەش و نەتەوەیی زۆربەی هەرە زۆری هێزو لایەنەکانی کورد لە سەرانسەری کوردستان. لەو ڕۆژەدا خەڵکی نیشتمانپەروەری ئازادیخوازی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە شێوەی جۆراوجۆر بە بڵاوکردنەوەی دروشم و وێنەی پێشەوا قازی محەممەدی نەمر و ڕێبەرانی شەهیدی حیزبی پێشەوا قازی واتە حیزبی دێموکراتی کوردستان قاسملوو و شەرەفکەندی، بە

سەردانی گڵکۆی شەهیدان، سەردانی بنەماڵەی سەربەرزی شەهیدان بە پێی ئیمکان پێشکێش کردنی دیاری و شیرینی بە یەکتر، یادی ئەو ڕۆژە پیرۆزە زیندوو دەکەنەوە و بە پێشوازی ئەو ڕۆژە مێژووییەوە دەچن.

سەرچاوە : ماڵپەری کوردستان و کورد / ڕێکەوتی : ٢٠ی ژانویەی ٢٠٠٩

کۆماری کوردستان مەشخەڵێکی هەمیشە بەگڕ بۆ شوناسخوازی

عەوڵا بەهرامی

لە ٢ی ڕێبەندانی ٦٣ ساڵ لەمەوبەردا کورد لە بەشێکی هەرچەند بچووک لە نیشتمانە دابەش وداگیرکراوەکەیدا توانی بە سوود وەرگرتن لە هاوکێشە ناوچەییەکان و بە پشت بەستن بە ویستی شوناسخوازانەی خۆی، دەسەڵاتێکی نەتەوەیی لە چوارچێوەیەکی مودێڕن و کۆماریدا دامەزرێنێ. دەسەڵاتێکی نەتەوەیی کە لە زۆر بارەوە لەگەڵ دەسەڵاتە کوردییە پچڕپچڕەکانی مێژووی کورددا جیاوازییەکی زۆر زەق و بەرچاوی هەیە.

کۆماری کوردستان (سەرەڕای هەموو دەسکەوتە سیاسی و فەرهەنگییەکان و لاوازییەکانی) بەو پێیە کە هەڵگری پەیام و خودانی جەوهەرێکی نەتەوەیی و شوناسیخوازانە، بە واتا مودێرنەکەی بوو، لەگەڵ ئەوەدا کە هەر زوو کۆتایی بە تەمەنی هات و ٦٣ ساڵ بەسەر دامەزرانی دا تێپەڕیوە، ئێستاکەش وەک چرایەکی ڕێنوێن و ڕێپێشاندەرو وەک ڕچەیەک بۆ خەباتی شوناسخوازانە (بە تایبەت لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان) لە بیرو زەینی تاکی کورددا جێی گرتوە. بە چەشنێک کە ئەمڕۆکە خوێندنەوەی مێژووی ئەم دەسەڵاتە هاوچەرخە کوردییە و یادکردنەوەی ڕۆژی دامەزرانی تا دێ گرنگیی زیاتر پەیدا دەکاو تاکی کورد لەگەڵ خولیای دەسەڵاتی نەتەوەیی و شوناسی ونبوو و نکۆڵیلێکراوی لێک گرێ دەداتەوە.

دیارە ئەو تایبەتمەندییەی کۆماری کوردستان دەگەڕێتەوە بۆ ئەم بنەما فکرییە پتەو و نەتەوەییانەی دامەزرێنەرانی کۆمارو لە سەرووشیانەوە پێشەوا قازی محەممەد هەیانبوو و کردیانە بناخەیەک بۆ دەسەڵاتێکی هاوچەرخ و مۆدێرنی نەتەوەیی. ئەم بنەما فکرییانەش بە تایبەتی لە چەند کاری گرنگی وەک هەڵکردنی ئاڵا، دانانی سروودی نەتەوەیی، بە فەرمی کردنی زمانی کوردی، دروست کردنی سوپای نیشتمانی، بووژاندنەوەی فەرهەنگ و وێژەی کوردی، هەوڵدان بۆ گەڕاندنەوەی ئەو بەشانە لە خاکی کوردستان کە لە ژێر دەسەڵاتی کۆماردا نەبوون و.. ڕەنگی دابۆوە. بۆیە دەکرێ بڵێین یەکەم: دامەزرانی کۆمار هەوڵێکی جیدی بوو بۆ دەرباز کردنی شوناس، جوگرافیا، فەرهەنگی کوردی لەو مەترسییە گەورەو جۆراجۆرانەی بە سەدان ساڵ بوو لە گەڵیان بەرەو روو بوون. دووەم: دامەزرانی کۆماری کوردستان لە روانگەی تیئورە نوێیەکانی ناسیونالیزمیشەوە هەنگاوێکی گەورە بوو لە پرۆسەی بە نەتەوە بوونی کورد دا.

سەرجەم ئەم تایبەتمەندیانەی لە بارەی کۆماری کوردستانەوە باسیان لێوە کرا بوونەتە هۆی ئەوە ئەم دەسەڵاتە نەتەوەییە کورت ماوەیە جێگەو پێگەیەکی تایبەتی لە مێژووی هاوچەرخی کوردستان دا هەبێ تا ئەو رادەیە کە سەرکۆماری کوردستان پێشەوا قازی وەک رێبەری سەربەخۆی چاوی لێ بکرێ و رێبازی نەتەوەیی و شوناسخوازانەی کۆماریش وەک رێبازی خەبات بۆ گەڕاندنەوەی دەسەڵاتی نەتەوەیی کورد چاوی لێ بکرێ .

سەرچاوە : ماڵپەری کوردستان و کورد / ڕێکەوتی : ٢٠ی ژانویەی ٢٠٠٩

کۆماری کوردستان ، ئاوڕدانەوەیێک لە هێندی تەوەری گرینگ و پشتگوێ خراوی مێژووی شیرین و تاڵ

سدێق بابایی

لە کەشو هەوای گەلاوێژی (١٣٢٠)لێک ئاڵان و هاریکاری حێزبی سیاسی و بیری تاک و کۆی چەپ و ڕاست لە گەڵ دەولەتی ناسیونالیستی تاران و بەشدارییان لە حکومەتی بۆنیادنراو لە سەر بنچینەی دەسەلاتی ڕەگەزی ڕەزاشا،چەکەرەی بیری نیشتمانی ڕزگاری کوردستان لە ژێر نێوی کۆمەڵەی"ژ . ک" لە سەرووی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەرەو کرماشان، کەڵهور، پشتکێوی لوڕستان لە لاییێک و لەو دیوی سنوری دەسکرد لە لاییکیتر پەلو پۆی دەهاوێشت میرزا عەبدوڵای مدەبر(ئاغا بزرگ) ئاغەگەورە کە بە گوێرەی دەنگۆ " لە دۆستانی لنین و مائۆ تسە تۆنگ،کە گۆیا چەند جار چاو پێکەوتنی لە گەڵیان هەبوە ! و لە گەڵ "ئەبولقاسمی لاهوت"ی کەینو بەین و سەرو سڕی باس دەکرێ، بە نازناوی میرزا عەوڵا، سەرۆکایەتی لقی : سنە، کرماشان، کەڵهوڕ و لوڕستانی پێ سپێردرا ."

لقی کرماشانی ژ . ک بە هۆی چەند کەسێکی خاوەن قەڵەم و سیاسی بەڕێوە دەچوو. نەمر میرزا برایم خان نادری کەسایەتی ناسراو و خاوەن زەوق لە عێلم و سیاسەت وەک دەبیری ژ . ک لقی لوڕستان و کرماشان خەباتی دەکرد .

مامۆستا سەید تاهیر هاشمی سەرۆکی لقی کرماشان و جێگری بەر پرسی کۆمەڵەی مەڵبەند بوو.یەکێک لە قازیەکانی دادگای ئەمشارە ڕاوێژکاری کۆمەڵەی کرماشانی خرایە ئەستۆ .

ڕەشید باجەڵان لە وەکیلەکانی پایە یەکی دادگوستەری کە نیشتە جێی خانەقین بوو،وێرای بەرپرسایەتی پێوەندی لقەکانی کۆمەڵە سەرۆکایەتی حێزبی کۆمەڵەی لە خانەقین دەکرد و لە بەغدا تا خانەقین و کرماشان پێوەندی لە گەڵ ناوەند . ی پێ سپێردرا بوو .

برایم نادری بە وتەی خەڵکی کوردستان و ناسیارانی لە مەهاباد میرزا برایمی نادری کوڕی ڕەحمەتی ئاغە فەیزوڵای نادری ساڵی ١٢٩٠ی هیجری خۆری لە دایک بوە و خەڵکی کرماشانە. برایم خوێندنی لە کرماشان بەغدا و فەرانسە لە بەشی یاسا تەواو دەکا و دەبێتە ئەندامی لژیۆنی زانکۆی فەرانسە . ماوەیێک لە زانستگەی ئەفسەری تاران لە بەشی مێژوو دەرسی وتوەتەوە .

نێوبراو لە سەردەمی کۆماردا لە گەڵ میرزا عەبدوڵای مدەبر (٩ / ٦ / ٤٦) دەچێتە مەهاباد و لە لایەن قازی موحەمەد بە سەرۆکایەتی گشتی ئیدارەی فەرهەنگی کوردستان بە پلەی سەرهەنگی هەڵدەبژێردرێ. هەروەها وەک ڕاوێژکاری نزیکی پێشەوا. وتاری بۆ ڕۆژنامەی کوردستان،گەلاوێژ، دەنگی گیتی تازە و کووهستان کە لە تاران دەر دەچوو نووسیوە .

ڕیزە نووسراوێکی لە ژێر سەردێڕی سەلاحەدین بە فارسی لە کووهستان و نۆ وتاری لە کۆردستان بڵاو کردوەتەوە .

خۆێنەری هێژا : مەبەست لە نووسینی ئەم سەرەتایە ڕاکێشانی سرنجی ئێوەی بەرێز بۆ لای چەند پرسیارێکە لە پێوەندی پەرە ئەستا ندنی دەمو دەستی کەم وێنەی ژ . ک لە مەڵبەندی لە دایک بوونی، هەروەها ناوچەگەلی هەرە دووری کوردستان پێش دامەزرانی کۆمار [٢ی ڕێبەندانی١٣٢٤] کە تا ئەوکات نیشانەیێکی ئەوتۆ لە هاوبیری و یەکرێزی نیشتمانی ئەوتۆی تێدا مەزەندە نەکرابوو.
کەمتر نووسەر و سیاسەتوانی خۆماڵی و لاوەکی هەیە ڕای جیاواز لەوەی هەبی کە کۆمەڵە و فەلسەفە فکریەکەی لە سەر پێکهاتەی نەتەوەیی کۆماری کوردستان وەک لە بەرنامەکەیدا هاتوە نەبووبێ .

ئایا پێشکەوتنی کۆمەڵگای کورد لەو دەمەدا گەیشتبوە ئاستێک لە ناسینی ڕێگا چارەی نەهامەتیەکانی ؟

ئایا پلەی زانستی سیاسی و لێکدانەوەی ڕۆشنبیری کورد لە گەیشتن بە باوەڕی نیشتمانی و لێبڕاوی بۆ خۆ ڕاگری بەرانبەر لاینی نەیار بە ئاستی پێویست گەیشتبوو؟ متمانە و پلەی متمانە بە خۆ کردن لە نێو جەماوەری کوردستان ببوو بە خاوەنی پەروەردەیێک کە ئامادە نەبێ جارێکی دی بچێتە ژێرباری سەروەری و باڵادەستی زمان و دەسەلاتی ملهوڕانەی خۆملاس داوی فارس بۆ سەرکوتی دووبارەی کورد ؟
لە قەراغ ئەم چەند پرسە دا وێرای پارێزراو بوونی حورمەت و گەورەیی پێشەوا و یەک یەکی خەباتکارانی کۆمەڵە و کۆمار مرۆڤ بۆی هەیە هەندی بۆچوون و پرسیتر لە دووتوێ شرۆڤەی بەسەرهاتەکان بە مەبەستی دەرس وەرگرتنی زیاتر لە ڕابردوو کە نرخی زۆر و فیداکاری گەورەی بۆ کراوە بورووژێنی.
ئەگەر لێکدانەوە ئەوەبێ دامەزرانی کۆمار لە سەر بنەمایێک کە ڕەچاوی ئەو بابەتانەی کردوە بێ، ئەی بۆ بە ماوەی شەوو ڕۆژێک تێک چوو ؟ بۆ تەنێ زیاتر نێوی پێشەوا لە سەر زارانە؟ لە بەر چی تاقە پێنج پێشمەرگە تەنیا ماوەی مانگێک نەیان توانی لە شیوو دۆڵی چڕو پڕی ولاتدا هەرنەبێ چاوەڕێ بەسەرهاتی سەرکۆمارەکەیان بکەن. سەرکۆمارێک کە بە قسەی دۆستو دوژمن خاوەن ڕێز و خۆشەویستی زۆربە بوو؟
کاتیک وتاری نیشتمانی گەرموگور، کۆڵنەدەرانە و پڕلە وشەی ئیمان بە سەرفەرازی و بەختەوەری لە ڕێگای پاراستنی گەل بە بێ هێشتنەوەی تۆزقاڵێک شکو گومان بو خۆبەخشین لەڕێ ولاتدا لە بۆنەکان و لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی [کوردستان،نیشتمان ،هاوار، هاواری کورد و...] دەخونینەوە بە تایبەت ئەوکاتانە کە وەسفی ژاندارمەی حکومەتی ناوەندی دەکری (کە دیارە لە ڕاستیدا هەروابوە) خوێنەر هەستێکی وای لا دروست دەبێ کە سەرفەرازی هەتاهەتا یی کوردی لا مسۆگەرە!بەڵام بە هەڵکردنی باهۆزێکی پێچەوانە بەسەرهاتەکان داستانی خەمناک تۆماردەکەن؟؟! پێشەوای کوردان بە بێ کەمترین نارەزایەتی دەربڕین لە لایەن ئۆگرانی گیان لە سەردەستی ڕزگاری ڕاپێچی زیندان و پاشتر پەتو قەنارە دەکرێ !! مرۆڤ دەبێ چۆن چۆنی ئەم تراژدیایە لێک بداتەوە ؟
ئاماژە بە دوو وێنە لەم پێوەندیەدا ڕەنگە ڕاستیەکان زیاتر بەرۆژ بکات بە تایبەت کە یەکیان نووسراوی گۆڤاری نیشتمان ئۆرگانی ژ . ک لە درێژەی وتارێکی شێخ سەعید دا هاتوە. ئەویتر پارچە شێعری ئەندامی کۆمەلە و لە بەرپرسان و کادری کۆمار سەرژمێر دەکرێ .[هەڵبەت دەقاودەق بە هەمان ڕینووس کە پارێزراوە].
١- .... ڕاوەستن! با سینگتان بە گول لان لە شەری نیشتمانا هەل پشکویت بو پیاوان رووی زەردنا سینگی خوینین جوانە !
راوەستن ! بلا خوینی سوورو گەرمتان لە سینگ جاری بی ئەندامی خویناوی لاویک دناو میرگ و چیمەنی کوردستاندا لە تازە بووکان جوان تر و زیبا ترە.
رابن! رابن ! شەرو کوشتن هیرش و هجوم زور زور لە راکردن و بی بەختی هاسان ترە .
و لە درێژە دا :

ژمارەی دوژمن و زور و بوری یان هیچ نیە هجوم بکەن لە ژیانی خو ترسوو نەبی با دل خوش بن .
لە کۆتایی وتارەکەدا هاتوە :

پیاوی ترسەنوک مالی خو، وولاتی خو . و نامووسی خویان بە بادەدەن أیوە دەبی وولاتی خو وەژینن کەسی لە شەر بترسیو دەس لە نامووسی خو بەربدا ئەو کارە شەریف وچاکەی پی ناکریت .

گۆڤاری نیشتمان لاپەڕەی ٤ ژمارەکانی ٧ و ٨ و ٩ کە وێکرا . [بەرێنووسی وەک دەقەکە].

٢- جەوانانی دیموکرات وان م . مجدی

ئەمن رولیکی پاکی نیشتمانم — لە بو خذمت وطن حاضر بەگیانم
حقیقت هەر دەلیم شیرین بی یان تال — موظف خوم بە گوتنی حق دەزانم
کتومە وهەردەلیم بی ترسو بی باک — بکا هەرکەس خراپەی نیشتمانم
اگەر بەرد بی بە آسن دەیشکینم ! — بەرامبەر سینگی دوژمنە سنانم
ئەوەی ظالم بی هەرکەس بی خراپە — لە بەر خوی هەر بلی ابنی فلانم
ئەمن وەک خلکی دی نیم وەختی قازانج — بدەم هیند بەردی ملیت لە شانم
ڕەگی ملیتی استوم هەلستی — وشک بی زارم و لەت بی زمانم
لە وەختی لازم و هنگاوی پیویست — بەرامبەر سینگی دوژمنە سنانم
لە ری . ی راگرتنی ئالای مقدس — وەبەرچاو نانیم سود و زیانم

[لاپەرە ٣٢ هاواری نیشتمان ژمارە یەک] .

کورد گوتەنی ئەم هەویرە ئاوی زۆر هەڵدەگرێ. ڕەنگە کەم کەس بتوانێ وەڵامی تەواو بە پرسگەلێکی ئەوتۆ و دەیان پرسیاری تری پێوەندیدار بداتەوە، بەڵام لەلایێک نرخی مەزنی ئەم ئەزموونە مێژووییە، فیداکاری خەڵکو بەشێک لە ڕێبەران و پێشمەرگەکانی سەنگەری پێشەوەی ڕووبەڕوی دوژمن و لە لایێکیتر بە سەرهاتی تاڵ و ناچارکرانی سەرلە نویی خەڵک بۆ ملدان بە چارەڕەشیە دوورو درێژەکان کە ئەوە بۆ ٦٤ ساڵ دەچێ گەلی ئێمە ڕەنجی پێوە دەکێشێ ئەرکدارمان دەکا زیاتر ئاوڕ لە ڕابردوو بدەینەوە تا ئەگەر دەرفەتێکی دیکەمان دەسکەوت یان توانیمان بخولقێنین بزانین لاوازیەکانمان کامانە بوون .
دیارە زانستی کۆمەڵناسی بۆ پێک هاتنی ئاڵوگۆڕ تەنی هۆکارێک بە تەواوکەر نازانێ. بەڵکوو زۆر مەرج و کێڵگە(زەمینە) و پێداویستی تر لە پەنا هۆکاری سەرەکیدا دەس نیشان دەکا تا وەک ڕێخۆشکەری سەرئەنجام خوڵقێن دەور بگێرن . بە دڵنیاییەوە زۆر بەی خەڵکی ئێمە شارە زای ئەم ڕاستیەن کە یەکێک لە هۆکارە سەرکیەکانی خوڵقانی دەرفەتی زێرین بۆ پێک هێنانی کۆماری کوردستان، هاتنی هاو پەیمانانی داگیرکاری ئێران و کێشرانی شەڕی جەهانی دووهەم بۆ مەبەست و قازانجی تایبەتیو تەماحکارانەیان لە ناوچەکەدابوو. دەتوانین بە بێ دوو دڵی دەس نیشانی ئەو ڕاستیە بکەین کە کورد بە ڕێژەیێک کەڵکی باشی لەم هۆکارە وەرگرت ، ئایا لە گەڵ ئەوە دەتوانین پیداگرین کە کورد سرنجی پێویستی داوەتەبەرگرنگی لاینەکانی دڵنیایی بەخشی تربۆ بە ئامانج گەیشتن ؟
لەم پێوەندیەدا دەبێ ئاورێکی کورت لە خەبات و تێکۆشانی ڕابردووی توێژی ڕۆشنبیری نیشتمان پەرست یا وردە بورژوازی لیبراڵی کورد بدەینەوە ئەوکات زیاتر ئاشکرا دەبێ کە ئەم توێژە لە چ دەوران و سەردەمێکدا نەی توانیوە بۆ خۆی دەوری سەربەخۆ لە ئێدارە کردن و ڕێبەری بۆ بە ئامانج گەیاندنی نەتەوەکەی بگێڕێ ، بگرە زیاتر دەسەمۆ ، فەرمانبەر و پاشکۆی ڕێبەری کۆنەباو (سونەتی) شێخ، ئاغا، مەلا و،هتد بوە .
ئەم بەشە ئەگەر لە ساتەوەختێکدا لە بەرانبەر کەسایەتی دەسەڵاتداری شۆڕش خۆی نواندبێ ، تواناى لە سەرپێ وەستانی سەربەخۆ دەر بڕینی زانستی

ئیداره و به جه‌ماوه‌ریکردنی چاره‌نووس سازی نه‌بوه !

ته‌نانه‌ت گه‌ر له کورتخایه‌نیشدا ده‌وری نواندبی نه‌ی توانیوه به سه‌رئه‌نجامیکی دڵخوازی بگه‌یێنی (هه‌رچه‌ند کۆمه‌لانی خه‌لک به جاران که‌مو زۆر پاڵپشتی پێویستیان بۆ به ته‌نگه‌وه چوون ده‌ربڕیوه) .

ئه‌م وه‌زعه ڵه شۆڕشه‌کانی کوردستان له پارچه جیاکراوه‌کانیدا ئاسه‌وارو وێنه‌ی زۆرن .دانه‌به‌زینی جه‌ربه‌زه‌یێکی به‌رێوه به‌ری که توانای سامان دانی جه‌ماوه‌ری بۆ به‌ربه‌ره‌کانێییه‌کی ئه‌وتۆ تا دوژمن ناچار به شکست و پاشه‌کشه‌ی یه‌کجاری بکا ئاکامی ئه‌م وه‌زعه بوه .

شوێنه‌واری ئه‌م ڕاستیه تاڵه له حاڵه‌تی به ڕواڵه‌ت سه‌رکه‌وتوویدا ئاکامی له هه‌مبه‌ر وه‌ستانی وزه فه‌وتێنی جه‌ماوه‌ر و قه‌ڵش تێکه‌وتن و ده‌سته به‌ندی چه‌کداری و دوژمنکارانه له به‌رانبه‌ر هه‌ڤدوو [کورد به کورد] و ڕکه‌به‌رایه‌تی به قازانجی داگیر کاران، له‌سه‌رجه‌می خۆیدا دڵساردی جه‌ماوه‌ر و له‌تووپه‌ت کردنی زیده‌تری ولات تا ڕاده‌ی بنه‌ماڵه‌کان و زیاد کردنی دوژمنایه‌تی نێو خۆیی ڵی که‌وتوه‌ته‌وه که دیاره وێنه‌ی فراوان له به‌ر ده‌ستدان ؟!

وه‌ک گوترا له ئه‌گه‌ری پێشکه‌وتنیدا ڕێبه‌ری ڕۆشنبیر له جێگای دابه‌زاندنی سیسته‌می نوێی ڕێکخستن و مودرنیزه‌کردنی خه‌باتی هاوته‌راز له گه‌ڵ دسیپلین، هه‌رکه زانیویه‌تی به‌شێک له کۆمه‌ڵگا له ده‌وره‌ی کۆبوه‌ته‌وه ، وه‌ک لاسایی که‌ره‌وه‌یێکی باشی ڕێبه‌ری کلاسیک خۆی لێ بوه به ئیمام، مه‌لا و خه‌ڵیفه‌و شا و خه‌ڵک به ئومه‌ت ، ده‌روێش و سه‌ربازی بێ ئیراده که ته‌نێ سه‌ربزێوی و مل که‌چ کردن پێیان ڕه‌وا بینراوه !؟

موهه‌ندس نووری شاوه‌یس (١٩٢٢ / ١٥.١١ / ١٩٨٣) یه‌کێک له گه‌نجه ناسیۆنالیسته ڕۆشنبیره‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه بوه که گه‌لێک ده‌وری سه‌ره‌کی له ئه‌ندامه‌تی " کۆمه‌ڵه‌ی دارکه‌ر" حێزب و ڕێکخراوه‌کانی وه‌ک : هیوا، پارتی دێمۆکرات وپارتی گه‌لی دێمۆکراتدا هه‌بوه، له بیره وه‌ریه‌کانیدا سه‌باره‌ت به ڕێبه‌ری هیوا ده‌ڵێ : " له به‌ر ئه‌وه هیچ کامێکمان ئه‌و ده‌سه‌لات و لێوه‌شاوه‌یه‌ی له خۆیدا نه‌ده دی که ببێته سه‌رکرده‌ی کۆمه‌ڵه لێژنه‌یێکی سه‌ر کردایه‌تیمان دانا و له ساڵی ١٩٤٠ ڕه‌فێق حێلمی ـ یان بۆ سه‌رۆکایه‌تی هیوا دیوه‌ته‌وه. له کاتێک دا مامۆستا خۆی دامه‌زرێنه‌ر و ئه‌ندامی هیوا نه‌بوه به‌لام له به‌ر قورسایی که‌سایه‌تیه‌که‌ی که که‌سایه‌تیه‌کی کلاسیکانه بوه کردوویانه به سه‌رۆک "؟!

ده‌قی ئه‌م مه‌سه‌له به جیا له زه‌ختی لاوه‌کی له به‌سه‌رهاتی کۆمه‌ڵه‌ی ژ . ک . یشدا ده‌بیندرێ ! هه ڵبه‌ت لێره دا مه‌به‌ست له هێنانی وێنه‌ی ئه‌م دوو که‌سایه‌تیه تێکۆشه‌ره له ڕوانگه‌ی باس کردنی شێوازی مێژووی ڕێبه‌رایه‌تی جووڵانه‌وه‌ی کوردو کزی کارئامه‌یی ڕۆشنبیری کورده به مه‌به‌ستی تیشک هاوێشتن بۆ ناخی که‌موکوڕی ڕێگر و نا جێگرتوویی بیری پته‌و و کۆڵنده‌رانه‌یه، بیرو باوه‌ڕێک که هیچ کۆسپێک له کاتی ته‌نگانه‌دا نه توانی ڕێگای خۆبه‌ده‌سته‌وه دان ته‌خت بکات، به چه‌شنێک له هه‌لومه‌رجی دواکاته‌کانی کۆماری کوردستان زۆربه‌ی به‌رپرسان پشت له جه‌ماوه‌ری به‌رین و هه‌ژاری ئاماده له مه‌یدان بکه‌ن و به‌ڵێنی چه‌ند ڕۆژ پێشووتر پشت گوێ بخرێ تا ژاندارم هه‌ر ئه‌و هێزه بێوه‌ره خۆبه‌ده‌سته‌وه ده‌ره . ی دوێنیی له گه‌ڵ تاقمێکی دووڕووی به‌زیوی خۆماڵی له خه‌ڵک ببن به شێری مه‌یدان!!؟

به‌شی دووهه‌م

وه‌رد دانه‌وه‌ی ڕابردوو یارمه‌تیمان ده‌دا فام کردنێکی تێروته‌سه‌لتری شایان له مێژووی خۆمان به‌ده‌سته‌وه بده‌ین.

هێنا نه گۆڕی پرسگه‌لی هێشتار وه‌لام پێ نه‌دراو، فامی تاکی کورد له سه‌ر ڕابردووی خۆی ده‌وڵه‌مه‌ند ده‌کا.

ئه‌گه‌ر ڕابردووی دوورتر و کاره‌ساته‌کانی به مێژوو بسپێرین و ته‌نێ کورتتری به سه‌رهاتی خۆمان له نێوان ساڵه‌کانی ١٨١٩ تا کۆتایی ٢٠٠٨ ی زایینی بکه‌ین به ئاوێنه‌ی تێرامانی سیاسه‌تی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی ئێران به‌رانبه‌ر به کورد و کوردستانی ڕۆژهه‌لات، ڕه‌نگه داهاتووی کورد سه‌رله نوێ نه کاره‌ساتی هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌ی هه‌وڵ و کوێره‌وه‌ری فێداکارانه‌ی چه‌شنی کۆماری کوردستان به خۆوه ببینێ و نه ناچار بێ ڕۆژانه بۆ ده‌ست خستنی ژمه نانێک له سنووره ده‌سکرده‌کاندا قوربانی بێ سنوور ببه‌خشێ.

له ڕوانگەی هەر تاک و تاقمێکەوه ڕێژەی گرینگی هۆکارەکانی ئەم بەسەرهاتە جیاوازە. وانە و ئەزموونی کارەساتە مێژووییەکان ئەوە دەسەلمێنی کە ئێمە نەمان توانیوە هێشتار نەیارەکانمان وەک خۆیان بناسین. بە واتەیێکیتر ڕەنگامە بوونی پلانە داڕێژراوەکانی نەیارانی کورد بەتایبەت لە بەشی ڕۆژهەڵات تێکەڵی جۆرە ئازایەتی و هونەرێکی ئەوتۆ کراوە کە ئێمەی کورد توانای ئەوەمان پێشان نەداوە لە ژێر کاریگەری جادووگەرانەی زمان و کردەوەکانیان خۆ دەرباز کەین !!

با چەند وێنەی مێژوویی پێکەوە بە سەر بکەینەوە. بە هیوای ئەوە پتانسیل و هێزو توانا بە فێرۆ چوەکانمان لە درزو کەلێنی ئەم بەسەرهاتە ئاڵۆزە دا وە دۆزین .

١- ساڵی ١١٩٨ بەرانبەر بە ١٨١٩ی زایینی : ئەحمەد ئاغا کوڕی موحەمەد ئاغا حاکمی مەراغە، باپیر ئاغا سەرۆکی دەسەڵاتداری فێدراسیۆنی عەشایری کورد بە خۆی و هەزار کەسەوە بە بیانوی یارمەتی بانگ هێشتی ئەو شارە دەکا و بە پێ پلانی پێشتر داڕێژراو سەرجەم مێوانانی دامەزراو لە ماڵەکانی شاری مەراغە بە شەو لە گەڵ سەرۆکەکەیان (باپیر ئاغا) لە خەودا تاقە کەسێکی لێ دەرچێ, ئەوانیتر بە باپیر ئاغای سەرۆکیانەوە دەکوژن ! دیارە ئەحمەد ئاغای بکوژی کوردان زاوای فەتحعەلیخانی قاجارِ مێردی زەینەب خانم حەفدەهەمین کچی شا بوە.

٢- بوداق خان مۆکری : ساڵی ١٢٠٣ هەرچەند بۆ هاریکاری کردنی دەسەڵاتی ناوەندی و قڕ کردنی ئێلی بڵباس لە لایەن کوردەوە تاوانبار دەناسرێ ، بە فەرمانی ئاقا موحەمەد خان چاوی دەر دەهێنن و دەی کوژن.

٣- ئەفراسیاو سوڵتانی زەڕزا : ساڵی ١٢٠٧ پاش ئەوە موحەمەد قوڵیخان (ئازەری) حاکمی ورمێ دەکەوێتە بەر غەزەبی موحەمەد خانی قاجارِ. سوڵتانی زەرزا یارمەتی و داڵدەی دەدات. کاتێک کێشەکە چارە سەر دەکرێ و قوڵیخان دەکرێتەوە بە حاکمی ورمێ . ئەفراسیاو سوڵتان زاوای حاکمی دووبارە بە دەسەڵات گەیشتوو بۆ پیرۆزبایی دەچێتە لای، بە فەرمانی شا دەرمان داوی دەکەن و دەمرێ !!

٤- هەمزە ئاغای مەنگوڕ : سوپاسالاری شێخ عوبەیدوڵڵا ١٨٨١ / ٧ / ٣٠ لە لایەن حەسەن عەلیخان (سەرتیپ) وەزیری فەوائێد کوڕی موحەمەد سادق خانی گەڕووس لە دەستو پێوەندەکانی ناسرلدین شا قاجارِ بۆ نێو خێوەتی سپا لە مەهاباد بە بیانووی ڕاوێژ و دڵدانەوە بانگ هێشتن دەکرێ . هاوکات لە گەڵ سەت کەس لە تفەنگچییەکانی دەدرێتە بەر دەسرێژ و دەکوژرێ!

٥- حەسەن سانی هەورامان : ساڵی ١٢٨٤ لە لایەن فەرهاد میرزای قاجارِ حاکمی کوردستان (سنه)دیسان بە نێو بۆ وتووێژ و پێشکەشکردنی خەڵاتی شاهانە !! بانگ هێشتی ئاوایی بێلک لە ناوچەی مەریوان دەکرێ و بە فێڵ دەیکوژن.

٦- جەعفەرئاغای شکاک : ساڵی ١٢٨٤ پاش سەفەری موزەفەرلدین شا قاجارِ بۆ ئۆروپا موحەمەد عەلی میرزا والی تەورێز لە جێگای خۆی دادەنێ . والی بە نزام ئەلسەلتەنە تلگرافی فەرمان دەدا جەعفەر ئاغا بکوژن . نزام ئەلسەلتەنە قورئانی مۆرکراو بۆ ئاغای شکاک دەنێرێ و داوای لێدەکا بۆ پاراستنی تەوریز بە هانایەوە بچێ . حسێن خانی زەڕغام یەکێک لە سەرانی سپای تەورێز خانی کورد بۆ سەرای خۆی مێوانی دەکا. بە گەیشتنی دەسرێژی لێ دەکەن لە جێدا شەهید دەکرێ .

٧- حەمە سەعید سوڵتان حاکمی هەورامان : ساڵی ١٢٨٧ی کۆچی دوا بەدوای سوێند و قورئان بۆ پارێزگاری و ڕێز لێ گیران دەچێتە شاری سنه ئەویش بە پیلانی شەرەفەلمولک و فەرمانی موعتەمد ئەلدەولە قاجارِ و وەزیر ئاقاخانی نووری لە شاری جوانرۆ دەکوژرێت.

٨- پلانی ترۆری سمایل ئاغا سمکۆ : بە دانانی تەقەمەنی لە نێو قوتووی شیرینی : ساڵی١٢٨٧ بەرانبەر ١٩١٩ بە دەستی موکەرەم ئەلمولک جێگری والی تەورێز کە سمکۆ تێیدا دەرباز دەبێ بەڵام برایێکی دەکوژرێ.

٩- کوژرانی سمایل ئاغا سمکۆ : پووشپەڕی ١٣٠٩ بەرانبەر بە١٧ی ژوئەنی ١٩٣٠لە شاری شنۆ بە فەرمانی ڕەزا شا پەهلەوی، هەمدیس بە بیانووی وتوویژ و پاش سوێند، قورئان و بەڵێنی پێدان.

١٠- لە سێدارە دانی پێشەوا و هاوڕێیانی دەی خاکەلێوەی ساڵی ١٣٢٦ پاش قەولو بەڵێنی سەۆک وەزیران قەوام!

١١- کوشتنی دوکتۆر قاسملو و هاوڕێیانی : ٢٢ی پووشپەڕی ١٣٦٨ بەرانبەر بە ١٣ی جوولای ١٩٨٩ لە وین پێتەختی ئۆتریش لە ژێر پەردەی وتووێژی چارەسەریدا !!

١٢- کوشتنی دوکتور سادق شەرەفکەندی و هاڕێیانی : ٢٦ی خەرمانانی ١٣٧١ بەرانبەر بە ١٧ی دێسامبری ١٩٩٢ لە برلین (ئالمان) کاتی کۆبوونەوە بۆ یەکخستنی سەرانی هێزە سەرانسەریەکانی دژبەری تاران!! کە تەنێ کوردەکانی تێدا قوربانی کران ؟؟؟ مەحکەمەی ناسراو بە میکۆنۆس(قەزایی ئاڵمان) دەسەلاتدارانی ئێران . ی بە پلاندانەر و بەڕێوە بەری ئەم کردەوە ترۆریستیە ناساند .
ئەوە مشتێک لە خەروار کردەوەی دەسەڵاتدارانی ناوەندی ئێران . قاجار، پەهلەوی، و کۆماری ئێسلامی دژ بە میللەتی کورد لە کوردستانی رۆژهەڵاتە کە لە ڕاستیدا یەک ڕەوشت یەک سیاسەت و یەک ئامانجی بە دواوە بوە، سەرکوتی بێ بەزەییانە و دوژمنایەتی پشت بەسراو بە هەر وەسیلەییک بەرانبەر نەتەوەی کورد.
مەخابن رێبەرانی ئێمە تا ئەوکاتە خۆیان لە سێبەری داری سێدارەی دەسەڵاتی تاران یا ڕووبەڕووی تیمی ترۆر و دەسرێژو گولەبارانی پیاوەکانیاندا نەدیوە هەرکام بە شێوەیێک فریوی دوو دڵی و سێحری وتەی جادووگەرانەی "هەموتەنان عەزیز"! " مەرزداران غەیوور"! و بە کورتی" ئیرانیان ئەسیل"! یان وەک جامی ژار خواردوە. سەیرو سەمەرەتر ئەوەیە ئەم کاروانە درێژەدانی خوێناوی و مەرگباری خۆی بە ڕێگای پێشوودا بە زرڕەی زەنگی هەڵوێستی سیاسی! حێزبەکانمان نەسرەوتوانە بە بێ ئاوڕدانەوە لە پشتە سەر درێژە پێدەدات !

بەشی سێهەم

ئاکار و هەڵسوکەوتی ڕەزاشا قەڵش و مەودایێکی زیاتری لە تێفکرینی کورد سەبارەت بە ناسیۆنالیزمی ناسێندراو بە ئێرانی! و لە ڕاستیدا فارس هێنایە مەیدان و توانی کاریگەری خۆی لە بەشی سەرووی کوردستانی رۆژهەڵات کە هێشتار ئاسەواری شۆڕشی سمایل ئاغا (سمکۆ) و ئارارات و دەرسیم لە زەینی خەڵکدا زیندوو مابوو دەور بگێرێ.
کاردانەوەی فەزایێکی ئەوتۆ توانی ئاڵترناتیوی ناسیۆنالیزمی مۆدێرن یان نەتەوە خوازی سەردەمیانە هەرنەبێ لە نێو توێژێکدا بکاتە دەستمایە، هەرچەند سەیری ڕووداوەکان ئەوە ناشارێتەوە ئەم پێ گەیشتنە لە بەرە بەری سەرهەڵدان و تافی لاوەتیدا پێش ئەوە ڕیشەی خۆڕاگری بە قەوەت بکا کەوتە بەر پەلامار و مەودای سەقامگری لێ ئەستێندرا.
نابەجێ نیە بوترێ سۆز و هەستی نەتەوەیی وەک پێش داهاتی بەرئانگارانە لە بەرانبەر زوڵم و زۆری مەئموور و ژاندارمەی شا دەچوو تا بە کەڵک وەر گرتن لە هەلو مەرجی سیاسی سەرهەڵدان و پشکووتنی باوەڕی نەتەوەیی لە گەل بیری نەتەوەیی لێک بئاڵێنێ . ئەم بزاڤە بە یەکەم کۆبوونەوە (٢٥ / ٦ / ١٣٢١) ی ، ژ. ک لە باغی میکائیل [مەهاباد] بە بەشدار بوونی میرحاج و هاوڕێییکی تری لە حێزبی هیوا بە هەنگاونان لە پراکتیک دا (وێرای یارمەتی و پاڵپشتی هیوا و لاین و هۆکاریتری هاندەر) پێ نایە مەیدانی بە تەشکیلاتی کردن.
بەڵگە بە جی ماوەکان وە ک [گۆڤاری نیشتمان، ئۆرگانی بڵاو کەرەوەی بیری کۆمەڵەی ژ. ک] ڕای کەسایەتی و لاینی سەربەخۆ گومان لەوە ناهێڵنەوە بیرو بەرنامەی دامەزرینەرانی کۆمەلە، وڵاتێکی سەر بەخۆی کوردی بوە ، واتە ئەندامانی پێشڕەوی بیری نیشتمانی ڕێگا چارەی نەهامەتیەکانیان دیوەتەوە و هەنگاوی سەرەتایشیان [پەرە دانی خێرا بە لق و پۆ لە ناوچەکانی کوردستان] بۆ هەڵێناوەتەوە بەڵام : بۆ گەیشتن بە ئامانجێکی بەرزی ئەوتۆ ئەمە تەنیا لێدانی باریکە ڕێییێکی دەسپێک بە حساب دێت.
نەبوونی فرسەتی پێویست و هەروەها گەڵاڵە نەکرانی پەروەردەی ئەندامی خۆبەختکار و باوەڕمەند کە ئامادەی گیان دان و پاراستنی دەسکەوتە نەتەوەییەکان بێ ،ڕواڵەتی بوونی باوەڕی نەتەوەیی کە لەو سەردەمەدا تا ڕادەیێکی بەر چاو ببوو بە خواستی زۆربەی خەڵکی هەرێمی ژێر دەسەڵاتی کۆمار،

ئەوە لەو درزە گەورانەبوون وەک پاشتر دەرکەوت سەلێندرا لە نیوان دەربڕێن و پێداگری لە پێکهاتەی کۆماری کوردستان تا ئاستی ئامادە بوون بۆ بەخشینی نرخی پێویست و نیشاندانی فیداکاری مەودایێکی زۆر هەبوە .

کاتێ دۆستی هاوپەیمانی وەک کۆماری ئازەربایجان بە ئاشکرا خەریکی ساتو سەودا لە گەڵ دوژمنی هاوبەش لە لایێک و قووتدانی کۆمار وەک ژێردەستەی خۆی لە لاییکیترە و ئەوە بۆ یەک یەکی بەرپرسان و بگرە جەماوەر ئاشکرایە ناکرێ دەست لە سەردەست لە هەچ دەرفەتێک بۆ تێگەیاندنی جەماوەر و تەیار کردنی لانی کەم فکریی ئەوان لەم بارەوە کۆتایی بکرێ .

لەوە بەرینتر پلانی ئاشکراو ڕۆژانەی تاران لە پەناگوێی کۆمار [سەقز ،بانە ، سەردەشت بۆ کڕین و تەماح وەبەرنانی خەڵک و چەکدار کردن بە دژی کۆمار و پێوەندی نەپساو لە گەل سەرۆک عەشیرەتەکان خۆ باسی ڕۆژانەی نێو خەڵک بوە!

ئاوڕدانەوە لە نێوەرۆکی ئەم مەسەلە لە وتار و نووسراوکانی دەورانی کۆمار دا تا ڕادەیێک فامی تێئۆریک دە داتە جەماوەر و بەرپرسانی کوردستان ، مەخابن تەیار کردنی کۆمەڵگا پراکتیزە ناکرێ تا ئەم مەترسیە بە ڕێژەییێک جێ و گرنگی خۆی پەیدا بکا. ئەوە کەلێنی گەورە ی وەک کەمتەرخەمی لە بیرۆکەی بەر چاو نەگیرانی ڕێکارەکانی داکۆکی لە تەمەنی کۆماردا پێوە دیارە.

کوردستانی ژمارە ٣٠ لە ژێر سەردێڕی " جێژن و بانگ هێشتنی ئاغای جەعفەری کەریمی [وەزیری ئامووزش]بە بۆنەی سەربەخۆیی و ناساندنی پێشەوای کوردستان " هاتوە:".... دەبێ بزانین هەر فەردیک بەڵکی هەر میللەتێک دە دەورەی ژینی خۆیدا جارێک تووشی خۆشبەختی و بەد بەختی دەبێت ، ئەمما خۆشبەخت ئەو کەسە و ئەو میللەتەیە کە وەختی خۆشبەختی و چارە ڕەشی تەشخیس دەدا و لە کاتی خۆشبەختی ئێستفادەی لێ دەکا و نایەڵێ بە هەدەر بڕوا و ئینشا ئەللا ئێمەش دەبی فرسەت بە تالان بزانین و ئەو وەختە گرانبەهایەی بە هیچ قیمەتێک لە دەست نەدەین " .

هەر لەم ڕێورەسمەدا پێشەوا قازی موحەمەد وتارێک پێشکەش دەکا کە بۆ بەر پەرچ دانەوەی ئەو لایانە ئامادەنین ڕاستیەکانی سەربەخۆیی خوازی پێشەوا و کۆمار بسەلمێنن دەقی وتارەکە بە هەمان ڕێنووس لە کوردستانی ژمارە ٣٠ بخوێننەوە:" دو دفعە لە لایەن آذربایجانەوەبو تەوریزیان بانگ کردم کە لە آذربایجاندا کریمان هەبی ئەمن پیشنهادی وانم قبول نەکرد ، چون ملتی کورد چوارسالە کە خود مختارە و داوای استقلال و تیک خستنەوەی تەواوی خاکی کوردستان دەکا زورم پی گران بو کە ایمە بە خودموختاری راضی بیین چونکو کە مدەی ئەو چند روژەی کە جیژن گیراوە احساساتیکی ایوە نوواندوتانە وینەییکی حساس و کاملە و دەبی دنیا بزانی کە کورد لیاقتی استقلال و سەر بەخویی هەیە".

ئاکامی ئەم بەشە ئەوەیە کە ڕێگا چارەی نەهامەتیەکان واتە ڕاگەیاندنی کۆماری سەربەخۆ و ئورگانیزمی ئێداری و حێزبی ئاشکرا بە ڕێژەیێکی باش لە بەر چاو گیراوە. بەڵام بەر پەرچدانەوەی پلانەکان و گیانی بەرئەنگاری بە ئاستی پێویست نەگەیشتوە. خۆ ڕاگری و کرداری کردنی بەڵێنیەکان ناتەواوە لە دەست دانی یەک لە چوار نەفەر ژنراڵی کۆمار [نانەوازادە سواری تەیارەی دوژمن دەبێ گوایە تەیارەکەی بەر دەبێتەوە !] ،لەوەدەچێ هێشتار دوژمن و مەترسیەکانی بەهێند نەگیردرێن . لە ئاستی نێو نەتەوەیی دا گۆشە نیگای هۆمێد لە داگیر کەرانی هاوپەیمان هەڵنەگیراوە. بە وتەی میرزا موحەمەد ئەمین مەنگوڕی یەک لە کادرەکانی کۆمار، گوێ نەدان بە پێشنیار و ڕاوێژە کانی ژنراڵ حەمە ڕەشیدخان دووهەمین ژنراڵ لە قیس کۆمار دەچێ.

کریس کۆچرا [جنبش ملی کورد . ل ٢٢۵ . ٢٢۶] دەنووسێ : ڕێبەرانی کۆمار لە سرنج دان بە هۆکارە نێو نەتەوەییەکان بە توندی بێ ئاگاییان لە خۆ نیشان دەدا. یەکەمین و ئاشکرا ترین زەنگی خەتەر لە سەر کۆمار بە جێ هێشتنی هێزی سۆڤیەتیەکان [١٠ی مانگی مای ۴۶] و کشانەوەیان بوو کە ڕێبەرانی کورد گوێیان نەدایێ .

وەدەرنانی وەزیرەکانی حێزبی توده [١٩ی ئۆکتوبری ۴۶] دووهەمین نیشانە بوو.

سێهەمین نیشانە، قسەکانی جورج ئالێن سەفیری ئامریکا لە تاران بوو کە دووپاتی کردەوە " ئامریکا لە تەواویەتی ئەرزی ئێران پشتیوانی دەکا " .

کریس کۆچرا دەڵێ " کۆماری مەهاباد وەرگێڕی ئاکامی ئەو شکستەیە کە کوردەکان نەیان توانی پاش ٣٠ ساڵ بە سەریدا زاڵ بن [کە بە داخەوە ئێستا دەبێ بڵێین پاش [۶٣ ساڵ – نووسەر]. ناو براولە درێژەدا ئەم پرسە دەسنیشان دەکا : ئایا بزاڤێکی ناسیۆنالیستی تۆخ دەتوانێ بە بێ هەبوونی

مەرامێکی دیاریکراو شەڕێکی ڕزگاریدەر ئێدارەبکا ؟

هەرچەند پەیکەری ڕێز و حورمەتی کۆماری کوردستان و خەباتکارانی لە دڵ و دەروون و وێژەی کوردیدا جێ خۆی گرتوە بەڵام دیسان درێژەی دوژمنایەتی نەیارانی تاران نشین، ئەو مەودایەی پاش تێپەڕ کردنی ٦٣ ساڵ بە خەڵک نەداوە تەنانەت ئەم پەیکەرە خاوەن ڕیشە لە دڵ و دەروونیاندا لانی کەم وەک هێماییک لە گۆڕەپان یان قەراغ شەقامێک وەک مێژوو نیشان بدەن. بەڵام پەیکەری خوێنمژانی کورد و مێژووی سەلمێندراوی خوێنباریان لە هەر کەلێن و قوژبنێکی وڵاتی کوردەواری وێڕای هەر کردەوەییکی هام چەشنی ڕۆژانە بۆ بیر هێنانەوەی دەسەڵاتی ملهوڕانەی خۆیان لێ کردوین بە داوولی نێو بێستان. نواندنی ڕۆژانەی ٢٥٠٠ ساڵ بۆ خۆیان ڕەوا، بەڵام مێژووی ٦٣ ساڵەی هاوچەرخ بۆ ئێمە ناڕەوایە. ئەوەیە مەرجی پاراستنی برایەتی و هاووڵاتی بوون لای ڕەگەزی فارسی برا !!!

ڕەنگە نابەجێ نەبێ زۆر بە کورتی ئاکارو هەلوێستی لاینی بەرانبەری چەوسێنەری تاران (کورد)، بۆ مل دان بە خواستی ستەمکار ئاماژە پێ بکەین.

بە شێکی بەر چاوی کورد،کەسایەتی و کوڕە کانی کۆمار کە لەسەر سەکۆ و پشتی میکرۆفۆنی مینبەران گوڕەو نەڕەیان گوێ لادێی هەژاری کەڕ دەکرد ! کورت پاش تێکچوونی کۆمار ملی ڕێگایان بەرەو تارانی بکوژی سەرکۆمارەکەیان گرت. وەک شتێک نەجاتییان بووبی! دەبوو وریا بن لە ئاخاوتنی فارسیدا " لەهجە " یان نەبی نەکوو بە دواکەوتوویان بزانن و بڵێن خەڵکی دێهاتن! لە ئەندامەتی حێزبی خائێنی تودەوە تا جێبهەی میللی، و... کەوتنە پەلەکردن! پاشتر حێزبی تودە باڵی ڕەشی بە سەر تاکوتووکی خوازیارانی درێژەدەری ئامانجەکانی کۆماردا گرت. نێوی" ئێران " بە پاشبەندی حێزبی دێمۆکراتی کوردستان زیاد کرا. وشەی پیرۆزی کۆمار بە جارێک لە بەرنامەی تێکۆشانی سیاسی کوردستانی ڕۆژهەلاتدا پاک کرایەوە .
لە بری درێژەدان بە وەسیەتی سەرکۆمار بۆ متمانە نەکردن بە قەول و بەڵێن و سوێندی ڕەگەزی فەرمانڕەوا نە سەرێک چەندین سەری تر خرانە بەردەستی بکوژانی دەسەڵاتی" پرزە "! خودمۆختاری کرا بە ویستی سەرەکی! لە پاڵ ئەم لادانە گەورەیە لە ڕێبازی کۆمار و پێشەوا سەیر ئەوەیە هێشتار هەر خۆمان بە درێژەدەری ئامانجەکانی کۆمار دڵخۆش دەکەین !؟ ئامانجێک کە پاش قوربانی گرتنی سەری ڕێبەرو هاوڕێکانی مەخابن لە تێکۆشانی ئەمجارەی حێزبەکانیشماندا جێگاییکی وەک خۆی هەرنەبێ لە ئامانجی دوارۆژ دا بۆ تەرخان نەکراوە !!

ئەگەر کۆمار و سەرکۆمارەکەی ئەستێرەی پڕشنگداری ئاسمانی کوردستان بوون، ئەی بۆ حازر نابین شوێنگری ڕێگەی ئەم ئەستێرانەبین ؟

لە بەرنامەی خەباتی نوێ و پڕ لە قوربانیدا دا وشەی کۆمار جێگای نیە. [دیارە ئەمە ئەو ڕاستیە ناشارێتەوە کە لە بەر ئەوە خەباتی نوێ تێکۆشانی بۆ دامەزراندنەوەی سەرلە نوێ کۆمار نیە هیچ بەرهەمێکی نەبوە ، بەڵکوو تێکۆشانی نوێ توانیویەتی دەوری تایبەت و ئاسەواری خۆی لە پانتایی بیرو زەین و مێژووی جووڵانەوەی کورد دا تۆمار بکا، بۆ وێنە خەباتی بەرگریکارانەی گەلی کورد، و لە ڕیزی پشەوەی دا حێزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران، کاتی بە دەسەڵات گەیشتنی خۆمەینی،توانی شاڵاوی بەرینتری ئەم جارەی تاران بۆ نەهێشتنی یەکجاری کورد بەرپەرچ بداتەوە. لە جێدایە تێکۆشەرانی ئەم بوارە و قوربانیەکانی وەک پارێزەرانی بەقای نەتەوەی کورد لە کوردستانی ڕۆژهەڵات ڕێزو حورمەتیان پارێزراوو بەرز بنرخێندرێ].
پاراستنی ڕێز و کەرامەتی خەباتکاران بە واتەی بێدەنگەکردن لە کەموکوڕی و ناتەواویەکانمان نیە. بێدەنگە کردن لە هەڵە و لاری تێکۆشانی هێزە سیاسیەکان دەوری ئەرێنی لە سەر کورت کردنەوەی تەمەنی مەینەتیەکانمان ناگێڕێ. کەموکوڕی،لاری و ناتەبایی و کەمتەرخەمی لەم بوارەدا تەنیا بەرۆکی حێزبی دێمۆکرات و ڕێکخراوەکانیتر ناگرێتەوە،بەڵکوو یەکە یەکەی ڕووناکبیر، نووسەرو خوێندکار و سەرجەمی خەڵکی کوردستان لە ڕۆژ هەڵات دەپێکێ .
ئەگەر زۆربەی خەڵکی ئێمە نەبووبێتە تەماشاچی بەسەرهاتی تاڵی ڕۆژانەی دەروجیرانی خۆی،ئەسفەهانی و مەشهەدی لە لاوە هاتوو توانای پێشێل کردنی کەرامەتی کوردانەی ئێمەیان نابێ . لە گەڵ ئەوە بەرپرسیارەتی سەرەکی دەکەوێتە ئەستۆی ئەو لایانە کە خۆیان بە درێژە دەری ڕێبازی پێشەوا و حێزبەکەی دەزانن .
نەمر دوکتۆر قاسملو لە لاپەڕەی ١١ی سەرەتای چل ساڵ خەباتدا فەرموویەتی:" ڕاستی ئەوەیە کە نەسڵی دامەزرێنەری حێزب ئێستا ڕۆڵێکی لە تێکۆشانی

حێزبی ئێمەدا نیە. زۆریان هەر پاش تێک چوونی کۆماری کوردستان وازیان لە خەباتی سیاسی هێنا " .

بە گشتی تاقمی پاش تێکچوونی کۆماری کوردستان لە فارسی وتن و نووسیندا پێشرەڤتی ئەوتۆیان کرد کە هی وایان تێدایە زیدەتر لە سەت ئاسەواری مێژوویی وێژەیی و ڕۆمانی لە زمانەکانی ترەوە بۆ سەر فارسی، زمانی زمان بڕی باب، مام و کەسوکاریان وەرگێڕا! ڕاستی ئەوەیە لەم دەورەیەدا هەر وەک لە گۆمێکی قووڵ دا نۆقم بووبن ئاسەوارێک لە سوێند خواردووەکانی کۆمەڵە کە زۆربەیان بەرپرسایەتیان لە ئورگانیزمی کۆماردا هەبوو نەما.ئەوەیە کە حێزبی توودە دەبێتە مەیداندار و" دێمۆکراسی بۆ ئێران " دەبێ بە سەردێڕی تێکۆشانی نوێی ئێمە !!

وێرای ئەوە : کاتێک هەژاری بڵێمەت زمانی لە قوڕ چەقیوی فارسی بە وەرگێڕانی قانون (ئێبن سینا) لە عەرەبی بۆفارسی کە سەدان ساڵ تاقە فارسێک نەی وێرابوو بە لایدا بچێ ڕزگار دەکا، حەجاریانی ڕەگەز پەرستی فارس بە شێوەی هاوڕەگەزەکانیتری خزمەتەکانی هەژار چەواشە دەکا! حەجاریانی" ئێسلاح تەڵەب" ئەم کارەی مامۆستا هەژار بە " بەڵگەی توانەوە و ئاسیمیلە بوونی زمانی کوردی، بێ مایە بوونی پێداگری کورد لە پێوەندی جیاوازی زمانی و نەتەوەیی کوردان لە ئێران " ـ ی فرە ڕەگەز وەسف دەکا و بەرپەرچی هەبوونی میللەت و زمانێک بە ناوی کوردی کە تایبەتمەندی خۆماڵی هەبێ دەداتەوە . ڕاستی هەژاری ڕەحمەتی کە حازر نیە " وەڵامی قەبریش بە هیچ زمانێ جیا لە کوردی بداتەوە

(بە کوردی دەژیم بەکوردی دەمرم، بەکوردی دەیدەم وەڵامی قەبرم ... - هەژار) "لە بەرانبەر ئەم وتە دا وەڵامی چ دەبوو ؟

ئەمە وێنەیێکی تەواو عەیار لە ئەمەکناسی بەرانبەر خزمەتەکانی کورد لای ڕەگەزی کورۆش و خومەینی ئاشکراتر دەکا.

حێزب و ڕێکخراو، نووسەر، وەرگێڕ، ڕۆشنبیری سیاسی و تاکی کورد ئەگەر ئێرادەی ئاوڕ دانەوە لە مێژووو بەسەرهاتی گەل و وڵاتی خۆیان نەبێ ،وێڕای دەسەملان نەبوونی کەمترین ماف، بیرو هۆش و قەڵەمیان دەکرێتە پردەبازی نە هێشتنی زمان، ناسنامە و کەرامەتی نەتەوەیی.

تۆ بڵێی : لە گۆڕستانی مەهاباد دا وەرگێڕی گەورەی ئێران [نەک کوردستان] ! ڕەحمەتی موحەمەد قازی لە بەرانبەر پێشوای کۆماری کوردستان ئەو کەسەی کە لە ڕیزی یەکەم کارەکانی دا مەدرەسەکانی کوردستانی ئازادی کرد،هەموو ئاسەوارێکی فارسی وەک نێوی مەدرەسە و زمان و کتێبی دەرسی زۆرەملی لەوێ کۆ کردەوە و پاشتر لە پێناوی ئەم ئەرکە نیشتمانیەدا گیانی بەخشی ، چ پاساوێکی هەبێ ؟

وەسیەت نامەکەی پێشەوای مەزنی کۆماری کوردستان پێش ئەوە خاکی کوردستان تەرمی پیرۆزی لە باوەش بگرێ کاتێک فەرموویەتی : " دڵ نیا بن ئەگەر دوژمن هەنگوێنتان بداتی تێکەڵاوی ژارە، فریوی سوێندە درۆزنانە کانیان مەخۆن ،ئەگەر هەزار جار بە قورئان سوێند بخۆن هەمدیس مەبەستێک جیا لە لەنێوبردنی ئێوەیان نیە"، ئەم ڕاستیەی بۆ هەموان ڕوون کردووەتەوە .

بەشی چوارەم

پێداگری لە سەر ئەم ڕاستیە لە جێدایە کە شرۆڤە، وەرد دانەوە و بە گشتی پشکنینی درزو کەلێنی لاینە جۆر بەجۆرەکانی پێکهاتەی "کۆماری دێمۆکراتیکی کوردستان" تا ئەو کاتە کورد نەتوانێ ڕاسپاردەکانی لە پانتایی کردەوەدا لە سەر خاکە پیرۆزەکەی سەردەمیانەتر کرداری بکات کۆتایی هەڵگر نیە. بە واتەیێکی دیکە کاتێک نەمان توانیوە کۆتایی بە چارەڕەشی میللەتەکەمان ببەخشین ئاوڕدانەوە لە ڕابردوو بۆ گەڕان بە شوێن هۆکارەکاندا واجبی بێ ئەملاو ئەولا دەژمێردرێ .

هەرچەند پەلاماری بەرنامە بۆ داڕێژراوی تاران مەودای بە سەقامگیر کردنی دەزگای ئێداری و سەربەخۆی کوردی لە چوارچێوەی مودێرنی ئیداری و حکومەتی (دەوڵەت میللەت) بەربەست کرد ، دیسان نەتوانرا ناوەرۆکی پێشکەوتوانە ، دێمۆکراتیک و ڕزگاری بەخشی کۆماری کوردستان و ویستی دور لە دەمارگرژی شەڕئەنگێزانە ـ ی ئەو لە چاوی دونیای دەرەوەی خۆی تەنانەت زۆریەک لە کەسایەتی سەر بە دامو دەزگای زلهێزەکان [ئارشیە ڕۆزوێڵت و هتد.] بشارێتەوە.

قازانج هەر ئەو موسیبەتە گەورەیە کەهاندەر دەبێ تا هێزی نەیار بۆ نە هێشتن و نەوی کردنی سەری بەرزی نەتەوە یێکی بەختیاری خواز ڕێنوێنی بکا، ئاساییترە لە ڕوانگەی زلهێزە خاوەن بڕیارەکانەوە ڕێگای مسۆگەر کردنی ئەم قازانجە سرنجی زێدەتری بدرێتێ بۆ ئەوە ماف و کەرامەتی میللەتێک بکرێ بە کاڵای ساتو سەودا. ئەگەر پێشتر کۆیلە بە تاک و بە کەشتی بۆ مامەڵە وقازانج ئێرەو ئەوێیان پێدەکرا، لە سەردەمی شەڕی دووهەم دا دەسەڵاتداران مێللەتێکیان بە خاکو نفوسەوە بۆ قازانج وەک کۆیلە لە جێدا بە کڕیار دەفرۆشت.

لە قسەکانی هۆمایونی فەرماندەی هێزەکانی ئێران لە کوردستان دا کاتی سەفەری پێشەوا و چاوپێ کەوتنی لە تاران دەردەکەوێ ناهومێدی بۆ ژێردەستە کردنەوەی کوردستان دەبێتە ماکەی خۆبەدارو بەرد دا دان تا بە هەر نرخێک ئەم دیوارە لە ڕۆخان نەهاتوە ، (پێشەوا) لە بەرانبەر خۆیان دا تێک بشکێنن .

دوکتۆر قاسملوو لە لاپەڕەی ٤٣ (چل ساڵ خەبات) دەنووسێ:" لە ڕاستیدا ئەو ناوچەیە ناوچەییکی ڕزگار کراو بوو. زۆر بەر لە پێک هاتنی هێزی دێمۆکراتی کوردستان لە ٣ی خەرمانانی ١٣٢٠ خەڵکی گوندەکانی ئەم ناوچەیە بە کردەوە دەسەڵاتی ڕژیمی شاهنشاییان لە نێو بردبوو..."

شان بە شانی دڵنیاتر بوونی خەڵک بە توانای ئێدارەی خۆماڵی و شکانی تەلیسمی زاڵ،لە بۆنەکاندا باسی بێمافی نۆ ملیون کورد [مەبەست هەمووکوردستانە] دەکرێ، بەرە بەرە بۆ نەهێشتنی ڕەمز، هێما و ئاسەوارەکانی دەسەڵاتی بێگانە ی . تاران هەنگاو هەڵدەگیردرێ .

دەست بەکاربوونێکی ئەوتۆ نەک هەر بە هەڵکەوت نەبوە بەڵکوو بەڕێوەبردنی ڕێوڕەسم و بەشدار بوونی کەسایەتی بەرپرس، وەرگێڕی جەوهەری ویستی جێگیر کردنی سیستمی بەتەواوی خۆماڵی و نەهێشتنی یەکجاری ئاسەواری داگیرکارانی کوردستانە کە خەڵک تامەزرۆی هەلێکی ئەوتۆ بۆ دابەزاندنی بووون. لە پێناوی ئەم ئامانجەدابوو کە زمانی فارسی و ئاڵای ئێران کە نیشانەی سەرکوت و زەبرو زەنگ بوون بە جارێک وەلا نران. دەرسخانەی شاپوور لە شاری بۆکان گۆڕدرا بە دەرسخانەی . کوڕانی پێشەوای کوردستان. مەدرەسەی پەهلەوی گۆڕدرا بە کرمانجی .

مادەی دەرسی مەدرەسەی کوردستان [١٣٢٥ / ١ / ١٦ - ٠٢ / ٠٥ / ١٩٤٦] کرابە کوردی و ڕووسی .مەدرەسەیێک بە زمانی عێبری و کوردی بۆ جوەکانی مەهاباد کرایەوە. ئەوە لە کاتێک دابوو کە هێشتار دەوڵەتی ئێسراییل بە تەواوی جێگیر نەببوو. لە قەراغ ئەوەدا خۆتبەی نوێژی جومعە [١٢/ ١١/ ١٣٢٤ = ٠٢ / ٠١ / ١٩٤٦] کرا بە کوردی. هەڵواسینی خەریتەی کوردستانی مەزن لە ئۆفیسی سەرۆکایەتی کۆمار [پشتەسەری]،هەوڵدانی بە کردەوە بۆ دامەزراندنی سیستمی ساتو سەودای ئابووری ڕاستەوخۆ و کڕینی پێداویستی سەرەکی و فرۆشتنی بەرهەمی کشتوکاڵی کوردستان وەک توتون لە گەڵ ڕووسەکان، هەرکام لەو هەڵوێستە نەتەوەییانە جیا لە متمانە و باوەڕی پێشەوا بە ڕێبازی سەربەخۆیی، نیشانەیێکە لە پاڵدانی سەرۆککۆمار بە ویستی جەماوەری کوردستان کە لە ڕێو ڕەسمی جێژنی ئازادی و سەربەخۆیی و ناساندنی پێشەوای کوردستان [هەینی ١٢ی ڕێبەندانی١٣٢٤] بەڕێزیان پێداگری لە سەردەکات.

پێشەوا بەرە بەرە و لە گەڵ تێپەڕینی کات هەنگاوی یەک لە دوای یەک بەرەو دابڕانی سیاسی و فەرهەنگی و ئابووری کامڵتری کوردستان لە بەرانبەر تاران هەڵدەگرێ.

لە ڕاپۆرتی باقرۆف و ماسلانینکۆف (سەرۆکی گشتی سپای سۆڤیەت) بۆ ستالین و مۆلۆتۆف هاتوە : لە بەرانبەر هەڕەشەی جەهانبانی سەرلەشکری ئێران و سەرگورد کەشاوەرز لە سەردەشت قازی مۆحەمەد بە نوێنەری ئێمەی ڕاگەیاند : " ئێرانیەکان دەتوانن مەهاباد وێران بکەن، بەڵام هیچ کاتێک ناتوانن بڕیارمان بۆ گەیشتن بەسەر بەخۆیی تێک بشکێنن". دیارە ڕێنوێنی باقرۆف و ماسلانینکۆف عەمەل بە پی ڕێنوێنیەکانی پێشەوا [ستالین] واتە بیانوو نەدان بە هێزەکانی ئێرانە. ئەوە لە حاڵێکدایە کە هاوکات لە ئازەر بایجان ڕێگا دراوە لە چ گوند و شارێک ئاسەواری هێزی تاران نەهێڵن ؟!

پێشەوا باوەڕێکی قووڵی بە چارەسەری هێمنانە و بەدوور لە خوێن ڕشتن هەبوە . شاراوە نیە کە ڕووسەکان و تاران کەڵکی سەوداگەرانە و مامەڵە چیانەیان لە تینەتی مرۆڤدۆستانە و ئێنسانی قازی موحەمەد وەرگرتوە. زمان لووسی و فێڵ بازی دەسەڵاتدارانی تاران بە تایبەت قەوامی سەرۆک وەزیر و ئەو بەڵێنیانە کە پاشتر پێشەوا لە وەسیەتنامەکەیدا باسیان دەکات : " فریوی سوێندی بە درۆیان مەخۆن ، ئەگەر هەزار جار بە قورئان سوێند بخۆن دیسان مەبەستێک جیا لە فەوتاندنی ئێوەیان نیە"، قازی تووشی جۆرە هومێدێک دەکا ، کە ڕەنگە جیا لە ناتەواوی نێو خۆیی و پشت تێکردنی سەرۆک

عەشیرەتەکان و حکومەتی ئازەربایجان، هێندێ دڵخۆشی لە لایەن کاربەدەستانی سۆڤیەت و هەروەها ئینگلیسەکانەوە پێ درابی کە تاران بە وەعدەکانی پابەند دەبێ . چەکەرەی هۆمێدی ئەوتۆ نە تەنیا لای پێشەوا بگرە لای ژ.کافیە کانیش دەبی لە بەر ئەوە پێشتر پشتیوانی توندی خۆیان بۆ دانی ئێمتیازی نەوت بە سۆڤیەتەکان دەربڕیبوو بە قەوەت بووبێ. کەوابێ هەم سۆڤیەتەکان، هەم جەماعەتی ژ ـ ک و هەم پێشەوا وێکڕا کلاوی تارانیان چووەتەسەر ! هەرچەند بۆ کوردەکان زۆرگران تەواو بوو.

هەر بۆیێ سەرۆککۆمار بڕیاری خۆراگری هەڵدەوەشێنێتەوە و پاش ئاشبەتاڵی ئازەربایجان بۆ خۆی بە پیری هێزەکانی ئەرتەشی شاهنشاهیەوە لە میاندووئاو دەچێ، وا دیارە بە پێ ئامۆژگاریەکانی تاران دیسان پێشەوا دڵنیا دەکرێتەوە، تا ئەو جێگا ، لە سەر داوای نێو براو ئەرتەش ڕێگا بە چەکدارەکانی سەر بە سەرۆک عەشایری خۆفرۆش نادا پەلاماری مەهاباد بدەن. بەڵام کاتێک ئەرتەش لە سەر خواستی پێشەوا بە بێ هیچ چەشنە بەرگرییەکی دژبەرانە لە پێتەختی کۆماری کوردستان جیگیر دەبێتەوە ، ئەوجار ئیتر نۆرەی تۆڵە لە کەسایەتی یەکەم و کۆڵەکەی بیرو باوەری جەماوەر [قازی موحەمەد] دێت. لە گەڵ ئەوە چ کاتی گیران و زیندان کرانی پێشەوا و چ هەمبەر سێدارە درانی ناوبراو و هاوڕێیانی دەسەڵاتی شا دژکردەوەیێکی ئەوتۆی لە خەڵک بەدی نەکرد ! بە بێ ترس دەست کرا بە گرتنو ڕاو نانی پاشماوەی بەشێک لە بەرپرسان وسەقامگیر کردنەوەی توندو تۆڵتری پاکتاوی زمانی کوردی و هەر چەشنە ڕەنگو بۆنێکی ئازادیخوازی و نەتەوەیی .

سەیر ئەوەیە خۆشەویست ، پایەبەرز و بەڕێزترین کەسایەتی کۆمەڵگاکە هەر ئەو کەسە تا دوێنی هەموو سوێندیان بە سەری [پێشەوا] دەخوارد! بۆ هەر لایێک دەچوو لە بەر لاقی گاو گەردوونیان دەکرد، تەرمە بێگیانەکەی خۆی و سەدرو سەیف ماوەیێکی زۆر بەسەر داری سێدارەوە با ڕایان دەوەشێنێ! بەڵام شاری قازی! لە ئەوپەڕی بێ دەنگی دا وەک ئەوە زیرۆحی تێدانەبێ متقیان لە خۆ بڕیوە!؟ نە لە ژنراڵ و ئەفسەرانی گیانفیدای کۆمار و پێشەوا خەبەرێک هەیە و نە خاوەنانی وتارە ئاگرینەکانی دوێنێ ؟؟ هەروابزانە ئەوانیش وەک حێزبەکانی ئێمڕۆ کۆماریان وەک ئەستێرە لە ئاسمان خۆشتر ویستوە تاوەک واقعیەت لەسەر عەرزی کوردستان !

مەهاباد ئەو شارە کە لاوەکانی یەکەم ڕیکخراوی نەتەوە خوازی پڕ پاڵپشتی لێکراویان دامەزراند، مەهاباد ئەو شارە سەربەرزی هەڵکردنی فەرمی ئاڵای کوردستانی بۆ خۆی تۆمار کرد، و بە کورتی مەهابادی "پێتەختی کوردستان" لە ڕاستیدا وێرای شارو گوندەکانیتر پێشەوای خۆیان بە تەنێ هێشت. هە چەند زۆر پاش لە سێدارە درانی پێشەوا مەهاباد گوێ دایە بەشێک لە وەسیەتەکەی قازی مۆحەمەد، بەڵام شوورای ئەم شارە تا ئێستاکەشی لە گەڵ بێ، نەیتوانیوە شەقامێکی ئەم شارە بەنێوی ئەو ڕێبەرە مەزنە کە دەکرێ بڵێن گاندی بە تەنێ هێلراوی کوردستان بوو نێو دێر بکەن!

لە لایێکیتر ئینگلیسەکان نە تەنیا هێمنایەتی عێراقیان زۆر لا گرینگ بوو. هەر ئەوان بوون کە هێزی لەرزۆکی عێراقیان یارمەتیدا تا مەلا مستەفا بارزانی بەرەو کوردستان پاشەکشێ پێ بکەن. زۆر ئاساییە کە ئەگەر ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە ماف و ئازادی بگەیشتبایە، ئەوجار نەمر بارزانی بە پشتێکی قایمەوە توانای زیاتری بۆ پاشەکشە پێکردنی عەرەبەکان لە باشووری کوردستان دەبوو، ئەوە ئەو مەترسیە بوو کە ئینگلیسەکان لێی غافڵ نەبوون. وتووێژی بارزانی لە گەڵ یەکەم ژمارەی هاواری نیشتمان [ژمارە یەک لاپەڕە ١٩. یەکی خاکەلێوەی ١٣٢٥] ئەم بۆ چوونە دەسەلمێنێ. نێو براو لە وەلامی پرسیاری هاواری نیشتمان کە: ئایا تەقازای ئەنگۆ لە حکومەتی عێراق چێە ؟ دەڵێ ؛ "

به بێ قەیدو شەرت ئامانجی من ئازاد کردنی کوردستانی عێراق و سەربەخۆیی و لە دوایدا ئازاد کرانی ئەو کوردانەی کە لە ژێر دەستی بێگانەدان و دامەزراندنی دەوڵەتێکی ئێتحادی کوردە" .

وەڵامێکی ئەوتۆ نەک هەر ئینگلیس کە هەزار ئاواتی چەپاوکارانە لە سەریدایە ، بەڵکوو تورک و باقی نەیاران بەرەو هاودەنگی بەرینتری دوژمنانە ڕەکیش دەکا. لە هەمان حاڵدا کە کوردو کاربەدەستانی کۆماری کوردستان ڕەنگە لە بەرانبەر ئەم مەترسیە مەزنەدا پێیان وابووبێ "خواکەریمە"! دەکرێ بوترێ لاینە جۆر بە جۆرەکانی مەترسیەکان لە کردەوەدا ئاوڕی شیاوی لێ نەدراوەتەوە .

دیارە بۆ ئاشکرا کردنی زیاتری سیاسەتی نەئینی ئینگلیس پێویستە ئەوەش زیاد بکرێ کە ساڵێ ١٩٤٣ کوردەکان هەم لە تەورێز و هەم لە سنە سەردانی ئینگلیسەکان دەکەن و خوازیاری یارمەتی بۆ سەر بەخۆیی کوردستان و چەک و پارە و یارمەتی ئەوان دەبن بۆ جیا کردنەوەی بەشە کانی کوردستان لە ئێران،

عێراق و تورکیە. (ئورکات) کونسولی بریتانیا لە تەورێز کێشەی سەربەخۆیی کوردستان بۆ پاش شەڕی جیهانی دووهەم و تەنێ ئامادەکاری یارمەتی بۆ کردنەوەی قوتابخانەی کوردی دەر دەبڕێ. هەمان داخوازلە ئینگلیس بۆسەربەخۆیی کوردستان لە لایەن هەورامیەکانەوە درا بە داگیرکەران لە سنە، بەلام پاش ماوەیێک سەرقاڵ کردن بێ وەلام مایەوە.

سەرکوت و تێکشکاندن بە نەهێشتنی کۆمار و سەرۆکەکەی کۆتایی نایێت، لایێکیتری تۆڵە ئەستاندنەوە و نیشاندانی قووڵی دوژمنایەتی دەسەلاتی سەرلەنوێ زاڵ بەسەر کوردستاندا، دانی مەیدانی دەسەلاتێکی دزێوی چەند لاینی و مەبەستدارِ بە ئازەربایجانی ژێردەسەلاتیان بوو، تا لە پەنای ئەم سیاسەتەدا [بەشدار کردنیان لە دەسەلات]، هەم پلانی تێکەڵ بە فارس کردنی هێدی و لەسەرەخۆ بە دژی ئازەریەکان دابەزێنن و هەم بە پێکهێنانی دەرەتانی تێکەڵی زیاتر لە گەڵ کوردستان [سازکردنی ستانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا!] و بەخشینی پۆستی ئیداری و لەشکری بە تایبەت لە هەرێمی کۆمار، سیاسەتی دوژمنکارانەی کۆن لە ڕێگەی هاوپەیمانانی پێشووی کوردەوە لە ناوچە پەرە پێبدەن! واتە بە تیریک دوو نیشانە بپێکن، کە ئێمڕۆ ئاسەوارە زیانبارەکانی ئەو سیاسەتە [دابەش کرانی بەشێکیتری کوردستان ئەمجارە بە سەر ئازەربایجاندا] لە کەس شاراوە نیە .

ئەوە ئەو سیاسەتە دارێژراوەیە کە ڕەزاشا و هاوبیرانی لە ڕەگەزی فارس دایان ڕشت. ژمارەی یەکەمی گۆڤاری " ئایەندە" لاپەڕە ٦٢ سەردەمی ڕەزاشا دەنووسێ :

" هر زمان این امر یعنی "فارسی شدن" کردهای ایران صورت گرفت آنوقت برای ما هیچ مضر نخواهد بود اگر روزی کردستان عثمانی مستقل شود و بین ما و دولت ترک، یک دولت کوچک ایرانی نژاد در آن حدود فاصله باشد " . هەمان سەرچاوە لە درێژەدا مەترسی خۆیان لە هاتنە گۆڕی مەسەلەی سەربەخۆیی کوردستان ناشاردێتەوە و هێناویەتی :

" چند سال است که زمزمه استقلال کردستان بمیان آمده و بعضی از کردهای عثمانی، با ساز آن میرقصند. باید خاطر اولیای امور خود را یاد آور شویم که سیاست داخلی ما باید طوری باشد تا بمرور زمان ولی هەرچه زودتر کردهای ایران که از نژاد ایرانی هستند و زبان آنها یکی از لسان های ایرانی است، با سایر ایرانیان آمیخته و یکی شده، فرقی در میان نماند، چاره قطعی تأسیس مدارس در ان نواحی ، ترویج زبان فارسی ، تعلیم تاریخ ایران و...میباشد

ئەوە گۆشەیێک لە سیاسەتی بێ بڕانەوەی لاینی بەرانبەر بە میللەتی کوردە، کە ئێمە بە حەق و ناحەق لە زۆر بۆنەدا و لە لایەن زۆربەی حێزبە خەباتکارەکانمانەوە لە گەڵ تەجرەبە کردنی دوورو درێژی ئەم ڕێبازە ، تۆی هیوایێکی بێ سەرئەنجامی وزەفەوتێن بۆ وازهێنانی دەسەلاتی ڕەگەزی فەرمانڕەوا لە سیاسەتی گەلالە کراوی خۆی واتە چارەسەری کێشەی کورد دەچێنین! هەرچی، حەجاریان و هۆمایون و ئەحمەدی نژادەکان بە بێ شەرم و ڕاراییی دووپاتی دەکەنەوە ، بۆی تێدەکۆشن و تۆزقاڵێک لەو سیاسەتە پاشەکشێ ناکەن. بەلام وتەبێژی حێزبی ئێمە لە بۆنەی یادی کۆماری کوردستان سەعاتی ٢٥ / ٨ دەقیقە . ی ئێوارەی ٠٠٩ / ٠١ / ٢١ لە بەرنامەیێکی تلفۆنی تلوێزیۆنەکەیدا بە بیانووی دووی ڕێبەندان ، وتەی بەڕێوەبەری بەرنامەکە پشتڕاست دەکاتەوە کە " ....

اتهاماتی که آنموقع به ملت کرد زده میشد ، امروز هم گفته میشود... !!! ڕوون نیە لە کام گۆشەی بەڵگەنامەکانی پاش دووی ڕێبەندان ١٣٢٤ "سەرکۆماری مۆعەزەمی کۆماری دێمۆکراتیکی کردستان" داوای خۆدمۆختاری کردوە و ئالای شاهەنشایی وەک پاشەکشە لە ویستی سەربەخۆیی لە پەنای ئالای کوردستان بەرز کردووەتەوە؛ خۆبەدەستەوەدان و زەبوونی لە بەرانبەر بکوژانی کورد بە ڕادەیێک سەری هەڵداوە کە ئەندامێکی ڕێبەری حێزبی دێمۆکرات لە بەرنامەیێکی پێوەندیدار بە کۆمار دەڵێ :

"محمد رضا پهلوی دربدارآویختن قاضی محمد دخالت نداشته است"!! بەرە بەرە خەریکە شک و گومانی ئەو دەنگۆیانە زاڵ دەبێ، کە بەشێک هەوڵی ئەوە دەدەن مێژووی دەورانی سەلجووقی دوو پات کەنەوە! [پاش کوژرانی مەلکشا سەلجووقی ژنەکەی بە کەڵک وەرگرتن لە جوانی خۆی فەرماندەرانی عەشایری

کرماشان و کرند لە گەڵ خۆی هاو دەنگ دەکا ئەگەر پشتگیری بکەن و پاشایەتی ئێرانی لە ئەسفەهان بۆ سەقامگیر بکەنەوە، ئەوجار دڵیان پێ دەسپێرێ، بەڵام مێژوو دەری خست کە بیوەژنی شای سەلجووقی چ بەڵایێکی بە سەر کوردی لاینگرانی شابانوو لە شاری ئەسفەهان هێنا !] .

وتەی وتە بێژی حێزبی سەبارەت بە خودمۆختاری خوازی پێشەوا هەڵگری نێوەرۆکێکی ئەوتۆیە کە دەستەواژە و وشەکانی گۆکراو لە لاین سەرکۆماری کوردستان و کادرو بەرپرسەکانی بە گشتی لە نێوەرۆک بەتاڵ، هاکەزایی و بە بێ فام لە مانای ڕاستەقینە بەکار هێنرابن ؟!

ئەگینا چۆن دەکرێ وتەگەلی وەک: کۆماری کوردستان ، ڕیاسەتی جمهوری، کوردستانی سەربەخۆ، دەوڵەتی جمهوری کوردستان،ئاڵای پیرۆزی سەربەخۆیی کوردستان، سەربەستی، سەربەخۆیی، ئێستقلال کە بە فراوانی لە دووتوێ وتار و بەیان نامە و هەڵوێستەکانیاندا بۆ پێکهاتەی دەسەڵاتە سەرتاپا سەربەخۆ و کوردیەکەیان بێژرابن، بۆ وێنە بەکار هێنانی نێوی ڕیاسەتی جمهوری کوردستان لە لاپەڕەی ٣ی کوردستانی ژمارە ٣٨ حەوت جاران، تەنیا بە هەڵکەوت و لەڕووی هەوەس گۆ کرابن ؟

لە هەلو مەرجێکدا کە ٦٣ ساڵ بە سەر تەمەنی کۆمار تێپەڕدەکا ، بەشێک لەو حێزبە کە وادیارە تازە وشیار بوەتەوە وشەی "ئێران" زیادی بە حێزبی دێمۆکراتی کوردستانەوە لکێندراوە ! بۆ نیشاندانی کارامە بوونی تێکۆشانیان لە ساڵرۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان (کە تاماوەیێک پێش تاوانی دابڕان لە خەڵکی کوردستان و پاسیو بوونی خۆی بە گرفتی خوڵقێندراوی بەشەکەیتر دەزانی !)، شانازی بە نووسینی سلۆگان و بڵاو کردنەوەی تراکتی حێزبی بە هۆی لاینگران لە (بەردەقووچ)، (بەردە سپیان)، (گردە مریشک) دەکا، و وەک ئەوە هەرنەبێ مژدەی یەکیەتی برایانەی ڕیزەدابڕاوەکان ـ ی بە دژی نەیاری سەرکی ڕاگەیاندبێ، ئاگر کردنەوە لە بەرزایی (وەڵیو) بە گوێ ئۆمەتی کۆمار خنکاو دەگەیێنێ !!

وتە بێژی ئەم بەشە [لە بۆنەی ساڵوەگەڕی دووی ڕێبەندان لە کورد کاناڵ : بە "لێدانی ناڵ" و بزمار و هاوکات لە گەل بە زەوق وتنەوەی وشە فارسیەکانی [فرا حزبی، نهادینە، شفاف، مدنیت و ...] و هێنانی وشەگەلی، داگیر کەرانی کوردستان، حکومەتی کوردی و دانی ئەم بەڵێنیە " کورد بە بڕیارتر لە داهاتوودا تەواوی ئەو ئارەزوویانە تەبدیل بە واقعیەت دەکا " و " ئەگەر حکومەتی ئێسلامی عاقڵ بی و ئاڵو گۆڕ لە نێو خۆی دا پێک بێنێ ، ئەمان وتووێژیان نهادینە ! کردوە !! و ڕێگا حەل هەر دیالۆگە دەگەڵ داگیرکەران " ئاوێکی سارد بە سەر هەموو ئەو هەڵوێستانەدا دەرێژێ کە بە ساڵانە لە ژێر پەردەی نەگونجانی وێلایەتی فەقێ لە گەڵ مەسەلەی ماف و ئازادی دەرخواردی خەڵکمان دەدا!

لەوە دەچێ وتەکانی ئۆباما سەرۆکی نوێی ئامریکا بە بێ کاریگەری نە بووبن ! ئێستا بەڕێزیان چەند سەری سەرۆکیتری جیا لە قازی ،قاسملوو و شەرەفکەندی بۆ وتووێژی داهاتوو دیاری کردوە ، ئەوە ئاوێنەی ڕابردووو وەسیەت نامەکەی پێشەوا، دامەزرێنەری حێزب بۆ ئەوانەیە کە خۆیان درێژە دەری ڕێبازەکەی دەناسێنن لە پێناوی متمانە نەکردن بە تاران و پاراستنی یەکیەتی خۆیان (کە قەت بە قسەی پێشەوا نەجووڵاونەتەوە)! بە ڕوونی لە بەردەست دایە .

نووسەری ئەم پێداچوونەوە لە هەڵوێست و ڕابردوومان لەو بروایەدا نیە کە خۆدمۆختاری یان فدرالیزم هەر نەبێ وەک دەسپێک و ڕێخۆشکەری ئەو ئامانجانە کە قازی حەولی بۆدا بە بێ قازانج و بایخ سەیربکا. سەرەڕای ئەوە هەر حێزب و تاکێکی کۆمەڵگای کوردستان سەرپشکە بۆ دەربڕینی جۆری چارە سەری مرۆڤی کێشەی کورد . بەڵام نارەوا ئەوەیە بە ئاشکرا مێژوێک کە قوربانی بۆدراوە ، بە سەدان بەڵگەی حاشاهەڵنەگری تۆمار کراون ، بە دەیان کتێبی لە سەر نووسراوە تەنێ بۆ مەبەستێکی بە ئاشکرا ڕانەگەیێندراو چەواشە بکرێ!!

دیارە وەک پێشەوا بۆ خۆی باسدەکات و دوکتۆر قاسملوو لە چل سال خەباتەکەیدا هێناویەتی چوارساڵ پێش ڕاگەیاندنی کۆمار، خەڵک لە راستیدا خۆدمۆختارییان بەدەست هێناوە. پێشەوا لە کوردستانی ژمارە ٣٠ دا بە پشت بەستن بە داخوازی خەڵک، فەرموویەتی " زۆرم پێ گرانبوو کە ئێمە بە خۆدمۆختاری رازی بین " .

بەشی پێنجەم و کۆتایی

ڕووناکبیری کوردستانی ڕۆژهەڵات ڕەنگە بە گوێرەی پێویست ئەو هەڵوێستەی خۆی وەرد نەدابێتەوە کە پاش تێکچوونی کۆماری کوردستان بە قەبڵاندنی ڕاپەڕینی خەڵکی لە داخوازی سەر بەخۆیی بۆ کێشەی نێوخۆیی ئێران! هەم سەربڕینی سەرکردەکانی خۆی و هەم گالە دانی ئەگەری هەر چەشنە پشتیوانی و بەپیرەوە چوونێکی دەرەکی بە قازانجی خوداوەندانی تاران بە دژی خۆی یاسایی کرد! ئەوە ئەو لاوازیە بە هێزە لە درێژەی پاشکۆ بوونێکە کە ڕووناکبیری درێژە دەری خەبات بە لە دەستدانی پێشەوا، ڕێبەری بە وتەبێک "کلاسیک" لە لایەن حیزبی سەربە تەواویەتخوازانی ئێرانەوە تووشی کرا.

ناوە رۆکە ساکارەکەی ئەم بەسەرها تە خۆکردە زیانبارە ئەوەیە کە کورد لە کوردستانی ڕۆژهەڵات قەیوم و خوداوەندێکی بە ناوی "حکومەتی ناوەندی" بە سەر خۆیدا زاڵ کرد کە بە پێ یاسا نافەرمانی لەو تووشی ئەو بەسەرهاتەمان دەکا کە کوردستان ڕۆژانە بە بەربڵاوی شاهێدی خوێن، خەم و ئەشکەنجە و برسیتی و بێبەشی لە مافی ئێنسانی دانیشتوانیەتی .

قازی: هەر چەند باوەڕی بە وتووێژ بۆ بەرگری لە کوشتار و ئاسوودەیی خەڵکی کورد تا ڕادەی خۆ قوربانی کردن وەگەڕ دەخات. بەڵام کاتێک لەشکری تاران لە بەرەی سەقز بە پێچەوانەی بەڵێن و ڕێککەوتنەکان [١٦ی ئۆکتۆبری ۴٦]سێ کامیونی پڕ لە چەک و تەقەمەنی لە ژێر فەرمانی ستوانیەکەم (سرباز وطن)بۆ ناوچەکە دەنێرێ ، کە پێشمەرگە بە وریایی دەست بە سەر چەک و نەفەرەکاندا دەگرن. [هەر وەک ئاگربەستەکەی خۆمەینی لە شەڕی سێ مانگەی ساڵی ۵٩ لە بەرەی نەوسوود بە کەڵک وەر گرتن لە ئامبۆلانس بۆ گواستنەوەی چەکوچۆڵ کردیان.] دەست لە وتووێژ هەڵدەگرێ و وەڵامی ئەوە دەبێ تا ئاژاوە گێران لەو پۆستە دابن وتووێژ هیچ ئاکامێکی نابێ.

پێشەوای کۆماری کوردستان بە جوێ لەوە کە بۆخۆی پەیمان و بەڵێن و سوێندەکەی تارادەی خۆ قوربانیکردن بردەسەر، لە وەسیەتنامەکەیدا لە کورد دەخوازی تا بیری سەربەخۆییخوازی بەرنەدەن لە بەر ئەوە هەموو شتێکی کورد لە بوونی سەربەخۆییدا دەبینێ.

" از قیام دست بر ندارید تا از سلطه رهایی یابید. اگر سر زمینی داشته باشید استقلالی داشته باشید و مال وخاک و میهن شما متعلق بخود شماباشد ، آنگاه همه چیز خواهید داشت، هم مال هم ثروت، هم دولت هم آبرو و هم میهن".

خوێنەری هێژا: مێژووی پێ هەڵگوتن (پێیا هەڵدان) و سۆزو هەست نە دەوری ماوە و نە چارە سەری پێیە. کاتی ئەوە خەریکە درەنگ دەبێ ئەگەر کورد ئاوڕی زانستی و دوورلە هەستو سۆزی پشت بەستوو بە بەڵگە نەکاتە دەسپێکی هۆکاری نەهامەتی و بە بێ سەرئەنجام بوونی خەباتی دوورو درێژی خۆی لە بەشی کوردستانی ڕۆژهەڵات .

ئەوە کە تا ئێستا هاتوە بە چاک و بە خراپ بە سەرکەوتوویی و تێشکان هەر هەمووی مێژووی شیرین و تاڵی میللەتی ئێمەیە کە کەمو زۆر لە دەورانی جیا جیا دا هەرکامەمان تیدا بە ڕێژەیێک شەریک و خوڵقێنەری بووین. لێرە دا مەبەست ئەوە نییە کە کەسێک بێ تاوان و لایێنێک بە تاوانبار بناسرێ لایەنەکانیش لە کۆمەڵێک تاک پێک هاتون کە هەموویان لە خوڵقاندنی بەسەرهاتەکەماندا دەوریان هەبوە . عەلی ئەمینی ، سەرۆک وەزیری شا پشتگیری مۆسەدق-ی دژبەری دەکا لە بەر ئەوە کاتی خۆی لە شانزدەهەمین دەورەی مەجلسی ئێران دا لە سەر حکومەتی میللی ئازەربایجان وتوویەتی " یک عده قلیل نمی توانند و حق ندارند دعوی خودمختاری کنند"! [روزنامه ایران و جهان – ش ١٧۵ / ١٩٨۴ / ٠٩ / ١٦].

لە کەشو هەوایێک دا کە بیری ڕەگەز پەرستانەی ناسیۆنالیستی خۆ سەپێن لە گەڵ سیستمی دێمۆکراسی و ئازادیخوازانەی داواکراوی حیزبەکانی ئێمە هەر وەک وتەی بەڕێز جەماڵ نەبەز " وەک هەتاوو گۆشتی بۆگەنیوە، هەر چی هەتاوەکە بەتینتر بێ بۆگەنیوی گۆشتەکە زێدەتر هەڵدەستێ"، لانیکەم لە نەیارەکانمانەوە فێربین پشتی یەکتر بگرین، هەڵەکانمان پشتڕاست بکەینەوەو لە بری ڕوو کردن لە نەیاری فێڵە بازی تاقیکراوە دەستی یەکتر بگرین.

ئەوە هەڵوێستی (مصدق) هەر ئەو کەسەیە کە تاک و کۆی کورد بەساڵانێکی دوورو درێژە لە خۆی کردوە بە "شێخی سەنعان"! کاتێک هەڵوێستی کەسایەتی هەرە دێمۆکراتی ڕەگەزی زاڵ بەرانبەر لانیکەمی ویستی ڕەوای میللەتێک ئەوەبێ! ئیتر چاوەڕوانی لە تورەمەی ڕەزاشا و خۆمەینی دەبێ کامە بەرهەمی بۆ دابەشکردنی دەسەڵات و مافەکان لە چووار چێوەی خەونەکانی ئێمەی لە خۆ گرتبێ ؟

خۆزگە "وتە بێژ"ی وتووێژخوازی شەق تێکەوتووی هاو خەباتەکەی دوێنێ لە گەڵ "تە بێژی سکرتێری گشتی" لە جیاتی مۆرە کردن لە یەکتر و شیرو تیر

لەیەک سوین پێش هەڵکردنەوەی ئاڵای پێغەمبری ئاشتی بوون لە گەڵ گوێ نەبیسی نەیار، ئاورێک لە دیواری حەوشەکەی ئەودیوی خۆیان لە کەمپی (کۆی) بدەنەوە، ئەوجار ڕوو لە تارانی پێغەمبەری ئاشتی کوژ بۆ خۆڵقاندنی وین و برلین و چوار چراییکیتر بکەن.

دوکتۆر قاسملوو [چل ساڵ خەبات] دەڵێ: "مێژووی کۆماری کوردستان مێژووی هەموو خەڵکی کوردستانە، بۆیێ هەرتاکیکی کورد مافی ئەوەی هەیە وەردی بداتەوە و خاڵی کزو بەهێزی دەسنیشان بکا ". ئەم ڕاستیە لێرەدا جێ دەگرێ کە مێژووی سی ساڵەی ئەمدواییە مێژووی دەسکردی ئێمەیە ، بۆیێ دەبی ئاوڕی دوور لە سۆزی لێ بدەینەوە تا ئەگەر بۆ خۆمان خەیروبێری جێالە تەمەنێک دەربەدەری تێدا نەبوو ، شکست و بەسەرهاتی ئێمە و کۆمەڵگاکەمان کە هێشتار ڕۆژانە قوربانی دەدا بەرۆکی نەسڵە کانیترمان نەگرێ.

کاپیتاڵی بەرواڵەت ئامادە لەمەیدانی گەلی ئێمە لە پێوەندی داواکاری گەلاڵەکراوی مافە سەرەتاییەکان وێرای تێکۆشانی تاکو تەرا ورۆشنبیری سەربەست، حێزب و ڕێکخراوەکانی کوردستانن. خەباتی ئەم حێزبانە زیاتر لە سۆنگەی وتار و هەڵسوکەوتی ڕێبەرەکانەوە خۆ دەنوێنێ [کە وا باس دەکرێ زۆرجار سەرە ڕۆیانە بێ]. هەر ئەم ڕێبەرانە لەسەردەمی ژیاندا بە فراوانی تووشی هەڵە و هەڵداشتن دەکرێن ! بەڵام پاش مردن یا کوژران (لای کورد زۆرتر کوژرانە)! دەکرێن بە حەزرەتی عیسا! تەنیا بۆ قازانجی دینداران نە کۆمەڵگاییێک کە پێویستە ڕزگار بکرێ! موریدی باش ئەوەیە وێنەی جوانتریان لێ بکێشێ بە کوڵەباڵ یا بێ کوڵەباڵ ! پەیتا پەیتا خۆی بە ڕیبەرەوە هەڵواسێ، تا زۆرتر وەفادار بە ئامانجی حێزب بناسرێ!؟ پێشەوا ڕێبەرمانە: بەڵام قەت گوێ نادرێتە ئامۆژگاریەکانی ؟ هەر وەک ئەویش گوێ نەدا بە خەڵکی پێش خۆی! قاسملوو پێغەمبەرمانە : پێغەمبەری ئاشتی، بەڵام دانیشتن و قسە لە ئاشتی نێو خۆیی کورد کردن بۆ کورد حەرام و بۆ دۆژمن و سەربڕینمان حەڵاڵە!! بۆ یەک خستنی بێگانە نە سەرێک نە ڕێبەرێ، کۆمەڵێک سەر قوربانی دەکەین، بەڵام بۆ یەک خستنی هێز و توانای خۆمان سەبری دوو ساڵ تەرخان کردنی کاتمان نیە. بۆ ڕێک کەوتن لە گەڵ نەیاری سەرەکی کە قەت بێجگە لە فێڵ ئامادەی ڕێک کەوتنی ڕاستە قینە لە گەڵمان نەبوە سی ساڵ سەبرو تاقەتمان بۆ وەستان لە سەر کەرەم و بەزەیی جەللادی کورد هەیە. بە قەولی وتە بێژی سکرتر " وتووێژمان نهادینە کردوە" !!!

یەکێک لە هۆکارەکانی کورتی تەمەنی کۆماری کوردستان دەتوانین لە هاو ڕێچکە نەبوونی پەروەردەی خەڵک لە گەڵ دینامیزمی ڕزگاریدەر (پەروەردەی بیری خۆڕاگری نەتەوەیی) و قەرار نە گرتنی مادە ڕزگاریدەرەکان لە مەدارێکدا دەسنیشان بکەین. پاش ئەزموونی لە ڕاستیدا سەرسووڕهێنەری کۆماری کوردستان . (سەر سووڕهێنەر لەو گۆشە نیگایەوە کە بە ماوەی چەندڕۆژک ئاسەوارێکی عەمەلی لەو پێکهاتە نیشتمانیە بە جێنەما)؟ بۆ وێنە نیشانەیێک بە دەستەوە نیە تاقە پێشمەرگەییک ئامادە بووبێ چەند ڕۆژێک خۆ ڕاگرێ، یان ئەوە لە گەڵ بارزانیە مێوانە کان کەوێ تا ئێمە ئێمڕۆ وەک ئاسەواری خۆراگری جەماوەر ئاماژەی پیبدەین!

دەبێ کاتی ئەوە نەهاتبێ :

ڕێبەرانی جووڵانەوەی ئەم پارچەو ئەویندارانی سەرفەرازکردنی وڵات بە گشتی، ئاورێکی سەردەمیانە بۆ پێداچوونەوە بە هەڵوێستی سیاسیمان لە ئاست نەیاری بە شاهێدی مێژوو هەمیشە [دوژمن] ، و هەڵوێستی خۆمان بەرانبەر بە یەکتر و هەڵبژاردنی ڕێبازێکی پەروەردەیی وەڵامدەر بدرێتەوە تا هەم یەکەتی خۆمان دەستەبەر کردبێ و هەم بە ڕێژەیێک نێوەنجی دڵنیای بۆ بەر پەرچ دانەوەی پلانە ڕەنگامەکانی دوژمنمان بەرز کەینەوە.؟

زەحمەتە ئەگەر لەشکری پەنجا هەزار کەسیمان هەبێ کاتێک خۆمان بۆ ڕۆژی بڕیار پەروەردە نەکردبێ چارەنووسمان لە دواساتەکانی تەمەنی کۆماری کوردستان باشتر بێ.

لە کۆتایی دا بۆ زانیاری ئەو بەرێزانە کە پێیان وایە سەر بە خۆ ڕاگەیێندرانی "کۆماری دێمۆکراتیکی کوردستان " بۆختان (اتهام). ە چەند بەڵگەیێکیتر لە دەیان وێنە بەڵگەنامە تۆمار کراوەکان، دەخرێتە بەر دیدەی ورد بینی خوێنەر تا ڕاست و ناڕاست زیاتر لێک جوێ بکرێتەوە و هەر نەبێ ئەگەر ناتوانین خۆڵقێنەری ڕۆژانی پڕ لە سەروەری وەک ئەو سەردەمە کەم تەمەنە بین ، با لانیکەم ئەوە کە هەبوە وەک خۆی قیبلەی ، تامە زرۆیانی ڕزگاری کورد لە

کۆیلەتی بێ و چیتر ئەو تاقە بەڵگە لە مێژووی مۆدێرن و کورت ماوەی ڕزگاری نەتەوەیی لە لایەن سیاسەتوانانی دۆستی" برادران "! نەکرێتەوە بە خشەخش .

====================

ڕۆژنامەی کوردستان : ژمارە پێنج، سەروتار : " ئێران و کورد " ٢٩ی بەفرانباری ١٣٢٤

ئەگەر سەر بە خۆ بین ژیانمان خۆش و شیرینە، پڕ لە هەلهەلە و وەلوەلەیە .نۆ ملیون کورد ، ئێران ، تورکیە ،عێراق ،سوریە هە ربەشێ لە خاک و نیشتمانی خۆیدا بە دەنگێک و ڕۆحێک داوای بە شی خۆیان دەکەن و بۆ بە دەس هێنانی ژیانی سەربە خۆیی و ئازادی گیانیان لە بەر دەستە ، نۆکەری بێگانە ، خۆێرێ و نانەجیب ناکەن " . لە درێژەدا سەروتاری کوردستانی ژمارە پێنج پشتیوانی لە ئەبولقاسم خانی بەختیاری دەکا و دەنووسێ : "

کورد هەر کوردە لە چین بێ یا لە ماچین " .

کوردستان ژمارە شەش : لاپەڕە چوار سەردێڕی " ڕاسپاردەیێک بۆ لاوان . سید محمد حەمیدی" هاتوە : " بە دەنگی بەرز بە دنیا بڵێین ئازادی و سەربەستی کوردستانمان دەوێ".

کوردستان ژمارە حەوت : لا پەڕە دوو. سەردێری " کوردستان بە فێرۆ ناخورێ " ئیمامی، لە درێژەی وتارەکەیدا دێتە سەر باسی دابەشکردنی کوردستان و دەنووسێ : " ئەوا وەڵامیان دەدەینێ ، کوردستان مڵکی کوردە، بە فێرۆ ناخورێ و هەتا (یک) لە نەتەوەی کورد لە سەر دونیا زیندووبێ بۆ ناساندنی حەقی میللی کورد و وەدەست هێنانی خاکی کوردستان ملە دەکەین. بە هێزی لا و گەنجی نیشتمان پەروەری کورد، جەغزیکی پان و قانوونی بە دەورەی تەواوی خاکی کوردستاندا دەکێشین و لە بێگانە جودا دەبینەوە".

کوردستان ژمارە حەوت : لاپەڕە دوو، سەردێری " ڕۆژنامەی کوردستان قیبلەی ئازادی کوردە " سمایل ئیلخانی زادە دەنووسێ :

" بە قەڵەمی زانایانی خۆمان هەموو ڕۆژێ قەباڵەی ئازادی لە سەر لاپەڕەی ڕۆژنامەی کوردستان دەنووسین و حەقی ژیان و سەربە خۆیی میللەتی کورد لە بەر چاوی دونیا ئیسبات دەکەین" . لە لاپەڕەی ٣ی ئەم ژمارە دا هەڵ کردنی ئاڵا بە جێژنی سەربەخۆیی نێو دەبرێ و پەیمان دەدرێ بۆ ئازادی و سەربەخۆیی کوردستانی گەورە .

کوردستان ژمارە هەشت، لاپەڕەی ٣ شا سوڵتان خانمی فەتاحی قازی لە وتاری خۆیدا : ئاماژە بە گەیشتن بە سەربەخۆیی و بانگەوازی پاراستنی ئاڵای پیرۆزی سەربەخۆیی کوردستان دەکا .

کوردستانی ژمارە یازدە : سەردێری، دەربڕینێکی هیوا بەخش" یەکیەتی ئێمەی بە ئارەزوو گەیاند "

نووسراوە : کورد بە دونیای نیشان دا دە توانێ بۆ خۆی ئیدارە بکا ، بەرانبەری مەنشووری ئاتلانتیک کە هە ر میللەتێک بتوانێ خۆی ئیدارە بکا حەقی ئازادی هەیە و بێگانە نابێ حوکمیان بە سەردا بکا، لێرە بەو لاوە هەمیشە بە ئازادی دەژی " .

کوردستان ژمارە هەژدە : لاپەڕەی ٤ لە وتەی جێژنی چاپخانەی کوردستاندا، وتاری (قادر مودەڕەسی) هاتوە : ئەی مەهاباد بە خۆت بنازە کە ئەورۆ ڕۆڵە ڕەشیدەکانت توانییان ئاڵای سێ ڕەنگی سەربەخۆیی لە سەرتۆ هەڵبکەن و دایکی نیشتمانی کورد ڕزگار بکەن ، ئەی مەهاباد بزانە جێ و مەقامی تۆ بڵندە قیبلە و مێحرابی نۆ ملیۆن کوردی لە دیل و یەخسیری نەجات بدەی .

هاواری نیشتمان ژمارە یەک : لاپەڕەی ١٩. نووسراوە :

مەلا مستەفا لە تەمەنی چلو ئێنج ساڵیدایە دووری لە خاکی بارزان هێندە لەویدا تەسیری نە کردوە شایەد عیلەتی وەی بە سەربەخۆیی دینی مەبێ کە بە شەرافەتمەندانە دەژین و ئەویان بە دڵێکی پاک دە باوەشی خۆیان گرتوە ....

کوردستان ژمارە ٢٥ سەردێری" جێژنی سەربە خۆیی و ناساندنی پێشەوای کوردستان " هاتوە: ڕۆژی ٦ / ١١ /١٣٢٤ لە لاین ئاغای شێرزاد و محمد حسێنخان ئەمیری بە بۆنەی سەربە خۆیی کوردستان و ناساندنی پێشەوای مۆعەزەم جێژنێکی زۆر جوان گیرا .

کوردستان ژمارە ٢٨، لاپەڕەی (یەک) هاتوە : ڕاگرتنی ئازادی لە وەدەست هێنانی زەحمەتترە، جا لە بەر ئەوە وەزیفەی هەموو کوردێک فیداکاری سەروماڵە لە پێناو ڕاگرتنی سەربە خۆیی کوردستان ....

کۆنسوولی سۆڤیەت لە ورمێ بە پێ بەڵگە کانی ئارشیوی ڕووس وەرگێڕانی د.ئەفراساو هەورامی لاپەڕەی ١٩ دەڵێ: "سەرکردەکانی کورد هەوڵ دەدەن بۆ دروست کردنی کوردستانێکی سەربە خۆ بە پشتیوانی هەرکەس و لایێک بێت، کوردەکان وا لە سەربەخۆیی گەیشتوون کە لە چەوساندنەوەی دەوڵەتانی ئێران، عێراق و تورکیە ڕزگارییان بێت ."

....

خوێنەری ئازیز ئەوە گۆشەیێکی هەرە کورتی خواست و ئامانج و ناوەرۆکی سیاسی بڕوای بەرپرسانی کوماری کوردستانە کە بە زۆری لە دووتوێ ڕۆژنامەی کوردستان ئۆرگانی دەربڕینی ڕێبازی کۆمار و حیزبی پێک هێنەری حیزبی دێمۆکراتی کوردستان هەڵ بژێردراون . دیارە لە ژمارەکانیتری کوردستان ئورگانی حیزب و کۆماردا وێنەی فراوانتر لە بەر دەستدان . [سەدیق بابایی]

سەرچاوەکان :

١- ڕۆژنامەکانی کوردستان سەردەمی کۆمار . ژمارە ١- ١٠خۆماڵی .
٢- هاواری نیشتامان (بڵاو کەرەوەی بیری یەکیەتی جەوانانی دیمۆکرات) ژمارە یەک خاکەلێوەی ١٣٢٥.
٣- نیشتمان (بڵاو کەرەوەی بیری کۆمەڵەی ژ ک) ژمارەی ٧ . ٨ . ٩ .
٤- هاواری کورد ژمارە یەک.
٥- ڕۆژنامەی کوردستان ، مەهاباد ١٣٢٤. ١٣٢٥ی هەتاوی ئامادەکردنی / ڕەفیق ساڵح / سدیق سالح بنکەی ژین.
٦- بیری نەتەوەیی کوردی چەماڵ نەبەز .
٧- احزاب سیاسی و انجمن های سرّی در کرمانشاه .محمد علی سولتانی.
٨- کورد و عەجەم ، مێژووی سیاسی کوردەکانی ئێران . صالح محمد امین.
٩- دەوڵاتی جمهوری کوردستان ، نامە و دکومێنت > محمود مەلا عزەت.
١٠- چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادیدا . د.ع . قاسملوو.
١١- کۆمارە کوردیەکەی مەهاباد ، بە پێنووسی ؛ ئارشیە ڕۆزوێلت. و : عەبدولحەمید حسینی.
١٢- ڕووداوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ڕووسیەوە لە چەند بەڵگەنامەیێکی شورەویدا. د. ئەفراسیاو حەلیمی ، پێدا چوونەوەی د. یاسین سەردەشتی.
١٣- موحاکمە کردنی پێشەوا قازی محمد لە یادداشتە کانی قوام سلطنە.
١٤- جنبش ملی کورد . کریس کۆچرا . ت: یونسی .
١٥- لە ژ کافەوە بۆ کۆمار ئەیوب ئەیوب زادە .سایتی هەڵوێست .
١٦- اوضاع سیاسی کردستان .از سال ١٢٥٨. ١٣٢٥ مجتبی برزویی .
١٧- کرد و کردستان نیکیتین . ت ؛م، قازی.
١٨- فرازو فرود فرقە دموکرات آذربایجان،بە روایت اسناد محرمانە اتحاد جماهیر شوروی. جمیل حسنلی.

سەرچاوە : ماڵپەری هەڵوێست / ڕێکەوتی : ١ی فێوریەی ٢٠٠٩ ئاڵمان

دووی ڕێبەندان سەرهەڵدانی نەتەوەی کوردە

هەژیر. ب . ش

سالی١٣٢٤ی هەتاوی و لە رۆژی دووی رێبەندان دا، لە کۆبوونەوەیەکی جەماوەریدا لە شاری مەهاباد، کۆماری کوردستان راگەیەندرا و پێشەوای نەمر بوو بە یەکەم سەرۆک کۆماری کورد لە مێژوودا. ئەم کۆمارە ساوایە لە هەلومەرجی ئەو کاتەی دنیادا توانی

تەنیا یازدە مانگ بژی، گەرچی گەلی کورد لە شانسێکی گەورە بۆ دامەزراندنی ژیانێکی سە بەخۆ بێبەش کرا، بەڵام جوانەمەرگ بوونی کۆمار لە خۆیدا توانی کاریگەریەکی گەورە بکاتە سەر کۆمەڵگای کوردستان و خەیاڵ و ئاواتێکی سەربەست و ئازاد لە رۆح و مێشکی کۆمەڵانی خەڵکدا زیندوو بهێڵێتەوە. دەست پێکردنی شەڕی دووهەمی جیهانی و لایەنگری رەزاشا لە دەوڵەتی ئاڵمان، رێخۆشکەر بوو بۆ هێزەکانی هاوپەیمانان(ئەمریکاو بریتانیا و رووس)کە خاکی ئێران داگیر بکەن. هاتنی هێزەکانی هاوپەیمانان بوو بە هۆی رووخانی رژیمی رەزاشا و بۆشاییەکی گەورەی دەسەڵات کەوتە ئێرانەوە. ناوچەکانی باکووری ئێران لە لایەن هێزەکانی رووسەوە و ناوچەکانی باشوریش لە لایەن هێزەکانی بریتانیاوە(ئینگلیس)داگیرکران. لەم نێوەدا ناوچەکانی مەهاباد و بۆکان و سەقز و بانە و دیواندەرە کە دەکەوتنە نێوان دوو ناوچەی داگیرکراوەوە، وەک ناوچەیەکی بێ لایە-ن مانەوە. بۆشایی دەسەڵات هەلێکی باشی بۆ خەڵک رەخساند بوو کە خۆیان ئیدارەی وڵات بە دەستەوە بگرن و لەم کاتەدا دەستەیەک لە رۆشنبیرانی ناسیونالیستی کورد لە شاری مەهاباد، کۆمەڵەیەکیان بە ناوی کۆمەڵەی ژیانی کورد واتە ژ.ک دامەزراندبوو کە خەریکی کاری سیاسی و رۆشنبیری بوون. چەن رۆشنبیرێک وەک بەرێزان: عەزیز زەندی ناسراو بە عەزیزئاڵمانی وحوسێن فروهەر و محەممەدی نانەوازادە و رەحمان زەبیحی و چەند کەسێکی دیکە کە حیزبی ئازادی خوازانی کوردستانیان دامەزراندبوو، لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی ژ.ک بوون. هاوکات رۆشنبیرێکی وڵاتپارێزی کورد، واتە پێشەوا قازی محەممەد کە لە بنەماڵەیەکی ناودار و خاوەن دەسەڵاتی رووحانی لە ساڵی ١٢٨٩ی کۆچی هەتاوی ئەستێرەی ژیانی بڵێسەی دا و چاوی بە دونیای روون هەڵێنا ولە دوایە بوو بە یەکێک لە ناودارانی مێژووی کورد و کوردستان، بە کومە-لە-کە پە-یوە-ست بوو. هەیئەتی ناوەندی ژ.ک داوای لە پێشەوا کرد کە بێتە ناوریزی ئەو کۆمەڵەوە و پێشەوا قەبووڵی کرد و توانی ببێ بە مێحوەریک لەو کۆمەڵەیەدا کە لەو کاتە لە شاری مەهاباد و دەوروبەری بەرێوەی دەبرد. پێشەوا هەر چەند راستەوخۆ هیچ چەشنە بەرپرسایەتییەکی لەو کۆمەڵەدا وەئەستۆ نەگرتبوو، بەڵام بە کردەوە یەکەم کە-سی بە نفووزی ناو کۆمەڵە بووو بە ناوی نهێنی بینایییەوە کاری دەکرد.

ئەندامێکی کۆنی ژ.ک بە ناوی محەممەدی شاپەسەندی بەم شێوەیە دەگێرێتەوە : لە کاتی سوێند خواردن دا، قورئانێک و ئاڵایەکی کوردستان و خەنجەرێکیان دادەنا و بەم جۆرە سوێند دەخورا: سوێند دەخۆم بەو قورئانە و بە ئاڵای کوردستان، خیانەت بە کورد نەکەم. دوایە کارتێکیان دەدا بە ئەندامەکە کە نیشانەی چەکوچ و داسی لە سەر بوو.

ئە-گە-ر کە-مێک بۆ رابردووتر بروانین دە-بینین کە هەوڵەکانی مستەفا کەمال ئاتاتورک و دەوڵەتی تورکیا بۆ راگرتنی کۆماری تورکیا، دەبوایە لەو وڵاتە زمان و کەلتوور و مێژووی نەتەوەی تورک ببێتە بناغەی دەوڵەتی نوێ. رەزاشاش لە ئێران ئاواتی ئەوە بوو کە دەوڵەتێکی یەک شێوەی یەکگرتووی نەتەوەیی لە ئێراندا پێک بهێنێ و دەیویست زمان و کەلتوور و مەزهەبی شیعە ببێ بە مێحوەری ئەم دەوڵەتە نوێیە. بۆ گەیشتن بە ئەم ئامانجە ناچار بوو هێزێکی سەرتاسەری بە هێز پێک بهێنێ کە تەواوی ئێران بخاتە ژێر چاوەدێری خۆیەوە، هەبوونی خەت و زمانێکی هاوبەش یەکێک لە بەندەکانی

دامەزراندنی ئەو دەوڵەتە نوێیە بوو، بەم جۆرە زەمینەی ئاڵ و گۆڕی سیاسی و ئابووری لە ئێران پێک دەهات، بۆ ئەوەی ئەم خەونانە بێنە دی، دەبوایە ڕێ و بانی باش و بە کەڵک لە وڵاتدا ساز بکرێ کە هەم سپا و هەم کار بەدەستانی دەوڵەت بە ئاسانی بتوانن بۆ هەر کوێیەک کە بیانەوێ، زوو بگە-نێ. دیارە شەرتی سازکردنی ئەم پێناسە ئێرانییە،وەلانانی پێناسەکانی-تر بوو، یانی هەبوونی زمان و کەلتوور و مێژووی کورداں و نەتەوەکانی تر پشت گوێ دەخران، زمان و کەلتووری فارس کرابووە هەموو شتێکی ئەو نەتەوانەی کە لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئێراندا دەژیان و هەمووی ئەمانە ئاڵوگۆڕی زۆری خستە سەر کوردستان، لەم کاتەدابوو بۆ یەکەم جارسیستەمی پێشکەوتووی ئیداری و دەوڵەتی هاتە کوردستان و گەلێک فێرگە و قوتابخانەی نوێ لە کوردستاندا کرانەوە وئیداراتی دەوڵەتی روویان لە زۆر بوون کرد. بارودۆخی سیاسی لە زەمانی ڕەزاشادا بواری بە کورداں نەدا کە خۆیان ڕێک بخەن و جوڵانەوەیەک پێک بێنن.

ساڵی ١٩٤١ی زایینی بەرابەر بە ساڵی ١٣٢٠ی کۆچی هەتاوی بە ڕووخانی ڕژیمی ڕەزاشا، دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندی لە کوردستان نەما و بەم جۆرە بواری پێک هاتنی کۆمەڵەی ژیانی کورد واتە ژ.ک پێک هات و بەم جۆرە کۆمە-لە-کە بە شێوەی نیوە نهێنی پەرەی بە خەباتی سیاسی-و ڕۆشنبیری خۆی دا بۆ بەهێزکردنی ناسنامەی کورد. مەسەلەی سە-رە-کی لە بەرنامەی کۆمەڵەی ژ.ک لە سەر بنەمای سیاسی یەکگرتووی کوردستان بوو، ڕێبەرانی ئەو کۆمەڵەیە سە-بارە-ت بە سیاسە-ت لە کۆمەڵگای کورددا، هەست و بۆچوونێکی ڕوونیان هەبوو، ئەوان باسیان لە دامەزراندنی دەوڵەتێکی یەکگرتووی کوردی دەکرد کە بتوانێ ناسنامەی کوردی بپارێزێ. ١٨ مانگ دوای دامەزراندنی کۆمەڵەی ژ.ک ئەندامانی زیاتربوون و لە گەلێک شار و ناوچەکانی تری کوردستان لقیان پێک هێنا و پێیان وابوو کە هەلومەرجی شەڕی چەکداری لە کوردستاندا هێشتا پێک نەهاتووە و ئەو مەسەلەیان چاک دەزانی کە هێزی چەکداری ئەو وەختەی کورد لە ئاغاوات و سەرۆک عەشیرەکان پێک دەهات و ڕێبەرانی کۆمەڵەی ژ.ک یش نەیاندەویست پشت بەو بەشەی کۆمەڵگا ببەستن وەه-ر ئە-وانە-ش دواتر لە کاتی ڕووخانی کۆماردا پشتی کۆماریان چۆڵ کرد.

لە مانگی ئۆکتۆبەری١٩٤٤ی زایینی بەرابەر بە ڕەزبەری ١٣٢٣ی کۆچی هەتاوی پێشەوا قازی محەممەد دەبێتە بەڕێوەبەری کۆمەڵەی ژ.ک. بنەماڵەی ئەوان ڕۆڵێکی بەرچاویان لە خەباتی نەتەوایەتی گێڕاوە و هەر وەک قازی عەلی باوکی پێشەوا هاوکاری لە گەڵ سمکۆی شکاک و شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری کردوە و سەیفولقوزاتی مامی لە ساڵی١٩٣٤ی زایینی بەرابەر بە ساڵی ١٣١٣ی کۆچی هەتاوی لە شاری مەهاباد ڕێخراوێکی نهێنی نەتەوەیی بە ناوی بزووتنەوەی محەممەدی دادەمەزرێنێ و پێشەوا هەروەها پێوەندی هەبووە لە گەڵ ئێحسان نووری پاشا سەرۆکی بزووتنەوەی ئاراڕات کە پاش تێکچوونی ڕوو لە ئێران دەکا و دەبێتە پەنابەر و بەو شێوەیە لە گەڵ خەباتی بەشەکانی دیکەی کوردستان ئاشنا دەبێ. لە ساڵی ١٩٤١ی زایینی پێشەوا لە گەڵ چەند کەسی خاوەن دەسەڵاتی کورد وەک بەڕێزان ئەمیر ئەسعەد، حاجی بابەشێخ، ڕەشید بەگی هەرکی، زێرۆ بەگی بەهادوری، محەممەدی قاسملوو و ژمارەیەکی دیکە بۆ چاوپێکەوتن و وتووێژ دەڕۆنە باکۆ لە ئازەربایجانی سۆڤییەت و داوای یارمەتییان لێدەکەن بۆ یەکگرتنەوەی کوردستان، پێشەوا وەک بەڕێوەبەری ژ.ک و وەک ڕێبەری بێ ئەملاوئەولای کورد، لە لایەن دەوڵەتی ناوەندی ئەو کاتی ئێران و لە لایەن دەوڵەتانی ترەوە وەک بەرپرسێک قەبووڵ دەکرا و ببووە ڕێبەرێکی سیاسی کورد، بە دامەزراندنی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان لە سەر بناغە-کانی ژ.ک، پێشەوا کە ڕۆڵێکی تایبەتی هەبوو، بێشک تەنیا کاندیدای سەرۆکایەتی ئەم حیزبە بوو، لە ساڵی ١٩٤٥ی زایینی حیزبی دێموکڕات دادەمەزرێ و یەکەم کۆنگرەی خۆی دەبەستێ. حیزبی سەردەمی کۆمار کۆمۆنیست نەبوو، بەڵکوو حیزبێکی ئاشتی خوازی جە-ماوە-ری بوو،هەروەها لەسەر بنەمای مەدەنی و ئەقڵانی و ئایینی دامەزرابوو.

لە سەر هۆیەکانی هەڵوەشانەوەی کۆمەڵەی ژ.ک و دامەزراندنی حیزبی دێموکڕات بیروبۆچوونی جیاواز هەن، زۆربەی لێکۆڵەرەوانی مێژووی کورد لە سەر ئەو باوەڕەن کە ئیتر حیزبی دێموکڕات درێژ کەرەوەی ڕێگای کۆمەڵەی ژ.ک ە ، بەڵام بە بۆچوونی کەسانێک وەک ڕێبەرانی ژ.ک، بە بێ حەز و ئارەزووی خۆیان لە ژێر گوشاری ڕووسەکان هەڵوەشانەوەی کۆمەڵەیان قەبووڵ کرد.

سەفەری دووهەمی پێشەوا بۆ باکۆ هاوکاتە لە گەڵ کۆتایی هاتنی شەڕی دووهەمی جیهانی، بەڵام سۆڤییەت نایەوێ پاشەکشە بە هێزەکانی خۆی بکا، لە ١٥ی سپتەمبەری ساڵی ١٩٤٥ی زایینی دا پێشەوا پاش بەشداری کردن لە مەڕاسمی دامەزراندنی کۆمەڵەی دێموکڕاتی ئازەربایجان بە دەستی جەعفەری پیشەوەری کە وەک شاخەی حیزبی توودە بوو لە ئازەربایجاندا، هەروەها لە پاڕلمانی میللی ئازەربایجاندا جێ دەدرێ بە پێنج نوێنەری کوردستان، لەوێوە

لە گەڵ چەند کەسایەتی سیاسی وەک بەڕێزان سەیفی قازی ئامۆزای و مەنافی کەریمی بۆ جاری دووهەم دەچێ بۆ باکۆ، سەفەری ئەمجارەشیان لەگەڵ جاری پێشوو جیاواز دەبێ، شەڕی دووهەمی جیهانی بە سەرکەوتنی هێزەکانی هاوپەیمانان(ئەمریکا و بریتانیا)تەواو دەبێ، بەڵام پێوەندی نێوان سۆڤییەت و هێزەکانی رۆژاوا بەرەو خراپ بوون دەڕوات. سۆڤییەت ئامادە نابێ پاشەکشە بە هێزەکانی خۆی بکا و پێشتر لە پەیمانی نێوان هێزە هاوپەیمانەکاندا بڕیار درابوو کە شەش مانگ دوای تەواو بوونی شەڕ،هەموو لایەنەکان پاشەکشە بەهێزەکانی خۆیان بکەن. لەم چاوپێکەوتنەدا باقرۆڤی سەرۆک کۆماری ئازەربایجان داوا لە رێبەرانی کورد دەکا کە لە چوارچێوەی ئازەربایجانی ئێراندا ببنە خاوەنی ئۆتۆنۆمی، بەڵام کوردەکان بە یەک دەنگ ئەو داوایە ڕەت دەکەنەوە و پێشەوا دەڵێ:جا ئەگەر وابێ، هەر لە ژێر چاوەدێری تاراندا دەمێنمەوە، ئەسپێکم پێدەدەن، لەغاوەکەی لە کەسێک و زینەکەی لە کەسێکی دیکەیە.

لە ٢٦ی سەرماوەزی ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی کۆمەڵانی خەڵک بەرەو شارەوانی مەهاباد ڕێپێوان دەکەن و ئاڵای کوردستان لە سەر سەربانی شارەوانی هەڵدەدەن و بەم جۆرە دوایین بارەگای سەر بە دەوڵەتی ناوەندی هەڵدەوەشێتەوە و لە سەر درگای ناوەندە دەوڵەتییەکان لە شارەکانی مەهاباد و شنۆ و نەغەدە ئاڵای کوردستان دەشەکێتەوە. لە ٢٢ی ژانوییەی ساڵی ١٩٤٦ی زایینی بەرابەر بە دووی ڕێبەندانی ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی لە مەیدانی چوارچرای شاری مەهاباد بە بەشداری کوردانی کوردستان، دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە ڕێوڕەسمێکی پڕشکۆی بیست هەزار کەسیدا کە تا ئەو دەم لە مەهاباد وێنەی نەبینرابوو، پێشەوا لە باسێکدا وەدەست هێنانی ئیستقلال و ئازادی نەتەوەی کوردی ڕاگەیاند و لە دوایین بەشی ڕێوڕەسمەکەدا بە دەستی خۆی سەرپۆشی لە سەر قورئان و نەخشە و ئاڵای کوردستان لابرد و کاری سوێند خواردنی بە جێ هێنا . بەڵام بەداخەوە ئەو کۆمارە ساوایە کە هیوای هەموو کوردێک بوو، تەنیا یازدە مانگ ژیا. بە پاشەکشەی هێزەکانی سۆڤییەت، سپای ئێران بە بێ بەرگری کردن، ئازەربایجانی داگیر کرد و زۆربەی ڕێبەرانی فیرقەی دێموکڕات و کۆماری ئازەربایجان وڵاتیان بە جێ هێشت و بەرەو سۆڤییەت وەڕێ کەوتن، ئەم بارووردۆخە کاریگەری زۆر خراپی خستە سەر کۆماری کوردستانیش و لە بەر دەمی پێشەوادا تەنیا دوو ڕێگە هەبوو، یان کوردستان بەجێ بێڵێ، یان بۆ ئەوەی ڕێگە لە بەر کوشتنی نەتەوەکەی بگرێ، دەبێ خۆی بدا بە دەست هێزەکانی دەوڵەتەوە. ئەگەر چی باش دەیزانی کە لە سێدارە دەدرێ، بەڵام هیچ ڕێگەیەکی نەبوو، چونکە لە ڕۆژی ڕاگەیاندنی کۆماردا بە-و شێوەیە سوێندی خواردبوو کە: ئەمن بە خودا، بە کەلامی عە زیمی خودا، بە نیشتمان، بە شەڕافەتی کورد، بە ئاڵای مووقەددەسی کوردستان، سوێند دەخۆم کە تا ئاخرین هەناسەی ژیانم و ڕژانی ئاخرین تنۆکی خوێنم ،بە گیان و بە ماڵ لەڕێی ڕاگرتنی سەربەخۆیی کۆماری کوردستان و یەکیەتی کورد و ئازەربایجان موتیع و وەفادار بم.

پێشەوا گاندی کوردستانە: چونکە لە ماوەی ژیانیدا هەوڵیدا، بە هێمنی و ئارامی و ئاشتی، ماف و ئازادییەکانی نەتەوەی کورد وەدی بێنێ و لە ماوەی دەسەڵاتیدا توانی دۆستایەتی کورد و تورک لە ناوچەکانی سەڵماس و خۆی و ماکۆ و ورمێ و ...بپارێزێ.

کۆماری کوردستان ئەزموونێکی زۆرزۆر تایبەتی و تاکە لە مێژوویی کورددا و کۆمارێک بووە لە سەر بنەمای نەتەوەیی و دابین-کردنی مافە نەتەوەییەکان .ئەگەر هەڵیسەنگێنین لە گەڵ ئەزموونەکانی پێشووی دیکەی کوردی، تەنانەت بگرە هی پاشیشی کە ڕاپەڕین هەبووە زۆربەی ڕاپەڕینەکانی کورد بە شێوەی عەشیرەیی بوون، بەڵام بە هاتنی کۆمار ڕاپەڕینەکان شکلی نەتەوایەتییان بەخووە گرت. کۆمار چاردە وەزیروو کابینەی هەبووە کە بریتین لە:

١- سەیید ڕەحمانی سەیادەت ناسراو بە حاجی بابە شێخ سەرۆک وەزیران
٢- محەممەد حوسێن سەیفی قازی - وەزیری شەڕ
٣- ئەحمەد ئیلاهی - وەزیری دارایی
٤- محەممەد ئەمینی موعینی - کیشوەر (ناو خۆ)
٥- کەریم ئەحمەدی - پۆست و تەلگراف
٦- حاجی ڕەحمانی ئیلخانی - ڕاوێژکاری کۆمار

٧- مەناف کەریمی - وەزیری پەروەردە

٨- سەدیق حەیدەری - راگەیاندن(تەبلیغات)

٩- خەلیل خوسرەوی " کار

١٠- حاجی مستەفا داوودی - تەجارەت(بازرگانی

١١- مەحموود وەلی زادە - کشت وکاڵ(کەشاوەرزی

١٢- ئیسماعیل ئیلخانیزادە - رێگا و بان

١٣- محەممەد ئەیووبیان - بێهداری

١٤- مەلا حوسێن مەجدی - دادگوستەری

کۆمار بۆ هەر وەزارەتخانەیەک ئەرکی دیاری کراوی هەبووە و لە هەموو شت گرینگتر ئەرتەشی هەبووە. خاوەنی شوناس و پێناسەی تایبەتی خۆی بووە، سروودی ئەی رەقیبی دڵداری شاعیری کردۆتە سروودی نەتەوایەتی، لە ئۆرگان ونووسراوەکانی ئەو سەردەمەدا لە پێشکەش کردنی چالاکی کولتووری و فەرهەنگی وەک شانو و چەندین بابە-تی دیکە، هەموو کاتێک مەجالی بەوە دابوو کە هەستی نەتەوایەتی وەک فۆرم و شکڵ بە جۆرێک دەربرێ. کۆمار خاوەنی ئاڵای خۆی بوو کە بوو بە ئاڵای نەتەوایەتی کورد، ئاڵای کوردستان لە سێ رەنگدا نەخشابوو، سوور، سپی، کەسک(سەوز) ورۆژێکیش بە ٢١ تیشکی پڕشنگدارەوە لە ناو ئاڵاکەدا بوو، ئاڵای سەردەمی کۆمار، تەنیا ئاڵای حیزبی دێموکڕات نەبوو، بەڵکوو ئاڵای نەتەوایەتی نەتەوەی کوردی هەر چوار پارچەی کوردستان بوو کە پێشتر لە کۆبوونەوەی هاوبەشی رێبەرانی ژ.ک و حیزبی هیوای باشوور و نوێنەرانی باکوور و رۆژاوای کوردستان کە لە مەهاباد بەسترابوو، رەنگ و شکڵ و ئارمی ئاڵای کوردستانیان دیاری و پەسەند کردبوو. پێشەوا بە دوژمنی سەلماندو و پێی گوتن کە:من رەنگی ئەو ئاڵایەم و ئەویش منە، ئەو خوێنی نەتەوەکەمە ومنیش دەستم پڕ درکی چاوی دوژمنە، ئاڵا و کوردستان و کۆمار، مێژووی کوردە، کوردیش هەناسەی منە .

دەتوانین بڵێین کە کۆمار یەکەم ئەزموونی ئەو پارچەیەی جیهان بووە کە تا رادەیەکی زۆر دێموکڕاتیک بووە و بەرانبەر بە نەتەوە و ئایینەکانی دیکە، ئاستێکی بەرزی لەخۆبردوویی نواندووە، بە تایبەت لەو سەردەمەدا کە ٣٠ بنەماڵەی جوولەکە لە ناو شاری مەهابادا هەبوون، حەقی خوێندن و بەجێ هێنانی ئایین و کەلتووری خۆیان هەبووە و لە هەموو بوارەکانی کەلتووری و کۆمەڵایەتیدا سەربەست و ئازاد بوون. هەروەها ئەو ئازەریانەی کە لە چوارچێوەی جوگرافیای کۆماردا بوون، ئەو ئازادیانەیان هەبووە .

گرینگترین تایبەتمەندی کۆمار ئەوە بوو کە تەنیا تایبەت بە کوردی ئێرانی نەبوو، بەڵکوو کۆمارێکی ئەوپەڕ سنووری بوو، کە بە هاتنی مەلا مستەفای بارزانی و هێنانی ئەفسەرانی پسپۆڕ و کارامە، توانی رۆڵێکی گەورە لەو کۆمارەدا بگێرێ و وەک ژنراڵی هەرەبەرزی کۆماری کوردستان ناوی لە مێژووی کورددا بنووسرێ. بە رووخانی کۆمار، بارزانی و هاوریکانی پەرێوەی وڵاتی سۆڤییەت دەبن، کە قازی لێرەدا دەڵێ: بارزانی بۆیە دەڕوا، چونکە میللەتەکەی لە گەڵە، من ناتوانم میللەتەکەم بە جێ بێڵم و وەک ئاخرین دیفاع لە دادگادا دەڵێ: وا بیر مەکەنەوە کە شارەزایی قانوون نیم، باش لێی شارەزام، بەر لە هاتنی ئەرتەش و هێزی ناوەندی بۆ مەهاباد لێکمدابۆوە کە هەر لە دار دەدرێم، ئەدی بۆ هەڵنەهاتم، ئەوە نەبوو کە نەمدەتوانی،شەش دەزگا ماشێنی سەواری و جیبم لە بەر دەست دا بوو، کە هەر دەقیقە و سەعاتێک کە ویستبام دەمتوانی سنوور ببرم و خۆ دەرباز بکەم، بۆ کوێ هەڵدەهاتم؟ئێرە وڵاتی منە و تا ئێستا هەشت پشتی من لەم وڵات و خاکەدا نێژراون و تا یەک رۆژم مابێ، دەست لە خەبات هەڵناگرم و بە هەموو کەسێکی دەسەلمێنم کە کورد شایانی ژیانە.

پێشەوا و سەدر و سەیفی قازی لە دادگایەکی نهێنی و فەرمایشیدا دادگایی کران، بە تاوانی ئەوەی کە:

١- لە بەر کردنی جلوبەرگی ژنراڵی

٢- سەرۆکایەتی کۆماری کوردستان

٣- گۆڕینی شکڵ و ڕەنگی ئاڵای ئێران

٤- ڕێگادان بە بارزانیەکان، کە هاتوونە کوردستانەوە و شەڕ و ئاژاوە دروست دەکەن! بەڵام پێشەوا دەڵێ:

کوردستان ماڵی هەموو کوردێکە،جەنابی مەلا مستەفا هاتۆتە ماڵی خۆی و بێگانە نەبووە کە من ڕێگای نەدەم و چەندین تاوانی دیکە. لە ڕێکەوتی ٢٥ی سەرماوەزی ساڵی ١٣٢٥ی کۆچی هەتاوی هەرسێکیان بە ئێعدام مەحکووم کران و لەڕێکەوتی ٣١ / ٣ / ١٩٤٧ی زایینی بەرابەر بە ١٠ی خاکەلێوەی ١٣٢٦ی کۆچی هەتاوی، سەعاتی سێ و دە خولە-کی سەر لە بەیانی هەر لەو جێگایەی کە کۆمار ڕاگەیەندرا، لە سێدارە دران کە پێشەوا لە پای سێدارەدا دەڵێ: ئەی خائینان من لە حاست نەتەوە و نیشتمانم شەرمەندە نیم کە چاوم ببەستن، بەڵکوو سەربەرزم و دەمەوێ لەدوایین ساتەکانی ژیانمدا، لە سپێدەی بەرەبەیانی لە ئاسۆی نیشتمانی جوانم بڕوانم وببینم کە چۆن دڕ بە تاریکی دەدا، بژی نەتەوەی کورد، بژی ڕزگاری کوردستان. پاشان تەرمەکانیان لە داوێنی کێوی داشا مەجید ئەسپەردەی خاک کران و ئەو ڕۆژە بە ڕۆژی شەهیدانی کوردستان لە مێژووی حیزبی دێموکڕاتدا تۆمار کرا.

لە کۆتاییدا دەڵێم: وەرەی نەتەوەی کورد قەت لە ناو ناچێ وناوی کۆماری کوردستان هەموو کاتێک وەک ئەستێرەیەک لە مێژووی کورددا دەدرەوشێتەوە.

سەرچاوە : ماڵپەری خاکەلێوە / ڕێکەوتی : ١٩ی ژانویەی ٢٠٠٩

بزاڤی نەتەوەیی کورد لەڕوانگەی سیاسییەوە "پێشەوا قازی محەممەدو کۆماری کوردستان"

بێهزاد خۆشحاڵی

و: ئەفراسیاب گرامی

بزووتنەوەی قازی محەممەد بەهۆی نێوەرۆکی جیاوازو تایبەتمەندییە سیاسییە مۆدێرنەکانی، گرینگترین بزووتنەوە لەمێژووی سیاسیی نەتەوەی کورددا بەئەژمار دێت. بنەمایی‌ترین تایبەتمەندیی بزووتنەوەی پێشەوا قازی محەممەد کە بووە هۆی دامەزرانی "کۆماری کوردستان" لەماوەی ساڵانی ١٩٤٦ / ١٩٤٧دا، بەنێوەرۆکێکی دێموکراتیک لەجێگیرکردنی کردەکارێکە کە تا ئێستاش دەتوانێ باشترین نموونەی سیستمی دەوڵەتیی بۆ حکوومەتەکان لەرۆژهەلاتی ناڤیندا بێت.

کردەکار: پێشەوا قازی محەممەد

هۆکار: قازی محەممەد

گۆڕەپان:

الف: کات: ١٩٤٦ ، ١٩٤٧

ب: شوێن: بەشێکی سەرەکی کوردستان لەباشووری ئازەربایجانی ڕۆژئاوا (ناوچەی موکریان)و بەشێک لەباکووری کوردستان (سەقزو بانە) کە تا ئەوکات ئەوانە بەشێک بوون لەویلایەتی ئازەربایجان و ئەردەڵان.

ئامراز: ڕاپەڕینی چەکدارانەو پێوەندییە دیپلۆماتیکییەکان

ئامانج: دامەزرانی کۆماری کوردستان

هەروەها کە گوترا، بنەمایی ترین تایبەتمەندیی "کۆماری کوردستان" بەڕێبەریی پێشەوا قازی محەممەد، تایبەتمەندیی دێموکراتیکی ئەو بوو کە

لەروانگەی پێکهاتەیی، پێناسەو دامەزرانەوە، چوارچێوەیەکی مۆدێرنی هەبووەو هەڵگری شرۆڤەیەک بە پێناسەو چەمکە نوێیەکان لەدێموکراسییە. لەم روانگەوەو بە پێی چوار تیۆری نوێی دێموکراسی، واتە دێموکراسیی بازاڕ، دێموکراسیی نیئۆکۆماریخواز، دێموکراسیی باوک سالارانەو دێموکراسیی ژاکۆبنی، دەتوانین بڵێین "کۆماری کوردستان" لەسەر بنەمای دێموکراسییەکی ژاکۆبنی دامەزراوە کە تێیدا لەسەر بنەمای رێککەوتنی بەهاکانو پلەیەکی بالا لە بەشداریی سیاسی دەتوانین ببینین. لە وەها پێکهاتەیەکی دێموکراسیدا دەتوانین گرینگیی وشەگەلێک وەک نەتەوەیی‌و نەتەوە لە چوارچێوەی چەمکی ئیرادەی کۆمەلایەتیدا بدۆزینەوە کە بە ئەبستراکت (مجرد) قبووڵکردنی، نێوەرۆکی سیاسی بەخۆوە دەگرێتو لەچەمکی "رەزامەندیی گشتیی نەتەوەیی (رزایت ملی همگانی)"و "نەریتی کەڵەکەکراوی نەتەوەیی(سنت ملی انباشته)"دا کورت دەکرێتەوە.

خاڵێکی دیکە کە دەتوانین لە"کۆماری کوردستان"دا بیدۆزینەوە، چەمکی "نەتەوەخوازی"یە کە وەکوو چەمکێکی مۆدێرن، شوناسی کۆمەڵێک لەمرۆڤەکانە کە خۆیان بەوێنەی شوناسێکی جیاواز لەچوارچێوەی یەکەیەکی سیاسی، شوێنێکی جوغرافیایی‌و کولتوورێکی جیاوازدا پێناسە دەکەن.

تایبەتمەندیی سێهەمی "کۆماری کوردستان"، لەرۆڵی گرینگی پێشەوا قازی محەممەد، دەتوانین ببینینەوە. قازی محەممەد هەرچەندە کەسایەتییەکی ئایینی بە پێگەیەکی بەهێزی بنەماڵەییەو زۆرکەس رۆڵی "ئایینی ـ کاریزمایی" بۆ بەلووتکەگەیشتنی کەسایەتی پێشەوا دەزانن، بەلام ناتوانین رۆڵی "هێژمونی عەقلانی"ئەو لەخودئاگایی، شوێن هەڵگرتنی درووست (جهتیابی معین)، هاوئاهەنگی، رێکخستنی بیروهزرو بەرهەمهێنانی لە پێکهاتەیەکی پراکتیزەکراو بەناوی "کۆماری کوردستان"دا، لەبەرچاو نەگیردرێ. گرینگتر ئەوەیە کە تایبەتمەندیی کەسایەتیی بەرزی ئایینی‌و بنەماڵەیی، دەبێتە "ئاوەزمەندێتی (عقلانیت)"ی رێبەری‌و جەماوەر بەهۆی هۆگریی خێڵەکی‌و هێندێکیش ناوەندخواز، لەکۆرێکدا ئاپۆرایان دەداو بەناسینەوەو پێناسەکردنەوەی "شوناس"، هەستو وەی "خۆبیوون (ما بودن)"نیان پێدەبەخشێ، "خۆبیوون"ێک کە ئەرکی رەنگدانەوەو بەرز راگرتنی بایەخەکان دەداتەوە بەجەماوەرو بەواتای "ئیدئۆلۆژی نەتەوەیی"، شوناسو کەسایەتی نەتەوەیەک دەنوێنێت.

تایبەتمەندیی دیکەی "کۆماری کوردستان"، پێکهێنانی رەوشێکی لەبار بۆ دەورانی تێپەڕین لە پێکهاتەیەکی نەریتی بۆ ئۆرگانیزاسیۆنێکی "مۆدێرن"ە. سەرهەڵدانی "کۆمەڵەی ژ.ک" یان کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردو کاریگەربوونی حیزبی هیوا لەکوردستانی عێراقدا، کە پێکهاتە نهێنییەکەی بەشێوەی رێکخستنێکی نهێنی لەسەر بنەمای "کوردبوون"و دواتر گۆڕان پێکهێنان لە پێکهاتەکەدا بۆ "حیزبی دێموکراتی کوردستان" لەگەڵ چوارچێوەیەکی تەواو دیاریکراوی "حیزبی مۆدێرن"و چرپوونەوەی داخوازییەکانی خەڵکی کوردستان لەچوارچێوەی "حیزبی"دا، یەکێکی دیکە لەتایبەتمەندییە گرینگەکانی کۆماری کوردستان لەو سەردەمەدا بەئەژمار دێت.

تایبەتمەندییەکی دیکەی کۆماری کوردستان، گەلالەکردنی داخوازییە مۆدێرنەکان لەسەردەمێکو لەشوێنێکدا کە لەبنەڕەتدا نە هەڵگری "کۆمارییە"و نە دێموکراسی. هێنانە بەرباسی گرینگی "کۆماری" لە پاڵ چەمکی "دێموکراسی" لە ولاتێکی کاریزماپەروەر کە تانوپۆی هزرە حکوومەتییەکانی تەنیوەتەوە، هاوپێوەندییەکی پیرۆز بوو کە بنەما سەرەتاییەکانی گۆڕان لەچییەتی ئەم پێکهاتەیەو شکاندنی پێکهاتەی زەینی ـ نەستیی(ناخوداگاە) خەڵکی، نۆژەن کردەوەو هزری مرۆڤی رۆژهەلاتی بەرەو "خەڵکباوەڕی" نە "کاریزماپەروەری" ئاراستە کرد.

هەوڵ بۆ جێگیرکردنی پەروەردەو فێرکردنی مۆدێرن لەناوچەکانی ژێر دەسەلاتیدا، وەرێخستنی دەسەلاتی دادوەری، تێپەڕین لەخێڵگەرایی‌و عەشیرەگەرایی‌و ئاراستەکردنیان بەرەو "نەتەوەخوازیی کورد"، تێپەڕین لە دووبەرەکی‌و هەلاواردنە ئایینییەکان، بەرەو قبووڵکردنی فرەئایینی‌و فرەیی، یەکیەتیی ئیستراتیژیک لەگەڵ ئازەرییەکانداو پەسندکردنی رێککەوتننامەی پشتیوانی لەکەمایەتییەکانی بیاڤی ژێر دەسەلاتی کۆماری کوردستان، دامەزرانی سیستمێکی ئەمنییەتیی مۆدێرن، چاپەمەنی‌و بلاوکراوەکان بە ئازادی‌و هەوڵ بۆ پەرەپێدانی چاپو بلاوکردنەوە، فێرکردنی زمانی کوردی وەکوو زمانی فەرمی‌و دامەزرانی رادیۆو راگەیاندنی هەمەلایەنە بۆ دابینکردنی دێموکراتیکی پێداویستییە کولتووری، پەروەردەو فێرکردن، سیاسی‌و هەموو بیاڤەکان لە پاڵ هەوڵ بۆ پراکتیزەکردنی ئامانجە دێموکراتیکەکان لەبیاڤی حکوومەتی کوردستاندا، لەتایبەتمەندییە بەرچاوەکانی دیکەی کۆماری کوردستانو ئەم دەورەیە بەئەژمار دێ.

لەبیاڤی "چاپەمەنی"یەکاندا ئەوەی کە "بەرچاوە" بلاوکراوەکانی وەکوو: "نیشتمان"، "هاواری کورد"، "هاواری نیشتمان (ئۆرگانی یەکیەتیی جەوانانی

کوردستان)"، "کوردستان"، "گۆڤاری هەلاڵە"و... دەتوانین وەک بەڵگە بهێنینەوە. پێداگری لەسەر مافی دیاریکردنی چارەنووس بۆ نەتەوەکان، مافی دیاریکردنی چارەنووسی نەتەوەی کورد، مافی سەربەخۆیی نەتەوەکان، هەوڵ بۆ سەرهەڵدانی بزاڤێکی رووناکبیری بۆ کورد، بزاڤی فەرهەنگیی نەتەوەی کورد، ئاشتیو دیموکراسی بۆ جیهان، چوونە نێو بیاڤە فەرهەنگیو کۆمەلایەتییەکانو جێگیرکردنیان بە جێگای روانگە عەشیرەتی، ئەتنیکیو مەزهەبییەکانە کە بە روونی دەردەکەویو پێویست بە بەڵگەهێنانەوەش ناکات.

گرینگیدانی "کۆماری کوردستان" بە مەسەلەی ژنانو دامەزراندنی یەکیەتییەکی تایبەت بۆ ژنان بە مەبەستی گرینگیدان بە کاروباری ژنان لەژێر چاودێریی راستەوخۆی "قازی محەممەد" . ئەویش لە دەورانێکدا کە شوناسی ژن وەکوو مرۆڤ لەرۆژهەلاتی نێوەڕاستدا بۆ حکوومەتەکانی ئەو کات نامۆ بوو . لە"قازی محەممەد"و "کۆماری کوردستان" نموونەیەک بۆ "رێبەری"و "دەسەلاتداریەتی" دروست دەکات کە بەگەڕانەوە بۆ ئەو، دەتوانین زۆر لە پرەنسیپە دێموکراتیکەکان بۆ رێککەوتنی ئەورۆی کۆمەڵگای جیهانی وەدەست بهێنین.

پێشەوا قازی محەممەد تەنانەت لەکاتی ئاویلکەشدا، بۆ پارێزگاری لە"دێموکراسی"و "مافی دەنگدانی خەڵک"، "مەرگ"ی خۆی دەداتەوە دەستی دەنگی خەڵکی تا نەکا خەڵک لە"بیری نوێ"و "نوێخوازی" ئەو، بەگومان بن. ئەمەش لەوانەیە پڕبەهاترین تایبەتمەندیی "کۆماری کوردستان"و "پێشەوا قازی محەممەد" بێ. "کۆماری کوردستان"، دەتوانێ خاڵی دەستپێکی هەڵبژاردنێکی سیاسی بۆ دێموکراسی لەسەردەمی دەسەلاتداریەتی دیکتاتۆرەکان لەرۆژهەلاتی نێوەڕاستدا بێت.

سەرچاوەکان:

١) قازی محمد و جمهوری در اینەی اسناد، بهزاد خوشحالی، ١٣٨٠
٢) وبلاگ نزریەهای ناسیونالیسم، بهزاد خوشحالی
٣) ناسیونالیسم دمکراتیک و دمکراسی چند فرهنگی، کتێبی ئیلکترۆنیک، بهزادخوشحالی

سەرچاوە : ماڵپەری کوردستان میدیا / رێکەوتی ٢٠ ژانویەی ٢٠٠٩

یادێک لە کۆماری کوردستان

ڕێگا ئاشتی

پێشەوا سنوورەکانی کوردستانی بە دەسکرد دەزانی و لەهەر جۆرە هانادانێکی کوردەکانی پارچەکانی دیکەی کوردستان پێشوازی بەرینی دەکرد. هەر لەو کاتەدا بە هۆی شەڕی نێوان بارزانییەکان و داگیرکاری بەریتانیا لە عێراق کە هاتبوونە کۆماری کوردستان توانیان یارمەتی و پاڵپشتی گەورەی کۆماری کوردستان بن.

بیستی ئابی ١٩٤١، لەشکرە هاوپەیمانەکانی سۆڤیەتی،ئەمریکی و بەریتانی گەیشتنە ئێران و دیکتاتۆرییەتەکەی رەزاشایان لە تاران هەڵگێڕایەوە بۆ سیستەمێکی لاواز و بێدەسەلات. باشووری ئێران بووە ملکی ئەمریکا و بەریتانیا و باکووریش دەسەلاتی کەوتەدەست یەکێتی سۆڤیەت. لە نەبوونی دەسەلاتی حکومەتی ناوەندیدا و بوونی هێزی بیانی هەندێک ئازادی و دیموکراسی بەر پارتە سیاسییەکانی وڵاتی ئێران کەوت کە کەمتاکورتێ توانیان ئەو هەلە

بقۆزنەوە.

کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد کە لە ساڵی ١٩٤١ەوە لە شارەکانی کورستانی ئێران توانیبووی چالاکییەکی نهێنی و بەتەواوی شاراوەی هەبێت و کاریگەر بوو لەسەر دژایەتیکردنی خەڵکی ناوچەکانی کوردستان لە بەرسڤی ستەمی پەهلەوییەکان و هەروەها تۆخبوونەوەی هەستی نەتەوایەتی، دیارە سەرکردەکانی ئەو ڕێکخراوەیەش ڕۆشنبیران و کەسایەتییەکانیی باوەڕپێکراوی نەتەوەکەیان بوون. چونکە خەڵکیی تینوویی ئازادی بوون لە ماوەیەکەی کەمدا کۆمەڵەی ژ.ک لە ناو جەماوەری شار و لادێدا پەسند و پشتگیری لێکرا. پاش دوو ساڵ ئەو ڕێکخراوەیە سەرکردایەتی نوێی بۆ خۆی هەڵبژارد.

یەکێکی دیکە لەو ڕووداوانەی سەردەمی نەبوونی دەسەڵاتی حکومەتی ناوەندی کە کاریگەرییەکی بەرچاوی لە بزواندنی هەستی نەتەوایەتی خەڵکی کورد هەبوو شانۆی دایکی نیشتمان بوو کەلەلایەن هەندێک لە لاوانی شاری مهابادەوە بۆ خەڵکیی نمایشکرا.

کۆمەڵەی ژ .ک هەرچەند نهێنی بوو بەڵام توانیبووی سەرنجی زۆربەی جەماوەر بۆلای خۆی رابکێشێت ئەندامبوونیی شانازییەک بوو و هەروەها ئەو ڕێکخراوەیە کۆبوونەوەیەک بوو لە کەسایەتییەکانی کورد و لە گەلاوێژی ١٩٤٥دا حزبی دیموکراتی کوردستانیی بە سەرۆکایەتی قازی محەمەد کەسایەتی ئایینی و نیشتمان پەروەری شاری مهاباد دامەزراند و بە ئاشکرا دەستیدایە کاری سیاسی و ڕێکخستنیی بەرفرەوان لە هەموو شارەکانی کوردستانی ئێراندا.

پرۆگرامی حزبی دیموکراتی کوردستان کە لە هەشت خاڵی بنەڕەتیدا خۆی دەنواند داوای مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد لە چوارچێوەی ئێران و هەروەها بایەخدان بە گەشەسەندنی ئابووری و کشتوکاڵ و کۆمەڵایەتی و مافەکانیی کلتووری نەتەوەی کوردی دەکرد. بەوەی کە پرۆگرامەکە ڕەنگدانەوەی ئامانجەکانی گەلی کورد بوو، توانی پاڵپشتی و لایەنگری گەلیش بۆلای خۆی رابکێشێت. لەپاش ئەو بۆشاییەی دەسەڵات کە لە ئێراندا دروستببوو گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەو بنەما نەتەوەییەوە کە کاری بۆ کردبوو ئەو هەلەی قۆستەوە و لە ڕۆژی دووی ڕێبەندانی ١٩٤٥دا بە ئامادەبوونی بەڕێزان مەلا مستەفای بارزانی و حاجی سەیید عبدالله گەیلانیزادە و حاجی بابا شێخ و مەلا حسەین مەجدی و زۆربەی مامۆستایانی ئایینی و سەرۆکە عەشیرەتەکانی کورد و نوێنەرانی حزبیی ناوچە جۆراوجۆرەکانی کوردستان و خەڵکی شار و دێهاتەکان و ئەندامانی کومیتەی ناوەندی حزبی دیموکراتی کوردستان قازی محەمەد لە مەیدانی چوارچرای شاری مهاباد کۆماری کوردستانی ڕاگەیاند و شەپۆلی شادومانی و درووشمەکانی بژی کورد و کوردستان بەرز بۆوە و لە کۆماری کوردستاندا بوو کە بۆ یەکەمجار ئاڵای کوردستان بەرزکرایەوە و سروودی ئەی ڕەقیب وەکو سروودی نەتەوایەتی گەلی کورد خوێندرایەوە.

خەڵکیی بە حەز و ئاواتەکانی خۆیان گەیشتبوون و خەونەکەیان بۆ ڕزگاری گەل و نیشتمان وەدیهاتبوو، پیرۆزباییان لەیەک دەکرد و هەر لەو ڕێورەسمە شایستەدا کە قازی محەمەد بە جلوبەرگی نیزامییەوە کۆماری کوردستانی ڕاگەیاند و پێشمەرگەکانی کۆماریش بە جلوبەرگی کوردی و چەک لەشان نمایشی سەربازییان نواند، قازی محەمەد لە لایەن هەموو ئامادەبووانەوە بە سەرۆک کۆمار هەڵبژێردرا.

سەرۆک کۆمار پێشەوا قازی محەمەد، لە بنەماڵەی بەناوبانگی قازییەکانی شاری مهاباد بوو کریس کۆچرا سەبارەت بە کەسایەتی بەڕێزیان دەڵێت: "قازی محەمەد ڕوخسارێکی ڕوحانی هەبوو، ئەدەب دۆست و باوەڕپێکراو، پەیماندار، نەبەز و فیداکار بوو. ئەم خەسڵەتانەی لەگەڵ ڕووناکبیری و لەسەرەخۆیی و هێمنیەکەی ئاوێتەبوو".

سەرۆک کۆمار پێشەوا قازی محەمەد جگە لەو پێگە کۆمەڵایەتی و لەو هێزە ئایینییەی لە دەستیدا بووە، یەکێک لە ڕۆشنبیران و پێشکەوتنخوازانی کۆمەڵگای کوردستان بووە. چەندین زمانی زیندووی جیهان وەکو عەرەبی، ئەڵمانی، فەرەنسی، ئینگلیزی و ڕووسی زانیوە. هەموو ئەوانە وایان کردبوو لە پاڵ پێگە کۆمەڵایەتی و ئایینی و سیاسییەکەیدا پێشەوا ببێتە کەسایەتییەکی کاریزماتییک.

پێشەوا سنوورەکانی کوردستانی بە دەسکرد دەزانی و لەهەر جۆرە هانادانێکی کوردەکانی پارچەکانی دیکەی کوردستان پێشوازی بەرینی دەکرد. هەر لەو کاتەدا بە هۆی شەڕی نێوان بارزانییەکان و داگیرکاری بەریتانیا لە عێراق کە هاتبوونە کۆماری کوردستان توانیان یارمەتی و پاڵپشتی گەورەی کۆماری کوردستان بن و مەلا مستەفای بارزانی لەگەڵ سێ کەسی دیکەدا لەلایەن پێشەواوە پلەی ژەنەڕاڵییان درایە و ژەنەڕاڵ بارزانی بووە سەرۆکی هێزی پێشمەرگەی کوردستان و درووشمی پێشەوامان قازییە سەرۆکمان بارزانییە لەلایەن خەڵکییەوە بەرزکرایەوە.

کۆماری کوردستان ئەوەندە لای خەڵکی ئازیز و خۆشەویست بوو کە تەنانەت بە وتەی سەرۆکی ئەوکاتی شارەوانی مهاباد تاکە یەک کەسیش ئامادە نەبوو

دژی ئەو کۆمارە زانیاری بداتە ڕژێمی پاشایەتی.

کۆماری کوردستان دەستیدایە ئاوەدانکردنەوە و گەشەی ئابووری و لەکاتێکدا رووسیا پەیامی ناردبوو تۆپ و تانک چیتان دەوێت پێشەوا قازی محەمد وڵامی دابۆوە کاغەز و قوتابخانەمان دەوێت. لە درێژایی تەمەنی کۆماری کوردستاندا کە یانزە مانگی خایاند زمانی کوردی بووە زمانی یاسای و خوێندن. چەندەها ڕۆژنامە و گۆڤاری کوردی دەستی کردە پەخش وەکو ڕۆژنامەی کوردستان و گۆڤارەکانی هاواری نیشتمان ،هەڵاڵە و گرۆگاڵی منداڵانی کورد و هتد. قوتابخانەی زمانی کوردی دامەزرا و بە دەیان لاوی لێهاتوو بۆ خوێندن لە بوارەکانی پزیشکی و موهەندیسی و سەربازی و بوارەکانی دیکە نێردرانە دەرەوەی وڵات.

دامەزرانی چاپخانە. دامەزرانی هێزی سەربازی و جەنگاوەری کورد واتە سوپای میللی کە دواتر ناوینرا هێزی پێشمەرگە بە شێوەیەکی ڕێک و پێک بە مەبەستی سەقامگیری هێمنی و ئاسایشی کوردستان. دابینکردنی ئاسایش لە کاتێکدا زۆربەی خەڵکی ناوچەکە چەکدار بوون بەڵام هیچ ڕووداوێکی دڵتەزێن و جێی داخ لەلایەن پێشمەرگە و خەڵکەوە ڕوویندا. بووژاندنەوەی پەیوەندی بازرگانی لە نێوان کوردستان و وڵاتانی دەوروبەری. دامەزرانی کومیتەی ژنان بۆ کارو باری کۆمەڵایەتی و سیاسی. گەیاندنی خواستەکانی نەتەوەی کورد بۆ کۆمەڵگا نێودەوڵەتییەکان. "ئارچی باڵد ڕۆزڤێڵت سەبارەت بەو سەردەمە نووسیویەتی: "مرۆڤ لەو کەشوهەوا دیموکراسی و ئازادییەی کە هەبوو سەری سووڕدەما". کۆماری کوردستان هێندە کاریگەر بوو لەسەر بزاڤی کوردایەتی کە بێجگە هێز و کەسایەتییەکانی کوردستانی عێراق و کوردستانی تورکیا لە کوردەکانی لوبنانیشەوە پشتگیری و پەیامی ئاراستە کرا.

پێشەوا قازی محەمەد بۆ ئەوەی بە ڕژێمی پاشایەتی بسەلمێنێت کە کورد تینووی دەسەڵات نیە بەڵکو تینووی ئازادی، دیموکراسی و مافی یەکسانییە، لەگەڵ قەوامۆسەڵتەنە سەرۆک وەزیرانی ئێران لە تاران، بۆ یاساییکردنی داواکارییە ڕەواکانی گەلی کورد دانوستانی بەڕیوەبرد. مەخابن ئیرادەی نەدانی مافەکانی نەتەوەیی و کلتووری کورد هەر لە جێی خۆیدا بوو.

کۆماری کوردستان کە خاوەن ١٤ وەزیر بوو لە ماوەی دەسەڵاتیدا لەگەڵ نەتەوەکانی دراوسێی و بەتایبەت ئازەرییەکان پەیمانی دۆستانەی بەست و هەروەها لە هاوپەیمانییەکی سەرانسەری و بەریندا لەگەڵ حزبی تودە و حزبی ئێران و حزبی جەنگەڵ و سۆسیالیست و حزبی میللەت و فرقەی دیموکراتی ئازەربایجاندا کۆدەنگی خۆیان بۆ پێویستی ئازادی و دیموکراسی بۆ ئێران دووپات کردەوە.

لە نیسانی ١٩٧٦دا هێزەکانی یەکێتی سۆڤیەت پاش مامەڵەکردن و سەندنی هەندێک ئیمتیازی ئابووری لەگەڵ ڕژێمی پاشایەتی ئێرانیان چۆڵکرد و شاندێک لەلایەن حکومەتی ئازەربایجان و چەند نوێنەری کۆماری کوردستانیش بۆ دانوستان لەگەڵ "موزەفەر فیروز" جێگری سەرۆک وەزیران وتووێژیان کرد بەڵام ئاکامێکی ئەرێنی لێنەکەوتەوە.

کاتێک محەمەدرەزا شا دڵنیا بوو لە چوونی هێزەکانی رووس و پشتیوانی هێزەکانی بەریتانیا و ئەمەریکا ئەرتەشی بۆ داگیرکردنی کوردستان و ئازەربایجان نارد. حکومەتی ئازەربایجان سەرکردەکەیان واتە جەعفەر پیشەوەری کە نەیاتتوانیبوو بە گوێرەی پێویست پشتگیری خەڵکەکەیان بۆلای خۆیان رابکێشن پێش هاتنی ئەرتەشی ئێران خۆیان تەسلیمی رووسەکان کرد و ئەرتەشی پاشایەتی گەیشتە شاری تەورێز و شار و گوندی خەڵتانی خوێن کرد بەڵام لە بەرەی شەڕی کوردستان ئەرتەشی ئێران بە لەسەرە خۆیی بەرەو سنوورەکانی ناوچەکانی کوردستان پێشڕەوی دەکرد چونکە پێشتر دووجار تامی تاڵی شکستیان خواردبوو هەروەها و لەبەرەی شەڕی سەقزدا هێزی پێشمەرگەی کوردستان بە سەرۆکایەتی ژەنەراڵ مستەفا بارزانی بەرگرییەکی بێووچان و سەرکەوتووانەی بەرامبەر ئەرتەش کرد لەهەمانکاتدا کۆبوونەوەیەکی تایبەت لە مزگەوتی عەباس ئاغای مهاباد بە سەرپەرەشتی سەرۆک کۆمار پێشەوا قازی محەمەد و ئامادەبوونی بەشێکی بەرچاو لە خەڵک، سەرۆکانی هێزی پێشمەرگە، چەند سەرۆک عەشیرە بەڕێوەچوو لە ئاکامدا بڕیاری ئەوەدرا کە بەرامبەر ئەرتەش شەڕ بوەستێنن. هەرچەندە کەم نەبوون ئەو کەسانەی کە دژی ئەو بڕیارە بوون و بەنابەدڵی لە مزگەوت چوونە دەرەوە بەڵام ئەوە بڕیارێک بە کۆی دەنگەوە بوو.

لە شەوی ١٧ی کانوونی دووەمی ١٩٤٦ دا ژەنەراڵ مستەفا بارزانی و هێزەکانی لە بەرەی شەڕی سەقز گەڕانەوە و لە ڕێی بۆکانەوە گەیشتنە ناو شاری مهاباد. بەڕێزیان کەلەسەر داوای پێشەوا گەڕابۆوە بۆ باسکردن دەربارەی باروودۆخەکە و ماڵئاوایی چوو بۆ لای پێشەوا و گوتی: "قوربان من هەموو کات جەنابت بە سەرۆک کۆماری کوردستان دەزانم و لەسەرسەرمانی و لەهەر کوێیەک بیت ئێمە لە خزمەتتداین. مانەوەی ئێوە لە شاری مهاباد بە قازانجی خۆتان

و نەتەوەی کورد نیە. بەم دەوڵەتە ناکرێت متمانە بکەیت". پێشەواش لە وڵامدا گوتی: "بەرێز مەلا مستەفا ئەمن دەزانم کە دەوڵەتی ئێران لە هاتنە ناو کوردستاندا لە هیچ کردەوەیەکی توند و تیژی خۆنابوێرێت و رقی خۆی بەسەر خەڵکدا دەرژێنێت و ئەمنیش ئێعدام دەکات بەڵام راستییەکەی ئەوەیە بە ئێعدامی من ئیدی خەڵکی کوردستان ئازار نادات و ئەمنیش پەیمانم لەگەڵ خەڵکەکەم بەستووە لەهیچ کات و زەمانێکدا بەتەنهایان نەهێڵم. ئەوەش ئاڵای کوردستان کە بە ئەمانەتەوە دەیدەمە دەستت. ئۆمێدەوارم هەرگیز نەهێڵیت ئەم ئاڵایە بکەوێتە سەر عەرزیی". هەمووان دەگریان و ئەوانەی لەوێ بوون دەستی سەرۆک کۆماری کوردستانییان ماچ کرد و ماڵئاواییان لێ خواست.

کۆماری کوردستان بە سەرۆکایەتی قازی محەمەد پاش یانزە مانگ کۆتای بە تەمەنە پڕ سەروەرییەکەی هێنا بەڵام بووە سەرەتایەک بۆ مێژووی کورد کە سڵ نەکاتەوە لە داوا و مافە رەواکانیی و هەرگیز لە گیانفیدایی لە پێناو کورد و کوردستاندا درێغی نەکات و سەلماندی سنوورە دەسکردەکان ناتوانێت کورد لە یەکتر جودا بکاتەوە و کورد نەتەوەیەکە و کوردستان دابەشکراوە و ئەرکی نەتەوایەتی هەر تاکێکی کوردە پشتگیری پێشڤەچوونی ئەزموونی کورد بکات لەهەر پارچەیەک کە رووناکی تێدا بەدی بکرێت.

تێبینییەک لە سەر سەربەخۆ بوون یان نەبوونی کۆماری کوردستان

سەرچاوە : ویبلاگی رێگای راستی / رێکەوتی : ٢٠ی ژانویەی ٢٠٠٩

هۆکارە ناوخۆییەکانی دامەزران و رووخانی کۆماری کوردستان

تاهیر حیکمەت (د . ئازا د)

کۆماری کوردستان درێژەی سەرهەڵدان و شۆڕشەکانی دەیان ساڵەی پێش خۆی بوو و بنەما فیکری- سیاسییەکەی پێشتر ئامادە کرابوو و هەوڵیشی بۆدرابوو

هیچ رووداوێکی مێژوویی کورد بە قەت کۆماری کوردستان قسەی لە سەر نەکراوە، دوکومێنتی بۆ کۆنەکراوەتەوە و مشتومڕی لە سەر نەکراوە. ئەوەش گرینگی و پڕشنگدار بوونی ئەو لوتکە بەرزەی مێژووی نەتەوەکەمان دەنوێنێ.

ئەگەرچی مێژووی ئێمە زیاتر لە لایەن بێگانەکانەوە نووسراوە بەڵام لە دوو دەیەی رابردوودا لێکۆلەرەوەی کوردیش قۆلی لێهەڵماڵیوە و لێکدانەوەی خۆماڵی لەسەر کردووە. بەڵام هێشتاش جاروبار لە بۆچوونی زۆر نەیاری کورد وەکو فاکتی راستەقینە کەڵک وەردەگیرێ (هەڵبەت مەبەستم لە گێڕانەوەی رووداوەکان نییە)، بەتایبەت لە مەڕ کۆماری کوردستان کە را و بۆچوونی راسپاردە و ئەفسەرانی ئینگلیز یا سۆڤیەت و تەنانەت ئێرانیش دەکرێنە بنەما بۆ لێکدانەوەی مێژووی کورد کە ئەوەش بێگومان زۆر هەڵەی لێدەکەوێتەوە .

لە بیریشمان نەچێ کە مێژوو تەنیا گێڕانەوەی رووداوەکان نییە، بەڵکوو هەڵێنجانی راستەقینەیە بە تێڕوانینێکی کۆمەڵناسی- سیاسییەوە. دیاردەکان دەبێ لە باری ناوەرۆک و هۆکارەکانەوە لێکبدرێنەوە نە بە پێی ئاکامەکانیان. زۆر دیاردەی سەرکەوتوو هەن کە هەڵگری راستەقینە نین و بە پێچەوانە زۆر دیاردەی تێکشکاو، راستەقینەی تەواون. لە لێکدانەوەی رووداوەکانیشدا دەبێ ئاستی تێگەیشتوویی و هەلومەرجی ئەو کاتە لەبەر چاو بگیرێ نە بە پێی ئاستی ئەمڕۆی کۆمەڵگا و پاش روون بوونەوەی ئاکامی رووداوەکان.

لێرەدا هەوڵدەدرێ بەو پێیە و بە کورتی هۆیەکانی ناوخۆیی دامەزران و رووخانی کۆمار بدرێتە بە باس.

چەند هۆکارێک کۆمار لە جووڵانەوەکانی پێش خۆی جیا دەکەنەوە. یەکەم، سیستێمێکی کۆماری وەکوو ئامرازی دەسەڵاتی کوردی راگەیاند کە لە ناوەرۆکدا خۆی بە تەواوی لە ناوەند جیاکردەوە و بە کردەوە تا چەشنێک سەربەخۆیی چووە پێش. دووهەم، لە سەر سنووری سوننەت و مودێرنیتەدا بوو، یانی پەڕینەوە لە شێوازی خەباتی باو، بەرەو شێوازی نوێ. هەر بۆیەش برێک لە لێکۆڵەرەوان بە زەقکردنەوەی لایەنی سوننەتی تێدەکۆشن بە کۆنەپەرەست و پاشکەوتووی بقەبڵێنن، لایەنگرانیشی بە چاو قووچاندن لەو لایەنە تەنیا لایەنی مودێرن و سەردەمیانەکەی دەبینن. لە کاتێکدا کۆمار پێکهاتەیەکە لە دوو رەهەندی کۆن و نوێ.

سێهەم، داخوازییەکانی لە خودموختاری لە چوارچێوەی ئێران (۱) تا پێکهێنانی کۆمار لە چوارچێوەی سیستێمێکی سەڵتەنەتی و لە پێکهێنانی دەوڵەتی سەربەخۆی نەتەوەییەوە تا داوای بەڕێوەبردنی قانوونی ئەساسی و ئەنجومەنی ئەیالەتی و ویلایەتی بە پێی هەلومەرجی ئەو دەم، گۆڕانی بە سەردا هاتووە. ئەوەش، وای لە بەشێک لە لێکۆڵەرەوەکان کردووە کە بە زەقکردنەوەی لایەنێکیان، ئامانجی کۆمار تەنیا بەو لایەنەدا بشکێننەوە. لە راستیدا، کۆمار هەڵگری هەمووی ئەو لایەنانەیە. هەتا ئێستاش رێکخراوە سیاسیەکان دووچاری ئەو پارادۆکسەن و بەرۆکی بەرنەداون. کاتێک لە گەڵ نەتەوەی سەردەست دەدوێن باسی مانەوە لە چوارچێوەی ئێران دەکەن و لە کوردستانیش بەو بەشە دەڵێن رۆژهەڵاتی کوردستان!

ئامانجەکانی کۆماری کوردستانیش، وەکوو هەموو جووڵانەوەیەکی تر لە ژێر کارتێکەری چەند هۆکاردا بووە.

الف- کاتێک دەوڵەتی ناوەندی لاواز بێ.

ب- جووڵانەوەی کورد یەکگرتوو و بەهێز بێ.

ج- کورد پشتیوانێکی ستراتیژیکی دەرەکی بە تایبەت زلهێزێکی لە گەڵ بێ.

کۆماری کوردستان، لە هەر قۆناغێکی ژیانیدا، لە ژێر سێبەری یەکێک لەو هۆکارانەی سەرەوە، ئامانجێکی زەق کردۆتەوە.

پێناسە مودێڕنەکانی کۆمار

* حیزبێکی سیاسی وەکوو ئامرازێکی سەردەمیانە و پلۆرالیستی بناغەی کۆماری دامەزراند.- ئۆرگانەکانی دەوڵەتی مودێرن وەکوو سەرەک وەزیر، وەزیران و بەڕێوەبەرانی حکوومی پێکهاتن.

* داوای چاپخانە و رادیوی لە سۆڤیەت کرد کە ئامرازی پێشکەوتنی فەرهەنگی، زانیاری گشتی و پێوەندیەکانی کۆمەڵایەتین (2)

* کردنەوەی قوتابخانە و ئیجباری کردنی خوێندن. ئەو کات زۆر کەس تەنانەت کوری نەدەنارده مەدرەسە کە فێری دەرسی شەیتانی [دەبێ. لە ماوەی ژیانی کۆماردا چەند کچێکیش ناردرانە مەدرەسە و قازی کچی خۆشی نارد. ئەوە بۆ نەتەوە کەم ئەژمارەکانی کوردستانیش رەچاو کرا.

* بازرگانی دەوڵەتی (لە گەڵ سوڤیەت) دامەزرا.

* ئەرتەشی مونەزەم بە شێوەی نوێ پێکهات.

پێناسە سوننەتیەکان

* سەرەڕای بوونی حیزبێکی سیاسی کە دەبوا داینکەری پلۆرالیزمی سیاسی بێ، هەموو بڕیارێک بە سەرۆکی حیزب سپێردرا. کاتێک باس لە کۆمار دەکرێ تەنیا نەخشی قازی محەممەد بەرچاوە و سەرۆک وەزیر و باقی وەزیرەکان هەر دیار نین. هەر بۆیەش شانازیەکانی کۆمار بۆ قازی لە قەڵەم دەدرێن و هەڵەکانیش هەر لە ئەستۆی ئەودان. لە سەر بڕیاری قازی و پاش وتارێک، "ک.ژ.ک" کرایە حیزبی دیموکڕات و

پاش وتارێکی تر، بڕیاری خۆ بەدەستەوەدانی کۆمار پەسەند کرا. قازی محەممەد پاش ئەوەی نازناوی "پێشەوا"ی وەرگرت ئیتر بوو بە بڕیاردەری بێ ئەملا و ئەولای کۆمار.

* بە پێچەوانەی رای „ک.ژ.ک“، نەتەنیا هەوڵی گۆڕینی پێوەندیە عەشیرەییەکان نەدرا بەڵکوو لە دەسەڵاتیشدا بەشدار کران. بێگومان هەلومەرج، مەودای ئەو ئەرکەی بە پەلە نەدەدا. بەڵام لەو بوارەدا هیچ هەنگاوێک هەڵنەهێندراوە.

مەسەلەی زەوی بە ئامۆژگارییەک لە بەرنامەی حیزبدا هاتە ئاراوە کە بۆ خەڵکی بێ زەوی خێری نەبوو.

* دەزگای قەزایی سەربەخۆ و پارلمان کە هێمای دیموکراسین، دانەمەزران.

بارودۆخی کۆمەڵایەتی و ئابووری

ساڵەکانی شەڕی دووهەمی جیهانی سەردەمی گەشەکردنی پێوەندیەکانی سەرمایەداری لە ئێران و سەرهەڵدانی بازرگانی لە شارەکانی کوردستاندا بوو. لە موکریان سەرەڕای زاڵبوونی "ئابووری گوند"، لە مهابادا بازرگانی سەری هەڵدابوو. گێرەوکێشەی سەرۆک عەشیرەتەکان و خەڵکی شار هێرشی چەند عەشیرەتی دەوروبەری بۆ ناو شاری مهاباد (١٩٤٢) لێکەوتەوە. پاشانیش ئەو دوژمنکاریە درێژەی کێشا. بنەمای سیستێمی خێڵەکی لە سەر دەسەڵاتی پتر و دەسراگەیشتنی هەرچی زیاتر بە سەرچاوەکانی زەوییە و ئەوەش پێویستی بە داکۆکی و پشتیوانی دەسەڵاتێکی بەهێزی دەوڵەتی هەیە. عەشیرە کوردەکان بۆ پاراستنی دەسەڵاتەکەیان، خۆیان بە دەوڵەتانی دەوروبەر دەبەستەوە تا لە دوژمنەکانیان بیانپارێزێ. گەورەترین دوژمنی ئەو عەشیرانەش عەشیرەکەی نزیکیان بوو کە ئەویش کورد بوو. ئەوان نە دەیانتوانی یەکبگرن و نە عەشیرەیەکی ئەوەندە بەهێزیان تێدا بوو کە بەسەر ئەوانی تردا زاڵ بێ و دەسەڵاتێکی دەوڵەتی بۆ خۆی پێکبێنێ. دیاردەیەک کە هۆکاری گرینگی نەبوونی کورد بە دەوڵەت بوو.

رەزاشا توانی زۆربەی عەشیرەکانی موکریان بۆ لای خۆی راکێشێ و تەنانەت دژی هەر جووڵانەوەیەکی کورد بە کاریان بێنێ (هەڵبەت ناوچەکانی تری کوردستانیش بە ڕادەیەکی زۆر هەر وابوون)، ئەگەرچی پاش وەلانانی رەزاشا و هاتنە سەر کاری کوڕەکەی ئەو متمانە بە رژیمی شا کەم ببۆوە، بەڵام هێشتا جێی مەترسی بوون. کۆماری کوردستان پێش دامەزرانی دەبوایە، ئەگەرچی نەتوانێ ئەو عەشیرانە بکاتە دۆست، هیچ نەبێ لە دوژمنایەتی دووریانکاتەوە. دروست کردنی یەکێتی و ئیرادەیەکی نەتەوەیی بە بێ هێور کردنەوەی سەرۆک عەشیرەکان نەدەگونجا. بە واتایەکیتر، کۆمار نەتەنیا دەبوایە لە بیری ڕێکخستنی ئەو هێزانەدا بوایە کە دەیپارێزن، بەڵکوو ئەو هێزانەش رازی راگرێ کە لە وانەیە پێش بە پێکهاتنی بگرن. دامەزرانی حیزبی دیموکرات ئەو ئیمتیازەی بە سەرۆک عەشیرەکان بەخشی.

سەرۆک عەشیرەکان لە ژێر کارتێکەری چەند هۆکارەوە پشتیوانیان لە کۆمار کرد:

* کەسایەتی جێی بڕوای قازی.

* نەبوونی متمانە بە دەسەڵاتی لاوازی شاهەنشاهی و بێدەسەڵاتی ئەرتەشەکەی.

* بوونی ئەرتەشی سۆڤیەت وەکوو پاڵپشتی کۆمار. ئەرتەشی کۆمار بێجگە لە بارزانیەکان لە هێزی عەشیرەکان پێکهاتبوو کە پاش دەنگۆی دەرچوونی هێزی سۆڤیەت، زۆربەیان لە گەڵ ئەرتەشی ئێران پێوەندییان گرتەوە و راستەوخۆ چوونە بەرەی دوژمنەوە، رێبەری کۆماریش بە باشی ئاگاداری ئەو بادانەوە بوو.

کۆمار هەوڵی نەدا بە هێنانە گۆڕێی دابەشکردنی زەوی، پارێزەرانی خۆی لە جوتیارانی بێ زەوی هەڵبژێرێ.

بارودۆخی سیاسی

بیرۆکەی دامەزراندنی دەسەڵاتی کوردی لە ناوچەی موکریان هیچ پێوەندییەکی بە هاتنی سۆڤیەت و پلان و بەرژەوەندی ئەوەوە نەبوو. کۆماری کوردستان درێژەی سەرهەڵدان و شۆڕشەکانی دەیان ساڵەی پێش خۆی بوو و بنەما فیکری- سیاسییەکەی پێشتر ئامادە کرابوو و هەوڵیشی بۆدرابوو.

ساڵی ١٩٣٨ حیزبی ئازادی کوردستان لە لایەن کۆمەڵێک ڕۆشنبیری شاری سابڵاغەوە پێکهات کە بیری نەتەوەیی بڵاو دەکردەوە، دژی فاشیزم بوو و وەدیهێنانی مافی نەتەوایەتی بە شێوەی چەکداریشی بە ڕەوا دەزانی. پاش ئاشکرایی تەبلیغات و چالاکییەکانی لە ١٩٣٩دا، کەوتە ژێر پەلاماری دەوڵەتی شاهەنشایی و چالاکییەکان ڕاگیران. کەسی یەکەمی ئەو حیزبە واتە عەزیزی زەندی چووە ئاڵمان و ماوەی دوو ساڵ لەوێ ماوە. ئەو حیزبە پاش هاتنی هاوپەیمانەکان بۆ ناو خاکی ئێرانەوە چالاکی خۆی دەسپێکردەوە و لە جووڵانەوەی ورمێ پشتیوانی کرد. ئەو حیزبە بە هۆیەکی ناروون توایەوە. لە سەر هەڵوەشانەوەی ئەو حیزبە زۆر قسە کراوە، بە پێی مەنتیقی ڕووداوەکان من پێموایە دەبێ سۆڤیەت دەستی تێدا بوو بێ (٣).

٢٥ی گەلاوێژی ١٩٤٢، کۆمەڵەی ژ.ک لە لایەن ڕۆشنبیرانی شاری سابڵاغەوە دامەزرا کە بە پێچەوانەی حیزبی ئازادی، پرۆژەی کوردستانی گەورەی وەکو ئامانجی سەرەکی خۆی دانابوو و دژی پێوەندییە خێڵەکییەکان و خوازیاری گۆڕینیان بوو، هەوڵی بەرز کردنەوەی تێگەیشتوویی وهەستی نەتەوەیی لە چوارچێوەی خەباتێکی مەدەنیدا دەدا و هیچ پرۆگرامێکی بۆ ڕێکخستنی خەباتی چەکداری یا بەدەستەوە گرتنی دەسەڵات لە کردەوەدا، نەبوو. خاڵی هاوبەشی هەر دوو حیزب، گرینگیدان بە نەخشی دەرەکی و ڕاکێشانی زلهێزێک بۆ پشتیوانی لە ویستەکانیان بوو و هەوڵیشیان بۆ دا.

پاش سەفەری دووهەمی نوێنەرانی کورد بۆ باکۆ، لە کۆبوونەوەیەکدا، قازی محەممەد مەسەلەی گۆڕانی "ک.ژ.ک"ی بە حیزبی دیموکڕاتی کوردستان هێنایە گۆڕێ کە لە لایەن بەشداران، یانی پیاو ماقووڵان و سەرۆک عەشیرەکانی موکریانەوە پەسەند کرا. بنەما فیکرییەکانی حیزبی دیموکڕات درێژەدەری "ک.ژ.ک" نەبوون بەڵکوو حیزبی تازە پێکهاتوو لە سەر وێرانەی "ک.ژ.ک" دامەزرا. بۆ ئەو گۆڕانکارییە دەتوانم چەند هۆ دەستنیشان کەم کە بە پێی ڕووداوەکانی پاشتر، وێدەچێ نەخشی سەرەکیان بووبێ.

١- "ک.ژ.ک" هیچ بەرنامە و ئامادەکاری بۆ وەدەست گرتنی دەسەڵات نەبوو، تەنیا ڕێکخراوێکی مەدەنی، ڕۆشنبیری و ڕۆشنگەری مابۆوە (٤)

٢- هەر وەکوو لە دیداری قازی لە گەڵ نوێنەرانی سۆڤیەتدا دەردەکەوێ کە داوای ڕاوێژکاری بۆ یارمەتی " ک.ژ.ک" کردبوو، دەردەکەوێ کە هەر هیچ نەبێ قازی ڕێبەرانی "ک.ژ.ک"ی بە کەم ئەزموون و لە باری تێگەیشتوویی سیاسییەوە، لاواز زانیوە.

٣- "ک.ژ.ک" وەکوو ڕێکخراوێکی ناسیۆنالیستی کورد داوای یارمەتی لە زلهێزە دەرەکییەکانی وەکوو سۆڤیەت و ئینگلیز دەکرد، بۆیەش هەر دووکیان بە لایەنگری ئەوی تریان دەزانی و مەتمانەی تەواویان پێی نەبوو.

٤ - سۆڤیەت زیاتر گرینگی بە هەڵوێستی سەرۆک عەشیرەکان دەدا و ئەوانی لە ئاڵوگۆڕ و ڕووداوەکانی ناوچەدا بە کارتێکەرتر دەزانی. بۆیەش لە هەر دوو سەفەری باکۆدا تەنیا پیاو ماقووڵان و سەرۆک عەشیرەکانی بانگهێشتن کرد. لە کاتێکدا حیزبێکی سیاسی لەو ناوچەدا چالاکی دەنواند و سۆڤیەتیش بە باشی ئاگار بوو.

٥ - پرۆژەی "ک.ژ.ک"، کوردستانی گەورە بوو بەڵام سۆڤیەت ئەو بەشەی کوردستانی تەنیا بە هۆی هەڵکەوتوویی (دابەشینی پیلانگێڕانەی دەولەتی ڕەزاشا) لە ئوستان و خاکی ئازەربایجاندا، بۆ گرینگ بوو. یانی ئیمتیازێک بەو کوردانە بدا کە دانیشتووی بە ناو ئۆستانی ئازەربایجانی ڕۆژاوان و لە داهاتوودا نەبنە ملۆزمی پلانەکانی. ئەو ئیمتیازەش نەدەبا لە خاکی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا بترازایە. فیرقەی دیموکڕاتی ئازەربایجانیش دەیزانی کە بە تەشەنە کردنی دەسەڵاتی کورد بۆ دەرەوەی ئوستانی ناسراو بە ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، ئەو بەشە لەو خاکە، دەلکێ بە کوردستانەوە. هەر ئەوەی کە تا ئێستاش گرفتی کورد و ئازەربایجانیە شۆڤێنیەکانە.

٦ - میر جەعفەر باقرۆف سەرۆکی ئازەربایجانی سۆڤیەت کە لە بیری دامەزراندنی ئازەربایجانی گەورەدا بوو و لە ئازەربایجانیش فیرقەی

دیموکڕاتی پێکهێنابوو، ئەو بەشە لە کوردستانیشی بە خاکی ئازەربایجان دەزانی، پێشنیاری گۆڕینی "ک.ژ.ک"ی بە حیزبی دیموکڕات دا کە لە باری ناویشەوە وەکوو پەلی ناوچەیی فیرقە بچێ.

٧ - بەرنامەی "ک.ژ.ک"، زۆربەی سەرۆک عەشیرەکانی دووچاری مەترسی کردبوو. مانەوەی "ک.ژ.ک" سەرۆک عەشیرەکانی نیگەران و لە بەشداری کۆمار، بێبەشی دەکردن.

٨- قازی محەممەد کە هەر لە سەرەتاوە ئاگاداری یارمەتی سنوورداری سۆڤیەت ببوو، بیری لە کوردستانی پاش دەرچوونی ئەرتەشی سۆڤیەت کردبۆوە، بۆیە پێوەندی خۆی لە گەڵ دەوڵەتی ناوەندی ئێران نەپساند. ڕۆژنامەکانی ئەودەمی ئێران باسیان لە "ک.ژ.ک" و ڕۆژنامەی نیشتمان دەکرد کە باسی کوردستانی گەورە و جیابوونەوەی ئەو بەشە لە ئێرانی خۆشەویستیان دەکا(٥). قازی محەممەد کە لە وتووێژەکانی لە گەڵ دەوڵەتی ناوەندیدا، ئەو ویستەی ئینکار دەکرد، دەبا سنووری لە گەڵ "ک.ژ.ک"یش دیاری کردبا. گۆڕینی ناوەکە بۆ داهاتووی وتووێژەکان، مەسڵەحەت بوو.

بەو پێیە، حیزبێکی نوێ پێکهات کە دەبا لە ناوەرۆکدا داوای خودموختاری لە چوارچێوەی ئێراندا بکا، عەشایەریش نەڕەنجێنێ و دەسەڵاتەکەی لە چوارچێوەی ئەو ناوچەی کە بە ئازەربایجانی ڕۆژئاوا ناسراوە نەترازێنێت.

حیزبی دیموکڕات وەکوو حیزبەکانی پێش خۆی سکۆلار ماوە و حیزبێکی ئیدۆلۆژیک نەبوو.

سەردەمی هاتنی هێزە هاوپەیمانەکان بۆ ناو خاکی ئێران هاوکات بوو لە گەڵ سەرهەڵدانی بیری سۆسیالیستی لە ئێراندا، حیزبی توودەی ئێران توانیبووی ڕۆشنبیران، کرێکاران و بە گشتی دژبەرەکانی ڕژیمی پاشایەتی لە دەوری خۆی کۆکاتەوە. ئەو بیرە لە کوردستان بە گشتی و لە ناوچەی موکریان بە تایبەتی لە ناو لاواندا پەرەی سەند. لە شاری سابڵاغ بەتایبەت نەخشی کاک سدیقی ئەنجیری بەرچاوە. ڕێکخراوی لاوانی دیموکڕات زۆربەی زۆریان لە ژێر کارتێکەری ئەو بیرەدا بوون (٦). یارمەتی سۆڤیەت بە کۆمار و دڵخۆشی زۆربەی خەڵک لەو، ئەو بیرەی بەهێزتر و شیرین تر کردبوو.

لاوانی چەپ ئەگەرچی لە ڕەوتی کۆماردا کارتێکەر نەبوون، بەڵام پاش ڕووخانی کۆمار، حیزبی دیموکڕاتیان زیندوو کردەوە. بە دوای ڕووخانی کۆمار و پاشان لە سێدارەدرانی قازییەکان، پێکهێنەران و دەسەڵاتدارانی حیزبی دێموکڕات خۆیان لە حیزب نەگەیاند. حیزبی توودەی ئێران بە هۆی یەکێک لە کادرە کوردەکانیەوە بە ناوی عەبدوڕەحمان قاسملو پێوەندی لە گەڵ لاوە چەپەکان گرت و بە دانانی ڕاهێنانی تایبەت، حیزبی زیندوو کردەوە. زەبروزەنگی ڕژیم بەشێک لەو لاوانەی پەرەوازەی باشوور کرد و بەشێکیان کەوتنە بەندیخانەوە. لە باشوور، لە ژێر کارتێکەری شۆڕشی بارزانی و ئوتۆریتەی عەبدوڵڵای ئیسحاقی کە ناسیۆنالیستێکی دژ بە بیری سۆسیالیستی بوو، حیزب کەوتە سەر ڕێبازی ناسیۆنالیستی. تەنیا پاش نەمانی ئیسحاقی بوو کە دوکتور قاسملوو لە پێسپاردەی دووهەمدا حیزبی هینایەوە سەر ڕێچکەی سوسیالیستی، بەڵام ئەمجارە بە بێ کارتێکەری حیزبی تووده کە تا ئەمڕۆش درێژەی هەیە.

لایەنە کارتێکەرەکانی سەر ڕەوتی کۆمار

کۆمار لە ژێر تەوژمی سێ هێزدا بوو: سۆڤیەت، ئازەربایجانی ئێران، دەوڵەتی ناوەندی.

١ - سۆڤیەت

هاتنی ئەرتەشی سوور بۆ ناو خاکی ئێران نەتەنیا یارمەتی هاوپەیمانەکانی بۆ بەرەی سۆڤیەت سانا دەکردەوە بەڵکوو بەرژەوەندییەکانی ئەو وڵاتەی لە ئێرانی پاش شەڕیشدا دەپاراست. لە لایەکەوە ئازەربایجانیەکانی کە بۆ کار لەسەر چاڵە نەوتەکان چووبوونە باکۆ و ئەندامی حیزبی کومونیست بوون، گەڕابوونەوە ئێران و لە لایەکی ترەوە پیشەوەری و زۆربەی ڕێبەرانی جووڵانەوەی ئازەربایجان، چەپ و کومونیست

بوون، بواری بۆ سۆڤیەت ڕەخساند کە لەو بەشەدا جووڵانەوەیەک هەڵگیرسێنێ کە بە دەستی پڕەوە لە گەڵ ئێراندا معامەلە بکا. لە کاتێکدا، ئینگلیز نەوتی باشووری ئێرانی دەبرد، سۆڤیەت لە بیری نەوتی باکووردا بوو کە پاش شەڕ دەیتوانی یارمەتیدەری بێت.

هەروەها، دەیتوانی پێش بە نەخشەی ئینگلیز بگرێ کە لێدانی جاددەیەک لە نێوان مووسڵ و هیندوستان بوو(درێژەی جادەی هامیلتۆن کە ئێستاش بەو ناوە دەناسرێ) کە لە خاکی ئوستانی ناسراو بە ئازەربایجان تێدەپەڕی و بەشێکیشی ناوچەی موکریان بوو. بۆیەش لە جووڵانەوەی ئازەریەکان داکۆکی کرد و پێویستیش بوو کوردەکانی (دانیشتووی ئازەربایجان) ڕازی ڕاگرێ. دەوڵەتی سۆڤیەت هەر لە سەرەتای پێکهاتنیەوە بۆچوونێکی باشی لە سەر جووڵانەوەی کورد نەبوو، جووڵانەوەکانی باکووری لە سەردەمی ئاتاتورک وەهەروەها لە باشووریشدا بە عەشیرەیی و کۆنەپەرەستانە و بۆ ڕاووڕووتی نەتەوە دراوسێکانی هەڵدەسەنگاند (٧). بێگومان بەو هەڵوێستەوە هەڵسوکەوتی لە گەڵ جووڵانەوەی موکریانیش دەکرد. بانگ کردنی پیاو ماقووڵان و سەرۆک عەشیرەکان بۆ باکۆ لە کاتێکدا حیزبێکی سیاسی کوردی لە مەیداندا بوو، تەنیا دەتواندرێ لەو چواچێوەدا بەراورد بکرێت. کۆماری کوردستان ڕاستەوخۆ پێوەندی لە گەڵ سۆڤیەت نەبوو بەڵکوو تەنیا بە هۆی کۆماری ئازەربایجانەوە. زۆربەی کاربەدەستانی سۆڤیەت لە تەورێز ئازەربایجانی بوون.

سۆڤیەت بە بەستنەوەی موکریان بە ئازەربایجانەوە دەیویست چەشنێک خودموختاریشیان بداتێ تا پێشی بەرژەوەندیەکانی نەگرن. سۆڤیەت لایەنگری دامەزرانی کۆمار نەبوو و لە ڕۆژی دامەزرانی کۆماریشدا کە بە تۆپزی دامەزرا، بە فەڕمی بەشداری نەکرد ئەگەرچی نوێنەرەکەیان دوراودوور چاوەدێری ڕێوڕەسمەکەی دەکرد. سۆڤیەت بەپێی پەیمانێک کە لە گەڵ دەوڵەتی ناوەندی ئێران ئیمزای کردبوو کە تەواوەتی ئەرزی ئێران بپارێزێ، هەروەها بەپێی پەیمانی مۆسکۆ لە گەڵ ئینگلیز و ئامریکا کە یارمەتی بە لەتوپەت بوونی ئێران نەدا، خودموختاری لە چوارچێوەی ئێراندا بە سەر ئازەربایجان و کوردستاندا سەپاند، هەروەها بە پێی بەرژەوەندییەکانی، موکریانی تەنیا لە چوارچێوەی ئازەربایجاندا بۆ گرینگ بوو. بۆیەش تا لە ئێراندا بوو ئیزنی بە کۆمار نەدا لە چوارچێوەی ئازەربایجان بترازێ. جێی سرنجە کە کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان سۆڤیەتیان وەکوو ڕزگارکەر و ستالینیان وەکوو بابی کوردان دەزانی و دەیان دروشم و گۆرانی و ئەفسانەیان بۆ ساز کردبوو. لە سەفەری دووهەمی نوێنەرانی کورد دا بۆ باکۆ، زۆربەیان و بەتایبەت قازی محمەد لە سیاسەتی ئازەربایجان و سۆڤیەت تێگەیشتبوون. لەو هومێدەی کە بە ناڕەوا کەوتبووە دڵی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستانەوە کە زلهێزێکی وەکوو سۆڤیەت پاڵپشت و دۆستی کوردە، ڕێبەری حیزبی دیموکڕات و بە تایبەت شەخسی قازی بەرپرسیارن.

٢ - دەوڵەتی ئازەربایجانی ئێران

ئەگەر لە بۆکانەوە بەرەو سەقز بڕۆین لە سەر کەلی (سەرا) تابلۆیەک چەقاوە کە لێی نوسراوە: بە خێر هاتن بۆ کوردستان. لەو دیویشی دیارە: بە خێر بێن بۆ ئازەربایجان. پێوەندی فیرقەی دیموکڕاتی ئازەربایجان و کۆماری کوردستان لە سێبەری ئەو تابلۆیەدا ڕەقەمی دەخوارد. ئازەربایجان، موکریانی وەکوو بەشێکی خاکی خۆی دەدی کە کوردی لێ نیشتەجێیە- تا ئەمڕۆش هەر وایە- نوێنەرانی کوردی لە مەجلیسی میللی ئازەربایجاندا وەکوو نوێنەرانی شارێکی خۆی قەبووڵ کرد و بۆی گرینگ بوو کۆمار لە تابلۆی "سەرا" ئەولاتر نەچێ و ئەوەشی داسەپاند. بە پێچەوانەی پەیمانێک کە لە گەڵ کۆمار بەستبووی کە بە بێ ئیزنی یەکتر لە گەڵ دەوڵەتی ناوەندی وتوویژ نەکەن، بە بێ بەشداری نوێنەرانی کورد لە گەڵ دەوڵەتی ناوەندی دەکەوتە وتوویژەوە. ناوچەی ژێر دەسەڵاتی کۆماریان بە شارەکانی سابڵاغ، شنۆ و بۆکان سنووردار کرد و ناوچە کوردنشینەکانی ورمێ، خۆی تا ماکۆ، وەکوو ناوچەی جێی کێشە لە دەرەوەی هەرێمی کوردستان مانەوە (وەکو کەرکووک و خانەقینی ئێستا لە باشووردا). دەوڵەتی ناوەندی لەو ناکۆکیانە دژی هەر دووکیان کەڵکی خۆی وەرگرت.

٣ - دەوڵەتی ناوەندی ئێران

پاش هەواڵی هاتنی ئەرتەشی سۆڤیەت بۆ ناو ئێران، ئەرتەشی شاهەنشاهی بە سەرشۆڕیەوە ناوچەی موکریانی بەجێهێشت. پاشانیش لە شەڕی "قاراوا"دا،

شکستێکی قورسی بە سەردا هات. ژێنراڵە ئێرانییەکان، بە تایبەت ڕەزم ئارا چاوەڕوانی هەل و تۆڵەئەستاندنەوە بوون. بە کەڵک وەرگرتن لە ناکۆکی نێوان کۆمار و دەوڵەتی ئازەربایجان، هەروەها هەڵوێستی سۆڤیەت، هێزەکانی لە سەقز، بانە و سەردەشت هێشتەوە، بە واتەیەکی تر کۆماری لە دوو لاوە گەمارۆ دابوو(٨). کاتێک کۆمار بڕیاری گرتنەوەی پادگانی سەردەشتی دا، نوێنەری ئێران، موزەفەری فیروز چووە "تەورێز" و لە گەڵ "جاوید" ئوستانداری تەورێز ڕێکەوت کە ئەگەر سەردەشت نەگیرێتەوە، فیرقە دەتوانێ لە زەنجاندا بمێنێتەوە. سەرەڕای بڕیاری کۆمار، بە ئاغای کەریمی کە لە ڕێی سەردەشتدا بوو هەواڵ گەیی کە واز لەو پلانە بێنێ. لە کاتێکدا یارمەتیەکانی سۆڤیەت بە ڕێگای ئازەربایجاندا دەدرا بە کوردستان، کۆمار لەوە لاوازتر بوو کە دژی بڕیارەکانی ئازەربایجان بوێستێ.

هەلومەرجی ئێران بە هۆی لاوازی دەوڵەتی ناوەندییەوە، هەلێکی وەخۆکەوتنی بە ئازادیخوازان و هێزە دیموکڕاتەکان دا. کۆماری دیموکڕاتی کوردستان وحکومەتی ئازەربایجان، ئەستوندەکی ئەو جموجووڵە بوون.

لە ساڵی ١٩٤٥دا، حیزبی دیموکڕاتی ئێران لە لایەن "ئەحمەد قەوام" کۆنە سیاسەتوانی ئێران، دامەزرا کە بە ئالای دژی فاشیزم و بۆ دابینکردنی ئازادییە دیموکڕاتیکەکان، هاتە گۆڕەپانی سیاسەتی ئەودەمەوە و لە گەڵ پێنج حیزبی پێشکەوتووخوازی تر، لەوانە حیزبی دیموکڕاتی کوردستان و فیرقەی دیموکڕاتی ئازەربایجان، کەوتە بەرەیەکەوە.

هاتنە کایەی قەوام وەکوو سەرۆک وەزیرانی ئێران، ئەو هیوایەی لێدەکەوتەوە کە کێشەی کوردستان و ئازەربایجان لە ڕێگای وتووێژەوە چارەسەر بکرێت. دەوڵەتی سۆڤیەتیش ڕێنوێنی ئازەربایجان و کوردستانی دەکرد تا لەو هەلە کەڵک وەربگرن و پێویستە لە گەڵ قەوام پێکبێن. قەوام ٢٥ ڕۆژ پاش هەڵبژێردرانی سەردانی مۆسکۆی کرد و بەڵێنی نەوتی باکووری بە سۆڤیەت دا، بەڵام جێبەجێ کردنەکەی سپارد بە بڕیاری مەجلیسی پازدەهەم کە پاشان هەڵبژاردنی بۆ دەکرا. ئەو بەڵێنەشی بە کوردستان و ئازەربایجان دا تا ئەو جێیە وتەکانی ڕێبەرانی هەر دوو لا دەری دەخەن، ئەوانیش بە بەڵێنەکانی قەوام دڵخۆش بوون(٩).

قەوام سوور بوو لە سەر ئەوەی کە بۆ بەڕێوەچوونی دروستی هەڵبژاردنەکان، ئەرتەش دەبێ بێتەوە کوردستان و ئازەربایجان. سەرئەنجام سەلاموڵڵا جاوید ئوستانداری ئازەربایجان لە تێلگرافێکدا بۆ قەوام، ئامادەیی خۆی بۆ پێشوازی کردن لە ئەرتەش ڕاگەیاند. ڕۆژی ٢١ی مانگی سەرماوەز، ئەرتەش هاتە ناو شاری تەورێزەوە و بەشێکی زۆری فیرقەییەکان بەرەو باکۆ هەڵاتن و کوشتاری ئەوانەی مابوونەوە دەستی پێکرد، بەڵام هیچیان لە جاوید نەکرد.

کوردستان تەنیا مابۆوە. بەشی هەرە زۆری سەرۆک عەشیرەکان خۆیان داوە پاڵ دەوڵەت، لە ١٢٧٥٠ پێشمەرگەی کۆمار تەنیا ١٢٠٠ بارزانی و چەند عەشیرەیەک لە گەڵ کۆمار مابوونەوە (١٠)، ئامادەکاری بۆ بەرگری نەکرابوو، بەرەی شەڕ لە گەڵ دوژمن ناوچەیەکی بچووک بوو، وێدەچێ هیوای دروست کردنی ئوستانی کوردستان لە ماکۆوە تا تکاب لە لایەن قەوامەوە هێشتا بە تەواوی نەمردبوبێت. لە کۆبوونەوەیەکی مزگەوتی "هەباس ئاغا"دا بڕیاری تەسلیم بوون درا. پێویستە بکوترێ بە پێچەوانەی ئەوەی کە دەکوترێ ئەو کۆبوونەوە پرسێکی دیموکڕاتیک بە خەڵک بوو، بە پێی پرینسیپ، دیموکڕاتیک نەبوو، چوون هەموو خەڵک بەشدار نەبوون، زۆربەی سەرۆک عەشیرەکان لە گەڵ کۆمار نەمابوون تا بڕیاری دیموکڕاتیک بدەن، بەشێک لە خەڵکی شار کە بەشدار بوون هەر ئەوانە بوون کە پاشان ماڵەبەماڵ و دوکانبەدوکان دەگەڕان و ئیمزایان کۆ دەکردەوە کە شا، قازی لە سێدارە بدا. دیارە وەکوو هەڵوەشاندنەوەی "ک.ژ.ک" کە قازی لە پێشدا بڕیاری دابوو و بە وتەکانی بە پەسەند کردنی دا، بڕیاری خۆ بە دەستەوەدانی لە پێشدا دابوو.

ئایا ئەو جۆرەی کە نەتەوەخوازە ئێرانیەکان بڵاویان کردۆتەوە، کۆماری کوردستان دەستکردی سۆڤیەت بوو و بە ڕۆیشتنەدەرەوەی ئەو تێکڕووخا؟

پێش هەموو شتێک، دەوڵەتە هاوپەیمانەکان، ئێرانیان داگیر نەکرد، بەڵکوو بە بێ شەڕ بە مەبەستی یارمەتی بەرەی سۆڤیەت هاتنە ناو خاکی ئێرانەوە. ئێران دەیان ساڵ پێش ئەوەش لە لایەن ئینگلیز و ڕووسەوە ئیدارە دەکرا. هەموو وەزیر و نوێنەرێکی مەجلیس دەبوایە سەر بە یەکێکیان بوایە. تەنانەت

پاشایان دەگۆڕی، مەجلیسیان بە تۆپ دەبەست و بە بێ ئیزنی ئەوان هیچ هەڵسوکەوتێکی سیاسی یا نیزامی لە ئێراندا بەڕێوە نەدەچوو.
لە ئێرانی پاش شەردا، سۆڤیەت بە پێی بەرژەوەندی خۆی و شەریکایەتی لە گەڵ ئینگلیز هاتە خاکی ئێرانەوە.
بوونی ئەرتەشی سوور لە ناوچەدا لە لایەکەوە دەسەلاتی دەوڵەتی ناوەندی ئێرانی لاواز کرد و لە لایەکی تریشەوە هەلێکی بۆ دانیشتووانی ئەو بەشە پێکهێنا تا هەوڵی گەیشتن بە ئاواتە نەتەوەییەکانیان بدەن. کوردیش بەو پێیە بە کەڵک وەرگرتن لە هەلی ڕەخساو مەودایەکی بۆ لوا کە خۆی ریکبخا، یەکێتی نەتەوەیی پێکبێنێ و بە ئیرادەیەکی هاوبەشەوە بەرەو دابەزاندنی ئامانجە لەمێژینەکانی هەنگاو هەڵێنێتەوە. ڕەوتی کۆمارەکانی کوردستان و ئازەربایجان و چارەنووسەکانیان دەریخست کە سۆڤیەت تەنیا کەڵکی ئامرازی لێوەرگرتوون، بە تایبەت بۆ کوردستان پلانێکی لە چوارچێوەی رزگاری نەتەوەیی کورددا نەبوو. ئەگەر چی بوونی سۆڤیەت لە پێکهێنانی ئەو کەشوهەوایەدا نەخشی بوو و ناتوانین خۆی لێ ببوێرین، بەڵام سوودی سۆڤیەت لە ڕەوتی کۆماردا بۆ کورد تەنیا ١٢٠٠ چەک، دەزگایەکی چاپ و لەوانەیە رادوێیەکی بێ هێز، بووبێ. لە کاتێکدا، چون پەیمانی دابوو کە یارمەتی بە لەتوپەت بوونی ئێران نەدا، دروشمی خودموختاری بە سەر جووڵانەوەی کورددا سەپاند کە هەتا ئێستاش بەرۆکی کوردی لە هەموو پارچەکانیدا بەرنەداوە. کۆماری کوردستانی لە ناوچەیەکی زۆر بچکۆلەدا زیندانی کرد و تا رووخان ئیزنی نەدا لە کەلی سەرا بەولاوەتر پەل بکێشێ و ئەو بەشەی کوردستانی وا بە ئازەربایجانەوە بەستەوە کە تا ئێستاش ئازەربایجانیەکان ئەو بەشە بە خاکی خۆیان دەزانن.

وتەی کۆتایی

دووی ڕێبەندان مێژووی تەنیایی و مەزڵوومی نەتەوەیەکە کە وەکوو مۆرەیەک کایەی پێکراوە و هەلومەرجی تایبەتی ئابووری، کۆمەڵایەتی و سیاسی خۆی یارمەتیدەری ئەو بێدەرەتانی و چەوسانەوە و داگیرکرانی وڵاتەکەیەتی. هۆی ناوەکی وەکوو زەبر و زەنگی دوژمنان و هۆ دەرەکیەکانی تر کارتێکەر بووە.
کۆماری کوردستان، ئەزموونێک بوو کە نیشانیدا، کورد توانای بەڕێوەبردنی خۆی هەیە و ئەگەر مەودای هەبێت دەتوانێ خۆی بەرەو پێش بەرێ و موکریان لە ماوەی ١١ مانگدا زیاتر لە هەموو دەورەی حکوومەتی شا، لە هەموو بوارەکاندا پێشکەوتنی بە خۆیەوە دیت.
کۆماری کوردستان درێژەی خەباتی چەند سەد ساڵەی کورد بوو بۆ مسۆگەر کردنی دەسەلاتی کورد لە سەر خاکی خۆیدا و سۆڤیەت تەنیا لە پێناو بەرژەوەندی خۆیدا هەلومەرجێکی لەباری ڕەخساند کە کورد دەیتوانی کەڵکی لێوەرگرێ.
کورد هەتا ئێستاش بە شوێن پشتیوانی دەرەکی، بە تایبەت زلهێزێک دەخولێتەوە. لە ڕەوتی کۆماردا، سۆڤیەت پیشانیدا کە وەکوو زلهێزێک پشتیوانی راسەقینەی کورد نییە و بە پێی بەرژەوەندی خۆی دەیهەوێ کوردستان بە ئازەربایجانەوە ببەستێتەوە، جووڵانەوەی کورد ئەگەر چی لە ماوەی مانەوەی هێزەکانی سۆڤیەت لە ناوچەدا باش جووڵاوە، بەڵام پاش دەنگۆی چوونەدەرەوەی سۆڤیەت کەڵکی تایبەتی وەنەگرت و خۆی بۆ هەنگاوی بەرەو پێشتر ئامادە نەکرد (١١).
وێناچێ سۆڤیەت کۆماری کوردستانی وەکوو دیاردەیەکی راستەقینە بە هێند گرتبێت. سۆڤیەت سەرەڕای پاراستنی بەرژەوەندییەکانی و کەڵک وەرگرتن لە کوردستان و ئازەربایجان، دەیویست لە باری سیستەمەوە لە سوسیالیزم نزیک ببنەوە. ئەو کارە لە ئازەربایجان کرا، زەوی دابەشکرا و سەرمایەدارەکان ئازەربایجانیان بە جێهێشت، ئازەربایجان خۆی بۆ سۆسیالیزم و پێش مەرجەکانی ئامادە دەکرد. ئەو هەنگاوانە لە کوردستان هەڵنەهێندرانەوە و لە هیچ دوکومێنتێکدا نە بیندراوە کە سۆڤیەت داوایەکی ئەوتۆی لە کوردستان کردبێ. بێگومان بۆشی گرینگ نەبووە (١٢).
گۆڕانی ناوی کۆمەڵەی ژ.ک بە حیزبی دیموکڕاتی کوردستان، نە بە پێی پێداویستی خەباتی رزگاریخوازانە و بەرژەوەندی گشتی نەتەوەیی بوو و نە ئامڕازێکی باش بۆ دامەزراندن و پاراستنی کۆمار وەکوو دەزگای دەسەلاتی نەتەوەیی. حیزبی دیموکڕات، مەسڵەحەتی کاتی و هەلومەرجی ئەو سەردەمە بە

پێی ویستی سۆڤیەت و باری ناوخۆی کوردستان و بەرژەوەندی ئازەربایجان و دیپلۆماسی لە گەڵ دەولەتی ناوەندیدا بوو.

کورد بە پێی هەلومەرج و لاوازی دەوڵەتی ناوەندی یا بە هێزی کورد و گۆڕینگتر، پشتیوانی لایەنێکی دەرەکی، دروشمی خۆی گۆڕیوە. داواکاری کۆماری کوردستانیش هەر بەو پێیە لە سەربەخۆییەوە تا خودموختاری و تەنانەت ئەنجومەنی ئەیالەتی و ولایەتی بە پێی قانوونی ئەساسی ئێران، گۆڕدراوە. بۆ وێنە قازی محەمەد لە وتووێژەکانی لە گەڵ نوێنەرانی سۆڤیەت، ئینگلیز و ئامریکادا، باسی مافی کورد بە گشتی و سەربەخۆیی کوردستان دەکات و لە گەڵ شا و دەوڵەتی ناوەندی، باسی خودموختاری و پێش رووخانی، داوای ئەنجومەنی ئەیالەتی و ولایتی دەکات.

ئەوە تا ئێستاش تایبەتمەندی سیاسەتی حیزبە کوردەییەکانیترە لە هەموو پارچەکاندا. ئەو پارادۆکسە لە کۆماری کوردستانیشدا بە روونی بەر چاو دەکەوێت.

هاتنە سەر کاری قەوام هومێدێک بوو بۆ سۆڤیەت ، ئازەربایجان و کوردستان. وێدەچوو کە زۆر مەسەلەی ئێران بۆ وێنە پرسی کوردستان و ئازەربایجان لە پرۆسەیەکی دیموکراتیک و ئاشتیانەدا چارەسەر بکرێن. ئەوە تەنیا هومێدێک بوو. سۆڤیەت بەڵێنی نەوتی باکووری وەرگرتبوو، بەڵام بەو مەرجەی مەجلیسی ١٥ پەسەندی کات، کوردستان و ئازەربایجانیش هەر بەو هومێدە سپێردران بە مەجلیسی ١٥، ئەوە تەنیا خەونێک بوو کە هەرگیز نەهاتە دی.

زۆرێک لە نەتەوە پەرەستانی ئێرانی بە شانازییەوە باسی بلیمەتی قەوام دەکەن کە کڵاوی سەر سۆڤیەت، ئازەربایجان و کوردستان کرد. ئەوە بلیمەتی قەوام نەبوو، بەڵکوو کەشوهەوای ئەو سەردەمە بوو کە بواڕێ فێڵبازی بە قەوام دا.

سەرەنجام ڕێبەری کۆمار بریاری تەسلیمی دا. قازی کە لە کاتی بریاری دەرچوونی سۆڤیەتدا، دەیگوت، ئێمە کۆمار دەپارێزین و دەیسەلمێنین کە دروستکراوی سۆڤیەت نین، چۆن بوو کەوتە بیری ئەوەی کە بە پیری ئەرتەشی ئێرانەوە بچێ و تەنانەت دڵی مەلا مەستەفای بارزانیش لە خۆی بێشێنێ کە بریاری پاراستنی شاری مهابادی دابوو و لە بۆکانەوە گەڕابۆوە تا کۆمار بپارێزێ. تەنانەت قازی بارزانیشی مەجبوور کرد تا شاری مەهاباد بە جێ بێڵێت.

ئەوە چ هیوایەک بوو کە داهاتووی کۆماری وا لە ژێر سێبەری خۆیدا دانابوو؟ من پێموایە تەنیا هومێد وهیوا، هێزە ئازادیخواز و دیموکراتەکانی ئێران بوون کە لە وانە بوو مەجلیسی ١٥ی ئێران بە دەستەوە بگرن و بە یارمەتی قەوام لە رێگای دیموکراسییەوە کێشەکان چارەسەر بکەن.

ئەو هیوایە، قازی بەرەو پیری ئەرتەشی شاهەنشایی نارد. بەهیوای سەرکەوتنی دیموکراسی لە مەجلیسی ١٥ و دەستەبەر بوونی بەشێک لە داخوازەکانی کورد. هەر ئەو هیوایەی کە پاشتر بوو بە دروشمی حیزبەکەی، واتە دیموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان.

مەجلیسی ١٥ پێکهات و هیچ هومێدێکی لێنەکەوتەوە. باس لە نەوتی باکوور و پەیمان لە گەڵ سۆڤیەت هەر نەکرا. پێشەوەری بەرەو باکۆ راونرا تا پاشان لە رووداوێکی ئوتۆمۆبیلدا بیمرێنن، و سەرەنجام سەری قازیەکان بە پەتەوە کرا.

قازی لە دوایین ساتەکانی ژیانی و لە کەنار سێدارەدا، ئەو ئەزموونەی لە وەسیەتنامەکەیدا زۆر بە روونی و راستگۆیانە بە نەتەوەکەی رادەگەیەنێ کە : بە دوژمنانی نەتەوەکەتان بروا مەکەن و فریویان مەخۆن.......

سەرچاوەکان

١- قاضی محمد و جمهوری در آینه اسناد. بهزاد خوشحالی. وتووێژی قازی محەمەد لە گەڵ رۆژنامە فارسیەکانی "ایران ما"، "فرمان" و "رهبر". ل ٤٨ . رۆژنامەی کوردستان ٣٠ / ٤ / ١٩٢٥

٢- بیرەوەریەکانی محەمەدی شاپەسەندی، بە وردی باسی کردووە.

٣- چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. د.یاسین سەردەشتی. ل ١٥٥

٤- سەرچاوەی پێشوو

٥- د.ئەفراسیاو هەورامی- راپۆرتی قولی یف، جێگری کونسوولی سۆڤیەت لە تەوریز، وتووێژ لە گەڵ قازی محەمەد.

٦- بیرەوەریەکانی محەمەدی شاپەسەندی.

٧- د.ئەفراسیاو هەورامی- بۆ وێنە: نامەی مۆلۆتۆف وەزیری دەرەوەی سۆڤیەت بۆ باڵوێزی سۆڤیەت لە تاران.

٨- گەشتێک بە کۆماری کوردستاندا- بیرەوەریەکانی بەکر عبدولکەریم حەوێزی. بە وردی باسی کردووە.

٩- قاضی محمد و جمهوری در آینه اسناد- بهزاد خوشحالی . ل ٦١

١٠- محاکمە کردنەکەی قازی محەمەد لە یاداشتەکانی قوام السلطنەدا. وەرگێڕانی موکری، ل ٧٢

١١- قاضی محمد و جمهوری در آینه اسناد ، خوشحالی. ٢٦ی مارسی ١٩٤٦ سۆڤیەت رایگەیاند کە ئێران بە جێ دێڵێ و ١٦ / ٤ / ٤٦ بە ڕەسمی لە سەرا بە حەمە ڕەشید خانیان راگەیاند. سپتامبری ١٩٤٦ ئێرانی بە جێهێشت.

١٢- بە پێی تیۆری مارکسیست- لنینیستی، سوسیالیزم لە وڵاتانی پەرەگرتووی سەرمایەداریدا سەر هەڵدەدا. پاش شۆڕشی ئوکتوبر، تیۆری سەرهەڵدانی سوسیالیزم لە وڵاتانێک کە پێوەندی سەرمایەداریان بە سەردا زاڵە (ئەگەر چی ئەمپریالیستیش نەبن) بە یارمەتی سۆڤیەت، هاتە ئاراوە. دامەزراندنی سوسیالیزم لەو شوێنانەی کە پێوەندیەکانی پێش سەرمایەداری زاڵ بوون، بە نەگونجاو دەزاندرا. سۆڤیەت بۆ خۆی بە دەست کۆمارەکانی تورکمنستان و قرقیزستانەوە گیری کردبوو کە چۆن بتوانن خۆیان لە ئابووری سوسیالیستیدا ڕێکخەن. پاشان تیۆری "ڕێگای پەرەسەندنی ناسەرمایەدار"یان داتاشی.

ئەم وتارە بۆ سمیناری دووی ڕێبەندان لە ڕۆژی ١٧ / ١ / ٢٠٠٩ ی شاری ستۆکهۆلم ئامادە کرابوو کە بە هۆی کەمی کاتەوە تەنیا بەشێکی پێشکەش کرا.

سەرچاوە : ماڵپەڕی گیارەنگ / ڕێکەوتی : ١١ی فیوریەی ٢٠٠٩

ڕێبەندان و ستراتیژی

سەعید کوێستانی

کاتێک مرۆڤ نووسراوەیەک کە وشەی ٢ی ڕێبەندانی پێوەیە. لە نێو ڕۆژنامەیەک ، سەردیوارێک یان لەهەر شوێنێکی دەیبینێ، کە چاوی پێکەوت ، یەکسەرکۆماری کوردستان و ئاڵای سێڕەنگی کوردستان بە درووشمی قەڵەم و گوڵەگەنمەکەیەوە، وەک فیلم دێتە پێش چاو. دەمێک هەر ماتو حەیرانی ئەو سەردەم و ڕێزە ڕۆیشتنی پێشمەرگەو دەست هەڵێنانی پێشەوای شەهیدو حەشیمەتی دەورو بەری و مەیدانی چوارچرای مەهاباد، کە لە نێو وێنە یادگاریەکاندا دیومانە، لە رووبەڕوودا وەک تابلۆیەکی دڵگیربە جوانترین شێوە خۆی دەنوێنێ .

لەخۆرا نییە کە لە سەروبەندی نیزیک بوونەوەی ئەوڕۆژە مێژوویە دا دڵسۆزان و نیشتمانپەروەرانی کورد ڕۆژئەژمێری دەکەن بۆ وەی بزانن کۆبونەوەی ئەوڕۆژە لە کوێیە بچن بەشداری لە جێژنەکەیدا بکەن. لەهاورێیەکم پرسی: بۆ ئەوەندە دەپرسی لە کوێیە و کەنگێیە ؟ دەڵێ : پێموایە بەشداریم لەو ڕۆژەدا ئەرکێکە دەبێ ئەنجامی بدەم . هەر بۆیەش لەو ڕۆژەدا ڕێگای دوورو نیزیک و چوونو هاتنەوەیان و ... بە زەحمەت نازانن و بەشداری دەکەن .

لە ڕاستیدا کاتێک مرۆڤ دەچێتە جێژنی دووی ڕێبەندان و ئەو خەڵکە بە سۆزودڵشادەی کە وەک گوڵ گەشاوەتەوە دەیبینێ ، دەردەکەوێ کە بەڕاستی گرتنی جێژنی دووی ڕێبەندان بۆ گەلی کورد ئەوەندە گەورەیە بۆی بۆتە ئامانجێک. بەبڕوای من ، هەروەها بە لێکدانەوەو هەڵسەنگاندنی زۆرکەسی کە لێم بیستوون، دەڵێن بێتوو بە وردی بچینە نێو ناوەرۆکی ئەو ڕۆژە مێژوویە، دووی ڕێبەندان بۆگەلی کورد بۆتە بۆنەیەکی ستراتێژیکی و دەبێ جێژنی بۆبگیرێ .
٢ی ڕێبەندان لە مێژووی گەلەکەماندا ڕووداوێکی ئەوەندە گەورەیە، ڕووداوی کۆن و نوێی لە نێو خۆیداوە حەشارداوە . دووی ڕێبەندان لە ئاسمانی کوردەواریدا ئەستێرەیەکی ئەوەندە گەورەو گرینگ و گەشاوەیە زانایان لە هەڵسەنگاندنو دانانی نرخ و بایبیدا واقیان وڕماوە کە لەو سەردەمدا شەهید قازی پەدیدەی دامەزرانی کۆماری کوردستانی بۆ مێژووی دوا ڕۆژی کورد دوزیوەتەوە .
بەڕاستی کاتێک لە سەردەمی کۆماری کوردستان خورد دەبیەوەو دەبینی زلهێزکانی وەک ئەمریکاو ئینگلیزو ... بە گشتی لەو سەردەمدا خەریکی دابەشکردنی وڵاتانی ئاسیا وئوروپا بوونو لە نێوخۆیاندا هەرکام بەشی خۆی دیاری کردووە . ئەو کات کورد لە نێومعادلاتی سیاسیو جوغرافیایی جیهاندا نەک هەر نێوی نەبوو،و حیسابی بۆنەکرا، تەنانەت بە ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان پتر کەوتۆتە بەر ڕقوکینەو غەزەبی داگیر کەرانی کوردستان .
راستە داگیرکەرانە بۆ ڕووخانی کۆماری دێموکراتیکی کوردستان پاڵیان وێک داواەو لەناویان بردووە، بەڵام بەردەوامی خەباتی شێلگیری نەتەوەکەمان،ڕانەوەستانیلە کارو چالاکی بەردەوامیدا، دەبینین لە ماوەی ٦٣ سالی ڕابردوودا گەلی کورد بە تێپەڕ کردنی سەدان کۆسپ و تەگەرە، هەورازو نشێوی بڕیوەو، توانیویەتی دروشمی پڕناوەرۆکی کۆماری کوردستان بەرزو پایەدار ڕابگیرێ و لەبەرانبەرزەبرو زەنگی دوژمنانیدا بە هەزاران ڕۆڵەی قارەمانی لەدەست داوە. کە لە نێویاندا ڕێبەرانی شەهیدو قوتابی قازی محەمەد " قاسملوو، شەرەفکەندی، نموونەیەکی هاشا لێنەکراون.
بێشک تا گەلی کورد مابێو خاوەنی قوتابییانی قازی و ئەو سەرکردە مەزنانە بێ ، دەکرێ بە پشتیوانی کۆمەڵانی خەلکی کوردستان،هیوادار بە سەرکەوتن بین .

* بە نۆبەی خۆم پربەدڵ پیرۆزبایی ئەو ڕۆژە مەزنە بە گەلی کورد دەڵێم
* ڕووخان و تێکەوە پێچانی رژیمە داگیرکەرەکانی کوردستان ئاواتەخوازم .
* سەرشۆڕی بۆ خۆفرۆشان و دوژمنانی حیزبەکەمان حدکا .

سەچاوە : ماڵپەری خاکەلێوە / ڕێکەوتی : ٢١ی ژانویەی ٢٠٠٩

وتووێژ لەگەڵ کاک مەلا حەسەن شێوەسەڵی

دیمانەی حەمید تەیموری

* بەڕێز کاک مەلا حەسەن شێوەسەڵی، بەڕێزتان وەکوو کەسایەتی یەکی دیاری بزووتنەوەی گەلەکەمان، پێتانوایە پێکهاتنی کۆماری کوردستان چ ڕۆڵێکی لەسەر بەرەوپێشچوونی بزووتنەوەی نەتەوایەتیی . دێموکراتیکی گەلەکەمان داناوە؟

وەڵام : کاتێک باسی ڕووداوی تاریخی دەکەین و بەتایبەت کە باسی کۆماری کوردستان دەکەین، یان دەبێ ئەو کەسە بۆ خۆی شاهیدی عەینی بێت یان دەبێ پسپۆڕی ئەو بوارە بێت، کە من نە شاهیدی عەینی کۆماری کوردستانم و نە پسپۆڕی ئەو بوارەمو بە هۆی هەلومەرجی تایبەتیی جەستەییمەوە ناتوانم بەو جۆرە موراجیعە بە کتێب بکەم، بۆیە من زیاتر پشت بەو گێڕانەوانە دەبەستم کە بیستوومەو بەو کتێبانەو بەو بەڵگانەی خوێندوومنەتەوە.

پێموایە باشتر ئەوەیە پێکهاتن‌و لەناوچوونی کۆماری کوردستان پێکەوە باس بکەین، چوونکە لە نێوان دروستبوون‌و تێکچوونی کۆماردا تەنیا ١١ مانگ ماوە هەیە. بەڵام کۆماری کوردستان لەو ماوەیەدا چەند حەرەکەتی گەورەی کردووە کە جێگای شانازین‌و هەتا دنیایش هەیە شوێنەوارەکانیان دەمێننەوە. ئەگەر ئێمە بمانهەوێ باسی کۆمار کوردستان بکەین، لە پێشدا دەبێ باسی بنەمای یەکەمی ئەم کۆمارە واتە باسی کۆمەڵەی ژێ ـ کاف بکەین، پێکهاتنی کۆمەڵەی ژێ ـ کاف لە ساڵی ١٣٢١ی هەتاویدا دەستکەوتێکی گەورەی مێژوویی بوو، کەواتبوو دەبێ حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران و گەلی کورد خۆیان بە قەرزداری کۆمەڵەی ژێ ـ کاف بزانن. ناسۆنالیزمی پڕەنگی کۆماری کوردستان شتێک نیە کە ئینکار بکرێ، بەڵام من پێموایە کە ئەو ڕەخنەیەی بەو خەستوخۆڵیەی لە ژێر کاریگەری عەناسوری مارکسیستی برێک توندڕەودا ئاراستەی کۆمەڵەی ژ.ک کراوە. کۆمەڵە ژ.ک، کۆمەڵەی لەدایکبووی ڕۆژگاری خۆی بووو بۆ بیروباوەڕی ناسیۆنالیستی لەو ڕۆژگارەیدا دیاردەیەکی ئاسایی بووە.

پێکهاتنی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران کە شیعاری گونجاوی دێموکراسی هەڵگرتبوو، بازتابێکی بەجێی مێژوویی بوو. کەس ناتوانێ ئینکاری ئەوە بکات کە کۆماری کوردستان بەدەستی حیزبی دێموکرات خولقا، ئەگەر مەبەست لە دێموکراسی ئەوە بێت کە زۆرایەتی دەسەڵاتی بەسەر کەمایەتیدا هەبێ، هەروەها پلۆرالیزم بە باشترین شێوە ڕەعایەت بکرێ‌و ئازادییە فەردی و کۆمەڵایەتییەکان لەبەرچاو بگیردرێ و جیاوازییەکانی ڕەنگ و جینسی و ئایینی و غەیرە لەنێو بچن، کۆماری کوردستان توانی ئەو ئەسڵانە بە باشترین شێوە جێبەجێ بکات و نەقش‌ونیگاری چالاکانەو ماهیرانەی خۆی بە خەڵکی کوردستان و ئێران و دنیا نیشان بدات. کۆماری کوردستان لەو ماوە کورتە دا زۆر هەل و دەرفەتی ڕەخساند. لە کۆماری کورستاندا، ئیرادەی ئازادانە و گەل حکومەتی دەکرد، خەڵک بە ڕاشکاوی پرسیاریان دەکرد، بیری ئەوە لە خەڵکدا پێکهات کە بێ‌هۆ هیچ شتێک قبووڵ نەکەن و گوێ بۆ نەزەری موخالیفانی خۆیان شل بکەن، لەو دەمەدا ژیانی کوردی بووژایەوە و ڕۆژنامەگەری گەشەی کرد، خوێندکاران بۆ دەرەوەی وڵات بەرێ کران، پەیمانی کوردستان و ئازەربایجان بەسترا، حیزبی دێموکراتی کوردستان لەگەڵ پێنج حیزبی دیکەی ئێرانی بوو بە هاوپەیمان، هەوڵدرا کە دۆستایەتی لە نێوان گەلی کوردی و باقی نەتەوەکانی ئێران بەهێز بکرێ، ژنانی کوردستان شانیان وەبەر ئەرکە نەتەوایەتی و ئینسانییەکانی خۆیان دا، هەیئەتی سیاسی و نوێنەرایەتیی گەلی کورد بە شێوەیەکی زۆر ڕێکوپێک سەردانی دەرەوەی وڵاتیان کرد، کوردستان تەرحی ئابووریی خۆی دارشت و بوو بە خاوەنی ئابوورییەکی بەهێز، کوردستان باوەشی گەرمی خۆی بۆ کوردەکانی هەر چوار پارچەی کوردستان و بەتایبەت بارزانییەکان ئاوەڵە کردەوە، ئەفسەرانی کورد ڕیزی سوپای عێراقیان بەجێهێشت و بەوپەڕی خاکەڕاییەوە پێشمەرگایەتیی کۆماریان قبووڵ کرد، مەنتیق و ڕێبەرایەتی حەکیمانەی کوردستان وا جێی گرت کە کوردەکانی ئامریکاو ئورووپا بەپەلە خۆیان گەیاندە کوردستان، ڕۆژنامەنووسان و وێنەگرانی مەشهووری دنیا لە کوردستان دامەزران، تیاتری "دایکی نیشتمان" لەسەر شانۆ ئیجرا کرا کە دەنگدانەوەیەکی زۆری هەبوو، نەقش و ڕۆڵی کۆماری کوردستان ئەوەندە زۆر بوو کە من ئیستا تەنیا توانیم باسی بەشێکی زۆرکەمی بکەم. هەر ئەم دەستکەوتانە و نەقش و نیگارو ڕۆڵەکانی بوو کە کۆماری کوردستانیان کردە چقڵی چاوی دوژمنان و نەیارانی ژوورەوەو دەرەوە کە بە هەموو تواناوە پیلانیان گێڕا بۆ ئەوەی کۆماری کوردستان بڕووخێنن کە بەداخەوە بە ئاواتی چەپەڵی خۆیان گەیشتن.

ئەگەر بمانهەوێ وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە کە کۆماری کوردستان چ تەئسیرێکی لەسەر جووڵانەوەی میللی ـ دێموکراتیکی گەلی خۆی داناوە، دەبێ بگەڕێینەوە بۆ ئەو بەشەی کە کۆماری کوردستان چ ئەزموونێکی لێوەرگیراوە و چ تەئسیرێکی لەسەر کادرەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران داناوە کە توانیویانە تا ئێستا لەگەڵ ئەو هەمووە گیروگرفتەی کە هاتووەتە سەر ڕێگایان، بە شێوەیەکی ئوسوولی ڕێگای خەبات و تێکۆشانی خۆیان درێژە بدەن ئێستا شەست و چەند ساڵە کە خەباتی حیزبی دێموکرات درێژەی هەیە، حیزبی دێموکرات لەسەر ڕابردووی خۆی لێکۆڵینەوەی کردووەو بە ئەزموونێکی زۆر بەنرخ و بایەخدار گەیشتووە کە ئەو ئەزموونانە دەتوانن لەسەر بزووتنەوەیەکی میللی ـ دێموکراتیکدا شوێنەوارێکی گەورەیان هەبێ. شتێکی ئاشکرایە کە ئەو ئەزموونانە بە قیمەتی زۆرگران بەدەست هاتوون و نرخی زۆرگەورەیان بۆ دراوە. مێژووی دوورودرێژو خوێناویمان ئێمەی هێناوەتە سەر ئەو باوەڕە کە بە وچانێکی زۆرەوە چاوێک لە ڕابردوومان بکەین و تەنیا دوژمنان بە تاوانبار نەزانین و لە شکستەکانی ڕابردوودا خۆمان بە بەشدار بزانین. مێژوو فێری کردووین کە ئێمە نابێ چیدی کەمتەرخەمی بکەین و ئەوەندەی لە توانامانـدا هەیە لە باری سیاسی و فیکرییەوە خۆمان بارببێنین و فێربین و فێربکەین و نەقشی ڕۆشنگەریی خۆمان لە هەموو بوارەکاندا بە شێوەیەکی ئوسوولی جێبەجێ بکەین. زیانەکانی ڕابردوومان فێری کردووین کە ئێمە لەو کاتەدا

کارکوشتەو بەئەزموون و لێهاتووین کە لە بەرابەر دوژمنی غەدار دا بە ئیحتیاتترو بەئەزموونتر بین، هەروەها ئێمە بەو ئاکامە گەیشتووین کە بە لەبەرچاوگرتنی دیسیپلینی ئاگاهانەو پەروەردەکردنی کادری پێگەیشتووو ئاگا لە مەیدانی تیۆری‌و کردەوەدا مەسەلەیەکی زۆرگرنگە، بەهێزکردنی بەدەنەو ڕێبەری، پشتبەستن بە چەوساوەکان و زەحمەتکێشانی گەلەکەمان و هەروەها لێدانی پردی یەکیەتیی بەکردەوە لە نێوان ئەوانەدا ئێمە بە ئاکامی باش دەگەیەنن و لە سەرکەوتن نزیکمان دەکەنەوە. هەڵسووکەوتەکانی ڕابردوو ئێمەیان گەیاندووەتە ئەو جێگایە کە هەم لە ژوورەوە و هەم لە دەرەوە دۆستان و دوژمنانی تاکتیکی و ئیستراتیژیکی خۆمان بە شێوەیەکی زۆر لەبارو ئوسوولی بناسین، فەلسەفەی باوەڕ بەخۆبوون لە خۆماندا بەهێز بکەین، لەسەر ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەک پایگایەکی قایم و قوڵی ئینسانی و سیاسی حیسابی خۆمان هەبێ‌و لە موعادیلاتی سیاسی و ئیمڕۆیی ئەوڕۆدا ڕۆڵی عەقڵانی خۆمان بگێڕین. ئێستا ئەزموونە تاڵەکان، شکستەکان و دەرسەکان هەمووومان وەک مەشخەڵێکی بەرز ڕێگای خەبات و تێکۆشانی میللی ـ دێموکراتیکی گەلەکەمان ڕوون دەکەنەوە. حەرەکەتی میللی ـ دێموکراتیکی ئێمە لە سایەی ئەو ئەزموونانەوە قۆناخەکانی دینامیزم و پویایی خۆی دەپێوێ.

ڕۆڵی پێشەوا قازی محەممەد وەکوو سەرکۆمار تاچەند بەرجەستەیە و ئایا کەسایەتیی بەڕێزیان لە یەکدەنگبوونی خەڵک لەو سەردەمە دا شوێندانەر بووە؟

لە وەڵامی ئەم پرسیارەو ناساندنی شەخسییەتی بەرزی پێشەوا قازی موحەممەد، دەبێ بگەڕێینەوە بۆ ڕۆژگاری پێش دامەزرانی کۆماری کوردستان‌و زۆر بەکورتی چاوێک بە وەزعی ئێران‌و کوردستان و دنیادا بخشێنین. ئەوەی کە من لە کتێبی "چل ساڵ خەبات"ی دوکتور قاسملوو تۆزێکم لەبیر مابێ، لە ساڵی ١٣٢٠ی هەتاویدا ڕێژیمی ڕەزاشا ڕووخا، لەشکری سوور لە شومالی ئێراندا جێگیر بوو، ئەوە بوو کە سۆڤییەتییەکان ڕاستەوخۆ لەگەڵ مەسەلەی کوردو وەزعی کوردستان ڕووبەڕوو بوون، لەدوای ڕاپەڕینە عەشیرەتییەکەی ورمێ تێگەیشتن لە کوردستاندا هەستێکی توندو خەستوخۆڵی نەتەوایەتی هەیەو دەبێ کەڵکی لێوەربگرن، بۆیە سۆڤییەتییەکان و ئەفسەرانی ئەو وڵاتە دەستبەکار بوون تا کەسێکی بەتواناو ژیر وەک ئەسڵی قەزییە لە کوردستاندا بدۆزنەوەو لە ڕاستیدا ئەوان بەدوای بەنفووزترین ئینساندا دەگەڕان.

پێشەوا قازی موحەممەد هەم لە باری تێگەیشتن‌و ئاگایی سیاسییەوەو هەم لە باری نفووزی لە نێو کۆمەڵانی خەڵکدا ئەو تایبەتمەندییانەی تێدابووو ئەو کاراکتێرە بوو کە سۆڤییەتییەکان دەیانویست. ئەو هەیئەتە سی کەسییەش کە لە چین‌و توێژە جۆراوجۆرەکانی کورد لە لایەن سۆڤییەتییەکانەوە بۆ باکۆ بانگهێشت کرابوو، وەک ئەمن بیستوومە گۆیا بەمەبەستی ئەوە بووە کە سۆڤییەتییەکان لەسەر کەسایەتییە کوردەکان موتالیعە بکەن و بتوانن موخاتەبی ئەسڵیی خۆیان بۆ دوارۆژ ببیننەوە. پێمخۆشە لێرەدا ئاماژە بەوە بکەین کە چەند مانگ پێش پێکهاتنی کۆماری کوردستان، نازیسمی ئاڵمانی بە سەرۆکایەتی هیتلێرو فاشیزمی ئیتالیا بە سەرۆکایەتی موسولینی‌و هەروەها ئیمپراتۆری ژاپۆن تێک ڕووخابوون، لە ڕۆژهەڵاتی ئورووپادا هێندێ کۆماری سوسیالیستی خەریکی پێکهاتن و شکلگرتن بوون. سۆڤییەتییەکان ئەوجار پێشەوا قازی محەممەدیان چاک ناسیبوو و لە ڕاستیدا ئەوان کەسایەتیی ئیدەئال و هەروەها خاوەن نفووزی خۆیان لە کوردستاندا دۆزیبووە و بەو نفووزە کۆمەڵایەتی و سیاسییە کە لە شەخسی پێشەوایان دەرک دەکرد، زۆر پیانخۆش بوو کە لەگەڵ پێشەوا کار بکەن. سۆڤییەتەکان کە لە تێکشکاندنی فاشیسمدا ڕۆڵی گەورەیان هەبووو بەتەنیا ٢٠ میلیۆن کوشتەیان دابووو تووشی وێرانبوون و زیان وزەرەری زۆرقورس هاتبوون، نفووزێکی زۆریان لە دنیای دەرەوەدا پەیدا کردبوو، هەروەها شورەوی کە لە دنیای دەرەوە دا تەنیا پشتیوان و دۆستی کوردەکان بووو تەنیا دەروازەی کوردستان بۆ دنیای دەرەوە بووو لە لایەکی دیکەشەوە بوونی پێشەوا قازی محەممەد وەکوو کەسایەتی و ئینسانێکی بەتوانای سیاسی و شەخسییەتی هەڵکەوتووی کۆمەڵایەتی، وەکوو ئینسانێکی خاوەن فەرهەنگی بەهێز، وەکوو ئینسانێکی خاوەن پرستیژو ئیعتبارو نفووز، وەزن و قورسایی و حورمەت و ئۆتۆریتەی زیاتری بۆ خەباتی ڕەوای گەلەکەمان بەدیاری دەهێنا. پێشەوا بوو کە خاوەن گەنجینەی گەورەی زانست و فەرهەنگ بوو و بە ئاشنایی بە حەوت زمانی زیندووی دنیا زیاتر لە هەموو کەس دەیتوانی بەتایبەتی لە پۆستی سەرکۆماری دا ڕێبەری ڕاستەوخۆو ڕاست و دروست و زمانی ئاگای گەلی بەشخوراوی کورد بێت.

*** پێتانوایە هەبوونی حیزبێکی مۆدێرن وەکوو حیزبی دێموکراتی کوردستان لە پشت کۆمارەوە تا چەند یارمەتی بە مۆدێرن بوونی کۆمار داوە؟**

مۆدێرنبوون و سەردەمی بوونی کۆماری کوردستان لە سەردەمی بوونی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانەوە سەرچاوە دەگرێ، چوونکە کۆماری کوردستان

بەدەستی بەهێزی پێشەوا قـازی محەممەد و حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران پێک هـات، لە راستیدا موهەندیسی ئەسڵـی کۆمـاری کوردستان، حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانەو کۆماری کوردستان ئاوێنەی باڵانوێنی تـەلارو نـاوەرۆک و بەرنامەی حیزبی دێموکراتـە. کەوابوو بۆ دەرکی ئەو واقعییەتـە و تیشک خستنە سەر سەردەمی بوونی کۆماری کوردستان دەبێ بگەرێنەوە بۆ نـاوەرۆکی سەرچاوەی ئەسڵـی کۆمـار، واتـە حیزبی دێموکراتـی کوردستانی ئێران. حیزبی دێمورات زۆر زوو توانی تەکانێکی مێژوویی وەها لە خۆی نیشان بداتو پێ بنێتە نێو جەغزی مۆدێرنیزە بوون و چاکسازی و خۆی لەگەڵ رۆژگـار و هەلومەرجی ئەوکاتـەدا رابێنێ، پێش هەموو شتێک پێمخۆشە ئیشارە بەوە بکەم کە هەڵگرتنی دروشمی گونجاوی "دێموکراسی" وەک دروشمی هەڵقولاوی خەون و ئاواتـە لەمێژینـەکانی میللـەتی ژێرچەپۆک، بەرهـەمی حیزبی دێموکراتی کوردستانە، بۆیە کێشـان بەرەو مەیـدانی تـازەبوونـەوەو نوێبوونـەوەو وەدەرکـەوتن بەمەبەستی حەللی بەکردەوەی گیروگرفتـەکان لـەو مەیدانـەدا تـازەیە. بەوپێیە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە کۆماری تـازەی خۆیدا بەمەبەستی کـەڵکوەرگرتن لـە گوتـاری دێموکراسی بـۆ حـەللی بـەکردەوەی مەسـەلەکان لەسـەر سێ میحـوەری ئەساسی دەستی بـەکارکردن کـرد، یەکـەم، راکێشـان و هێنانەمەیدانی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان لە ژێر تیشکی ناوەرۆکی بەرنامەیەکی روونی سیاسی کە جەماوەری شارو دێ بتوانن لێی حاڵـی بن و لـە ژێر ئەو بەرنامەیە دا بتوانن رێگای خەباتی دوارۆژی خۆی دیـاری بکـەن، دووهـەم، نزیک کردنـەوە و لـە لێک گرێدانی خـەباتی گـەلی کـورد و گـەلانی دیکـەی ئێران بەمەبەستی دەستەبەر کردنی دێموکراسی بۆ وڵات و هـەروەها دژایەتی و بەربەرەکانێ لەگەڵ هەرچەشنە فیکرەیەکی نالەباری ئەو سەردەمە دا، سێهەم، حیزبی دێموکرات دەیهەویست پشتیوانیی گەلانی ئازادیخواز و دژی فاشیزمی جیهانی بۆ لای خۆی رابکێشی و لە نفووزی بەهێزتر لە جیهانی ئـەورۆژە دا بـە قـازانجی گەلەکەی خۆی کەڵک وەربگرێ. ئەو سێ خاڵە باسمان کردنن هەموویان شتی تـازە بوون کە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران هەوڵـی بۆ دەدا. بەتـایبەت خاڵـی سێهەمیان مەسەلەیەکی تـازە بوو، چوونکە بۆ یەکەم جار بوو، خەباتی گەلی کورد لەگەڵ خەباتێکی بەرینی جیهانی دا دەچوونە ناو یەک بەرەوە. لەو کاتەدا حیزبی دێموکراتـی کوردستانی ئێران بەرنامەی خۆی لە هەشت ماددەدا بڵاو کردەوە کە بەشی زۆریـان شتی تـازە بـوون. ئەگـەر لە کۆمـاری کوردستاندا کۆمەڵگایـەکی مەدەنی نـازەنین و رەنگین پێک هـات و لەوێدا جیاوازیدانانی جینسی، فەرهـەنگی و نـژادی و مەزهـەبی زینـدە بەچاڵ کـراو رێز بۆ هـەموو تایبەتمەندییەکانی جوولەکـەکان و ئـازەربایجانییـەکان و ئاسووری و ئەرمەنییەکان دانـراو پەیمانی هاوکـاری و بـەرگریکردن لـە یـەکتر، لـە کوردستان و ئازەربایجـان مۆر کـراو ئەگـەر بەرەیەکی بەرین لـە نێوان حیزبی دێموکرات و پێنج حیزبی بـەرینی سەرتـاسەریی ئێران پێک هـات و چەنـد شتی دیکـەش، هەموویان بەرهەمی ئیبتکـارو فیکری نوێخوازانـەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بـوون و لـە نێو جـەغزی هەڵسووران و تێکۆشانی کۆمـار دا رەنگیـان دایەوەو بەکردەوە تا ئەو جیگایەی توانرا هەنگاویان بۆ هەڵ هێنرا.

※ کۆماری کوردستان لـە زۆر بـوار دا توانیویـەتی بناغـەو بنـەمای بـوارە جیاجیاکـانی داهـاتووی خـەباتی گەلەکـەمان دابرێـژێ کـە یـەکێک لـەوانـە پێکهـاتنی سوپای میللی لەو سەردەمەدا بوو، دەکرێ بەرێزتـان زیاتـر لەسەر دامەزراندنی سوپای میللی کوردستان بۆمان باس بکەن؟

وەڵام : کۆمـاری کوردستان شکل و قـەوارەو نـاوەرۆکی دەوڵـەتی هـەبوو، لەسـەر سێ پایـەی هێزەکـانی قەزاییە و موقەننەنـەو موجرییە دامەزرابوو، بەشی بەرچاوی هێزی پێشمەرگە یان سوپای میللی بوو کە تێکرا یونیفۆرمی نیزامییان دەپۆشیو لە سەربازانو دەرەجەدارانو ئەفسەرانی خوارو ئەرشەد پێکهـاتبوو. گومان لەوەدا نیە کە پێکهاتنی ئەو سوپایە سەرکەوتنێکی یەکجارگەورە بۆ گەلی کورد بوو، چوونکە گەلی کورد هەرگیز سوپایەکی ئـاوای بەخۆیـەوە نـەدیبوو. لە سەرتـاسەری مێژوودا هـەرگیز لاوانـی کـورد ئەوەنـدە هەستیان بە سەربەرزی نـەکردبوو، پێشمەرگەکان کە لە جووتیـارانو زەحمەتکێشـان پێک هـاتبوون بەتێکرا ئامادەی فیداکاری بۆ کۆمار بوون. بەڵام هێزی میللی سەروسامانێکی رێکوپێکی پەیدا نـەکرد، ئـەوەش بە دوو مەسـەلەدا دەردەکـەوت، یەکـەم، هێزی پێشمەرگە چ لە باری سیاسیو چ لە باری نیزامییەوە وەکوو پێویست نەبووە، تەنیا مەرجی بوون بە پێشمەرگە کوردبوون و لێزانینـی چەک بـوو، ئاییننامەی رەسمیی سوپای مللی نەنووسرابوو و بەشکۆو دیسیپلینی نیزامی بەتەواویی جێگیر نەبوو. رەوابیتی عەشیرەتی وەک نەپسێن لە بەژن و باڵای سوپای میللی یەوە ئاڵابوو و دەست و بـاڵای شەکەت دابـوون و زیـانی زۆری بـە سوپای میللی گـەیانـد. دووهـەم، ئەگـەرچی سوپای میللی زۆر سەرکردەی بەجەربـەزە و نەبـەز و لێوەشاوەی لە نێوخۆیدا پەروەردە کردبوون و پێگەیاندبوون و ئەوانە جێگای هیوای دوارۆژی گەلەکەمان بـوون و هـەورەها وەکـوو پێشمەرگە ئاگـایی سیاسی و نیزامییان لە پلەیەکی بەرزدا بوو، بەڵام مەخابن زۆربەی ئەفسەرانی هێز لەو سیفەتە ئەساسییە بێبەش بوون کە بۆ هەموو ئینسانێکی نیزامی و شۆڕشگێر

پێویستن، سەرکردایەتی هێزی میللی لاواز بووو لە توانایدا نەبوو ئەرکی سینفی و دژواری پاراستنی کۆماری کوردستان بەئەستۆ بگرێ‌و لە ئاکامدا سوپای میللی نەتەنیا دیفاعی لە کۆماری نەکرد، بەڵکوو دیفاعی لەخۆیشی نەکرد. لێرەدا دەمەوێ بڵێم کە ئاشبەتاڵ تەنیا تایبەت بە سوپای میللی نەبووەو ئەو سوپایە تەنیا هێزێک نیە کە لە ئاشبەتاڵدا مەسئوول بوو، سوپای میللی هێزێکی شلک و ناسک بوو، تازە پێی هەڵ دەگرت، تازە خەریک بوو وەگەڕ دەکەوت، من بە چاوی خۆم چەند هێزی پۆشتە و تەیارو مۆدێرنم دیوە کە کاتێکی دیتویەتی کە رێبەرایەتییەکەی تێکچووە، وەک بەفری هاوینی تواونەتەوە.

*** رۆڵی بارزانی یەکان لە کۆمار دا هەمیشە جێگای باس و شانازی بووە، ئایا بە بڕوای ئێوە دەکرێ باسی کۆماری بکرێ بەبێ ئەوەی باسی رۆڵی بارزانی یەکان بە سەرۆکایەتیی بەڕێز مەلا مستەفا بارزانی بکرێ؟**

وەڵام : لێرەدا راستییەکی حاشاهەڵنەگر، هێندێ واقعیياتی تاریخی هەیە کە ناتوانی بەسەریدا تێپەڕی یان فەرامۆشی بکەی یان لەبیرخۆتیان بەریتەوەو باسیان نەکەیت. بۆ من کە نە شارەزاییم کە مێژوو هەیەو نە لەگەڵ کۆمار بووەمو نە لە نزیکەوەش بارزانییەکان دەناسم، دەکرێ باس لە کۆمار بکەمو نێوێکیش لە بارزانییەکان نەهێنم. بەڵام تا کوێ لەگەڵ ویژدان دێتەوەو تا کوێ مونسیفانەیە، ئەوە مەسەلەیە. هەڵوێستێکی زۆر بێئینسافانەو داوەرییەکی زۆرناعادلانەیە کە باسی کۆماری کوردستان بکەی، بەڵام نەخشی گرنگو بەرچاوی بارزانییەکان فەرامۆش بکەی. بارزانییەکان بەشێکن لە مێژووی شۆڕشگێڕانەی گەلی کوردو کۆماری کوردستان، بەشداری و فیداکاری بارزانییەکان بەتایبەتی و هەروەها بەشداری و لەخۆبردوویی کوردەکانی پارچەکانی دیکەی کوردستان جێگای شانازیی هەموو لایەکی ئێمەیە. کەسێکی بێهێزی وەک من باسی قەزییەی بارزانییەکان بکا یان نەکا، مێژوونووسانی ناوخۆو دەرەوە لەسەر پاڵەوانەتی و قارەمانی ئەوان بە پاراوی نووسیویانە. بەڵام لێرەدا ئیمکانی ئەوە نیە باسی هەموو کون و قوژبنی ئەو مەسەلەیە بەوردی بکەین، بەڵام هێندێ شت هەن کە دەرسن، ئامۆژگارین، حەماسەتن، نوختەی بەرزو روناکن و مەشخەڵن کە ئەگەر لەبیر بچنەوە هەم وەکوو فەرد، هەم وەکوو میللەت زەرەری زۆرمان پێدەگا. نەخشی بارزانییەکان بە شێوەیەکی گشتی روون و بەرچاوە،بەڵام لە مەیدانی بەرەنگاربوون و دەستەویەخەبوون لەگەڵ دوژمنانی فێڵبازی میللەتەکەماندا هێندێ نوختەی زۆر روونـاک و ئاوڕدانەوەو وەرچەرخانەوە و کشانەوەی زۆرحەکیمانەو ژیرانە و وردبینانە هەیە کە لە شەخسی بارزانی نەمردا خۆدەنوێنن. سەرداری نەمر مەلا مستەفا بارزانی ئەرکی قورسی بەرپرسایەتیی هێزی پێشمەرگەی کوردستانی لەسەرشان بوو، لە هەموو مێژووی مانەوەیاندا لە رۆژهەڵاتی کوردستان بۆ ساتێک رانەوەستان و هەناسە بەدوای هەناسە لە مێژووی گەلەکەماندا تۆماریان کرد. چەندین شاکاری گەورەی لە مەیدانی سیاسی و نیزامیدا لە خۆی نیشان دا کە دوژمنانی گەلەکەمان سەریان سووڕما، دەکرێ پاشەکشەی بارزانییەکان لە ژێر رێنوێنی حەکیمانەو وردبینانەی بارزانی نەمردا، شەڕی سەقزو زۆر حەماسەی تر وەبیر بێنینەوە. ئەوان توانییان گەلێک پسپۆڕانەو وردبینانەو بەبێ ئەوەی زیانیان پێ بگا بەرەو ناوچەی مەهاباد پاشەکشە بکەن، کە پاشەکشە بە تاکتیکێکی زۆر شارەزایانە و نیزامییانە دادەنرێ. شانۆی پێکهەڵپرژانی لەشکری شاو بارزانییەکان لە چەند جێگای جۆراوجۆر دا و هەوەرها تێکشکاندنی سەرشوڕانەی لەشکری پۆشتە و پەرداخی ئێرانێ کە دەستووری راستەوخۆی لە دەرباری شاوە وەردەگرت و هەروەها ئیعترافی ئەرتەشی ئێران بەوەی کە هەرگیز لەگەڵ دوژمنی ئاوا سەرسەخت بەرەوڕوو نەبووە، تا رادەیەک تێکشکانی کۆماری کوردستانی قەرەبوو کردەوەو برینی گەورەی سەرتاسەری کوردستانی تا رادەیەک سارێژ کردەوەو فێنکایی بە دڵی دانیشتووانی هەر چوار پارچەی کوردستان بەخشی. ئامۆژگاریی بارزانی نەمر بە ئەفسەرە شۆڕشگێڕەکانی کورد کە باوەڕ بە حکوومەتی عێراق نەکەن و نەگەڕێنەوە بۆ وڵاتی عێراق، بەداخەوە کاریگەر نەبوو و دوای گەڕانەوەیان و شەهیدبوونیان، راستی و دروستی ئامۆژگارییەکانی بارزانی نەمر دەرکەوت. پاشەکشەی لێزانانەو وردبینانەی بارزانییەکان لە ژێر فەرماندەیی بارزانی نەمرو هەروەها هێرشی پەیتاپەیتای تورکیە و عێراق و ئێران بە لەشکری دەهەزار کەسییەوە لە کۆڕو کۆمەڵەکانی دنیادا وەک تۆپ تەقیەوەو دەنگی دایەوە. بڕینی رێگا بە شەڕی نیوەشەو و تێکشکاندنی دوژمن لەسەر پردی ماکۆو کێوی ئاراس و گەیشتن بە خاکی یەکیەتیی سۆڤیەتی، داستانێکی دیکەی هەرەقارەمانەتی و شانازی بۆ گەلی کورد و بە تایبەتی بۆ بارزانییەکان تۆمار کرد. لە ژیانی پڕلە تەنگ و چەڵەمەو شۆڕشگێڕانەی بارزانییەکان و بەتایبەتی ژیانی سەخت و دژواری نەمر مەلامستەفای بارزانی و هەروەها ماندوویی و هەوڵ و تەقەلای بێوچانی ئەو هێزە شۆڕشگێڕە بۆ بەئاکام گەیاندنی کۆماری کوردستان هەرگیز فەرامۆش ناکرێن و لە مێژوو دا بە ئاوی زێڕ دەنووسرێنەوە. خۆگێل کردن لەو واقعییەتە تاریخییانە، تەنیا کاری دوژمنانی گەلی کوردەو بەس.

*** کاک مەلا حەسەن هەروەک دەزانین ئەو بوارە گرێدراوانە بە کۆماری کوردستانەوە کە پێویستیان بە تاوتوێی تایبەتیو دوانی زیاتر هەیەو لە دەرفەتی ئەم وتووێژە دا ناکرێ لەسەر هەموویان پرسیارتان ئاراستە بکەین. وەکوو دوا پرسیار داوامان لە بەڕێزتان ئەوەیە کە سەبارەت بە ئاڵای کوردستان و سروودی نەتەوایەتیی کۆمار بۆمان باس بکەن؟**

وەڵام : کە باسی ئاڵای کوردستان دەکەین هەمیشە وەبیر شێعرەکەی مام هەژار دەکەومەوە، کە پێموایە لە کاتی هەڵدانی ئاڵا لە بۆکاندا گوتوویەتی "بێ ببینێ ئەو کەسەی پێی وابوو کورد سەرناکەوێ . کێ بوو پێی وابوو کە نەکبەت لەسەرمان ناڕەوێ". ئەو کاتەی ئاڵا لە مەهاباد هەڵکرا، سروودی "ئەی ڕەقیب"یش بوو بە سروودی نەتەوایەتی. شێعری سروودی "ئەی ڕەقیب" هی مامۆستا دڵدارە، گۆیا کە بیستوویەتی شێعرەکەی بووە بە سروودی کۆمار، لە خۆشیدا دەستی کردوە بە گریان. لە مێژوودا زۆر حەرەکەت و ڕووداوی چووک هەیە کە بووە بە سەرەتای ڕاپەڕین و سەرکەوتنی زۆرگەورە و ئاڵوگۆڕ و ئاکامی زۆرباشیان بەدوودا هاتووە. لەو کاتەدا کە قاڕەی ئورووپا بەدەست کاتۆلیکەکانەوە نالەی دەگەیشتە ئاسمان، مارتین لوتێر کە بۆخۆیشی پیاوێکی ئایینی بوو، چەند تێزێکی خۆی بە درگای قەڵای کلیسای کاتۆلیکەوە چەسپاند کە ئەگەر ئیشتباەم نەکردبێ وابزانم ئەوکاتەی ١٥١٩ی میلادی بوو، هەر ئەوە بوو بە هۆی ئەوەی کە وردە وردە تلیسمی کاتۆلیکەکان بشکێت و چەند ڕاپەڕین و ریفۆرمی گرینگی بەدوادا هات. لە زەمینەی ڕەگەزپەرستی سپیپێستەکانی ئامریکادا، ژنێکی ڕەشپێست کورسییەکەی خۆی بۆ پیاوێکی سپیپێست چۆڵ نەکردو ئەوە زۆر ڕاپەڕین و خۆپیشاندانی زۆرگەورەی بەدوادا هات و مافی ڕەشپێستەکانی تا ڕادەیەکی بەرچاو مسۆگەر کرد. بەڵام هەڵکردنی ئاڵا کارێکەی سادە نەبوو، یەکەم جار هەڵکردنی ئاڵا لە دووی ڕێبەنداندا لە نێو بەفرو سروشتی نیوەخنکاوی ئەوکاتەدا، مەشخەڵی بەگڕو بەتین و ڕووناکیدەری سەرتاسەری مێژووی کورد بوو. بەرزبوونەوەی ئاڵای سێ ڕەنگی سوورو سپی و سەوز، زنجیری کۆیلەتی و دیلیی گەلی ئێمەی پساند. گەلی کورد لە هەموو مێژوودا ئەوەی ئاواتی بوو، پێی گەیشت و پێناسەو کەسایەتیی ڕاستەقینەی خۆی دیتەوە. هەر ئەو ئاڵا لە هەموو شارەکان و دێهاتەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆمار هەڵکرا. گەلی کورد هەرگیز خۆی وا بە سەربەرزی نەدیبووو بە دیتنی ئەو ئاڵایە لەسەر سەری خۆیان سەربەرزو سەربەرزتر دەبوون. ئەمن ئاڵای ئەم دواییانەم نەدیتووە، گۆیا تەغییرات و ئاڵوگۆڕێکی تێدا پێک هاتووە، بەڵام ئاڵای سێ ڕەنگی ئەوکاتەی بەمجۆرە لە شێعرەکانی مام هەژاردا ڕەنگ دەداتەوە: "پارچەکەی سێ ڕەنگی کورد دەنوێنێ . ڕەنگی سوور دەڵێ تا تنۆکێک خوێنێ کورد مابێ قەتی نانوێ . سپی یەکەی مژدەی بەیانی ڕۆژی کوردی کرد بەیان . یەعنی ڕۆژی کورد هەڵات و لێی نەما پەردەی شەوان ـ ڕەنگی سەوزی یانی دایکی نیشتمان لەو ڕۆژەوە . شینو سەرسەوزە و وەدەستی کەوتەوە ڕەنگی نوێ . دوو گوڵی گەنمی دەڵێ ئاگات لە ڕسقی خۆت هەبێ . خۆت کە برسیت، بۆچی دوژمن پێت بژی لێرو لەوێ . پێم دەڵێ نووکی قەڵەم گەر ژینی خۆشت پێدەوێ . غەیری من دەست ناکەوێ بۆ ڕێی تەرەقی و پێشڕەوێ." ئەوەی کە لە مامەقالەی دەباغیم بیستووە، سەد کەس تەنیا لە سەردەشتێ سەرەڕای ئەوەی زستانێکی زۆرسەخت بووو بەفر لە ڕێگاکاندا بوو بە پیادە تا مەهاباد ڕۆیشتن و بەشدارییان لە ڕێوڕەسمی هەڵکرانی ئاڵای کوردستاندا کردووە. بەرزبوونەوەی ئاڵای کوردستان ئەمجار بە شێوەی ڕەسمی بەرزبوونەوەی کەرامەت و کەسایەتیی تێکڕای گەلی کورد بوو. ئێستا ئێمە شتێکی ناڕاستمان نەگوتووە ئەگەر بڵێین زیاتر لە سی میلیۆن کورد ئەو ئاڵا پیرۆزە بە کەرامەت و سەربەرزیی خۆیان دەزانن. شەکانەوەی ئەو ئاڵایە نەتەنیا بۆ گەلی کورد، بەڵکوو مزگێنی ئاسۆی ڕوونو سەرکەوتنی یەکجاری بە هەموو میللەتانی ژێرچەپۆکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستو دنیا ڕاگەیاند. شەکانەوەی ئەو ئاڵایە ڕەمزی سەرکەوتنی کوردان بووو هەروەها ئایەتی وەگەڕکەوتنی بە ڕەسمیی کۆماری کوردستان بوو. شاباڵی پیرۆزی ئەم ئاڵایە باوەشێنی دڵی هەر کوردێکی ماندوو و ئازارچێشتووی سەر ئەم جیهانە دەکات. بۆیە ئەمنیش لە کۆتاییدا وێڕای مام هەژار ئەم دۆعایەی دەکەمەوەو دەڵێم: "ڕەبی هەرکەس دوژمنی ئەم میللەتە دڵپاکەیە . ژێرکەوێ، کۆستی کەوێ، ڕەبی سەعاتێ نەسرەوێ . داری ئاڵاکەم عەجەب چقڵێکە بۆ چاوی عەدوو". هەر کەسێک خۆشی نەوێ ڕەبی وەبەر خەنجەر کەوێ". شەکانەوەی ئاڵای کۆماری کوردستان تا ئێستایش لە مێژوودا شیرینترین زەردەخەنە بووە کە لە دڵی کوردەکانی هەر چوار پارچەی کوردستاندا جێی گرتووە.

سەرچاوە : بڵاو کراوە لە پاشکۆی ڕۆژنامەی کوردستان ٥٠٢ / ڕێکەوتی : ٩ی فێوریەی ٢٠٠٩

جمهوری کوردستان یان حکومەتی خودموختار ؟

حەسەن ئەیوب زادە

ڕۆژی بیست ودووی ژانوییە ی ٢٠٠٩ شە ست و سێە همین سالرۆژی دامە زرانی کۆماری کوردستان بوو.جمهوری کوردستان لە دووی ڕێبە ندانی سالی١٣٢٤ ی هەتاویی لە میتینگێکی ٢٠.٠٠٠ نەفەری نوێنەرانی کورد لە مەیدانی چوارچرای شاری مهاباد لە لایەن حیزبی دێموکراتی کوردستان (پێشتر کۆمەلەی ژ. ک) بە سەرۆکایەتی قازی محمد،راگە یاندرا. بروانە ڕووژنامە ی کوردستان ئۆرگانی رەسمیی حدک ژمارە ی ٨ ساڵی١٣٢٤ هەتاویی! کۆماری کوردستان نومادی دەربڕێنی ئیرادەی ئازادی گەلی کورد بۆ دیاری کردنی چارە نووسی خۆی بوو.

دوکتور قاسملوو لە "کتێبی چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادیی" باس لە مێژووی سیاسی کورد لە سەردەمی سەفەوییەکان دەکاو لە لاپەڕەی ١٩ دا دەنووسێ :

بە پێی ئەو نووسراوەیەی دوکتور قاسملوو، کوردستان، هەرگیز بەشیک لە ئێران نەبووە. کوردستان وڵاتێکی داگیرکراوە و کورد بۆ ئازادیی خۆی و رزگاریی نیشتمانەکەی لە داگیرکەر خەبات دەکا.

دوکتور قاسملوو لە کتێبەکەی دا باس لە واقعییەتێکی تاڵی مێژویی – سیاسیی دەکا.

دوکتور قاسملوو، لەو باسە دا، ئەو سیاسەتڤانە نییە کەتوانایی گەلەکەی، وەزعی ژئۆپۆلیتیکیی کوردستان، هەلومەرجی جیهانیی وە بەرچاو دەگرێ و مافی سروشتیی کورد بۆ پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی و رزگاریی کوردستان لە قاپێلکی خودموختاریی دا فۆرمولە دەکا. ١٨سال دواترێ ئەو بیرمەندە، بێ ئیدیعایە، ئەو سیاسەتڤانەیە کە لە کوورەی خەباتدا قاڵ بووە و بەو ئەزموونە گەیشتووە کە خەبات بۆ خودموختاریی لە بەشێکی کوردستانی داگیرکراوی دابەشکراودا بە ئاکام ناگا.(وتووێژ لە گەڵ کریس کۆچرا).

د. قاسملوو لەو ماوەیە دا ئەزموونێکی کە وەدەستی هێناوە بە گران لە سەر کورد کەوتووە. دوای ئەو خەباتە دژوارە و ئەو ئەزموونە تاڵە، بەو ئاکامە گەیشت کە هۆی سەرنەکەوتنی کورد دابڕاویی و جیاکردنەوەی خەباتی هەموو بەشە داگیرکراوەکانی کوردستانە و ویست و ئامانجە کە بەو قیمەتە کە کورد دەیدا فرە گران و نارەوایە.

لە مەر دامەزرانی جمهوریی کوردستان، و چوارچێوەی سەلاحییەتەکانی, سەربەخۆیی یان گرێدراویی بە حکومەتی پاشایەتی ئێرانەوە، بیروڕای جیاواز هەیە :

حیزبە سەرانسەرییە تەواویتخوازەکان، جیا لە حیزبی تودەی ئێران، کۆماری کوردستان، بە دەسکرد و پیلانی دەرەکیی، "جیاوازیخوازیی" و هەوڵ بۆ لەت کردنی ئێران ناودەبەن.

حیزبی تودەی ئێران، جمهوریی کوردستان بە "حکومەتی خودموختاری کوردستان" یان "حکومەتی ملی کردستان" پێناسە دەکا.(نموونەی حکومەتە خودموختارەکانی سۆڤێتی بەرێ).

لە بەرنامەی سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستان پە سندکراوی کۆنگرەی دووهەم دا (سەرماوەزی ١٩٦۴) بە سەرۆکایەتی ئەحمەد توفیق، نە ناوێک لە کۆماری کوردستان و نە باسێک لە مێژووی – ١٣٤٣ خەباتی کورد کرابوو.

بەرنامە سیاسیییەکەی کۆنگرەی دووهەمی حیزب، تێکەڵپێکەڵ و ئاڵۆز بوو.. بە گوێرە ی بەندەکانی سەرەتای بەرنامەکە بەشدارانی کۆنگرەکە، ئامانجێکی یەکگرتوویان نەبوو.

لە ماددەی سێهەم دا نووسرابوو" حدک، حیزبێکی شۆرشگێر و دێموکرات و زانستییە و خەبات ئەکات بە رێگای راپەرینی چەکدارانە بۆ ئازادیی کورد و کوردستان.

"لە مادەی چوار دا گوترابوو:" تێکۆشانمان بۆ لانی کەمی مافەکانی سیاسیی و کۆمەلایەتی و ئابوریی و فەرهەنگی بەردەوامە بۆ ئۆتۆنۆمی کوردستان لە ئێراندا."

ماددەی پێنجەم :" ئەگەر هاتو حکومەتی تاران دانی بە مافی نەتەوە ی کورد بە ناوی ئۆتۆنۆمی کوردستان دانەنا، حزبمان دەسەڵاتی شۆرش و نەتەوەکەمان هان دەدات بۆ گواستنەوەی تێکۆشان بەرە و ئامانجی بەرزتر کە سەربەخۆیی کوردستانە. بە شێوە یەک لەو دوو شێوەیەی خوارەوە:

١- سەربەخۆیی دەسەڵاتی کوردستان لە ناو چوارچێوەی سەربەخۆیی نەتەوەکانی ئێران بە ناوی حکومەتی فێدرالی ئێران واتە حکومەتی یەکگرتووی ئێران.

٢- لە نەگونجانی حکومەتی یەکگرتوی ئێران حزبمان تێکۆشان دەگوێزێتەوە بۆ سەر شەقام و ڕێبازی خەبات بۆ دیاری کردنی چارە نووسی نەتەوەی کورد بە دەستی خۆی..

هەروەها لە ماددەی شەشەم دا نووسرابوو:" ئەگەر هاتو دەسەڵاتی حاکم بە سەر ئێرانەوە لە گەل حیزبمان بۆ سەلماندنی ئۆتۆنۆمی کوردستان پێک نەیە و لەو کاتەدا هاونەتەوەکانمان لە یەکێک لە پارچەکانی تری کوردستانی بەش کراو ناوەندێکی بەرێوە بەرایەتی (ئۆتونومی یان فێدراڵی) بە دەستە وەبێت، حیزبمان بەپەسەندی نەتەوەکەمان چارە نووسی نەتەوەی کورد لە کوردستانی ڕۆژهەلات داوێتە سێبەری دەسەڵاتی ئەو بەشە لە نەتەوەکەمان کە خاوەنی دەسەلات و حکومەتە.

جیا لەو پەرێشان فکرییە کە لەو بەرنامەیە دا هەیە، رەگە فکرییەکەی کۆماری کوردستانی پێوە دیارە و باسێکی لە ئێرانیگەری تێدا نییە.

دوکتور قاسملوو، رێکخەرەوەی تەشکیلاتی حدک، دارێژەری سیاسەت و هێڵی فکریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، سەربەخۆیی بریاری سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی لە حیزبی تودەی ئێران ڕاگەیاند. لەو سەردەمە دا خەتی فکریی دوکتور قاسملوو دوور لە فکری سیاسیی حیزبی تودەی ئێران نەبوو.

لە کۆنفەرانسی سێهەمی حیزب لە سالی ١٩٧١ وشەی "ئێران"لە نێو کەوانە دا بە ئیبتیکار و پێشنیاری دوکتور قاسملوو بە دەستە وشەی حیزبی دێموکراتی کوردستانەوە لکێندرا.

لە ژمارەی ٣٨ فێوریەی ڕۆژنامەی "کوردستان" ساڵی ١٩٧٧ تا ئەمرۆ کەوانەی وشەی ئێران وەلانراوە و وشەی ئێران بە بێ کەوانە بە حیزبی دێموکراتی کوردستانەوە لکێنراوە.

دوکتور قاسملوو یەکەم ئاکادێمیسیەنی کورد بوو کە گەوهەری مەسەلەی کوردی دەستنیشان کرد. سەرەرای ئەوە کە نیشانی دا کوردستان وڵاتێکی داگیرکراوی دابەشکراوە، بەڵام ئەو واقعییەتە و سروشتی خەباتە کە لە بەرنامەی سیاسیی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان دا فورمولە نەکرا. بە ناوی دوورکەوتنەوە لە ناسیۆنالیزمی بەرچاوتەنگ و دۆستایەتی کردنی وڵاتانی کۆمۆنیستیی، لە سەرووی هەموانەوە یەکێتی سۆڤێتیی و پێکهێنانی بەرە یەکی دژی ئیمپریالیستیی لە گەل حیزبی تودەی ئێران، خەبات بۆ خودموختاریی و دێموکراسیی لە بری خەبات بۆ رزگاریی نەتەوەیی تێئۆریزە کرا.

دوکتور قاسملوو لە کتێبی " کوردستان و کورد" کە پاش بڵاو بوونەوەی بوو بەسەرچاوە یەکی جێی متمانە،

مافی دیاریکردنی چارەنووسی لە سێ فۆر مدا خستە روو.

یەکەم : خودموختاریی (مافێکی فەرهەنگیی و ئیداریی بۆ ناوچە یەک کە کوردی تێدا دەژی و لە ژێر حاکمییەتی داگیرکەردابێ).

دووهەم : سیستمی فێدرالیی. دەکرێ ، ئیداریی، ئێتنیکی یان تێکەڵاوێک لەو دووە بێ. بیست و پێنج وڵات لە جیهاندا خاوەنی ئەو سیستمە حکومەتییەن.

سێهەم کۆنفێدراڵیی و سەربەخۆیی.

لەو سەردەمەی دوکتور قاسملووی تێیدا ژیا، جیهان لە ژێر حاکمییەتی دوو نیزامی کاپیتالیسم و سۆسیالیزم دا بوو. ئەو ناچار بوو لە خوارهوکە و پێچوکەی پەیوەندیی نێوان ئەو دوو نیزامە دا، رێچکەیەک بۆ سەرهەڵدان و پەرەپێدانی خەبات بۆ ئازادیی دەسنیشان بکا.

خودموختاریی (ئۆتۆنۆمی) ئەو خەتە فکرییە – سیاسییە بوو کە دوکتور قاسملوو بۆ حیزبی دێموکراتی فۆرموله کرد. ئەو رێگە چارەیە بۆ مەسەلەی کورد بە رواڵەت بۆ ئەو سەردەمە گونجاو بوو. بەڵام ئاکامەکەی بێ ئاکامیی بوو. ئەو هێڵە فکرییە و ئەو رێگە چارەیە، خەباتی کوردی بۆ ئازادیی لە کۆیلەتی و رزگاریی کوردستان دوورخستەوە و دابەش دابەشی کرد. ئاکامی هەرە خراپیشی ئەوە بوو کە جێگرەکانی دوکتور قاسملوو لە ئاخردا ئەو بزووتنەوە مەزنە خوێناوییەیان بە بیانووی ئێرانیی بوون و ئێرانیگەریی و برایەتی و تەجروبەی باشورو... بەرە و ئاشبەتاڵ و توناکردن برد.

سروشتی خەباتی کورد رزگاریی لە کۆیلەتییە. قبووڵی گرێدراویی بە وڵات و دەوڵەتێکی داگیرکەرەوە بە مانای قبووڵی ئەنفال و تواندنەوە، ئاسیمیلاسیۆن

و وەپاشکەوتوویی فکرییە.

دوکتور قاسملوو چەند مانگ بەر لە تێرۆرەکەی، دانی بە شکستی ستراتێژییەکەی(دێموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆکوردستان) دانا. بروانە وتووێژی دوکتور قاسملوو کریس کۆچرا.

خوێندنەوەی حیزبە ئۆردوگانشینەکانی ژێر دەسەلاتی ینک و کۆماری ئیسلامی (هەر دووبەش) لە سەر جمهوری کوردستان، تودەیی و ئیرانیگەریی کۆنەپەرستانە یە. روحی نەتەوەیی لە ئەندێشەی رێبەرایەتی ئەو حیزبە ئۆردوگانشینانە دا نەماوە. ئەوەی لە بڵاوۆکیان دا لە سەر جمهوری کوردستان دەینووسن و لە رادیۆو تلویزیۆنەکانیاندا بڵاوی دەکەنەوە ، هەمان بۆچوونە، کە کیانوری و حیزبەکەی گوتوویە و لە بازاری سیاستی کۆماری ئیسلامیی و پا نئێرانیستەکان دا برەویە هەیە.

جمهوری کوردستان لە بە رنامە و بۆچوونی سیاسیی ئە و سە رتاقمانە پێکهاتە یە کی سیاسیی، خاوە نی مافێکی فە رهە نگیی و ب هرێوە بە ریی ئیدارییی رۆتینیی بووە.

جمهوریی کوردستان، بۆ دامەزرێنەرانی کۆمار سیستمێکی ناسراوبوو. ئەگەر دامەزرێنەرانی ئەو سیستمە، بە پێی بۆچوونی رێبەرایەتی حیزبی دێموکرات ، مەبەستیان پێکهێنانی حکومەتێکی خودموختار بووبێ، زۆر دوور لە راستییە ئەو حکومەتە بە ناوی "جمهوریی کوردستان" رابگەیەنن و جێژنی سەربەخۆیی و ئیستیقلالی بۆ بگرن.

حکومەتێکی خودموختار لە بەشێکی وڵاتدا، بەرەزامەندیی دەوڵەتی ناوەندیی پێک دێ. نیزامی حکومەتی ناوەندیی ئێران لە سەردەمی کۆماردا، پاشایەتیی بوو. ئەم خاوەن بیرانە بیریان لەوە نەکردووەتەوە کە چۆن لە ژێر حاکمییەتی نیزامێکی پاشایەتیدا دامەزراندنی جمهوریی ، یان جمهوریی خودموختار دەگونجێ؟

لە حیزبی دێموکراتدا بۆ شاردنەوەی واقعییەتی کۆماری کوردستان، ئاماژە بەو تووێژێکی پێشەوا قازی محمد دەکرێ کە لە ژمارەی ١ی ٢٠ بە فرانباری سالی ١٣٢٤ لە رۆژنامەی کوردستاندا بلاو کراوەتەوە. هەروەها وشەیەکی خودموختاریی لە شێعرێکی مامۆستا حەقیقی لە رۆژنامە ی کوردستاندا کراوەتە بەڵگە و دەیانەوێ بەو تاقە وشەیە کە بۆ دروستبوونی قافیە بەکارهێنراوە و زۆرلە پێش راگەیاندنی کۆماری کوردستاندا گوتراوە، بیسەلمێنن کە جمهوری کوردستان حکومەتی خودموختار بووە!!. ئەو تێبینییانە لە مەر ئەو وتووێژە جێی رامانن.

یەکەم – ئەو وتووێژە لە ٢٠ - ١٠ -١٣٢٤ و لە ژمارەی ٨ رۆژنامەی کوردستان دا چاپ کراوە.

دووهەم – کۆبوونەوەی ٢٠.٠٠٠ کەسیی کە بە میتینگی مێژوویی چواچرا بۆ راگەیاندنی کۆماری کوردستان ناودێرە، لە شاری مەهاباد لە رۆژی ٢ رێبەندانی ١٣٢٤ دا بووە. راگەیاندنی کۆماری کوردستان لانی کەم بێ وە بەرچاوگرتنی تەشریفاتی هاتن و ماوەی لە رێدابوونی رۆژنامە نووسان ١٣ رۆژ دوای دیداری قازی محمد لە گەڵ رۆژنامە ڤانان بووە. ئەو وتووێژەی پێشەوا و ئەو خودموختارییەی کە لە گەڵ رۆژنامە نووسانی تاران باسی کراوە، بەرنامەی راگەیاندراوی حدک بووە کە ١٦٠ رۆژ بەر لە راگەیاندنی جمهوریی کوردستان بڵاو کرابۆوە.

سیهەم - سەردێری وتووێژەکەی سکرتێری حیزب بەم جۆرە نووسراوە : "

گوفتوگۆی جنابی قاضی محمد پێشەوای بەرزی کوردستان دەگەڵ خاوەنانی رۆژنامەی تاران. "

لێرە دا قازی محمد سەرۆک کۆماری کوردستان نەبووە ، بەلکو وەکو سەرۆکی حیزب یان رێبەری میللەتی کورد ناوی هاتووە.

دەقی خەبەرە کە بەم شێوە یە نووسراوە :

" هێندی لە مدیرانی جرائدی تاران: آغای تفضلی، خاوەنی روزنامەی (ایران ما) آغای عباس شاهندە، خاوەنی روزنامەی (فەرمان) ئاغای بزرگ علوی وە هەموو نووسەرانی دوو رۆژنامەی (رهبر و ایران ما)

بۆ ئاگاداری لە وضعی کوردستانی خودموختار هاتنەم هەاباد و لە گەڵ جەنابی قاضی محمد رهبری میللەتی کورد یەکتریان دیت و گوفتوگۆیان کرد ...

١- پاش میتینگی چوارچراو ڕاگەیاندنی کۆمار لە دووی ڕێبەندان ، عینوانی ڕەسمیی، سەرۆک کۆماری کوردستان،یان سەروکی جمهوریی کوردستان بووە، کە لە بری سەرۆکی حیزبیان پێشەوای میللەتی کورد" نووسراوە.

٢- لەو کاتە دا دەنگۆی ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان لە ئارادابووە. خەبەرچییەکانی کورد ئەو دەنگۆیەیان بە حکومەتی تاران گەیاندبوو. لە بەر ئەوەیەکە ڕۆژنامە نووسان لە ڕێبەری حیزبی دێموکرات جەنابی قازی بەم جۆرە پرسیاریان کردبوو :

" لە تاران دەڵێن: کوردان بە ڕێبەریی جەنابت جوێ بونەوە و استقلالی کوردوستانیان ڕاگەیاندووە آیا ئەوە ڕاستە؟ دیارە هەر وەکو جەنابی قازی وەلامی داونەوە، ئەو هەواڵە لەو کاتەدا ڕاست نەبووە و کۆماری کوردستان ڕانەگەیەندرابوو. جەنابی قازی لەو وتووێژە دا گوتوویە کە :" دەمانەوێ لە ژێر بەیداغی ئێراندا ، بژین و خودموختاریشمان وەگیرکەوتووە. کە لێی دەپرسن چەند وەختە خودموختارن ؟ وەلامەکەی ئەوەیە : چوارساڵە خودموختاریی داخلیمانە هەیە.

پرسیارێکی دیکە و ولامەکەی لە لایەن ڕێبەری کوردەوە، ئەو گرفتە دەرەوێنی و روونی دەکاتەوە کە وتووێژە کەی جەنابی قازی محەمەد بەر لە ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان بووە. ڕۆژنامە نوسان پرسیارێکی ئەوتۆ دەکەن :

حیزبی دێموکراتی کوردستان لە هەموو ولاتی کوردستان تەشکیلاتی هەیە؟

وەلامەکە بەم جۆرە نووسراوە :

و- فرقەی دێموکراتی کوردستان لە هەموو جێگایەک کە دەوڵەتی دیکتاتۆر و ارتجاع اجازەی دابێ بە ئاشکرا لکی هەیە و لە جێگای دیش بەدزیییەوە دەگەڵ ههەموو کوردی ئێران پەیوەندمان هەیە.

هەرورک و لەسەرەوە ئاماژەی پێکرا و لەو وتووێژە دەردەکەوێ، ئەو ناوچەیە کە لە ژێردەسەڵاتی کورد دابووە، چوارساڵ بووە خودموختار بووە و ئەو حاکمییەتە سەربەخۆنە بووە. ئەو خودموختارییە سیستمێکی خۆگێڕی خەلک بووە بێ پێناسەی ڕەسمیی و هەلبژاردن و تەشکیلاتێکی بەرپرس کە لە نەبوونی دامودەزگای دەوڵەتیدا پێکهاتبوو. ئەو بەشە لەو کاتەدا بە ناو لە ژێر دەسەلاتی پاشایە تیدابووە. بەلام بڕیاری ٢٠.٠٠٠ کەسی نوێنەرانی کورد لە دووی ڕێبەندانی١٣٢٤ کۆتایی بەو گرێدراویی و حاکمییەتە هێنا. ئەو بڕیارە، یەک لایەنە، جمهوریی کوردستانی ڕاگەیاند. جمهوریی کوردستان بە واتای ڕەت کردنووەی نیزامی پاشایەتیی و حاکمییەتی ئێران لە و بەشەی کوردستان بوو. بە مانای دامەزراندنی کیان و سەروەریی و سەربەخۆیی بست بە بستی خاکی کوردستان بوو.

بە گوێرەی ئەو وتەیەی کە لە قەولی سەرۆک کۆماری کوردستانەوە ، لە کاتی وتووێژە کەی لە گەڵ ڕۆژنامە ڤانان بڵاوکراوەتەوە: "چوار سال بووە کوردستان خودموختار بووە". پرسیار ئەوەیە، ئاخۆ کۆبوونەوەی بیست هەزار کەسیی لە مهاباد بۆ ڕاگەیاندنی خودموختاریی ئەو چوارساڵە بووە یان ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی کوردستان ؟ نە خودموختاریی چوارساڵە پێویستیی بە ڕاگەیاندنەوە یان ڕاگەیاندن بووە و نە میتینگی ٢٠.٠٠٠ کەسیی نوێنەرانی کوردی پێویست بووە و نەخودموختاریی سەربەخۆییە کە جێژنی "ئیستیقلال و سەربەخۆیی" بۆ بگرن.

بۆ ڕاگەیاندنی خودموختاریی، ڕەزامەندییەک لە نێوان حکومەتی پاشایەتی ئێران و خودموختارییخوازان پێویستە. خودموختاریی خوازان لە گەل کام حکومەت بۆ ڕاگەیاندنی "جمهوریی خودموختار"؟! ڕێک کەوتبوون؟

ئەگەر بینا لە سەر ئەوە داندرابێ کە ناوچەی خودموختار لە چوارچێوە ی نیزامی پاشایەتی دا بمێنێ، ژێربێژانە(مە نتیقی) نییە کە ئەو بەشە خۆی بە کۆماری کوردستان پێناسە بکا. ناودێرکردنی سیستمێکی حکومەتیی دیکە و دامەزراندنی حاکمییەتی جیا لە دەسەڵاتی ناوەندیی جیا لە جیابوونەوە و ڕاگەیاندنی سەبەرخۆیی ناوێکی دیکەی نییە.

جمهوری کوردستان شەرعی بوونی خۆی لە بڕیار و ڕای بیست هەزار نەفەر لە نوێنەرانی کورد کە لە مەیدانی چواچرای مەهاباد کۆببوونەوە وەرگرت. بروانە ڕۆژنامەی کوردستان ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستان یازدەی ژانویەی ١٩٤٦ لە ١٩ ژمارەی "کوردستان" ی سەردەمی کۆماری کوردستاندا، باس لە ڕاگەیاندنی جەژنی" استقلال و سەربەخۆیی کوردستان" کراوە. پرسیار ئەویە، گەلۆ بۆ ڕاگەیاندنی دامەزرانی حکومەتی خودموختار(بە گوێرەی وتووێژەکەی

ڕێبەری کورد و رۆژنامە نووسان کە ٤ سال بووە لەو بە شەدا بەرێوە چووە.) جەژنی سەربەخۆیی و ئیستیقلال دەگیرێ؟!
ئەو فاکتانەی سەردەمی کۆمار بەتایبەتی رۆژنامەی کوردستان، جێیەکیان بۆ ئینکار و حاشاکردن لە سەربەخۆیی جمهوری کوردستان نەهێشتووەتەوە. هۆی ئەوە کە تا ئەمرۆ ژمارەکانی "کوردستان"ی سەردەمی کۆمار، ئۆرگانی رەسمیی حیزب لە لایەن حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئیران (هەر دوو بەش) چاپ و بڵاو نەدەکرانەوە، تەنیا لە بەر ئەوە بووە کە بنەمای تیئۆرییە هەڵەکە ئاشکرا نەبێ و داگیرکەر، ئازادیخوازان بە جیاوازیخواز لە ئێران پێناسە نەکاو حیزبە کانی ئۆپۆزیسیۆن لێیان نەپرینگێنەوە. سروشتی خەباتی ئازادیخوازانەی کورد رزگاربوون لە کۆیلەتیی فکریی، سیاسیی، کۆمەلایەتی فەرهەنگیی وئابوورییە کە بە دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی، کورد لەو کۆیلەتییە رزگاری دەبێ. قەرارێک کە لە دووی ڕێبەندانی ساڵی١٣٢٤ لە لایە ن ٢٠.٠٠٠ کەس لە نوێنەرانی خەڵکی کورد لە شاری مهاباد بۆ راگەیاندنی سەربەخۆیی کوردستان درا، لە ژمارە ی ٨ ساڵی یەکەم " کوردستان" سەردەمی کۆماردا نووسراوە. هەروە ها بڕوانە ژمارەی دە " کوردستان"، سالی یەکەم ١٥ ڕێبەندانی١٣٢٤ ،
جێژنی سەربەخۆیی و استقلالی کوردستان*: "درەوشینی ئەستێرەی خۆشبەختی کوردان. ژمارە کانی ١١ – ١٢- ١٣ - بیستی ڕێبە ندان ، بیست و دووی ڕێبەندان (١١ فێوریە). ژمارە ی١٤ سالی یەکە م٢٤ ڕێبەندان. ژمارە ی ١٥ بیست و حەوتی ڕێبەندان. ژمارە ی ١٦ بیست و نۆی ڕێبەندان١٣٢٤ . ژمارە ی ١٧ کوردستان ژمارەی هەژدە. چواری رەشەممە ، کوردستانی ژمارە ی ١٩ ساڵی١٣٢٤ دوو شەممە ٦ رەشەمە ١٣٢٤ و ژمارەی ٢١ رۆژی دووی مارسی ژمارەی ١٩٤٦ ژمارەی ٢٢ شەشی مانگی مارس بروانە: لە هەموو ژمارەکانی کوردستاندا کە باسکران، جیا لە راگەیاندنی دامەزرانی جمهوری کوردستان و جێژنی ئیستیقلال و راگەیاندنی سەربەخۆیی کوردستان باسێک لە خودموختاریی یان حکومەتی خودموختاریان تێدا نییە.
بە کارهێنانی دەستەواژەی" جمهوریی خودموختار" حکومەتی خودموختار" یان دەولەتی خودموختار لە بری "جمهوریی کوردستان" و دابەزاندن و نزمکردنەوەی ئامانجەکان بۆ ویستێکی فەرهەنگیی- کولتوریی و گۆڕینی سروشتی خەباتی رزگاریخوازانەی کورد لە عالەمی واقیعدا وەڵامی نەدایەوە.
حیزب و گروهی سیاسیی بۆی هەیە ئامانجی سیاسیی خۆی هەبێ . بۆی هەیە بەرژەوەندیی خۆی بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی دیاری بکا. دۆست و هاوپەیمانی خۆی هەڵبژێرێ. ستراتێژیی و تاکتیکی سیاسیی خۆی هەبێ. بە لام بۆی نییە، واقعییەتی مێژوویی بۆ بەرژەوەندیی سیاسیی خۆی بگۆڕێ. حیزی دێموکراتی کوردستان خوازیاری خەباتی هەموولایە نەو هاوکاریی حیزبی تودە ی ئێران و باقی گروپە کان بوو. بۆ دروست کردنی بەرەیەکی دژی ئێمپریالیستیی هەوڵی دەدا. ئەو حیزبە، خەبات بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەویی بۆ کوردی، بە خەون و خەیال لە قەلەم دەدا. بەڵام کۆماری کوردستان ئەو خەونە بوو کە و وەدیهاتبوو. کۆمار لە رەوتی ژیانی خۆی دا لە لایەین بڕیاردەرانی جیهانییەوە کۆسپی خرایە سەرڕێ و نەفەس گیر بوو.
شاردنەوەی واقعییەتی مێژوویی بە هیچ هۆیەک دیفاعی لێناکرێ.
جمهوری کوردستان حاکمییەتێکی سەربەخۆ بوو. لە ماوەی ١١ مانگ دا هیچ بنکە و پێگە و رێکخراوێکی سەر بە سیستمی حکومەتی ناوەندیی لە کوردستاندا ن نەبوو کە ببێتە بەڵگە بۆ ئەوە، ئەو کۆمارە بە حکومەتی خودموختار پێناسە بکرێ یان بەشێک بێ سەر بە حاکمییەتی رژیمی پاشایەتی ئێران. کوا دەکرێ وڵاتێک حکومەتە ناوەندییەکەی پاشایەتی بێ ، بەلام بەشێک لەو وڵاتە حکومەتەکەی جمهوریی بێ؟!
ئەگەر شتێکی ئاوا بلوێ، ئەوانە یەک حکومەت و یەک وڵات نین بەلکو دووحکومەت و دوو وڵاتن. نووسەرانی توودەیی و پان ئێرانستیی کورد، هەرگیز ئاماژە یان بەوە نەکرد کە سەرانی جمهوری کوردستان بە چ تاوانێک محاکمە و مەحکوم بە ئێعدام کران.
تاوانی جیاکردنەوەی بەشێک لە ئێرانی پاشایەتی بە مانای دامەزراندنی حکومەتی خودموختارە یان ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی وڵاتێک؟
بڵاوبوونەوەی رۆژنامەی کوردستانی سەردەمی کۆمار، کۆماری ئیسلامیی ناچار کردووە پەنا بۆ هەموو لایەنگر و سەوداخۆشێکی کورد بەرێ، بۆئەوە بە هەر شێوەیەک بلوێ بینە کۆسپی سەرڕێ بۆ چەواشە کردن و گۆڕینی واقعییەتی جمهوری کوردستان.
لە سالرۆژی بیرەوەریی شەست ساڵەی کۆمار دا لە هەولێر، گرێدراوێکی کۆماری ئیسلامیی کە ئەندامێکی لە مێژینە و ناوداری حیزبێکی سەر بە کۆماری ئاخوندە تێرۆریستەکانە، شەرمێونانە دەپاڕایەوە و داوای دەکرد کە بڵێن: جمهوری کوردستان، حکومەتی خودموختار بووە نە جمهوریی کوردستان.

ناساندنی واقعییەتی کۆماری سەربەخۆی کوردستان لە حقوقی نێونەتەوەیی دا بۆ سەلماندنی مافی کورد و دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی و یەکگرتنەوەی کوردستان خاوەنی گرنگییەکی تایبەتە. کۆماری کوردستان سێمبولی ئازادیی و رزگاریی نەتەوەییە و سراتێژی خەباتی دوارۆژی کورد لە سەربناخەی پتەوی ،ئەو کۆمارە دادەندرێ.

پیرۆز بێ یاد و بیرەوەریی دامەزرێنەرانی جمهوری کوردستان!

بروانە سەرچاوەکان:

١- نامیلکەی مێژوو نووسین یان حیکایەت کردن. شادرە وان کە ریمی حیسامیی!

٢- شێعری شادرە وان مامۆستا حەقیقی ٢٠ / ١٠ /١٣٢٤ کە پێش راگەیاندنی جمهوریی کوردستان لە ژمارە ١ رۆژنامە ی کوردستان ئۆرگانی رەسمیی حیزب،لە ژێرسەردێری "هەلکردنی ئاڵای مقدسی کوردستان" بڵاوکراوە تەوە."

٣- رۆژنامەکانی "کوردستان "ی سەردەمی کۆمار (سالە کانی١٣٢٤ - ١٣٢٥) هە تاوی (١٩٤٦)زایینیی لایەن بنکە ی ژین و ئاراس لە سولەیمانی بە زەحمەت و دڵسۆزیی بەرێزان رە فیق سالح و سەدیق سالح لە ٢٠٠٧ بلاوکراوە تەوە. ئەم گەنجینەیە دیاری بە "هە شتی، مافناس رەشید باجەلان" ئەندامی کومیتەی پارتی دێموکراتی کورد بووە.

سوپاس و پێزانین بۆ هەموو ئەو دڵسۆزانەی کە ئەو خزمەتە مەزنەیان بە مێژووی خەباتی گەلەکەیان کرد.

حەسەن ئەیوب زادە

سەرچاوە : ماڵپەری هەڵوێست / رێکەوتی : ٣٠ی ژانویەی ٢٠٠٩

کۆماری کوردستان و ئازەربایجان، دوو هەڵوێست و ڕوانگەی جیاواز

حامید گەوهەری

هەڵبژاردنی پەرلەمانی نەتەوەیی ئازەربایجان پێویستیی بە هاودەنگیی مۆسکو هەبوو. بە دوای هەڵبژاردنەکەشدا پێویست بوو مۆسکو ئیزنی پێکهێنانی یەکەم کۆبوونەوەی پەرلەمانی نەتەوەیی بدات. کۆمیتەی ناوەندیی فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان و لیژنەی سێ کەسیی سۆڤیەت "میرزا ئیبراهیمۆڤ ، حەسەنۆڤ و ئاتاکشیۆڤ" کە رێبەری عەمەلیاتی پاککردنەوەی ئازەربایجان بوون لە سوپای ئێران و بە هاودەنگیی لەگەڵ میرجەعفەر باقرۆڤ سەرۆک کۆماری ئازەربایجانی باشور "ئازەربایجانی ژێردەستی ڕووسیا" ، ڕۆژی ١٩ / ٦ /١٣٢٤ (١٠ / ٩ / ١٩٤٥) یان بۆ کردنەوەی پەرلەمان دەستنیشان کرد. پەرلەمانی نەتەوەیی دەبووایە مافی گەلی ئازەربایجان لە چوارچێوەی ئێران و دەستوری شۆڕشی "مەشروتەیەت" واتە ئەنجومەنی ئەیالەت و ولایەت دا دیاریی بکات. مۆسکو بەم وەڵامەی خوارەوە هاودنگیی کرد لەگەڵ یەکەم کۆبوونەوەی ئەنجومەنی نەتەوەیی ئازەربایجان:

* (باکۆ . هاوڕێ باقرۆڤ، لە وەڵامی بروسکەی ژمارەی ٣٣٩ – ٢ / ٩ / ١٩٤٥ ئێوەدا، پێتان ڕادەگەیەنم کە لەگەڵ پێشنیازی کۆمیتەی ناوەندیی فیرقەی دیموکرات "سەبارەت بە کردنەوەی مەجلیسی نەتەوەیی" هاودەنگین. مۆلۆتۆڤ ٥ / ١٢ / ١٩٤٥ کاتژمێر ٢:٥٥ (١).)

چونکە وەڵامی مۆسکو لە کاتی خۆی واتە بەرلە ١٠ / ٩ / ١٩٤٥ نەدرایەوە و نزیکەی سێ مانگ بە دوای دەستنیشان کردنی ڕۆژی کردنەوەی پەرلەمان بە کۆمیتەی ناوەندیی فیرقەی دیموکرات و لیژنەی سێ کەسیی سۆڤیەت گەیشت، ئەوان نەیانتوانی لە کاتی دیارییکراودا پەرلەمان بکەنەوە و یەکەم

کۆبوونەوەکەی پەرلەمانیان بۆ ڕۆژی ٢١ / ٩ /١٣٢٤ (١٢ / ١٢ / ١٩٤٥) دواکەوت کە ڕۆژی ڕاگەیاندنی کۆماری ئازەربایجانە.

لەو ڕۆژەدا سەید جەعفەر پیشەوەریی سکرتێری گشتیی فیرقەی دیموکراتی ئازرەبایجان، لەژێر چاودێریی بەرپرسانی سۆڤیەت و بەشداریی کردنی کۆمەڵێک میوان پەرلەمانی کردەوە و حکومەتی نەتەوەیی ئازەربایجانی ڕاگەیاند. یەکێک لەو میوانانە ، محەممەد قازی سکرتێری گشتیی حیزبی دیموکراتی کوردستان بوو کە لەگەڵ چەند ئەندامی ڕێبەرایەتی حیزبی دیموکرات بەشداریی کرد لە ڕاگەیاندنی کۆماری ئازەربایجاندا.

بە گوێرەی بەڵگەنامەکان هەر دوو بەشی ئازەربایجانی باشور و باکور و ڕووسیا "ئازەربایجانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای ئێرانیان" بە خاکی ئازەربایجانی باکور دەناسی و هیچ پرۆژەیەکیان بۆ پێکهاتنی کۆماری کوردستان نەبووە. ئەوان کێشەی گەلی کوردیان لە چوارچێوەی پلانی دەرەکیدا دەبینی بۆ پارچە کردنی ئێران و بۆ کۆتاییهێنان بە دەستی دەرەکیی لە کوردستاندا، دەیانویست بە دوای چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوایەتی گەلی ئازەربایجان، حکومەتی ئازەربایجان خودموختاریی ناوچەیی بە گەلی کورد بدات. "ئاندرەسمیرنۆڤ" سەفیری یەکیەتی سۆڤیەت لەم بارەیەوە دەڵێت:

. (لە ئێران مەسەلەی جیاوازیخوازیی کوردەکان بە بەردەوامیی یارییەک بووە لە دەست سیاسیکارانی بێگانەدا. ئێمە دەبێ لە خۆگلاندن لەو یارییە دووریی بکەین. ئەوە بەو واتایە نیە کە پەیوەندیی خۆمان بە کوردەکانەوە ببڕین و بە قازانجی خۆمان کەڵکیان لێوەرنەگرین. لە هەر حاڵەتێکدا تێکۆشانی سیاسیی ئێمە لە باکوری ئێران پەیوەندیی بە ئازەربایجانییەکانەوە هەیە(٢).)

ڕێبەرانی فیرقەی دیموکرات و کاربەدەستانی ڕووسیا لەو سەفەرەدا بە گەرمیی پێشوازییان لە محەممەد قازی و ڕێبەرانی کورد کرد. یەکێک لە بەڵگەکانی ئەو پێشوازیی کردنە، کورتە فیلمێکە کە دوای هەرەسهێنانی یەکیەتی سۆڤیەت کەوتە دەست میدیاکان و هەندێک جار لە شاشە تەلەڤزیۆنە کوردییەکاندا پێشاندەدرێت.

دوای گەڕانەوەی قازی محەممەد و هەڤاڵانی بۆ مهاباد، سەرکردایەتی حیزبی دیموکرات کە بە پلانی ڕووس و ئازەرییەکانی زانی، دەستبەجێ بڕیاریدا وەک چۆن لە تەورێز و شارە ئازەریی نشینەکاندا ئاڵای ئێرانیان دابەزاند و ئاڵای ئازەربایجانیان بەرز کردەوە، ئەوانیش ئاڵای کوردستان لە جێگەی ئاڵای ئێران بەرز بکەنەوە و لە هەرێمی ئازادیی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، جمهوریی کوردستان ڕابگەیەنن.

بەم مەبەستە سێ ڕۆژ دوای ڕاگەیاندنی کۆماری ئازەربایجان لە تەورێز، خەڵکی مهاباد بەگوێرەی بەرنامەی دیاریی کراوی حیزبی دیموکرات، ڕۆژی ٢٤ / ١٢ / ١٩٤٥ لە کۆبوونەوەیەکی مەزندا ئاڵای ئێرانیان لەسەر دەزگا حکومییەکان دابەزاند و محەممەد قازی بەشێوەی خوارەوە سوێندی یاسایی سەرۆکایەتی کۆماری کوردستانیی خوارد:

. (ئەمن بە خودا بە کەلامی عەزیمی خودا بە نیشتمان بە شەرافەتی کورد بە ئاڵای موقەدەسی کوردستان سوێند دەخۆم کە تا ئاخر هەناسەی ژیانم و ڕژاندنی ئاخر تنۆکی خوێنم بەگیان و ماڵ لە ڕێی ڕاگرتنی سەربەخۆیی جمهوری کوردستان و یەکێتی کورد و ئازەربایجان موتیع و وەفادار بم (٣).)

دوو ڕۆژ دوای دابەزاندنی ئاڵای ئێران لەسەر بانی ئێدارە و دەزگا حکومییەکان، سەرلەنوێ حیزبی دیموکراتی کوردستان ڕۆژی ٢٦ / ٩ /١٣٢٤ (١٧ / ١٢ /١٩٤٥) کۆبوونەوەیەکی مەزن و شکۆداری بەمەبەستی هەڵکردنی ئاڵای کوردستان لە مهاباد پێکهێنا. گۆڤاری کوردستان لە ژمارەی سێی خۆیدا پەنجە بۆ ڕێوڕەسمی هەڵکردنی ئاڵای کوردستان ڕادەکێشێ و دەنوسێت:

. (هەروەکو پێشتر بەعەرزتان گەیشت ڕۆژی ٢٦ی آذر هەموو نوێنەرانی کوردستان لە شاری مهاباد کۆبوونەوە. کاتژمێر ١٠ی بەیانی ئاڵای کوردستان لە کانگای حیزبەوە گوازرایەوە. نزیکەی دە هەزار کەس لەو ڕێوڕەسمەدا بەشداربوون. دەستەی موزیک مارشی نەتەوەیی دەژەنی. لە سەرتاپای شەقامی وەفایی پێشمەرگەکان بە جلوبەرگی ڕەسمی لەگەڵ کچ و کوڕە خوێندکارەکان لە باسکی ڕاستی ئاڵا دەڕۆیشتن. گەورە و بچووکی مهاباد، هەیئەتە ڕەسمییەکان و نوێنەرانی حیزبی دیموکرات بەدوای ئاڵادا دەهاتن. خەڵک بە شانازیی ئاڵا چەپڵەیان لێدەدا. پێشەوای مەزنی کوردستان وتارێکی پێشکەش کرد. بە دوای وتارەکەیدا و بەرز کردنەوەی ئاڵا لەسەر بانی بینای هەیئەتی ڕەئیسەی میللی کوردستان، ڕێوڕەسمەکە کۆتایی پێهات (٤).)

شایانی باسە لەو کۆبوونەوەیەدا محەممەد حوسێن خانی سەیفی قازی کە بە بەرگی سەربازییەوە بەشداریی ڕێوڕەسمەکەی کردبوو، بە نوێنەرایەتی هەیئەتی ڕەئیسەی حیزبی دیموکراتی کوردستان، محەممەد قازیی بە سەرۆک کۆماری کوردستان ناساند و پیرۆزبایی ئەو هەڵبژاردنەشی لە هەموو گەلی کوردستان کرد و خەڵکەکەش نازناوی پێشەوایان بە محەممەد قازی بەخشی.

هەنگاوی دووەمی ڕێبەرانی کورد و حیزبی دیموکراتی کوردستان، ڕاگەیاندنی کۆماری کردستان بوو کە ئامادە کارییەکانی پرۆسەیەکی زیاتری بەخۆیەوە بینی و دوای ٣٥ ڕۆژی لە ٢ / ١١ / ١٣٢٤ (٢٢ / ١ / ١٩٤٦) بە بەشداریی ئەندامان و لایەنگرانی حیزبی دیموکرات و خەڵکی مهاباد و بە پاڵپشتیی سەرۆک مستەفا بارزانیی ئەنجامی گرت.

جگە لەو هەڵوێستەی کە پێشەوا قازی محەممەد و ڕێبەرانی حیزبی دیموکرات بە دوور لە هاودەنگیی کردنی ڕووسیا هەڵیانگرت، کۆماری کوردستان لە ناوەڕۆکیشدا جیاوازیی لەگەڵ کۆماری ئازەربایجان هەبوو. بە پێچەوانەی کۆماری ئازەربایجان کە گوێی خۆی لە بەرامبەر کۆماری ئازەربایجانی باشوردا کپ کرد، لە کۆماردا سەرنج بە نەتەوە و خاکی کوردستانی مەزن درا. بەم مەبەستە ڕۆژی ٢٨ / ٢ / ١٩٤٦ ، سەرۆک مستەفا بارزانیی لەسەر بانگهێشتی قازی محەممەد، لەگەڵ لیژنەیەک گەیشتە مهاباد.

هاتنی بارزانیی بۆ مهاباد لە چوارچێوەی ڕێککەوتنێکدا ئەنجامی گرت کە پێشتر لە نێوان پێشەوا قازی و سەرۆک مستەفا بارزانیی و شێخ ئەحمەد بارزانیی دا پێکهاتبوو. چوارچێوەی خاڵەکانی ئەم ڕێککەوتنە لە یەکەم وتاری مستەفا بارزانییدا دەردەکەوێت کە ڕۆژی ٢٨ / ٢ / ١٩٤٦ لە کانگای حیزبی دیموکراتی کوردستان ئاڕاستەی پێشەوا قازی و سەرکردەکانی حزبی دیموکراتی کوردستانی کرد. لەو کۆبوونەوەیەدا محەممەد مەحمود قودسیی وتاری بارزانیی خوێندەوە و ڕۆژنامەی کوردستان دەقی وتارەکەی لە ژمارەی ٢٣ ، ڕۆژی چوارشەممە ١٥ / ١٢ / ١٣٢٤ - ٦ / ٣ / ١٩٤٦ ، لاپەڕەی ٣ دا بڵاوکردەوە. بارزانیی لە بەشێکی وتارەکەیدا کە یەکەم وتاریەتی لە کۆماری کوردستاندا، دەڵێت:

- (بە مەبەستی گەشەپێدانی دیموکراسی ، گەشەپێدانی باری ئابوری گەل ، دابینکردنی ئازادییە دیموکراتییەکان، هەوڵدان بۆ ئازادکردنی بەشەکانیتری کوردستان و سەربەخۆیی گەلی کورد لە چوارچێوەی کوردستانی مەزندا هاوکاریی کۆماری کوردستان و پێشەوا قازی دەکات(٥).)

ڕێککەوتنی سەرۆک بارزانیی و پێشەوا قازی و ڕێبەرانی کۆماری کوردستان، ئەو ڕاستییە دەردەخات کە قازی محەممەد و مستەفا بارزانیی خاوەن بیری نەتەوەیی، دیموکراتیی، کوردستانیی و مرۆڤدۆستانە بوون. ویستویانە بۆ دیموکراسی، بۆ ئازادکردنی بەشەکانیتری کوردستان، بۆ سەربەخۆیی گەلی کورد و بەرزکردنەوەی ئاستی بژێوی گەل هەوڵبدەن کە تەمەنی کورتی ١٠ مانگ و ٢٠ ڕۆژی کۆماری کوردستان ڕێگەی پێنەدان کە ئاواتەکانیان بهێننەدی!

کۆماری کوردستان لەو ماوەیەدا گەلێک دەستکەوتی سیاسیی، ئابووریی، کۆمەڵایەتیی، فەرهەنگیی و نەتەوەیی بەدەستهێنا. سیستمی ئیداریی، دەزگای حکومەتی، سوپای نەتەوەیی، دەزگای پەروەردە و ڕاگەیاندنی گشتی و چەندە ڕێکخراوی مەدەنی ژنان، لاوان و ڕۆشنبیریی دامەزراند، زمانی کوردی بە ڕەسمی ناسی و لە خوێندنگەکاندا کەڵکیان لێوەرگرت. چەندەها ڕۆژنامە و گۆڤاری وەک: کوردستان، هەڵاڵە، هاواری نیشتمان، گرۆگاڵی منداڵانی کورد، ئاوات و هاواری کوردی بڵاوکردەوە. سینەمای سەیار و ڕادیۆی بە زمانی کوردی دانا و بە دامەزراندنی شیرکەتی تەرەقی و هێنانی ماشێنی کشتوکاڵ ویستی پەرە بە ئابووری کوردستان بدات، بەڵام ماوەی نەبوو، کە سیستمی پەیوەندییەکانی عەشیرەتی بگۆڕێت و جگە لە چوار بەتالیۆنی بارزانییەکان کە خاوەن دسیپلینی سەربازیی و ڕێکخراوەیی بوون و لە بەرەی شەڕی سەقز و سەردەشت کەڵکیان لێوەردەگیرا، چەکدارانی عەشیرەتیی سەر بە دەرەبەگەکان، سوپای کۆماریان پێکدەهێنا و بە فەرمانی دەرەبەگەکان هەڵدەسوڕا، کە ئەوە ئەڵقەیەکی هەرە لاواز بوو و لەکاتی خۆیدا کۆماری کوردستانی بەچۆک هێنا.

کۆماری ئازەربایجان ساڵێک دەوامی کرد. سوپای ئێران بە فەرماندەیی سەرتیپ هاشمی ڕۆژی ٢٠ / ٩ / ١٣٢٥ (١٣ / ١٢ / ١٩٤٦) تەورێزی داگیرکردەوە و پیشەوەریی و ژمارەیەک لە کاربەدەستانی فیرقەی دیموکرات و کۆماری ئازەربایجان پەنایان بۆ سۆڤیەت برد. کۆماری کوردستانیش دوابەدوای ئەو، بەدروستی ڕۆژی ٢٦ / ٩ / ١٣٢٥ (١٧ / ١٢ / ١٩٤٦) واتە ساڵێک دوای هەڵکردنی ئاڵای کوردستان لە مهاباد، دڵە چکۆلەکەی لە لێدان کەوت و دوژمن مهابادی داگیر کردەوە.

ڕووخانی کۆماری ئازەربایجانو کوردستان بۆ چەند هۆی سەرەکی دەگەڕایەوە، وەک: پشتیوانی نەکردنی هاوپەیمانان لەو کۆمارانە، پاشەکشەی سۆڤیەت لە

ئێران و کوردستان، خیانەتی سەرۆک عەشیرەتە بەزیوەکان کە بە وتەی پێشەوا قازی محەممەد بۆ خزمەتکردن بە دوژمن و خیانەت بە گەلەکەیان پێشبڕکێیان بوو، بەڵام بەڕای من سەرەڕای ئەو خاڵە گرنگانە و چەند خاڵێکیتر، هۆی سەرەکی ڕووخانی کۆماری کوردستان دەگەڕایەوە بۆ درەنگ ڕاگەیاندنی کۆمار و بێ توانایی ڕێبەرایەتی حیزبی دیموکرات لە پەروەردە کردنی ئەندامانی حیزب و ڕۆشنبیران و بەگشتی خەڵکی کوردستان بۆ یەک هەڵوێستی و بەرگریی کردنیان لە کۆماری کوردستان.

ئەو بەشەی کە کۆماری کوردستان و ئازەربایجانی لێ ڕاگەیندرا، لە مانگی ئاگۆستی ساڵی ١٩٤١وە ئازاد بوو، کەچی سەرکردایەتی سیاسی کوردستان لە ساڵی ١٩٤٦دا بە فیکری بیرۆکەی دامەزراندنی کۆمار و سەربەخۆیی وڵاتەکەیان کەوت. واتە ئەوکاتەی کە جەنگی دووەمی جیهانی کۆتایی پێهاتبوو و بەریتانیای مەزن، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و یەکیەتی سۆڤیەت (هاوپەیمانانی جەنگ) دەبووایە بەگوێرەی پەیمانێک کە ڕۆژی ٢٩ / ١١ / ١٩٤١ لەسەری ڕێککەوتبوون، بۆ ڕێزگرتن لە سەربەخۆیی ئێران، شەش مانگ دوای کۆتاییهاتنی جەنگ ئێران بەجێبهێڵن(٦).

هەرچەندە سۆڤیەت بۆ بەدەستهێنانی هەندێک دەستکەوت و نوسینی پەیمانێکی نەوتیی لەگەڵ ئێران لە ٤ / ٤ / ١٩٤٦ بە ئیمزای ساوچیکۆڤ سەفیری سۆڤیەت و قەوام سەلتەنە(٧) لە ئێران مایەوە و بەدوای هەڕەشەی "ترومن" سەرۆک کۆماری ئەوکاتی ئەمریکادا، لە سەرەتای مانگی سێپتەمبەری ١٩٤٦ ئێرانی بەجێهێشت(٨)، بەڵام دە یازدە مانگ ماوەیەک نییە بۆ حیزبێکی سیاسی کە بتوانێ کادیر و گارگێڕ بۆ بەڕێوەبردن و بەرگری کردن لە وڵات پەروەردە بکات و لە بەرامبەر دەوڵەتێکی پڕچەکدا خۆی ڕاگرێت.

سەرچاوەکان:

١- Ibid, V. ١٣٧

لە کتێبی فراز و فرود فرقه دمکرات آذربایجان وەرگیراوە

٢- AR MDYTA, f. 28, s. 4, i. 2, v.55

لە کتێبی فراز و فرود فرقه دمکرات آذربایجان وەرگیراوە

٣- قازی محمەد و جمهوری در آینه اسناد، بهزاد خوشحالی، لاپەڕەی ٤٠، چاپ اول ١٣٨٠ همدان.

٤- گۆڤاری کوردستان ژمارەی ٣.

٥- ڕۆژنامەی کوردستان ، ڕۆژی چوارشەممە ١٥ / ١٢ / ١٣٢٤ - ٦ / ٣ / ١٩٤٦ ، ژمارەی ٢٣ ، لاپەڕەی ٣.

٦- قازی محمەد و جمهوری در آینه اسناد، بهزاد خوشحالی، لاپەڕەی ٧، چاپ اول ١٣٨٠ همدان.

٧- ساڵێک بوو کورد ئازاد ئەژیا، نووسینی عولە، ١٩٨٨، سوید.

٨- ئێران و زلهێزە گەورەکان لە جەنگی دووەمی جیهانیدا. دوکتۆر ئیرەجی زەوقی. لاپەڕەی ٢٩٧. وەڵام بە مێژوو، نووسینی محەممەد ڕەزاشا. قازی محمەد و جمهوری در آینه اسناد، بهزاد خوشحالی، لاپەڕەی ٢٨٦، چاپ اول ١٣٨٠ همدان.

سەرچاوە : ماڵپەری خاکەلێوە / ڕێکەوتی : ٢٧ی ژانویەی ٢٠٠٩

حکوومەتی جەمهووری کوردستان

یادداشتەکانی خوالێخۆشبوو «موحەممەد سەعیدخانی هومایوون» (بەرپرسی دەفتەری پێشەوا قازی)

تێبینی گزینگ: خوێنەرەوانی بەرێز، ئەو یادداشتانەی لێرەدا دەیخوێننەوە، بەرهەمی چاوپێکەوتنێک بووە کە نووسەری ڕێزدار کاک «کاکشار ئۆرەمار» (وێنەی خوارەوە)، نیزیکەی دەساڵێک لەمەوبەر بە شێوەی هەڤپەیڤین (وتووێژ) دەگەل خوالێخۆشبوو «موحەممەد سەعیدخانی هومایوون» (بەرپرسی دەفتەری پێشەوا قازی) ئەنجامی داوە، بەڵام بە هۆی باری ئەمنییەت و هەلومەرجی سیاسی ئەوکاتە، سەعیدخان وای بەباش زانیوە کە وەڵامی پرسیارەکانی کاک کاکشار، بەم شێوەیە بداتەوە کە سەرجەمی ئەو یادداشتانە لە چەند بەشدا پێشکێش دەکرێن. دیارە، جێگەی خۆشحاڵی یە کە سەعید خانی هومایوون جگە لەو یادداشتانە، بیرەوەرییەکانی خۆی نووسیوەتەوە و بڕیارە لە داهاتوودا بە شێوەی کتێب لە چاپ بدرێ.

شایانی بیرهێنانەوەشە کە »موحەمەد سەعیدخانی هومایوون»، ڕۆژی جومعە (۲۱ی مانگی مای ۲۰۰۴) سەعات پێنجی بەیانی ماڵئاوایی لە ژیان دەکا و، لە سەر وەسێتی خۆی لە گوندی خانەقای شێخی بورهان (هەڵکەوتوو لە نێوان جادەڕێی مەهاباد ـ بۆکان)، بە بەشداریی خەڵکێکی زۆر لە شارەکانی مەهاباد و سەقز و بۆکان و.. بە خاک دەسپێردرێ. ڕەوانی شاد و گڵکۆکەی پڕ لە گوڵ بێ. (گزینگ)

بە نێوی خودای گەورە و مێهرەبان

۱- خۆ ناساندن:

ئەمن نووسەری ئەم یادداشتانە، نێوم موحەمەد سەعید کوڕی عەبدولڕەحمانی کوڕی موئمین بەگ کوڕی ئاغاشێرموحەممەدبەگ کوڕی ئاغا فەیزوڵڵا بەگ (بەگزادەی بابامیری موکری) یە.

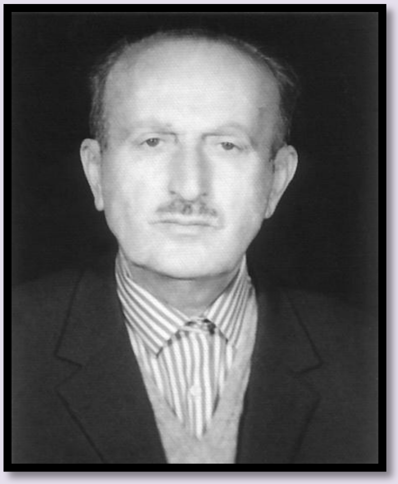

لە ساڵی ۱۳۰۲ی هەتاوی (۱۹۲۳ز) ، وا حەفتا ساڵ لەوەپێش لە دێی یەکشەوە لە ناوچەی فەیزوڵڵابەگی بۆکان هاتوومەتە دونیاوە. وەکوو گوتم باوکم لە عێلی فەیزوڵڵابەگی و دایکم (خەدیجە) کچی خوالێخۆشبوو «قازی عەلی» و خوشکی پێشەوای شەهید قازی موحەممەد بوو.

لە تەمەنی حەوت ساڵیدا بۆ خوێندن هاتوومە شاری مەهاباد کە ئەو وەختە (ساباڵغ) یان پێ دەگوت، لە ماڵی خاڵم «قازی موحەمەد»، لە مەدرەسەی پەهلەوی و دوای ئەوە لە مەدرەسەی سەعادەت خوێندنی سەرەتاییم تەواو کرد و، پاشان لە مەدرەسەی ئێرانشار تا ساڵی ۱۳۲۰ی هەتاوی دەرسم خوێند.

لە مانگی خەرمانانی ۱۳۲۰ی هەتاوی، کاتی شەڕی دووەمی جیهانی، کە هێزەکانی ڕووس و ئینگلیس هاتنە ئێران و حکوومەتی ڕەزاشا ڕووخا، تا ئەو کاتە لە ژێر چاوەدێری و سەرپەرستی خۆشەویستانەی پێشەوای شەهیدا درێژەم بە خوێندن دا. دوای هاتنی سوپای ڕووس و ئینگلیس بۆ ئێران، وڵاتی موکوریان و شاری مەهابادیش لەلایەن ڕووسەکانەوە داگیرکرا.

لە کاتی شێواویی بارودۆخی ئێران و ئازادبوونی نەتەوەی کورد لە دەست زوڵم و زۆریی ڕێژیمی پاشایەتی، بۆ ماوەی ساڵ و نیوێک لە دێی یەکشەوە مامەوە. لە هەوەڵی ساڵی ١٣٢٢ی هەتاوی بە ئەمری قازی موحەمەد هاتمەوە شاری مەهاباد و دەستم بە کاری کۆمەڵایەتی کرد. ئەو سەردەمە لە شاری مەهاباد (کۆمەڵەی ژ.ک) بە نهێنی کاری دەکرد. ئەمن و ڕەحیمی سەیفی قازی دوای ماوەیەک تێکۆشان لە کاروباری کۆمەڵایەتیدا لە (کۆمەڵەی ژ.ک)دا بە ڕەسمی وەرگیراین، بۆمن نێوی نهێنی «ئاگر» و بۆ ئەویش «ئۆگر» دیاری کرا.

لە دامەزرانی حکوومەتی جەمهووری کوردستان لە ساڵی ١٣٢٤ی هەتاویدا لە دەفتەری تایبەتیی پێشەوای کوردستاندا و لە بەشی ڕەمز و مەحرەمانە دەستم بە کارکرد. لە زۆربەی سەفەرەکانی پێشەوای کوردستاندا لە خزمەتیدا بووم و تا شەهیدکرانی پێشەوا درێژەم بە خزمەت دا. دوای ماوەیەک حەبس و زیندان لە ئاخری ساڵی ١٣٢٥دا لە زیندان ئازاد کرام.

٢- دوای ڕووخانی حکوومەتی ڕەزاشا:

پێش ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان و دوای ڕووخانی حکوومەتی ڕەزاشای پەهلەوی، بە هاتنی سوپای سووری سۆڤیەت، سەربازەکانی سەربازخانەی مەهاباد بڵاوبوونەوە و هەرکەس ڕۆیشتەوە ماڵی خۆی. ئیدارەکانی مەهاباد لەق و لۆق بوون. مەئموورەکانی لاوەکی کە لە مەهاباد خزمەتیان دەکرد پەنایان هێنا بۆ ماڵی قازی موحەمەد. دوای چەند ڕۆژ مانەوە بە دەستووری قازی و لە ژێر چاوەدێری پیاوەکانی قازی موحەمەددا بە سلامەت بەرەو میاندواو و تەوریز ڕەوانە کران. شاری مەهاباد و خەڵکی شار کەوتنە ژێر سەرپەرستی قازی موحەمەد؛ چونکوو جگە لە قازی کەسێکی دیکە ئەو پایە و مایەی نەبوو و لە زەمانی پاشایەتیشدا هەرکەس گرفتاری و ناڕەحەتی بۆ پێش بهاتایە هەر ماڵی قازی عەلی و دوای ئەویش قازی موحەمەد و سەدری قازی بوون کە بە هانا و هاواری خەڵکەوە دەهاتن.

بوونی (کۆمەڵەی ژ.ک) و ئەندامەتی زۆربەی خەڵک لەو کۆمەڵەیەدا و سەرپەرستی و ڕێبەریی قازی موحەمەد بوە هۆی یەکگرتنی خەڵکی شاری مەهاباد. لەو ماوەیەدا بە ئەمری قازی موحەمەد بۆ پارێزگاری لە شاری مەهاباد ژمارەیەک چەکداری مەهابادی بە نێوی (قۆڵ سپی) ئەرکی خزمەت لە شاریان بە عۆدە گرت.

قازی موحەمەد کە هێشتا لەقەبی پێشەوای لەلایەن میللەتەوە پێنەدرابوو، ئەو شەوانەی کە مەترسی دەکرا عێلی مەنگوڕ بۆ شڕەخۆریی هێرش بۆ شاری مەهاباد بهێنن، بۆخۆی لەگەڵ چەند نەفەر لەو قۆڵ سپییانە و خەڵکی شار تفەنگی هەڵدەگرت و تا گومبەزی بوداق سوڵتان کە ئەو وەختە لە شار دوور بوو، دەچوو؛ بۆ ئەوە وڕە بدا بە خەڵکی شار و فێری بەرگریکردن لە کاری خراپ و دزییان بکا، تا نیزیک ڕۆژبوونەوە لە دەوری شار دەماوە. ئیدارەکانی دەوڵەتیش لە ژێر ئەمر و چاوەدێری ئەودا بە کاری خۆیان درێژە دەدا. مەدرەسەکان کە بۆ ماوەیەک داخرابوون کرانەوە، هێمنیی و ئەمنییەتێکی کە لە ژێر سایە و ڕێبەریی قازی موحەمەد و تەشکیلاتی نهێنی (کۆمەڵەی ژ.ک)دا پێکهاتبوو، کەم وێنە بوو.

دزیی و زوڵم و داوێنپیسی، لە بەر هەستی برایەتی و سوێندخۆریی لە (کۆمەڵەی ژ.ک)دا نەمابوو. لەبەر یەکگرتوویی خەڵکی شار لە ژێر سەرپەرستیی قازی موحەمەددا، عەشایر و عێلاتی دەوروبەری مەهاباد، توانایی دەسدرێژییان بۆ سەر شاری مەهاباد نەبوو. بەبێ وجودی دەوڵەت، نەزم و قانوون لە شاری مەهاباد بەرقەرار بوو. بە بوونی ئەو وەزعەوە لە شارەکان و دێهاتی دەوروبەری مەهابادیش کە کۆمەڵە ڕیشەی تێدا داکوتابوو، زوڵم و زۆریی و دەسدرێژیی کەم بوو و، مەهاباد ببوە چرای ڕووناکیدەر بۆ هەموو ناوچەی موکوریان.

ڕووسەکان بە نێوی کرینی ئەسپ ئەفسەرێکیان لە شاری مەهاباد هەبوو، جاروباریش مەئموورینی دیکەیان هاتوچۆی دەکرد و لەگەڵ قازی موحەمەد و چەند کەسێکی دیکە دیداریان دەکرد. لەو ماوەیەشدا ڕووسەکان دووجار لە قازی موحەمەد و سەرۆک عەشیرەتەکانیان دەعوەت کرد کە بۆ دیتنی ئازەربایجان و میرجەعفەر باقرئۆف بچنە باکۆ.

٣- گۆڕینی نێوی (کۆمەڵەی ژ.ک) بە حیزبی دێمۆکراتی کوردستان:

بۆ ئەوەی (کۆمەڵەی ژ.ک) کە داوای ئازادی بۆ هەموو میللەتی کورد دەکرد، لە باری نهێنی بێتەدەر و بە ئاشکرا دەست بە کاری ڕێکخستن و ئامادەکردنی خەڵک بکا؛ وە لەبەر ئەوەی لە هەلومەرجی زەمانی شەڕدا بتوانێ بە بارێکی ڕەسمی و ئاشکرا خەباتی خۆی درێژە پێبدا و، هەروەها کوردخۆرەکان و ڕۆژئاواییە لایەنگرەکانی ئەوانیش لە موخالەفەت و دژکاریی خۆیان کەم بکەنەوە، کۆمیتەی ناوەندی (کۆمەڵەی ژ.ک) دوای لێکۆڵینەوە لەباری سیاسی و کۆمەڵایەتی و هەلومەرجی زەمانە هاتنە سەر ئەو مەبەستە کە ناوی (کۆمەڵەی ژ.ک) بگۆڕن و، تەنیا لە چوارچێوەی ئێراندا، داواکاری خودموختاری و ڕاپەڕاندنی کاروباری وڵات بە دەست گەلی کوردەوە بن. بەم جۆرە لە مانگی گەلاوێژی ساڵی١٣٢٤ی هەتاویدا(جێژنی دامەزراندنی کۆمەڵەی ژ.ک)، ناوی کۆمەڵەی ژ.ک بە حیزبی دێمۆکراتی کوردستان گۆڕدرا.

حیزبی دێمۆکراتی کوردستان لە بەیاننامەیەکی ٨ ماددەییدا خەبات و تێکۆشانی خۆی بۆ وەرگرتنی خودموختاری لە چوارچێوەی ئێراندا ڕاگەیاند.

بۆ کارو باری پاراستنی وڵات لە هێرشی سوپای ئێران و نەتەویستەکان، ڕۆژی ٢٦ی سەرماوەزی ساڵی١٣٢٤ بە ڕەسمی بە ڕۆژی هێزی پێشمەرگە دیاری کرا و، هێزی پێشمەرگەی کوردستان، بە باری ڕەسمی و نیزامی دەستی بە خەبات بۆ پاراستنی وڵات و شۆڕش کرد.

٤- کۆماری کوردستان چۆن پێکهات؟:

بۆ ئەوەی کار و باری وڵات لەو حاڵەتی بیلاتەکلیفی بێتەدەرێ و خەڵکی کورد سەرنوێشت (چارەنووس)ی خۆی بە تەواوی بە دەستەوە بگرێ و دنیای دەرووش بە چاوێکی باشتر تەماشای وەزعی کوردستان بکا، کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان تەسمیمی گرت کە حکوومەتی خودموختاریی کورد ئیعلام بکا. لە هەموو ئەندامان و هاوڵاتی حیزب لە شار و دێهاتەکانی کوردستانی ئازاد و سەرۆک عەشیرەتەکان و پیاوماقووڵەکانی وڵات داوا کرا لە شاری مەهاباد کۆببنەوە. دوای کۆبوونەوەی هەموو نوێنەرانی حیزب و خەڵکی عادی و سەرۆک عەشیرەتەکان و تێگەیاندنی مەبەست لەو کۆبوونەوەیە لەلایەن کاربەدەستانی حیزبەوە، ڕۆژی ٢ی ڕێبەندانی ساڵی١٣٢٤ی هەتاوی (١٩٤٦ز) لەمەیدانی چوارچرای شاری مەهاباد، حکوومەتی جەمهووری کوردستان بە سەرۆکایەتی پێشەوا قازی موحەممەد لە نێو شادمانی و چەپڵەڕێزانی هەموو بەشداران لە ڕێورەسمێکی زۆر بەشکۆدا ئیعلام کرا.

بەداخەوە لەو ڕۆژە پیرۆزەدا، ئەمن بەشداریم نەبوو، چونکوو لە پێش ئەو جێژن و شادییەدا بە ئەمری پێشەوا بۆ کارێکی پێویست سەفەری تارانم کردبوو، لەماڵی سەدری قازی نوێنەری شاری مەهاباد لە مەجلیس بووم.

٥- شێوەی بەڕێوەبردنی کاروبارەکان:

دوای ئیعلامی جەمهووری، کاروبار بە شێوەی ڕەسمی دەستی پێکرا و هەیئەتی دەوڵەتی کوردستان دامەزرا. هێزی پێشمەرگە، تەشکیلاتی ڕەسمی بۆ دیاری کرا و چوار کەس بە پێشنیاری کۆمیتەی ناوەندی حیزب و بە فەرمانی پێشەوا قازی دەرەجەی ژەنەراڵییان پێدرا و بەرگ و لیباسی ڕەسمی بۆ پێشمەرگە و ئەفسەرەکان دیاری کرا.

ئەو چوارکەسەی کە دەرەجەی ژەنەراڵییان پێدرا، بریتی بوون لە:

١- موحەممەد حوسێنخانی سەیفی قازی (وەزیری بەرگری)،

٢- مەلا موستەفای بارزانی،

٣- عومەرخانی شکاک [شەریفی] (سەرۆکی عێلی شکاک) و،

٤- حەمە ڕەشیدخانی قادرخانزادە لە بەگزەدەکانی بانە. موحەممەد حوسێنخانی سەیفی قازی لە دامەزرانی حیزبی دێمۆکرات و تەشکیلاتی هێزی پێشمەرگەی کوردستان و هەروەها ئیعلامی جەمهووری کوردستان نەخشی بەرچاوی هەبوو. لەبەر ئەو تێکۆشان و نەخشە گرینگانە لەلایەن پێشەواوە بە وەزیری بەرگری

هەڵبژێردرا.

٦- تەشکیلی دەوڵەتی جەمهووری کوردستان:

تەشکیلی دەوڵەتی جەمهووری کوردستان کە بۆ هەوەڵین جار لە تاریخی نەتەوەی کورددا پێکهاتبوو، بوو بە باعیسی دەنگ و باسێکی زۆر لە ئێران و دونیادا. بەڵام ئەوکارە گرینگە چونکوو لەگەڵ موخالەفەت و بەرهەڵستی دەوڵەتە ڕۆژئاواییەکان ڕووبەڕوو بوو، دەوڵەتە کوردخۆرەکان و پشتیوانەکانیان بۆ پاراستنی مەنافعی خۆیان و بۆ بەربەرەکانی لەگەڵ دەوڵەتی شۆڕەوی ئەوکارەیان زۆر پێ ناخۆش بوو. باوجودی موخالەفەت و بەربەرەکانی دەرەوە و ئێران و، نەبوونی دەرامەد و داهاتێکی بەرچاو و کزیی باری ئابووری لە ماوەی یەکساڵ ـ تەمەنی کورتی کۆماری مەهابادا، ئاڵوگۆڕێکی زۆر گرینگ و بنەڕەتی لە هەرێمی ژێر دەسەڵاتی کۆماردا بەدیهات کە بە کورتی بریتی بوون لەم خاڵانەی ژێرەوە:

- ❊ تەشکیلی هێزی پێشمەرگەی کوردستان.
- ❊ دامەزرانی مەدرەسەی کوردی و خوێندن بە زمانی کوردی کە بۆ هەوەڵین جار لە ئێراندا، منداڵانی کورد بە زمانی زگماکی خۆیان لە فێرگە و مەدرەسەکاندا دەرسیان دەخوێند.
- ❊ پێکهاتنی ڕوحی هاوکاریی و بروابەخۆبوون لە نێو خەڵکی کوردستاندا و هەستی سەربەخۆیی و کەسایەتی(شەخسییەت)ی میللی.
- ❊ تەشکیل و ئیعلامی هەوەڵین کۆمار لە تاریخ و سەربهوردی نەتەوەی کورددا.
- ❊ بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامە و گۆوار بە زمانی کوردی بۆ پەرەپێدان بە زمان و کولتووری کوردی.
- ❊ ناردنی قوتابی کورد بۆ دەرەوەی کوردستان بۆ فێربوونی زانست و تێکنیکی تازە.
- ❊ دامەزرانی ئیستگای ڕادیۆ و دانانی چاپخانە بۆ چاپ و بڵاوکردنەوەی گۆوار و ڕۆژنامە و چاپەمەنی بۆ ئیدارەکانی کوردستان.
- ❊ پاراستنی مافی کەمایەتییەکانی دانیشتووی کوردستان (بۆ وێنە بۆ منداڵانی 30ماڵ جوولەکە لە مەهاباد مەدرەسەی تایبەتی داندرا کە منداڵە جوولەکەکان جیا لە زمانی کوردی و فارسی، زمانی عیبریشیان دەخوێند).
- ❊ ئاڵوگۆڕ لە وەزعی کشتوکاڵدا و باشتربوونی ژیان و گوزەرانی گوندنشینەکان و، لابردنی زوڵم و زۆریی لە سەریان تارادەیەکی بەرچاو.
- ❊ پێوەندی لەگەڵ ئازەربایجان بۆ بەڕێوەبردنی کارەکانی هەردوو وڵات.

٧- کۆماری کوردستان و سنووری ژێر دەسەڵاتی:

کۆماری کوردستان لە ئاراڕاتەوە تا نیزیک شاری سنەی لە ژێر حوکمدا بوو. دەسەڵاتی کۆماری کوردستان لە هەموو شارەکانی ماکۆ، خۆی، سەڵماس، ورمێ، بە پێی نفووس و لە هەموو دەوروبەری ئەو شارانە و هەرجێگایەک کە زۆرینەی دانیشتووانی کورد بوون، هەروەها لە شارەکانی شنۆ، نەغەدە، مەهاباد، پیرانشار، سەرەشت، بۆکان و میاندواو و دەوروبەری شارەکانی سەقز و سایینقەڵا و تیکاب و هەموو گوندنشینەکان بەرقەراربوو.

٨- هەیئەتی دەوڵەت

هەیئەتی دەوڵەتی جەمهووری کوردستان لە کەسانێکی ناسراو لە ناوچەدا و بەگوێرەی هەلومەرجی ئەو سەردەمە شارەزا و لێهاتوو، پێکهاتبوو. زۆربەی وەزیرەکان تەحسیلات (خوێندەواری)ی قەدیمییان هەبوو. حاجی بابەشێخ و مەلا حوسێنی مەجدی عالمی زۆر گەورەی دینی بوون. مەحموودی وەلیزادە و مەنافی کەریمی لە خوێندنی کلاسیک و تازە بەهرەمەند بوون، بەڵام لەسەریەک هەموو وەزیرەکان لە ناوچەدا سەرشناس بوون.
کاروباری بەڕێوەبردنی حکوومەت لە ڕێگای شۆڕ و مشوەرەتەوە بوو، بەڵام لە هەموو حاڵێکدا بەڕێوەچوونی کاروباری جەمهووری لە ژێر چاوەدێری و ڕێبەریی پێشەوا قازی دا بوو.

هەیئەتی دەوڵەتی کوردستان بە دڵسۆزی و عەلاقەوە کاریان دەکرد بەڵام بەداخەوە نەبوونی ئەزموونی سیاسی و بەرهەڵستی دەرەوە لە کاروباری کوردستان و تەمەنی کورتی کۆمار، ئیجازەی لەوە زیاتری نەدەدا.

هەیئەتی وەزیرانی کوردستان بریتی بوون لە:

١) حاجی بابە شێخ سیادەت: سەرۆک وەزیر
٢) مەلا حوسێنی مەجدی: وەزیری عەدڵییە
٣) موحەمەد حوسێنخانی سەیفی قازی: وەزیری بەرگری
٤) حاجی موستەفای داودی: وەزیری بازرگانی و تیجارەت
٥) مەنافی کەریمی: وەزیری پەروەردە و زانیاری(مەعاریف)
٦) سەدیقی حەیدەری: وەزیری تەبلیغات
٧) مەحموودی وەلیزادە: وەزیری کشتوکاڵ (کەشاوەرزی)
٨) سەید موحەمەدی تاهازادە(ئەیوبییان): وەزیری بێهداری (لەشساغی)
٩) خەلیلی خوسرەوی: وەزیری کار
١٠) ئەحمەدی ئیلاهی: وەزیری دارایی (ئیقتیساد)
١١) عەبدولڕەحمانی ئێلخانیزادە: وەزیری موشاویر
١٢) ئیسماعیلی ئێلخانیزادە: وەزیری ڕێگاوبان
١٣) کەریمی ئەحمەدەین: وەزیری پۆست و تێلگراف
١٤) موحەمەد ئەمینی موعینی: وەزیری ناوخۆ(داخیلە)

زۆربەی وەزیرەکان، ئەندامی (کۆمەڵەی ژ.ک) و دواییش ئەندامی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان بوون. هەرکەس بە ئەندازەی پێسپێراویی خۆی تێدەکۆشا، بەڵام هەڵسووڕێنەری ئەسڵی و ڕێنیشاندەری هەمووان پێشەوا قازی بوو.

٩- شەخسییەتی مەلا موستەفای بارزانی:

لە بارەی شەخسییەتی مەلا موستەفای بارزانی یەوە دەبێ ئەو مەبەستە بۆ هەموو کەس ڕوون و ئاشکرا بێ کە: مەلا موستەفا لە ڕێگای نەتەوەی کورد و بۆ ئازادی کوردستان زۆری زەحمەت کێشاوە. ساڵەها زیندان و دەربەدەریی دیوە و لە پێناوی ئازادیی نەتەوەی کورددا شەڕی کردووە. لە کۆماری مەهابادیشدا بە گەرمی هاوکاری دەکرد. بەڵام بە پێی داب و دەستووری عەشایری و شەخسییەتی ڕوحانی و ڕێبەریی بابوباپیرانی کە هەمیشە و هەموو وەختێک ڕێبەری عێل و عەشیرەتی خۆیان بوون، ئەمر و دەستوور و نەزەری خۆی لە نەزەری جەماعەتێکی بەدەوروبەرییەوە بوون باڵاتر دەزانی. لەبەر ئەوە ئەفسەرەکانی عێراقی وەکوو عیزەت عەبدولعەزیز و ئەوانی تر لە ئیعمالی نەزەری مەلا موستەفا دڵتەنگ بوون.

١٠- شکستی کۆماری کوردستان:

بۆ شکستی کۆماری مەهاباد چەند هۆ و دەلیلی گرینگ هەبوو. دەوڵەتە گەورەکان لە هەموو دونیادا بە دوای مەنافیعی خۆیاندا دەگەڕێن. دەوڵەتی شۆڕەویش دەیەویست ئیمتیازاتێک بەتایبەتی نەوتی باکووری ئێران وەدەستبهێنێ. ئینگلیسیش نەیدەویست لە کانگاکانی نەوتی ئێراندا شەریکی بۆ پەیدا ببێ و، ئەمریکاش دەیەویست لەو نمەدە کڵاوێکی پێ بگا.

بۆ وەدەستهێنانی ئیمتیازاتی نەوتی باکوور، دەوڵەتی شۆڕەوی یارمەتییەکی زۆری بە دەوڵەتی ئازەربایجانی ئێران و فیرقەی دێمۆکرات دەکرد و، بە حیزبی

دێمۆکراتی کوردستانیشی تارادەیەک کۆمەک و یاریدە دەدا، بەڵام لە بەرانبەر یاریدە و کۆمەک بە ئازەربایجان زۆر کەم و تەنیا لە بەر لەنگەر ڕاگرتن بوو. سەرۆک وەزیرانی ئێران «ئەحمەد قەوام»، بۆ فریودانی دەوڵەتی شۆرەوی ڕۆیشتە مۆسکۆ و، دواى وتووێژێکی زۆر قەراردادی نەوتی باکووری ئێرانی لە سەر پێودانی ٤٩% و ٥١% لەگەڵ دەوڵەتی شۆرەوی ئیمزاکرد.

وە لە پێش ئەوەشدا، سێ کەس لە ئەندامانی حیزبی توودەی بۆ وەزیر لە دەوڵەتی خۆیدا هەڵبژاردبوو. بەڵام تەسویبی ئەو قەراردادەی بە ڕا و نەزەری نوێنەرانی مەجلسی ئێرانەوە بەستەوە. بۆ تەئمینیی هەڵبژاردنی مەجلیس، داوای لە شۆرەوی کرد کە دوای کشانەوەی هێزەکانی لە ئێران، ئیجازەی ناردنی هێزی سوپای ئێران بۆ ئازەربایجان و کوردستان بدرێ.

حکوومەتی شۆرەویش، بۆ کشانەوەی هێزەکانی لە ئێران کەوتبوە ژێر فشاری ئەمریکا و ئینگلیس و، دواى وەرگرتنی قەول و قەرار لە ئەحمەد قەوام، دەستی بە کشانەوەی سوپای خۆی لە خاکی ئێران کرد. دەوڵەتی ئێران هێزەکانی خۆی ناردەوە ئازەربایجان و کوردستان. حکوومەتی ئازەربایجان شەرێکی چکۆڵەی لە قافلانکوە کرد. سەرۆکەکان هەڵاتن بۆ شۆرەوی و ژمارەیەکی زۆر لە فیداییەکانی پێشەوەری کوژران. بەڵام لە کوردستاندا، لە نەتیجەی سیاسەتی پێشەوا قازی، ئەو پێشهاتە ڕووینەدا. شۆرەوی ئێرانی چۆل کرد، ئازەربایجان ئاشبەتاڵی کرد و سەرۆکەکانی هەڵاتن بۆ شۆرەوی. بەمجۆرە پشتی جەمهووری کوردستان خاڵی بوو. سەرۆک عەشیرەتەکانیش بە بیستنی خەبەری تەسلیمبوونی ئازەربایجان، خۆیان کشاندەوە.

پێشەوا قازی سەرانی حیزب و دەوڵەت و خەڵکی شاری کۆکردەوە و داوای لێکردن نەزەری خۆیان نیسبەت بە شەڕکردن یا تەسلیمبوون بدەن. دواى وتووژێکی زۆر قەراردرا، بۆ پێشگرتن لە خوێنرێژی و کوشتوکوشتار، پێشەوا قازی لە گەڵ سوپای ئێران واردی گفتوگۆ بێ. دواى مولاقاتی پێشەوا لەگەڵ سەرتیپ همایوونی فەرماندەی سوپای ئێران، هێزی سوپای ئێران بەبێ شەڕ و کوشتار واریدی مەهابا بوون. پێشەوا قازی باوجودی ئەوەی بۆی مومکین بوو بڕوا و، مەلا موستەفاش زۆری حەول دا، بەڵام ئامادەی ڕۆیشتن نەبوو، فەرمووی: من خەڵکی شار و وڵاتی خۆم بەجێ ناهێڵم و ئامادەم بۆ هەموو پێشئامەد و سەرنویشتێک. ئەمن ناتوانم ژن و منداڵی کورد لە ژێر دەستی دوژمندا بە جێبهێڵم. بەو جۆرە بۆ وتووێژ لەگەڵ فەرماندەی لەشکری ئێران ئامادە بوو.

خولاسە هۆیەکانی شکستی جەمهووری کوردستان:

١- پشتبەردانی شۆرەوی،

٢- تەسلیمبوونەوەی ئازەربایجان و هەڵاتنی سەرۆکەکانیان و،

٣- پشتبەردانی عەشایر و زۆڵە کوردەکان بوون.

وەختێک ڕووسەکان پشتی ئازەربایجان و کوردستانیان بەردا، بۆ پێشەواقازی کە ئەرکی گەورەی پاراستنی خەڵکی کوردی بە ئەستۆوە بوو، زۆر سەخت و دژوار بوو. بەڵام پێشەوا قازی مەتانەت و گەورەیی خۆی زیاتر نیشان دا و ترس دای نەگرت، بە دەربڕینی پێناخۆشبوونی خۆی لەو پێشامەدە، ئامادەگی خۆی بۆ فیداکاری لە پێناو میللەتی کورددا بە ئیمانی پتەو و ڕووی خۆش نیشان دا. فەرمووی: دۆستەکانمان ناپیاوەتییان لە گەڵ کردین بەڵام ئێمە بە ڕێی خۆمان وەفادارین و ئەو شێعرە فارسییەی خوێندەوە:

سر کە نە در راه عزیزان بود

بار گرانی است کشیدن بە دوش

(سەر ئەگەر لە ڕێگای عەزیزاندا نەبێ ـ بارێکی گرانە هەڵگرتنی بە شان)

١١- چۆنیەتی گرتن و موحاکەمەی پێشەوا و یارانی:

پێشەوا قازی سەرەڕای ئەو هەموو حەول و تەقەللایەی بۆ ڕۆیشتن لەگەڵی درا، ئامادە نەبوو خەڵک بەجێبێڵێ و بۆ پاراستنی خەڵکی کورد ئامادەی مولاقات لەگەڵ سەرتیپ همایوونی بوو. جارێک لە دێی حەمامیانی نیزیک بۆکان لە ماڵی مەحموود ئاغای ئیلخانیزادە کە بە پشتبەردانی جەمهووری لە گەڵ دەوڵەت سازابوو و، جاری دووەمیش لە شاری میاندواو مولاقاتی فەرماندەی لەشکری ئێرانی کرد و قەول و قەراری لەگەڵ دانا کە مەهاباد بەبێ شەڕ تەسلیم بێ و

ئەرتەشیش بە ئارامی بێتە نێو شار و هەتا لەشکری ئێران واریدی شار نەبێ، عەشایر هەقیان نییە بێنە نێو شارەوە.

ڕۆژی ٢٦ی سەرماوەزی ساڵی ١٣٢٥ی هەتاوی، هێزی سوپای ئێران زۆر بە ترس و ئیحتیات واریدی مەهاباد بوو. دوای چەند ڕۆژێک بە مەبەستی چاکداماڵین و کۆکردنەوەی چەک و تەقەمەنی، پێشەواقازی و ئەو کاربەدەستانەی لە شاردا مابوون بۆ دەفتەری فەرمانداریی نیزامی بانگ کران، شەوی ئەوەڵ پێشەوا و هەموو بەشداران لە کۆبونەوەکە دا گەڕانەوە ماڵی خۆیان. بەڵام ڕۆژی دووەم کۆبوونەوە درێژەی پێدرا و دوای نوێژی شێوان پێشەوا و ژمارەیەکی دیکە لە کاربەدەستانیان ڕاگرت. پێشەوا و سەیفی قازی لە فەرمانداریی نیزامی و باقی دەزگیرکراوەکان تەحویلی زیندانی شارەوانی دران.

دادگای زەمانی جەنگ تەشکیل درا و دەستیان کرد بە لێپرسین و موحاکەمەی دەزگیرکراوەکان. دادگای هەوەڵ بە سەرۆکایەتی سەرهەنگ «پارس تەبار» فەرمانداریی نیزامی مەهاباد و دادستان سەرەنگ ٢ «فیوزی» ڕەئیسی ستادی لەشکر پێکهات. لەو ماوەیەدا سەدری قازی برای قازی موحەمەد کە نوێنەری مەجلیس بوو لە تاران دەزگیر کرا و بۆ موحاکەمە هێندراوە مەهاباد. دوای موحاکەماتێکی دوورودرێژ دادگای هەوەڵ حوکمی ئیعدامی قازییەکانی دەرکرد. لەو ماوەیەدا دەنگۆ هەبوو کە ئەمریکاییەکان لە زینداندا دەگەڵ پێشەوا قازی دیداریان کردووە بەڵام پێشەوا تەسلیمی نەزارەتی ئەوان نەبووە.

دوای نیزیک دوو مانگ و نیو مانەوە لە زیندان کە مانگ و نیوی دوایی لە سەربازخانەی مەهاباد و لە زینداندابوون، دادگای تەجدید نەزەر(بڕیار نوێکردنەوە) بە هاتنی ژمارەیەک ئەفسەر لە تەورێزەوە پێکهات.

سەرۆکی مەحکەمەی دووەم سەرهەنگ« عەتا» و داستانی مەحکەمە سەرهەنگ «نیکوزاد» بوون. دادگای دووەم دوای ٤٨ سەعات موحاکەمە و تاوانبارکردن، حوکمی دادگای هەوەڵیان بە سەر پێشەوا و هاواڵەکانیدا سەپاند کە دوای تەئییدی ستادی ئەرتەش و شای ئێران، شەوی ١٠ی خاکەلێوەی ساڵی ١٣٢٦ی هەتاوی لە مەیدانی چوارچرای شاری مەهاباد شەهید کران.

١٢- چۆنیەتی شەهیدکرانی پێشەوا و هاواڵەکانی:

شەوی ١٠ی خاکەلێوە، لە زیندان بە پێشەوا و هاواڵەکانی ڕادەگەیێنن کە دەستوور هاتووە بیان بەن بۆ تاران، لە سەعات ١٢ی شەو، لە پێشدا پێشەوا قازی سواری ماشێنێکی پڕ لە سەرباز دەکەن و دەیهێنن بۆ فەرمانداریی نیزامی (عیمارەتی ئێستای شارەداری لە مەیدانی چوارچرا). پێشەوا بە دیتنی وەزعی مەیدان و کۆبوونەوەی سربازێکی زۆر دەزانێ کە درۆیان لەگەڵ کردووە، دەیبەنە عیمارەتی شارەداری. سەرهەنگ نیکوزاد دادستانی مەحکەمەی دووەم و فەرمانداری نیزامی سەرهەنگ پارس تەبار و ڕوحانییەکی مەحەللی لەو هۆدەیەدا دەبن، لەوێ حوکمی دادگا بۆ پێشەوا قازی دەخوێننەوە و دەڵێن هەر وەسێتێکت هەیە بیکە. پێشەوا بەو ڕوحی گەورە و نەترسی خۆیەوە دوای بیستنی حوکمی دادگا وەسێتنامەی خۆی دەنووسێ. لە وەسێتنامەی مێژوویی خۆیدا دوای بەرهەق زانینی داوای خۆی بۆ ئازادی میللەتەکەی، بەشێک لە دارایی خۆی بۆ دروستکردنی مەدرەسە و بیمارستان لە شاری مەهاباد تەرخان دەکا. دوای دوو ڕەکاعەت نوێژ ئامادەی چوونی مەیدانی ئیعدام دەبێ و دەفەرموێ: چونکوو لە ئیسلامدا لە داردان باش نییە داوادەکەم گوللەبارانم بکەن. بەڵام داواکەی لێ قەبوڵ ناکەن. وەختێک دێن چاوی ببەستن دەفەرموێ چاوم مەبەستن من لای میللەتی خۆم شەرمەزار نیم دەمەوێ لە دواکاتی ژیانیشمدا چاوم لە کوردستان بێ. دوای ئەوە لە سەر کورسی ئیعدام بە دەنگێکی بەرز دەفەرموێ: «ئێوە قازی موحەمەدێک دەکوژن، بەڵام لە هەر قەترە خوێنێکی من قازی موحەمەدێک بە وجود دێ، بژی کوردستان». بەو جۆرە پێشەوا بە قەولی خۆی وەفا دەکا و ڕوحی گەورە و پاکی خۆی فیدای کورد و کوردستان دەکا.

دوای ئیعدامی پێشەوا قازی، ژەنەڕاڵ سەیفی قازی کە سواری ماشێنی دووەم کراوە، دەبەنە ژووری فەرمانداری و حوکمی دادگای بۆ دەخوێننەوە و داوای لێدەکەن هەر وەسێتێکی هەیە بیکا. حەمەحوسێنخان بە شەهامەتەوە لە پشت میزێک دادەنیشێ و وەسێتنامەی خۆی دەنووسێ، وەختێک دەیهێننە مەیدانی چوارچرا و تەرمی پێشەوا بە دارەوە دەبینی حەملە بە سەربازەکانی دەوروبەری دەکا و نەعرەتە لێدەدا و بە دەنگێکی بەهێز، ترس و لەرزە دەخاتە دڵی دوژمنانەوە و دانیشتووانی دەوروبەری مەیدان لە خەو هەڵدەستێنێ و دەگوڕێنێ: بژی پێشەوای موعزەمی کوردستان، بژی کوردستان. سەربازەکان دەوری دەگرن و بە زۆر تەنافی دار دەخەنە ئەستۆی، تەنافەکە هێزی هەڵکێشانی سەیفی قازی نابێ و دەپچڕێ، ناعیلاج دەیهێننە بەر داری سێیەم کە بۆ سەدری قازی ئامادەکرابوو، لەوێ لە داری دەدەن و شەهیدی دەکەن. ماشینی سێیەم کە هەڵگری سەدری قازی یە واردی مەیدانی چواررا دەکەن. سەدری قازیش دەبەنە ژوورەکەوە و حوکمی دادگای بۆ دەخوێننەوە. ئەویش دوای وەسێتکردن و نووسینی نامەیەک بۆ کچی گەورەی، لە وەختی ڕوونبوونەوەی ڕۆژی دووشەمۆ ١٠ی

خاکەلێوە ئیعدام و شەهید دەکرێ (ڕوحیان شاد بێ).

تەواوی شەقامەکانی دەوروبەری چوارچرا و سەربانی ماڵەکان لە نیوەشەوەوە بە سەرباز تەنرابوو. لە بەر یاسای قەدەغەکردنی هاتوچۆ کەس بە دەرەوەنەبوو، تەنیا ماڵەکانی ڕووبەڕووی مەیدانی چوارچرا لەهاتوچۆی سەربازەکان و تەقەی هەڵخستنی دارەکان هەستیان بەکارەساتێک دەکرد، بەڵام نەیاندەزانی چییە. بە ڕووناکبوونەوەی ڕۆژ و لابردنی قەدەغەی هاتوچۆ، خەڵکی شار لەو کارەساتە دڵتەزێنە ئاگادار بوون. شاری مەهاباد بوو بە مەحشەر، تەواوی ژن و منداڵ و زۆربەی پیاوانی شاری مەهاباد بە هاوار و ڕۆڕۆ ڕوویان کردە چوارچرا.

تەرمی پیرۆزی شەهیدەکان لە سەعاتی هەشتی بەیانی هێندرانە خوارێ و، بۆ غوسڵ و شوتن بردیاننە مزگەوتی حاجی ئەحمەد. لەوێ لە ژێر چاوەدێری گروهانێک سەربازدا دوای شوشتن و کفنکردن بەرەو گۆڕستانی شار لە داوێنی کێوی داشامەجید وەڕێخران. هەر ئەوەندەی تابووتەکان واردی گۆڕستان بوون تەواوی خەڵکی شار(نەوەد لە سەدی خەڵک) بە دیتنی تابووتی شەهیدان لە گابۆڕیان دا و، ژن و منداڵ خۆڵی سەرقەبرانیان وەسەر خۆیان دەکرد. سەربازەکان بە دیتنی ئەو وەزعە زۆر ترسان و سەرنێزەیان لە تفەنگەکانیان دا و فیشەکیان بردە بەر لوولەی تفەنگ و بە زۆریی سەرنێزە ڕێگای سەر گۆڕەکانیان کردەوە. دوای بە خاکسپاردنی شەهیدەکان خەڵکیان بە زۆری سەرنێزە لە قەبرستان دوورخستەوە و سەربازەکان لە گۆڕستان مانەوە. دیتنی ئەو ڕۆژە قەت لە بیر ئەو کەسانەی شاهیدی ڕووداو بوون ناچێتەوە.

١٣- هەیئەتی دەوڵەتی کوردستان چیان بەسەرهات؟:

لەگەڵ گیرانی پێشەوا و سەدر و سەیفی قازی، زۆربەی وەزیرەکانی کۆماریش دەزگیر و زیندانی کران و بۆ موحاکەمە نێردرانە تەورێز. حاجی بابەشێخ، حاجی موستەفای داودی، ئەحمەدی ئیلاهی، سەید موحەممەدی تاهازادە(ئەیوبییان)، کەریمی ئەحمەدەین، مەحموودی وەلیزادە و زۆر کەسی دیکە وەکوو عەزیز خانی کرمانج، حوسێنی فروهەر(زێڕینگەران)، موحەممەدی یاهوو و چەند نەفەر لە ئەفسەرەکان وەکوو حامیدی مازووچی، موحەمودی نازمی، ڕەسووڵی نەغەدەیی و موحەممەدی ڕەوشەنفکر و، هەروەها ژمارەیەکی دیکەش لە کاربەدەستانی کۆمار لە تەورێز موحاکەمە و مەحکووم بە ئیعدام و حەبس کران. حەفتەیەک دوای ئیعدامی پێشەوا و سەدر و سەیفی قازی، چوار ئەفسەری کورد: حەمید مازووچی، موحەمەد ڕەوشەنفکر، ڕەسووڵی نەغەدەیی و موحەممەدی نازمی لە تەورێزەوە هێرانەوە و لە مەیدانی چوارچرا ئیعدامیان کردن. ئەوانی دیکەش لە دوو ساڵەوە تا حەبسی ئەبەد حوکم دران و لە تەورێزەوە بردیاننە ورمێ بۆ موحاکەمەی دووەم. حاجی بابە شێخ بە موناسەبەتی ئاشنایەتی زووی لەگەڵ سپەهبود شابەختی فەرماندەی لەشکری ئازەربایجان، زووتر ئازاد کرا.

لە ٢٥ی ڕێبەندانی ساڵی ١٣٢٥ی هەتاویدا، ژمارەیەک لە پیاوەگەورەکانی عێلی بەگزادەی فەیزوڵڵابەگی لە بۆکان و سەقز موحاکەمە و ئیعدام کران کە بریتی بوون لەم شەهیدانە:

١- عەلی بەگی شێرزاد(یەکشەوە) فەرماندەی هێزی پێشمەرگە لە بۆکان،

٢- موحەممەدخانی فارووقی،

٣- عەبدوڵڵاخانی مەتین،

٤- حەمەخانی دانیشوەر(ئەو سێیانە برابوون)،

٥- موحەممەدخانی فەیزوڵڵابەگی،

٦- حەسەنخانی فەیزوڵڵابەگی،

٧- عەلی خانی فاتیح،

٨- ئەحمەدخانی شەجیعی کە ئەم هەشت شەهیدە لەگەڵ عەلی بەگی شێرزاد لە عێلی فەیزوڵڵابەگی، هەموو برا و ئامۆزا و لەگەڵ پێشەوا قازیش خزم بوون(دایکی پێشەوا قازی کچی ئاغاشێربەگی فەیزوڵڵابەگی بوو)،

٩- عەلی ئاغا جەوانمەردی،

١٠- ڕەسووڵ ئاغا جەوانمەردی(لە عێلی گەورکی سەقز)،

١١- شێخ سەددیق ئەسعەدی و،

١٢- شێخ ئەمین ئەسعەدی(لە شێخانی دەوروبەری سەقز). وەک گوتمان عەلی بەگی یەکشەوە لە بۆکان و یازدە کەسەکەی دوایی لە سەقز ئیعدام کران.

نیزیکەی سێسەد کەس لە مەهاباد و سەقز و بۆکان دەزگیر و زیندانی کران کە ماوەی زندانیان لە شارەکانی مەهاباد و تەورێز و ورمێ گوزەراند.

خەڵکێکی زۆر بۆ ئەسلەحە دەزگیر کران و، دوای لێدان و ئەشکەنجە و لێ ئەستاندەوەی چەکەکان یان پێ کڕینیان ئازاد کران. گۆیا بیست هەزار تفەنگ و دەمانچە لە خەڵکی ئەستێندرانەوە، بەڵام بەو هەموو زەبرو زەنگەشەوە، دەوڵەتی ئێران کە لە پشتیوانی عەشاریش بەرخوردار بوو نەیوێرا دەست بە قەتڵی عامی خەڵکی کورد بکا، چونکوو ئامادەگی نیزامی و هەروەها ڕەگ و ڕیشەی واقیعیی جووڵانەوەی کوردستان لە دڵی نەتەوەی کورددا هەبوو. دوای شەهیدکردنی پێشەوا و هاواڵەکانی و شەهیدەکانی بۆکان و سەقز و مەهاباد و، گرتن و مەحکوومکردنی سێسەد کەسی دیکە، دوای ئەوە دەوڵەتی ئێران فەرمانی عەفوی دەرکرد.

١٤- خاترەیەک لە موحاکەمەی پێشەوا قازی

لە دادگای دووەمدا، سەرهەنگ نیکوزاد دادستانی دادگا لەگەڵ تاوانبارکردن و داوای ئیعدامکردنی پێشەوا و سەدر و سەیفی قازی، تەوهین بە میللەتی کورد دەکا و کوردان بە سەگ سفەت لەقەڵەم دەدا. پێشەوا قازی تووڕە دەبێ و هەڵدەستێ، بە سەندەڵییەکەی ژێرخۆی پەلاماری دادستان دەدا و لە حاڵێکدا کورسییەکەی پێدادەدا، دەڵێ: ئەتۆ ڕێتناکەوێ تەوهین بە میللەتی کورد بکەی.

دادگا دەشڵەژێ و بۆ ماوەیەک مەحکەمە تەعتیل دەکرێ. دوای کۆبوونەوەی دووبارە، دادگا درێژە بە کاری خۆی دەدا و دادستان لە قسەکانیدا، پێشەوا و هاوکارەکانی بە خاین بە ئێران ناودەبا، دیسان پێشەوا قازی تووڕەدەبێ و دووبارە هێرش بۆ دادستان دەکا و دەفەرموێ: خاین ئێوەن، داگیرکەر ئێوەن، ئێمە داوای مافی خۆمان دەکەین، ئەمن ئێسقانی هەشت پشتم لەم خاکەدایە، ئەمن بەو خاکە و بە ئێسکی باب و باپیرانی خۆم خەیانەت ناکەم ، ئەمن دەمزانی بە هاتنەوەی ئێوە دەگیرێم و دەشمزانی دەمکوژن، هەرچەند هەموو وەسیلەی ڕۆیشتن بۆمن ئامادەبوو، ئەمن نەمتوانی ئەم خاکە و خەڵکی کوردستان بە جێبهێڵم و بڕۆم بۆ دەرەوەی وڵات، دەنا ڕۆیشتن بۆ من ئاسان بوو.

١٥- هەژار و هێمن

ئەو دوو شاعیرە کە دەزەمانی حکوومەتی میللی کوردستاندا لەلایەن پێشەوا قازییەوە لەقەبی (شاعیری میللی)یان پێدرابوو، زۆر خۆشەویست بوون. ئەو دوو شاعیرە گەورە، زۆر بەهەست و ئیحساس و، خاوەن بیروبڕوایەکی پاک و خاوێن بە نەتەوەی کورد بوون و تا دوا هەناسەی ژیانیان لە پێناو گەل و نەتەوەی خۆیاندا بۆ بووژاندنەوە و گەشە پێدانی زمان و ئەدەبیاتی کورد تەلاش و کۆششیان کرد.

دوای تێکچوون و شکستی کۆمار، مامۆستا هەژار ڕۆیی بۆ عێراق و هەموو نارەحەتی و دەربەدەری و رووتی و برسێتی قەبوڵ کرد و لە دواییدا تێکەڵ بە شۆڕشی مەلا موستەفا بوو. دوای مامۆستا هەژار ، مامۆستا هێمنیش کە لە ژێر چاوەدێری دابوو، لە ترسی گرتن و ئەشکەنجە ڕای کردە عێراق و تا تێکچوونی ڕێژیمی پاشایەتی لە وێ مایەوە و دوای شکستی ڕێژیمی شا گەڕایەوە مەهاباد.

مامۆستا هەژار، دوای شکستی شۆڕش لە ساڵی ١٩٧٥ ، لەگەڵ بارزانییەکان گەڕایەوە ئێران و تا ڕۆژی وەفاتی، لە شاری کەرەج دادەنیشت و خەریکی نووسین و تەرجومەی کتێبی کوردی و نووسینی قامووسی کوردی و تەرجومەی قورئانی پیرۆز بە زمانی کوردی بوو. مامۆستا هێمن دوای هاتنەوەی لەگەڵ حیزبی دێمۆکراتی کوردستان هاوکاری دەکرد و، دواییش چوە ورمێ و بوو بە سەرنووسەری گۆواری (سروە) کە لە لایەن دەوڵەتەوە بە زمانی کوردی بڵاودەکرێتەوە.

مامۆستا هێمن لە ڕۆژی ٢٨ / ١ / ١٣٦٥ی هەتاوی بە نەخۆشی دڵ لە شاری ورمێ کۆچی دوایی کرد و تەرمەکەی بە ڕێز و حورمەتەوە لەلایەن عەلاقەمەندان و خزمانییەوە هێندراوە مەهاباد و لە گۆڕستانی بوداق سوڵتان تەسلیم بە خاک کرا. مامۆستا هەژاریش ڕۆژی ٢ / ١٢ / ١٣٦٩ بە نەخۆشی دڵ لە بیمارستانی تاران کۆچی دوایی کرد و، تەرمەکەی بە ڕێز و حورمەتێکی زۆرەوە لەلایەن کوردەکانی تارانەوە بەرەو مەهاباد وەڕێخرا. خەڵکی شاری مەهابادیش بە سەدها

ئۆتۆمبیل تا شاری بناوی ئازەربایجان چوونە پێشوازی و پاشان تەرمەکەی بردرا بۆ مزگەوتی جامیعە و، دوای خوێندنی نوێژی جومعە بە سەر شانی زۆربەی دانیشتووان و لاوەکانی مەهابادی، لە مزگەوتی جامیعە بەرەو گۆڕستانی بوداق سوڵتان لە نێو دروشم و شوعاری: بژی کوردستان، هێمن و شەهیدان میوانتان بۆ هات، ڕەوانەی گۆڕستان کرا. کاک مەسعود بارزانی و ژمارەیەکی زۆر چەکداری بارزانی لە سەر قەبران بوون و لە ڕێوڕەسمێکی گەورە و خوێندنەوەی وتار و شێعر و ئیحساساتی توند، لە لای مامۆستا هێمن و مەلا غەفووری دەباغی تەسلیم بە خاک کرا. ڕوحی هەموویان شاد بێ.

١٦- ڕۆڵی عەشایر لە شکستی کۆمار دا

هەر وەکوو لە هۆیەکانی شکستی کۆماردا باسمان کرد، دوای ئەوەی دەوڵەتی شورەوی دەستی بە کشاندنەوەی هێزەکانی خۆی لە ئێران کرد و پشتی هەر دوو دەوڵەتی ئازەربایجان و کوردستانی بەردا؛ زۆربەی سەرۆک عەشیرتەکان لە ژێرەوە دەستیان بە گفتوگۆ لەگەڵ کاربەدەستانی ئێران کرد. هێزی عەشیرەی شکاک بە سەرۆکایەتی ئەمەرخان دەوروبەری سەقزی بەجێهێشت و هاتنەوە دەوروبەری بۆکان.
عەشیرەی دێبۆکریی بۆکان، پردی بۆکانیان ڕووخاند بۆ ئەوەی لە پاشەکشەی هێزەکانی کوردستاندا خراپکاری بکەن. ئەوەبوو بە نیزیکبوونەوەی سوپای ئێران، هەلپەرستیی خۆیان نیشاندا و گەڕانەوە لای دەوڵەت و پشتی کۆماریان چۆل کرد و، لەگەڵ سوپای ئێران بۆ گرتنەوەی مەهاباد و لە دواییدا بۆ شەڕکردن لەگەڵ هێزەکانی مەلا موستەفا تا نەغەدە و شنۆ و سنووری ئێرانیش یاریدەی هێزی دەوڵەتییان دا.

١٧- خۆشترین و ناخۆشترین خاترەی خۆم لە تەمەنی کۆماری کوردستاندا

دەستنیشانکردنی خاترەیەک بۆ خۆشترین خاترە دژوارە، چونکوو ئەو یەکساڵەی تەمەنی کۆمار بۆ من و هەر کوردێک هەمووی هەر خاترەی خۆش و بەدیهاتنی ئاواتی لەمێژینەی گەلێکی بەشخوراو و زوڵملێکراو بوو.. خاتراتی خۆشی من لەو دەورانەدا، لە هەڵکردنی ئاڵای کوردستان و لە ڕۆژی ڕاگەیاندنی جەمهووریدا بوو(هەرچەند خۆم لەو کاتەدا لە مەهاباد نەبووم)، کە لە تاران، پێشوازییەکی گەرم و بەشکۆ لەلایەن ئازادیخوازانی ئێران و کوردەکانەوە لە پێشەوا قازی موحەمەد کرا و بۆخۆم شاهیدی بووم. بەڵام خاترەیەکی دیکەی خۆش کە زۆر لە سەر بیر و هەستی من ئەسەری دانا و ئێستاش هەر لە یادمە و لە پێش چاومە ئەوە بوو: لە سەفەرێکدا کە لە خزمەت پێشەوا قازی و جەنابی حاجی باباشێخ بۆ باکووری کوردستانی ئازاد (ورمێ، سەڵماس، خۆی و ماکۆ) کردمان، لە هەموو ئەو شار و دێهاتانەدا لە لایەن خەڵک و دانیشتووانی کوردستانەوە پێشوازییەکی گەرم و بە تین لە سەرۆک کۆماری کورد و هاوڕێکانی کرا، وەختێک لە شاری خۆی بەرەو سەڵماس و لەوێشەوە بەرەو ماکۆ دەڕۆیشتین لە دوورەوە کێوی سەربەرزی ئاگری (ئاراڕات) بە مێزەری سپی بەفرەوە دەرکەوت، پێشەوا قازی بە دڵێکی پڕ لە ئیحساسەوە دوو جار فەرمووی: سڵاو لە تۆ ئەی ئاگری، سڵاو لە تۆ ئەی ئاگری.. لەو لەحزەیەدا هەستی پێشەوای گەورەی کورد لە دیتنی ئاگری و سڵاو لێکردنی بە ئاشکرا، بیروباوەڕی وی بە تاریخی کورد و داوای ڕەوای بۆ وەرگرتنی ماف و ئازادی و ئەو شەهیدانەی لە قیامی ئاگریدا دەوریان گێڕاوە و خوێنی پاکی خۆیان فیدای ڕێگای ئازادیی نەتەوەی کورد کردوە نیشاندەدا و، هیوا و هومێدی پێشەوای بۆ ئازادی هەموو کوردستان و میللەتی کورد دەردەخست. ئەمن کە لاوێکی ٢٢ ساڵە بووم لە دیتنی ئەو دیمەنە، ئیحساسی غروور و شادی و ئیفتیخارم کرد و فرمێسک بە چاومدا هاتنەخوارێ و لە بەرانبەر ئاگری و میللەتی کورد و پێشەوای کوردستاندا کە وەری بە قەد کێوی ئاگری بەرز و پتەو بوو، سەری تەعزیم و کرنۆشم دانواند.
ناخۆشترین خاترەشم، خاترەی دڵتەزێنی دیتنی تەرمی پیرۆزی پێشەوا قازی موحەمەد و سەدری قازی و سەیفی قازی لە مەیدانی چوار چرا بە سەر دارەوە بوو، ئەو ساتە کە کاس و گێژ تەماشای تەرمی ئەو سەردارانەم دەکرد، ئەو کاتەی کە تەرمەکانمان ڕەوانەی گۆڕستانی شاری مەهاباد کرد و هاوار و ڕۆڕۆی ژن و منداڵ و گەورە و بچووکی هاوشاریانم دیت کە دەتگوت قیامەت ڕابووە، تاڵیی و ناخۆشی و غەم و پەژارەی ئەو ڕۆژە ڕەشەم تا مردن لە بیر ناچێت.

١٨- بیر و ڕا سەبارەت بە ڕاپەڕینی باکووری کوردستان

هەر وەک چۆن شێخ سەعید و مەلا سەلیم، شێخ عوبەیدوڵڵا و شێخ مەحموود، سمکۆ و پێشەوا قازی و هەموو ئەو سەردارانە و تەواوی ئەو شەهیدانەی بۆ

ئازادی کوردستان جەنگاون و خۆیان فیدای میللەتی کورد کردووە، ڕێگای خەبات درێژەی هەیە و دوای ئەوانیش ڕێگای دوکتور قاسملوو و دوکتور سادق و هەزارانی دیکە بۆ خەبات لە پێناو ئازادی و سەندنی مافی نەتەوایەتی کورد هەر درێژەی دەبێ. لە حاڵی حازردا لە کوردستانی باکوور ئاڵاهەڵگری ڕاستەقینەی ئەو ڕێگا پڕ لە شانازییە(پ.ک.ک)ەیە و ئاپۆ ئاڵاهەڵگری پێشەوەی میللەتە. بەش بە حاڵی خۆم هیوا و هومێدێکی زۆر و گەورەم بەو خەبات و تێکۆشانە هەیە و، هیواشم وایە کە ئەو خەباتکارە کۆڵنەدەرانە خۆیان لە چەپڕەویی توند بپارێزن، چونکوو تا ئەمڕۆ خەباتەکانی میللەتی کورد لە چەپڕەوی زیانیان زۆر دیوە. فیداکاری و خۆبەختکردنی کوردەکانی باکووری کوردستان(تورکیە) ئاسۆی ڕووناکیی ئازادی تێدا بەدی دەکرێ. ڕاگرتنی ویجهەی کورد لە دنیای دەرەوە بەتایبەت لە ئورووپادا زۆر پێویستە.

هەلومەرجی ئەمڕۆکە لە جیهاندا زۆر موساعید بە حاڵی میللەتی کوردە و مەزڵومیەتی کورد بۆ بیروڕای گشتی ئاشکرا بووە. بە یەکگرتوویی خەڵک و ڕێبەرایەتی ئاگایانەی ڕێبەرەکان ڕۆژی ڕزگاری نیزیکە بە هومێدی خودای گەورە.

١٩- گۆوار و ڕۆژنامەکانی سەردەمی کۆمار

لە پێش دامەزرانی کۆماری مەهاباد و لە زەمانی خەباتی کۆمەڵەی ژ.ک دا گۆواری (نیشتمان) بە سەرنووسەریی عەبدولڕەحمانی زەبیحی بڵاودەکراوە، ئەو گۆوارە زۆر بە نهێنی لە شاری تەورێز چاپ دەکرا و لە کوردستان بڵاودەبووەوە. زۆر بە نرخ و، پڕ بوو لە نووسراوەی سیاسی و شێعر و گوتار بۆ ئاگاداریی نەتەوەی کورد و هاندانیان بۆ خەبات.

دوای دامەزرانی کۆمار، ڕۆژنامەی (کوردستان) لە شاری مەهاباد و لە چاپخانەی کۆماردا بە سەر نووسەریی سەید موحەمەدی حەمیدی بڵاودەکراوە. ڕۆژنامەی (کوردستان) ئۆرگانی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان و بڵاوکەرەوەی بیروباوەڕی حیزب و دەوڵەتی کوردستان بوو. هەیئەتی نووسەرانی بریتی بوون لە سەید موحەمەدی حەمیدی، عەبدولڕەحمانی زەبیحی، دڵشاد ڕەسووڵی، ئیبراهیمی نادری و کەسانی دیکە، کە هاوکاریان دەکرد و وتاریان لە بارەی مەسایلی ڕۆژ و داواکارییەکانی کوردستان و دەنگ وباسی وڵات دەنووسی.

گۆواری (گوڕوگاڵی منداڵانی کورد)، گۆوارێک بوو بۆ منداڵان و تازەلاوان کە سەرنووسەرەکەی ئاغای قادری مودەڕڕیسی بوو. گۆواری (هاوار) کە ماوەی دەرچوونی زۆر درێژ نەبوو. گۆواری (هەڵاڵە) لە شاری بۆکان بە هۆی مامۆستا قزڵجی و مامۆستا عەباسی حەقیقی یەوە دەنووسرا و بڵاودەکراوە. گۆوارێکی باش و پڕنێوەرک بوو.

گەڵاڵەی کتێبی دەرسیش بۆ پۆلەکانی سەرەتایی ئامادە کرابوو، بەڵام بەداخەوە لە بەر کورتی تەمەنی کۆمار چاپ نەکران.

٢٠- لە بارەی ئەخلاق و بیروباوەڕی پێشەوا قازی موحەمەدەوە

پێشەوا قازی لە ساڵی ١٢٧٩ی هەتاویدا لە شاری سابڵاغ (مەهاباد) هاتووەتە دنیا، باوکی _ خوالێخۆشبوو قازی عەلی و دایکی _گەوهەرتاج (کچی ئاغاشێربەگ) لە بنەماڵەی گەورەی فەیزوڵلابەگی بووە. پێشەوا هەر لە سەرەتای خوێندنیەوە زۆر ئەهلی موتاڵا و بۆ فێربوونی شتی تازە کۆششی کردووە. دوای تەواوکردنی دەرسی علوومی دینی و مەعاریفی ئیسلامی، لەبەر عەلاقەمەندیی بە خوێندی منداڵانی کورد هەوڵی دانانی مەدرەسەی بە شکڵی تازە لە مەهاباد داوە و، لەبەر ئەوەش سەرۆکایەتی مەعاریفی لە ساڵی ١٣٠٥ی هەتاویدا لە شاری مەهاباد بە عۆدە گرتووە. لە ساڵی ١٣١٠ی هەتاوی دوای وەفاتی قازی عەلی لە جێگای باوکی داندراوە و لە تارانیشەوە فەرمانی قەزاوەتی ناوچەی موکریانی بۆ هاتووە. پێشەوا، بۆ باڵابردنی زانست و ئاگاداری لە ئەوزاعی زەمان، مۆتالای کتێب و ڕۆژنامە و گۆواری زۆر بوو. لەبیرمە، پێشەوا گۆواری (گەلاوێژ)ی لە بەغداوە بۆدەهات.

پێشەوا، لەلایەن میستەر (میلر)ی ئەمریکایی کە لە مەهاباد دادەنیشت و قەشە بوو، دەرسی زمانی ئینگلیزی دەخوێند کە لە هەلومەرجی ئەو زەماندا شتێکی زۆر تازە و بێوێنە بوو. هەروەها لەلای میسیۆ (شاڵک) کە ئاڵمانی بوو و لە مەهاباد دادەنیشت دەرسی زمانی ئاڵمانی دەخوێند. (لەو سەردەمەدا ئەمریکایی و ئاڵمانی لە مەهاباد بە نێوی مەزهەبییەوە نوێنەریان هەبوو).

پێشەوا بە ئەندازەیەک شەوقی فێربوون و موتاڵای هەبوو، کە لە وەختی نانخواردنیشدا کتێبی دەخوێندەوە. زۆری کتێب دەکڕی، لە کتێبخانەکەیدا هەموو

چەشنە کتێبی عەرەبی، فارسی، کوردی، ئینگلیزی و فەڕانسەیی هەبوو. لەو سەردەمەدا کتێبخانەی وی لە مەهاباد گەورەترین کتێبخانەی شەخسیی بوو. پێشەوا زۆر عەلاقەی بە وەرزیشیش هەبوو. لە ماڵی خۆی سبەینان میلبازی دەکرد. هەموو سبەینان دوای نوێژکردن لە هەر چوار فەسڵی ساڵدا بۆ پیادەڕەوی و هەڵاتن وەدەردەکەوت. ئەو وەختە لای ڕۆژئاوای شاری مەهاباد چۆل بوو، هەموو سبەینان تا پردی سوور(کە ئێستا بووەتە ئاوبەند_ سەددی مەهاباد) بە هەڵاتن دەڕۆیی. هەروەها عەلاقەی بە سواری ئەسپ و مەلەکردن زۆر بوو. هەمیشە ئەسپی سواریی ڕادەگرت. لە وەختی هەواخۆشیدا هەموو ڕۆژێ نیوەڕۆیان دەچوە مەلە. تا ئەم ساڵانەی دواییش گۆمی قازی (جێگای مەلەی پێشەوا) هەر مەشهوور بوو. پێشەوا قازی مەلەوانێکی زۆر بەنێو بوو.

پێشەوا، لە ماڵەوە لەگەڵ ماڵ و منداڵی خۆی زۆر ڕووخۆش بوو. لەگەڵ منداڵەکان کایە و یاری دەکرد. زۆر کەم تووڕە دەبوو. ڕۆژانە دوای بەرچایی خواردن بۆ پەزیرایی لە خەڵکی شار و ئەو کەسانەی کاروگرفتاریان هەبوو، دەهاتە وەتاغی پەزیرایی خۆی کە ئەو وەختە مەحکەمەیان پێدەگوت؛ یانی جێگای پێراگەیشتن بە سکاڵا و شکایەت و دەردی دڵی خەڵک و، هەتا وەختی نێوەڕۆ خەریکی ڕێکخستنی کاروباری خەڵک دەبوو. دوای نیوەڕۆیانیش تا وەختی نوستن هەر لە خزمەت بە خەڵک و ڕاپەڕاندنی کاروباری ئەواندا بوو. لە هەموو ناوچەی موکریانەوە هەرکەس کار و گرفتاری بووایە دەهاتە خزمەتی و لەگەڵ سەدری قازی برای کار و تێگیراوی خەڵکیان لە لای دەوڵەت و ئیداراتی مەهاباد چارەسەر دەکرد. دەرگای ماڵ و مەحکەمەی پێشەوا بە ڕووی میوان و هەر کەسانێکی کاریان هەبایە ئاواڵە بوو.

پێشەوا قازی ناتقێکی گەورە بوو. لە زەمانی ڕەزاشا و دوای ئەوەش لە هەموو کۆڕ و کۆبوونەوەیەک دا بە موناسەبەتی ئەو جێگایە بۆ خەڵک و ڕوونکردنەوەی جەماوەر قسەی دەکرد. ئەو، زۆر لەسەرەخۆ قسەی دەکرد و لە زۆربەی لێدوان و ئاخافتنەکانیدا خەڵکی بۆ خوێندن و کاروکۆشش هان دەدا.

لە دوای دامەزراندنی کۆمار، بۆخۆی زووزوو سەری لە مەکتەبەکان دەدا و لەگەڵ خوێندکارەکان قسەی دەکرد، پرسیاری جۆراوجۆری دەرسی و بابەتەکانی ڕۆژی لێدەکردن و بە گوێرەی تێگەیشتنی منداڵەکان بارودۆخی بۆ شیدەکردنەوە.

بۆ ئەوەی بەرگ و لیباسی خوێندکارەکان لە یەک ڕەنگ بێ و، دارا و نەدار هەست بە کەمی و زۆریی نەکا، دەستووری دابوو بۆ هەموو قوتابیان لیباسی یەکڕەنگ لەلایەن حکوومەتی کوردستانەوە بکڕدرێ.

پێشەوا قازی لە ماوەی سەرۆکایەتی کۆماردا، هیچ چەشنە مووچە و پووڵ و پارەیەکی لە حکوومەتی کوردستان وەرنەگرت و زۆرجار بۆخۆی کومەگی ماڵیی بە حکوومەت و خەڵکی داماو دەکرد.

لە بیرمە ساڵێک پێش دامەزرانی کۆمار چەند نەفەر لە مامۆستای قوتابخانەکان هاتبوونە خزمەتی و نارەحەت بوون لەوەی لە لایەن حکوومەتی ئێرانەوە مووچە و مانگانەیان بۆ نانێردرێ. پێشەوا فەرمووی ئێوە خەریکی کاری خۆتان بن ئەگەر ئەو فەرشانەی مەحکەمەشم فرۆشتبێ ناهێڵم ئێوە بێ پووڵ بن. پێداویستییەکانیشی بۆ دابین کردن.

پێشەوا قازی زۆر ئازا و بەجەرگ بوو، پێش تەشکیلی کۆماریش، هەروەختێک ترس و نارەحەتییەک لە شاریدا ببووایە، شەوانە بۆخۆی کێشکی شاری دەکێشا و بە سەر کێشکچییەکان ڕادەگەیشت. ڕاحەت تەڵەب نەبوو، خۆی بۆ هەموو دژوارییەک ئامادەکردبوو. هەر وەختێک نارەحەتییەک دەهاتە پێش یان هەواڵێکی ناخۆش لە بارەی کوردستانەوە بڵاودەبووەوە، ئەغڵەب لەبەر خۆیەوە دەیفەرموو:"ئەی کوردەکەی بێ چارەکەی بێ پارەکەی بێ کارەکەی بێ یارەکە..".

پێشەوا زۆر قانیع و کەم خۆراک بوو. خۆی بۆ هەموو دژواریی و نارەحەتییەک ئامادەکردبوو. بە ڕاستی لە مەردۆستی و قەبوڵی مەسئوولیەت دا بێ وێنە بوو. لە کاتی موحاکەمە و لە دادگای نیزامیی زەمانی جەنگدا بە ئاشکرا بە سەرۆکی دادگا و دادستانی مەحکەمەی ڕاگەیاند و فەرمووی: "ئەمن بەرپەرس و مەسئوولی هەموو کار و ڕووداوەکانم. ئەو خەڵکەی ئێوە گرتووتانن هەموو بە دەستووری من کاریان کردووە و هیچیان تاوانبار نین".

بەڕاستی مرۆیەکی هەڵکەوتوو و تاقانە بوو خۆی کردە فیدای نەتەوە کورد، ڕوحی شاد بێ.

٢١- لە بارەی برایانی موعینی و مەلا ئاوارە و سمایلی شەریفزادە

لە زەمانی حکوومەتی کۆماری کوردستاندا، سولەیمانی موعینی لاوێکی ١٣ ساڵە بوو، عەبدوڵڵای موعینی و سمایلی شەریفزادە تازە دەچوونە مەکتەب. ئەو لاوانە لە کاتی خوێندنی ناوەندی لە مەهاباد واریدی خەباتی سیاسی و کۆمەڵایەتی بوون. لە ساڵەکانی ١٣٤٤ و ١٣٤٥دا لەبەر زەبروزەنگی حکوومەتی

حەمە ڕەزا شا پەڕیوەی عێراق بوون. لە عێراق کۆمیتەیەکیان بەنێوی کۆمیتەی ینقلابی حیزب دێمۆکراتی کوردستانی ئێران دامەزراند کە ئەندامەکانی بریتی بوون لە:

١- سولەیمانی موعینی
٢- عەبدوڵڵای موعینی
٣- عەبدولرەحمانی قاسملوو
٤- محەمەد ئەمین ڕەوەند(سیراجی)
٥- سمایلی شەریفزادە
٦- مەلا ئەحمەدی شەڵماشی (مەلا ئاوارە)،

ئەوانە خەبات و تێکۆشانی خۆیان بە زیندی ڕێژیمی حەمەرەزاشای ئێران دەست پێکرد. لە دوای ئەوەی کە مەلا موستەفا بە زیندی دەوڵەتی بەعسیی عێراق، لەگەڵ دەوڵەتی ئێران دەستی بە وتووێژ کرد بە کوردەکانی ئێرانیی گوت: "یان بچن لە بەغدا بمێننەوە یان بڕۆنەوە بۆ ئێران، لە کوردستانی عێراق حەقی تێکۆشانتان نییە".

لە ساڵی ١٩٦٧ی زایینی ئەو کوردانە گەڕانەوە بۆ ئێران و لە ناوچەکانی بانە و سەردەشت و مەهاباددا دەستیان بە شەڕی پارتیزانی کرد. بەڵام لەبەر فشاری زۆری هێزەکانی ئێران و کەم ئەزموونی و پشتوانی نەکردنی پێویست، دوای چەند شەڕ و پێدادانێک و بە خەیانەتی چەند زۆڵە کوردێک، کاک عەبدوڵڵای موعینی لە ١ / ٤ / ١٣٤٧ی هەتاویدا لە ناوچەی پیرانشار و، کاک سمایلی شەریفزادەش هەر لە دوای ئەو لە ناوچەی بانە شەهیدکران. مەلا ئاوارە و مەلا مەحموودی زەنگەنە و چەند تێکۆشەرێکی دیکەش لەو شەڕانەدا شەهید دەکرێن و تەرمەکانیان لە چەند شار بۆ تەماشای خەڵک و ترساندنیان نیشان دەدرێن.

کاک سولەیمانی موعینی لە دوای گەشتێکی ئوروپا لە گەڕانەوەدا کە دەیەویست لە عێراقەوە بێتەوە ئێران بە دەست پیاوەکانی مەلا موستەفا شەهید کرا و ترمەکەیان تەحویلی ئێران داوە. دوای گێڕان لە چەند شاری کوردستان تەرمەکەی تەحویلی باوکی دراوە و لە مەهاباد لە ڕۆژی ٢٥ی مانگی گوڵان (بانەمەڕ)ی ساڵی ١٣٤٧ی هەتاوی لە قەبرستانی بوداغ سوڵتان تەسلیم بە خاک کرا.

سەعید [خانە]ی موعینی موتەوەللیدی ساڵی ١٣٣٠هەتاوی، برا چکۆڵەی سولەیمان و عەبدوڵلا کە لە ئێران بوو ڕای کرد بۆ عێراق و، لە دێیەکی کوردستانی عێراق بە نێوی (درێ یان دێرێ) لە ڕۆژی ٣١ / ٤ / ١٣٥٧ بە دەست بەعسییەکانی سەددام شەهید کرا.

٢٢- کوردستانێکی سەربەخۆ و ئازاد

بە بیر و بڕوای من، کورد بۆ ئازادی زۆر قۆناغی گەورەی بڕیوە و زۆری سەرکەوتن بە دەست هێناوە. هستی کەسایەتی و کوردبوون لە نێو هەموو نەتەوەی گەورەی کورددا بە وجودهاتووە. پلەی زانیاری خەڵک زۆر چووەتەسەرێ. دنیا مەسەلەی کوردی ناسیوە. لێ قەوماوی و زوڵم و زۆریی لە کوردان بۆ هەموو دونیا ئاشکرا بووە. ئەگەر کوردان و ڕێبەرەکانی میللەتی کورد بە باشی لەوهەلومەرجە هەڵکەتووە کەڵک وەرگرن و زۆرتر و زیاتر پاڵ پێکەوە بدەن و لەگەڵ داگیرکەران هاوکاری نەکەن و، زۆرتریش هەوڵی خوێندەواری و بالابردنی زانست و تەکنیکی ڕۆژ بدەن بە هیوای خودا ئاسۆی ڕزگاری نیزیک و ڕووناکە.

سەرچاوە : ماڵپەری گزینگ / ڕێکەوتی : ٢٧ی ژانویەی ٢٠٠٩

کۆماری کوردستان

حسن ئەیوبزاد

کۆماری کوردستان، ئەوجۆرەی کە بووە نە ئەو جۆرەی کە دەیناسێنن خوێندنەوەی حیزبە کوردستانییەکان و حیزبی تودەی ئێران لەسەر واقعییەتی وجودیی کۆماری کوردستان و سیستمە حکومەتییەکەی ناتەبان. دۆکۆمێنتە کانی سەردەمی کۆمار ئەو خوێندنەوانە ڕەتدەکەنەوە..

حیزبی تودە، یەکەم حیزبی سیاسیبووە کە کۆماری کوردستانی بە حکومەتی خودموختار، ناوبردووە. حیزبەسیاسییەکانی کورد، بە تایبەتی حیزبی دموکراتی کوردستانی ئێران ، بەچاولێکەریی لە حیزبی تودە، کۆماری کوردستانی بە حکومەتی خودموختار، حکومەتی میللی و جمهوریی مەهاباد ناو بردووە.

ئەو فاکتۆرانەی کە ئاماژەیان پێدەکرێ تازەنین، بەلکو وەبەرچاونەگرتنیان لە ڕابردوودا مەسلەحەتیی بووە.

١- دۆکۆمێنتەحاشاهەڵنەگرەکانی کۆماری کوردستان(کوردستان- ئۆرگانی کومیتەی ناوەندیی حیزب).
٢- ئیددیعانامەی دادستانی دادگای نیزامیی ئێران دژ بە پێشەوا، صدر و سەیفی قازی و ١٢ شەهیدی ئێعدامکراوی بنەماڵەی فیض اللەبەگیی لە سەقز و بۆکان،بە تاوانی" جیاکردنەوەی بەشێک لە ئێران و سەربەخۆییخوازیی) .
٣- وتە و نوسراوەی بەشدارانی کۆمەڵەی ژ.ک، ئەندامانی کومیتەی ناوەندیی و میتینگی بەناوبانگی د ووی ڕێبەندان "
٤- ویستی خەلک و پێشینەی خەباتی کورد.
٥- ڕەخسانی زەوینەی لەبار بۆ ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی کوردستان. واتە نەبوونی هێزی تێکشکاوی حکومەتی شا لە کوردستان.
٦- هەبوونی سەرۆکایەتییەکی زانا و خاوەن بڕیار.

ئیددیعادەکرێ کە کۆماری کوردستان دامەزراوێک بووە وەکو فیرقەی دێموکرات لە چەشنی جمهورییە خودموختارەکانی سۆڤێتی بەرێ. بۆ ئەو ئیددیعایانەش ئاماژە بە وتووێژێکی ناتەواو وکاتنەدیاری چەند ڕۆژنامەنووسی ئێرانیی دەکەن کە گۆیا لەگەڵ سەرۆکی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، پێشەوا قازی محمد، کراوە. ئەو ئیددیعایەش بەپێی دۆکۆمێنتەکانی " کوردستان" ئۆرگانی کومیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان بێئیعتیبارە.
چونکە ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان ٢٥ ڕۆژ دوای ئەو وتووێژەی پێشەواو هەواڵنووسەکان بووە. وتووێژەکە لە ژمارەیەکەمی " کوردستان" و لە ٢٠ / ١٠ / ١٣٢٤ دا چاپ کراوە . بەلام کۆماری کوردستان، دوای میتینگی ٢٠.٠٠٠کەسیی نوێنەرانی هەموو بەشەکانی کوردستان لە مەهاباد لە ٢ ڕێبەندان و لانی کەم ٤٣ ڕۆژ دوای" وتووێژە" کەی جەنابی قازی محمد و ڕۆژنامەنووسەکان ڕاگەیەندراوە.
داخوازی بەشداران بۆڕاگەیاندنی سەربەخۆیی کوردستان لە میتینگی ٢٠.٠٠٠ نەفەریی نوێنەرانی هەموو بەشەکانی کوردستان لەمەهاباد لە ڕۆژی ٢ ڕێبەندانی ١٣٢٤ بەم شێوەیە ڕاگەیاندراوە: ئەلف.

١." لەو جێگایانەی کورد تێیدا دەژین بە ئیستیقلالی تەواو بگا."
٢." انتخاباتی مجلس شورابکەن"
٣- حکومەتی میللی کوردستان و وەزیرەکانی ساز بکەن.
٤-" هێزی موسەلەحی کورد تەشکیل بدەن."

٥-" لەگەل دەوڵەتانی همسایە رابطەی تجارەتی و اقتصادی برقرار بکەن."

٦- "لەگەڵ برا ئازەریەکان همکاری و دۆستایەتی محکم بکەن."

ب. لەژمارەی ١٠ئۆرگانی کوردستان، لە ڕۆژی ١٥ ڕێبەندان واتە ٢٥ ڕۆژ دوای وتوویژەکەی قاضی محمد، جەژنی سەربەخۆیی کوردستان و هەڵکردنی ئاڵا و دامەزراندنی هێزی میللیی دەستی پێکردووە.

ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان لە لایەن قازی محمد ەوە پازدەڕۆژ دوای میتینگی ٢٠.٠٠٠ کەسیی نوێنەرانی خەلک لە مەهاباد بووە.

نوتقی جەنابی قازی محمد و ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان لە ژمارەکانی ١١ و ١٠ ی "کوردستان"دا بڵاوکراوەتەوە.

لە ژمارەی دە بە دواوە تا ژمارەی ٢٦ مانشێتی ئۆرگانی "کوردستان" راپۆرتی بەڕێوەبردنی جەژنی ئیستقلال و سەربەخۆیی، هەڵکردنی ئاڵای کۆماری کوردستان و دامەزراندنی هیزی میللی بۆ دیفاعی نیشتمان بووە.

مەسلەحەتی حیزبەسیاسییەکان و واقعییەتی مێژوویی ئەگەر یەک نەگرنەوە دوو مەسەلەی جیاوازن.حیزب ئازادە چۆن بیر دەکاتەوە یان سیاسەت دەکا. بەڵام ئازاد نییە واقعییەتی مێژوویی بۆ سیاسەتەکەی و بۆچوونەکەی بگۆڕێ.

بزووتنەوەی ئاراڕات، پاشایەتی شێخ مەحمود، بزووتنەوەی سمکۆ، بزوتنەوەی شێخ سەعیدی پیران و ئێعدام کردنی سەرکردەکانی بە تاوانی سەربەخۆییخوازیی کورد هەوێنی ویستی پیرۆزی دامەزرێنەرانی کۆماری کوردستان بوون.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لەسەرەتای دەستپێکردنەوەی خەباتی خۆی دوای روخانی کۆماری کوردستان هەرگیز ئەو دۆکۆمێنتانەی کە ئێستا لەبەردەستدان نە خستەروو. بەلگە و دۆکۆمێنتەکان بۆ رەتکردنەوەی بۆچوونی ئێرانیچییەکانی حدکا زۆرە و دەتوانن لە ٩٣ ژمارەی کوردستان‌دا بیانخوێننەوە. لە نێو ئەو کەسانەی کە لە کۆماری کوردستان و لە کۆمەڵەی ژکافدا خەباتیان کردووە ، نووسراوەکەی مامۆستا هەژار سەبارەت بە سەربەخۆیی کۆماری کوردستان گرینگترینە .

مامۆستا هەژار شاعیری میللی کورد و ئەندامی کۆمەڵەی ژک ، لە لاپەڕەی ٥٨٨ کتێبی چێشتی مجێور، چاپی یەکەم پاریس، ساڵی ١٩٧٧ دا دەنووسێ:

" ڕەفیقی سابڵاغم هەر ئەو عێراقیانە بوون کە مالیان هاتبوە سابڵاغ...

بەیانییەک لە خەو هەستام، گوتیان ژاندارمێک لە ئاگاهی شارەبانییەوە هاتبوە دوات . عەبدوڵلای برام لەگەڵ سەید عەبدوللای کولیجی گوتیان لەگەڵتا دێین.

* ناکاکە ، خۆم دەچم بزانم چیان دەوێ.

کابرایەکی کورد- رەئیسی ئاگاهی دەستی بە پرسیار کرد:

* ناوت،؟ عومرت؟ تۆ وەختی خۆی کۆمۆنیست بوی، هەڵاتوی..." لەو قسانە.

گوتم تۆ کوردی سابڵاغی؟ بەڵێ!

* کاکە خۆت نا، باوکت، دایکت، قەت بۆیان نەگێڕاویەوە کە کۆمەڵە هەبووە، قازی محمد هەبوە، داوای ئیستیقلالی کوردستان کراوە ؟!

* نا نەم بیستووە!

حەزم دە کرد بیستبات! من داوای دابەشبونی خاکی ئێران و ئیستیقلالی کوردستانم کردووە، قەت ئەوەندە خوێری نەبووم کمونیست بم".

* سەرچاوە. کۆی ٩٣ ژمارە "ڕۆژنامەی کوردستان" سەردەمی کۆماری کوردستان (١٣٢۴- ١٩۴٦). ئامادە کردنی / رفیق ساڵح. سەدیق ساڵح. پرۆژەی هاوبەش ئاراس و بنکەی ژین ژمارەی سپاردن. ١٧٠ سالی ٢٠٠٧

خوزیا دوو دەزگای ئاراس و بنکەی ژین کە خزمەتیان بە فەرهەنگ و مێژووی کورد جێی پێزانینە، بۆیان بکرابایە سەرجەمی ئەو٩٣ ژمارەیەی کوردستان بخەنەسەر تۆڕی ئینترنێت و لیستی کتێبەکانیانەوە، بۆ ئەوە سەراسویی کردنیان بۆ خوێنەری کورد بەسانیی بێ.

سەرچاوە : ڕۆژی کورد / ڕێکەوتی : ١٨ی دێسامبری ٢٠٠٩

کۆکردنەوە و ئامادە کردنی : ڕەحمان نەقشی

ڕێبەندانی ٢٠١٣ی کوردی / فێوریەی ٢٠١٤ی زایینی

r_neqsi@yahoo.ca